

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень

Галушкіна Т.П., Мусіна Л.О., Хумарова Н.І.

**НАЦІОНАЛЬНА
ПОЛІТИКА «ЗЕЛЕНОГО»
ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ**

Одеса 2012

УДК (332.021+330.53)504
ББК 66.3,5+65.028

Н 35

Національна політика «зеленого» зростання в Україні / Галушкіна Т.П., Мусіна Л.О., Хумарова Н.І. – Одеса – ІПРЕЕД НАН України. – Саки: ПП «Підприємство Фенікс», 2012. – 272с.

ISBN 978-617-671-011-0

Розглянуто теоретичні та організаційно-економічні засади «зеленої» економіки як основи суспільного розвитку держави; на основі систематизації та узагальнення існуючих теоретичних положень та міжнародних тенденцій розкрито сутність, інституційні передумови та критерії формування парадигми «зеленого» зростання в Україні.

Призначено для науковців, викладачів, аспірантів, докторантів, управлінців та економістів – практиків, які займаються проблемами національної економіки.

Рецензенти

Є.В. Мішенін, доктор економічних наук, професор (Сумський національний аграрний університет)

О.М. Громова, доктор економічних наук, доцент (Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України)

І.М. Вахович, доктор економічних наук, професор (Луцький національний технічний університет)

Друкується за рішенням Вченої ради Інституту проблем ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України (протокол № 2 від 22.02.2012 р.)

ISBN 978-617-671-011-0

©Галушкіна Т.П., Мусіна Л.О., Хумарова Н.І.
©Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

ЗМІСТ

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ.....	6
ВСТУП	8
РОЗДІЛ I. ВИТОКИ ТА СУЧАСНА КОНЦЕПТУАЛЬНО– МЕТОДОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ «ГЛОБАЛЬНОГО «ЗЕЛЕНОГО» КУРСУ»	9
1.1. Хронологія світових тенденцій формування «зеленого» курсу економіки	9
1.1.1. Результати імплементації Порядку денного на XXI століття.....	9
1.1.2. Глобальний «зелений» курс як виклик до стабільного економічного зростання	15
1.2. Визначення та характерні особливості «зеленої» економіки.....	23
1.3. Зв'язок з концепцією сталого розвитку та основні нововведення	28
1.4. Міжнародні сценарії розвитку «зеленої» економіки.....	31
РОЗДІЛ II. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ ІДЕОЛОГІЇ «ЗЕЛЕНОЇ» ЕКОНОМІКИ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ВИМІРІ	37
2.1. Трансформація моделі еколого-економічних реформ в ринкових умовах.....	37
2.2. Концептуальні засади національного «зеленого» курсу крізь призму глобального бачення.....	47
РОЗДІЛ III. ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ «ЗЕЛЕНОГО» ЗРОСТАННЯ.....	54
3.1. Інституційна та функціональна модернізація державної системи екологічного управління на принципах сталого розвитку	54
3.1.1. Стратегічне планування у забезпеченні «озеленення» економічного розвитку регіонів України	57
3.1.2. Організаційно-економічні механізми забезпечення розвитку «зеленої» економіки в Україні.....	59
3.1.3. Оцінка інституційних передумов та існуючих тенденцій «зеленого» росту в Україні	63
3.2. Сутність державної політики «зеленого» зростання: бар'єри, стимули, рушійні сили.....	67
РОЗДІЛ IV. СКЛАДОВІ «ЗЕЛЕНОГО» ЗРОСТАННЯ.....	70
4.1. Економічна складова «зеленого» зростання	70
4.2. Екологічна складова «зеленого» зростання	72

4.3. Соціальна складова «зеленого» зростання	76
РОЗДІЛ V. ВЕКТОРИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ «ЗЕЛЕНОГО» ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ	81
5.1. Концепція та політика «озеленення» промисловості на принципах ЮНІДО	81
5.2. Міжнародна технічна допомога в проектах впровадження «зелених» технологій та управлінських рішень	85
5.3. Більш чисті технології та їх трансфер в секторальну модель розвитку економіки	92
5.4. Підгрунття розвитку національної доктрини «зеленого» зростання в умовах трансформаційних зрушень в Україні	109
5.5. Комплексна оцінка ідентичності національної та європейської систем екологічного управління і політики	116
РОЗДІЛ VI. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ НАПРЯМИ «ЗЕЛЕНОГО» ЗРОСТАННЯ	124
6.1. Законодавчо-нормативне підгрунття забезпечення «зеленого» зростання	124
6.2. Удосконалення системи еколого-орієнтованого стратегічного планування	136
6.3. Інституційний механізм еколого-орієнтованого стратегічного планування розвитку національної економіки	148
6.4. Інструменти забезпечення «зеленого» зростання	154
6.4.1. Екологічний аудит	154
6.4.2. Екологічна сертифікація як інструмент виробництва та споживання екологічно чистої продукції	173
6.4.3. Еколого-економічне прогнозування	186
6.4.4. Економіко-екологічна експертиза	198
6.4.5. Еколого-економічний моніторинг	206
РОЗДІЛ VII. «ЗЕЛЕНА» ЕКОНОМІКА ТА БІЗНЕС: ВЕКТОРИ ВЗАЄМОДІЇ	215
7.1. «Зелений» бізнес – новий порядок денний для ведення бізнесу у «зеленій» економіці: нові зобов’язання та нові можливості	215
7.2. «Зелене» інвестування та тенденції «озеленення» секторів економіки	219
7.3. Резерви перерозподілу фінансових ресурсів для підтримки «зеленого» зростання в Україні	224

РОЗДІЛ VIII. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ ВПРОВАДЖЕННЯ «ЗЕЛЕНОГО» КУРСУ В УКРАЇНІ	227
8.1. Обґрунтування моделі імплементації «зеленого» курсу в модель економічного розвитку України	227
8.2. «Зелене» зростання як парадигма національної політики країни.....	231
ВИСНОВКИ.....	240
ДОДАТКИ.....	242
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	257

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- AER** – Рада Європейських Муніципалітетів і Регіонів
CEPA – Класифікатор видів природоохоронної діяльності (Classification of Environmental Protection Activities)
CEMR – Рада Європейських Муніципалітетів і Регіонів
CIP – Програма конкурентоздатності та інновацій (Competitiveness and Innovation Framework Programme)
EMAS – Система екологічного менеджменту та аудиту (The European Eco-Management and Audit Scheme)
ETAP – План дій з екологічних технологій (Environmental Technologies Action Plan)
GIZ – Німецьке товариство міжнародного співробітництва ГІЦ ГмбХ
GGD – Глобальний зелений курс (Global Green Deal)
IPPC – Інтегроване запобігання забрудненню і контролю
ISO – Міжнародні екологічні стандарти
REEEP – Партнерство з відновлюваної енергетики та енергоефективності
REF – Фонди ресурсної ефективності (Resource Efficiency Funds)
SEFI – Ініціатива з фінансів для сталої енергетики (Sustainable Energy Finance Initiative)
TACIS – Програма Європейського Союзу на допомогу новим незалежним державам Східної Європи і Центральної Азії в перехідний період (Tacis Programme)
WBCSD – Світова бізнес-рада із сталого розвитку (World Business Council for Sustainable Development)
БЧВ – Більш чисте виробництво
ВВП – Внутрішній валовий продукт
ВНП – Валовий національний продукт
ГЕП – Глобальна екологічна перспектива
ГЕФ – Глобальний екологічний фонд
ГЗНК – Глобальний «зелений» новий курс
ДСТУ – Державний стандарт України
ЕЕЕ – Економіко-екологічна експертиза
ЕЗП – Еколого-збалансоване природокористування
ЕОСП – Екологічно орієнтоване стратегічне планування
ЄБРР – Європейський банк реконструкції та розвитку
ЄЕК ООН – Європейська Економічна комісія ООН
ЄП – Європейські індустріальні ініціативи
ЄС – Європейський Союз
ЗЗ – «Зелене» зростання
ІЕП – Інтеграція екологічної політики
ІЛР – Індекс людського розвитку
ІМР – Інститут місцевого розвитку
КГЕЗК – Консультативна група з енергетики та зміни клімату
МАГАТЕ – Міжнародне агентство по атомній енергетиці ООН

МВФ – Міжнародний валютний фонд
МЕА – Міжнародне енергетичне агентство
МОЗ – Міністерство охорони здоров'я
МПДОНПС – Місцеві плани дій з охорони навколишнього природного середовища
МСОП – Міжнародний союз охорони природи і природних ресурсів
МФІ – Міжнародні фінансові інститути
НПД – Національний план дій
ОБСЕ – Організація з безпеки та співробітництва у Європі
ОВНС – Оцінка впливу на навколишнє середовище
ОГС – Організація громадянського суспільства
ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку
ООН – Організація Об'єднаних Націй
ОНПС – Охорона навколишнього природного середовища
ОПЕК – Організація країн-експортерів нафти
ПГ – Парникові гази
ПДВ – Податок на додану вартість
ПЕК – Паливно-енергетичний комплекс
ПЕР – Паливно-енергетичні ресурси
ПКС – Паритет купівельної спроможності
ПРООН – Програма розвитку ООН
ПРП – Природо ресурсний потенціал
РЕБЧВ – Ресурсно-ефективне та більш чисте виробництво
РЕЦ – Регіональний екологічний центр
РКЗК ООН – Рамкова конвенція ООН зі зміни клімату
РПДОНС – Регіональна програма дій з охорони навколишнього середовища
СЕМА – Система екологічного менеджменту та аудиту
СЕО – Стратегічно екологічна оцінка
СОТ – Світова Організація Торгівлі
ТД – Технічна допомога
ТТ – Трансфер технологій
ЦРТ – Цілі Розвитку Тисячоліття
ЦСЄ – Країни Центральної та Східної Європи
ЮНЕП – Програма ООН з навколишнього середовища
ЮНІДО – Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку
ЮНКТАД – Конференція Організації Об'єднаних Націй з торгівлі та розвитку

ВСТУП

На сьогодні питання обґрунтування вибору шляхів суспільно-політичного та економічного розвитку України є надзвичайно актуальними. При плануванні та здійсненні економічних та соціальних реформ необхідно передбачати та оцінювати їх вплив на умови та рівень життя населення і наслідки для майбутніх поколінь. Оновлення завдань Цілей Розвитку Тисячоліття має стати поштовхом для цілеспрямованого вдосконалювання регулюючих механізмів, що розвинулися в ході трансформаційних зрушень в Україні, з одночасним забезпеченням прав людини на екологічнобезпечне середовище.

Разом з тим, неузгодженість темпів економічного розвитку і вимог екологічної безпеки, домінування ресурсомістких галузей, висока питома вага ресурсо- і енергоємних застарілих технологій, сировинна орієнтація експорту, мілітаризація виробництва, відсутність гуманістичних цінностей серед пріоритетів розвитку, а також культури праці і споживання призводять до поглиблення кризового стану в економіці, погіршення стану довкілля, що створює реальну загрозу життю і діяльності сучасних і майбутніх поколінь.

Саме для нівелювання цього процесу на міжнародному рівні було запропоновано ідеологію Глобального Зеленого курсу. З метою розбудови і процвітання держави Україна може забезпечити «зелене» зростання виключно шляхом ефективного використання всіх видів ресурсів, структурно-технологічної реструктуризації виробництва, використання творчого потенціалу всіх членів суспільства.

Модель розвитку «зеленої» економіки стосується не тільки сучасності, вона адресована водночас як тим поколінням, що живуть нині, так і майбутнім. Це ідея рівноправ'я всіх поколінь і всіх членів суспільства, справедливості в просторі й у часі, ефективного використання потенційних можливостей, збалансованості суспільного розвитку і збереження природи.

Тому формування **доктрини «зеленого» зростання** розглядається як система довгострокових дій, що деталізує ресурсні можливості, обґрунтування вагомості «зеленого» курсу економіки України та формування сприятливого бізнес-середовища, як на державному, так і регіональному рівнях. Зазначена доктрина повинна базуватися на аналізі можливостей більш ефективного використання наявних природних благ на принципах міжрегіональної (транснаціональної) кооперації та взаємної компенсації завданих збитків. Впровадження екологічнобезпечних заходів повинно сформувати сталу економічну систему, орієнтовану на забезпечення «зеленого» вектору розвитку економіки країни та її регіонів. Практична площина полягає в розробці наукового бачення щодо сприятливих інституційних передумов, які забезпечують реалізацію національної доктрини «зеленої» економіки України та обґрунтуванні інноваційних шляхів її розвитку.

РОЗДІЛ І.

ВИТОКИ ТА СУЧАСНА КОНЦЕПТУАЛЬНО–МЕТОДОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ «ГЛОБАЛЬНОГО «ЗЕЛЕНОГО» КУРСУ»

1.1. Хронологія світових тенденцій формування «зеленого» курсу економіки

1.1.1. Результати імплементації Порядку денного на ХХІ століття

Двадцятирічний період, який минув після Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро, позначився прискореною глобалізацією міжнародних відносин у сфері політики, світової торгівлі, іноземних інвестицій та на ринках капіталу. Глобалізація створила нові можливості для розвитку міжнародної спільноти, але й поставила нові серйозні виклики. Вплив глобалізації на економіки країн був неоднаковим, і лише обмежена кількість країн змогла забезпечити необхідний приплив зовнішнього капіталу та досягти істотних темпів економічного зростання.

На сьогодні спостерігається тенденція до глибокого перетворення світового господарства і міжнародних економічних відносин під впливом усвідомлення глобальних проблем, серед яких однією з найгостріших стала екологічна проблема, адже саме вона визначає перспективи виживання людства. Як результат зростання актуальності і необхідності формування докорінно зміненої, революційної стратегії розвитку, як для окремо взятої країни, так і для світового співтовариства загалом, у 1992 році в Ріо-де-Жанейро на конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку сформовано програмний документ «Порядок денний на ХХІ ст.», в межах якого міжнародна комісія ООН з навколишнього середовища та розвитку запропонувала термін «sustainable development», що перекладається українською мовою як стійкий (сталий, збалансований) розвиток. Ідея була задекларована в опублікованому звіті прем'єр - міністра Норвегії Гро Харлем Брунтланд "Наше суспільне майбутнє" у 1987 році та, ставши базисом нової визначальної концепції розвитку суспільства, отримала світове визнання в ХХІ столітті. **Сталий (екологічно безпечний) розвиток** (за визначенням комісії ООН) – це такий розвиток, який задовольняє нинішні потреби суспільства, не ставлячи під загрозу можливість майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Йдеться про розвиток у межах господарської (екологічної) ємності природного середовища, що не вносить незворотних змін у природу і не створює загрози для тривалого існування людини [20].

У доповіді Генерального секретаря ООН "Здійснення Порядку денного на ХХІ століття" [144] зазначається, що одним із чинників, який обумовив недостатній прогрес у сфері сталого розвитку, був брак ресурсів, і спроби за минуле десятиліття сприяти йому і зупинити деградацію навколишнього середовища в цілому не були ефективними. Світове навколишнє середовище, як і раніше, залишається надто нестійким і вразливим, а існуючі заходи з його збереження дуже неефективні.

Надто мізерні ресурси, відсутність політичної волі, розрізнений і нескоординований підхід та сформовані в останнє десятиліття нераціональні структури виробництва і споживання підривають зусилля щодо здійснення сталого розвитку, тобто розвитку, що забезпечується збалансуванням економічних і соціальних потреб людей та здатністю природних ресурсів і екосистем задовольняти нинішні й майбутні потреби. Разом з тим у часовому проміжку між самітами в Ріо-де-Жанейро та Йоганнесбурзі були досягнуті й певні позитивні результати щодо вдосконалення інституційної структури й управління сталим розвитком на міжнародному рівні та вирішення проблем соціального розвитку і прав людини. Залучення громадськості та приватного сектору сприяло скороченню масштабів забруднення довкілля і зниженню темпів деградації екосистем.

Серед успіхів, досягнутих у двадцятирічний період, слід також назвати значні зрушення у сфері регуляторної діяльності з охорони навколишнього середовища на глобальному і регіональному рівнях. Міжнародна спільнота прийняла значну кількість декларацій, конвенцій, угод, які визначили напрями подальшої екологічної політики. До головних з них належать: Рамкова конвенція ООН про зміну клімату, Кіотський протокол, Конвенція про біологічне різноманіття, Конвенція про боротьбу з опустелюванням, Угода про впровадження положень Конвенції ООН з морського права від 10 грудня 1982 року та інші. Хоча їх реалізація не набрала очікуваної сили, і поки що вони мають здебільшого рекомендаційний характер, проте міжнародна спільнота позначила в них свої “больові точки” і намітила шляхи глобальної терапії. Подальший прогрес у цій сфері залежить від результативності в консолідації і координації зусиль, створенні глобальних і регіональних систем моніторингу, забезпеченні фінансовими ресурсами.

Підсумки головних конференцій ООН, що відбулися починаючи з 1992 року, стали основою для цілей, виголошених Декларацією Тисячоліття ООН. Третя конференція ООН з питань найменш розвинених країн (Брюссель, 2000 р.) і Сьома конференція сторін Рамкової конвенції із змін клімату (Маракеш, 2001 р.) зробили подальші важливі кроки у сфері сталого розвитку [144].

Вищезазначені процеси належать до числа важливих блоків Плану дій Всесвітнього саміту. Головне завдання Саміту в Йоганнесбурзі – дати новий імпульс політичному зобов'язанню та рішучості здійснити план дій щодо сталого розвитку шляхом нових ініціатив, які б були практичними і партнерськими по суті.

Таким чином, можна констатувати, що за двадцять років після Ріо з'явилися нові вимоги і виклики, обумовлені глобалізацією, революцією в галузі інформаційно-комунікаційних технологій та широким розповсюдженням нових загроз. Проте сталий розвиток залишається життєздатною альтернативою та довготерміною перспективою, яка і сьогодні не втратила своєї сили [144].

Новітня економічна, політична та екологічна обстановка, яка склалася у світі в кінці ХХ ст., позначилась і на формуванні моделі розвитку України.

В результаті імплементації не досить аргументованих рекомендацій щодо побудови суспільства перехідного типу та економічних дій і механізмів Україна опинилася в гострому кризовому стані.

Навіть беручи до уваги суттєвий спад виробництва в порівнянні з європейськими країнами, Україна характеризується найвищим інтегральним показником антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище практично на всій її території. Як засвідчує існуючий науковий досвід, численні проблеми соціально-економічного та екологічного характеру виникають, перш за все, на регіональному рівні і тільки згодом набувають національного масштабу. Саме з цих причин, перш за все необхідно дослідити існуючі концептуальні підходи до розвитку і територіальної організації суспільства в цілому. Ця ключова роль адміністративно-територіальної одиниці в дослідженні категорії "сталості-несталості" - одна із методологічних і методичних основ дослідження [6].

На шляху реалізації концепції сталого просторового розвитку домінантою виступає ідея інтегрального підходу до вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем. При цьому вважаються необхідними поєднання і взаємообумовлення розміщення суспільних об'єктів з врахуванням наявних природних умов та ресурсів і така організація їх функціонування, при якій утворені територіальні природно-суспільні системи мали б стійку здатність до розвитку.

Таким чином, декларується теза про те, що в нинішніх умовах зростаючої дефіцитності природних, матеріальних, фінансових та інших ресурсів і критичності в багатьох регіонах України соціальної, економічної і екологічної ситуації необхідно створити надійну базу для стійкого використання, відтворення і охорони навколишнього природного середовища. Вирішення цієї проблеми можливе при наявності ефективної системи управління процесами просторового розвитку [6].

Основним завданням екологічного управління в просторовому контексті є створення правових, соціально-економічних та політичних передумов для сталого розвитку і життєдіяльності суспільства в умовах складної екологічної ситуації. Конкретними цілями виступають:

- ✓ охорона навколишнього середовища - створення умов життя для громадян в якісному (екологічно чистому) довкіллі і збереження усіх компонентів природного середовища (повітря, землі, води); захист і відновлення біологічного та ландшафтного різноманіття; розвиток екологічних мереж і заповідної справи;

- ✓ раціональне використання природних ресурсів - створення умов для ефективного природокористування на основі дотримання національних інтересів та збереження природного середовища для майбутніх поколінь;

- ✓ забезпечення екологічної безпеки - запобігання потенційним загрозам нормальній життєдіяльності суспільства від небезпечного антропогенного впливу на довкілля; охорона життя і здоров'я громадян від стихійних сил природи та формування національної безпеки держави в умовах існуючої екологічної кризи;

✓ еколого-економічний розвиток - реалізація екологічного імперативу розвитку господарства, формування соціально орієнтованої ринкової економіки, яка гарантуватиме громадянам високу якість життя та екологічно безпечне довкілля;

✓ соціально-екологічна справедливість - встановлення гарантій рівності прав громадян і держави у сфері екології, досягнення матеріального і соціального благополуччя населення, підвищення екологічної культури і дотримання екологічного правопорядку [10].

Прогрес у досягненні сталого розвитку значною мірою залежить від ефективності роботи різноманітних міжнародних організацій, органів і програм, як тих, що входять, так і тих, що не входять до складу ООН. Хронологію основних міжнародних подій із сталого розвитку наведено в Додатку 1. Завдання, функції, робочі програми міжнародних організацій мають бути спрямовані на досягнення цілей сталого розвитку і підлягати всебічному моніторингу. Відповідно, центральний пункт координації і моніторингу повинен знаходитись в системі ООН. Актуальним завданням на сучасному етапі, яке постало перед міжнародною спільнотою, є зміцнення і реформування ООН в напрямі вдосконалення інституційних механізмів сталого розвитку. На регіональному і національному рівнях потрібне також поліпшення управління сталим розвитком і визначення інституційних структур з координації і моніторингу. Нагальним є розвиток таких структур для посилення партнерства між приватним сектором, бізнесом і громадянським суспільством на всіх рівнях, а також забезпечення можливості участі малих країн і тих, що розвиваються, у процесі прийняття рішень.

Порядок денний на XXI століття увів поняття “національна стратегія сталого розвитку” як засіб інтеграції економічних, соціальних і екологічних цілей для реалізації завдань з розвитку держав в національних і міжнародних інтересах. Згідно з національними доповідями, отриманими від урядів, близько 106 країн розробили свої стратегії, зміст і ефективність яких мають великі розбіжності [190].

Одні країни розвивають секторальну і цільову політику, що відображає більш широкі аспекти сталого розвитку, інші застосовують традиційні секторальні господарські плани для координації дій донорів у конкретних секторах. Прикладами секторальних і цільових стратегій є національні плани дій по боротьбі з опустелюванням, національні програми оздоровлення водних ресурсів, заліснення, політики інтегрованого управління прибережними смугами.

Створення у деяких країнах таких інституційних структур, як національні ради зі сталого розвитку або міжміністерські комісії, зіграло позитивну роль у досягненні консенсусу у формуванні національних стратегій сталого розвитку. Важливе значення при цьому займає міжнародна технічна допомога. Так, ЮНЕП при створенні міжнародної мережі співробітництва з метою експертизи і оцінки глобального стану навколишнього середовища [138] акцентувала увагу на передачі методології

та підходів у формуванні національних і міжнародних центрів із співробітництва, що мало свій позитивний ефект. Понад 100 держав отримали подібну консультативну допомогу. Новим елементом інституційної структури та інструментом субрегіонального управління держав стали агентства місцевого і регіонального розвитку. Крім того, ЮНЕП започаткувала процес збирання, аналізу і синтезу глобальних і регіональних даних стосовно стану навколишнього середовища через мережу 35 партнерських центрів, розташованих по всьому світі. Результатом цієї роботи є регулярне видання глобального екологічного огляду під назвою “Глобальна екологічна перспектива”.

Деякі з агентств розвитку розробили програми щодо формування стратегій та державних структур зі сталого розвитку. Підхід в оцінці розвитку (запропонований ООН), який базується на загальних національних оцінках країн, став важливим елементом у координації програм ООН для допомоги на національному рівні.

Починаючи з 1992 року було узгоджено, підписано і ратифіковано низку нових правових інструментів, конвенцій і протоколів, які запровадили різноманітні міжнародні правові інструменти і механізми, підсилили міжнародну правову основу для підтримки сталого розвитку. Однак створення на національному рівні правової та інституційної структури для імплементації цих угод наштовхнулось на значні труднощі в сфері приведення у відповідність національних правових систем і було досить тривалим. Крім того, як вважають фахівці, у багатьох випадках впровадження нових правових інструментаріїв та механізмів не інтегрувалося в економічну і торговельну політику та у фінансові стратегії [144].

У своїй резолюції 55/198 Генеральна Асамблея ООН підкреслила нагальну необхідність більш тісної співпраці між різними міжнародними конвенціями і угодами як засобу посилення їх глобального впливу та ефективності. Проте в багатьох країнах основним недоліком залишається неповнота і некомплексність національних законів, директив, політичних та інституційних засобів, які забезпечують ефективну підтримку сталого розвитку.

У 1991 році був створений Глобальний екологічний фонд (ГЕФ) як структура з підтримки співробітництва між ЮНЕП, Світовим банком і Програмою ООН з розвитку. Він став постійним органом з фінансування глобальних екологічних дій, які сприяють сталому розвитку. На сьогодні до складу ГЕФ входить 171 країна, фонд підтримав понад 800 інвестиційних та інших проектів і асигнував близько 3,5 млрд. дол.

Нові інформаційні технології змінюють традиційні схеми передачі інформації, сприяючи більшій децентралізації та адаптації управління розвитком на регіональному і місцевому рівнях та розширюючи масштаби участі громадськості у процесі прийняття рішень. Значного прогресу було досягнуто в галузі розробки міжнародних і національних індикаторів

розвитку як інструменту для прийняття рішень. В рамках ООН та ОЕСР продовжується робота з удосконалення базової системи індикаторів.

Спостереження за природними ресурсами з космосу стало цінним технологічним інструментом вивчення Землі. Ці спостереження забезпечують важливу інформацію для прийняття оптимальних рішень на глобальному, регіональному, національному і місцевому рівнях. Започаткована Глобальна інтегральна стратегія моніторингу поєднує проведення традиційних методів спостережень з використанням систем супутникового зондування Землі, географічних інформаційних систем, штучного інтелекту тощо.

Швидкий прогрес у розвитку інформаційно-комунікаційних технологій посилив “цифровий розрив” між розвиненими та слабо розвиненими країнами. Одним із важливих завдань сталого розвитку стала необхідність передачі таких технологій у найменш розвинені країни з метою підвищення їх освітнього і культурного рівня, вдосконалення систем соціального забезпечення. Для ліквідації “цифрового розриву” у 2001 році ООН запустила в дію ініціативу щодо інформатизації суспільства, метою якої є мобілізувати зусилля урядів, приватного сектору, неурядових організацій, наукової спільноти, фондів і структур ООН щодо налагодження глобального управління процесами інформатизації [144].

Таким чином, на сучасному етапі переходу до сталого розвитку можуть бути створені рамкові умови, що забезпечують можливість спільного, внутрішньо збалансованого функціонування тріади “природа – населення – господарство”.

Ряд вчених висловлюють думку, що концепції та принципи сталого розвитку є «загально методологічною основою» розробки державної політики у сфері регіонального та державного управління з урахуванням особливостей регіону або країни. Таким чином, пропонується розглядати концептуальні положення сталого розвитку як принципи дії при розробці державних і регіональних програм соціально-економічного розвитку.

У цьому контексті більш доцільно говорити про еколого-збалансований розвиток, який, на думку авторів, є не лише синонімом поняття “сталий”, а й містить у собі цілеспрямовану домінанту щодо забезпечення екологічних пріоритетів розвитку держави і цим самим відображає ключову ідею національної екологічної доктрини.

Концептуальні засади її формування, ще опрацьовані недостатньо, що є, можливо, причиною того, що до цього часу в законодавчому полі України відсутня Загальнодержавна стратегія сталого розвитку [6]. Тому Концепція сталого розвитку є не що інше, як ключ до розуміння взаємозв'язку між навколишнім середовищем і розвитком суспільства. Досягнення соціальної рівноваги можливе лише завдяки докорінним змінам в моделях споживання, розподілу природних ресурсів і відповідно, у способі життя. Сталий розвиток неможливий без політичних перетворень і намірів провести відповідні перетворення, на рівні соціально-економічного і науково-технологічного розвитку, використання та забруднення природних ресурсів, антропогенних,

техногенних навантажень на навколишнє природне середовище [14]. Окремі континенти, держави та території є складовими частинами, своєрідними підсистемами біосфери, яка справедливо вважається єдиною, цілісною глобальною системою. Екологічні проблеми звичайно є глобальними за своєю сутністю, але для конкретної країни – загальнодержавними. За специфікою виникнення та методами вирішення переважно більшість їх слід вважати такими, що мають переважно регіональний характер. Гострота екологічних, економічних і соціальних проблем органічно й нерозривно залежить від специфіки територіального розміщення продуктивних сил, спеціалізації виробництва та рівня соціально-економічного розвитку того чи іншого регіону.

1.1.2. Глобальний «зелений» курс як виклик до стабільного економічного зростання

В 1930 роках Президент США Франклін Д. Рузвельт розпочав свій амбітний **«Новий курс»** для виведення Америки з великої депресії, протидії обвалу фондового ринку та зростаючого безробіття. Сьогоднішня криза є не лише економічною, і її можна подолати лише за допомогою інтегрованої політики **Глобального зеленого нового курсу (ГЗНК)**, проголошеного в 2008 році Програмою ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) та спрямованого на переведення після кризового розвитку світової економіки на шлях екологічно чистого і сталого зростання. Це визнається в якості глобального виклику й іншими організаціями ООН та її Генеральним секретарем Пан Гі Муном.

Новий курс Президента США Ф.Д. Рузвельта включав низку широкомасштабних програм, націлених на створення нових робочих місць і забезпечення соціального захисту, на реформування політики оподаткування та господарської практики, на стимулювання економіки. Ці програми передбачали будівництво будинків, лікарень, шкіл та інших громадських будівель, доріг, гребель і електромереж. Новий курс надав роботу мільйонам людей. У той же час цей пакет заходів стосувався не тільки витрачання грошових коштів і забезпечення населення роботою - він був також націлений і на створення політики управління, яка поряд зі згаданими заходами модернізувала інфраструктуру США і продовжувала діяти до кінця двадцятого століття. Хронологія розвитку «зеленої» економіки у світі наведена у Додатку 2.

Глобальна фінансова криза також активізувала пошук відповідей на питання – як задіяти нові джерела зростання, пов'язані з використанням ресурсно-ефективних і більш екологічно чистих технологій, та переорієнтувати для цього потоки інвестицій.

У доповіді «Глобальний «зелений» новий курс», винесеному на обговорення ЮНЕП, доводиться, що сьогоднішні множинні кризи вимагають виступу урядів з подібною ініціативою, але вже в глобальному масштабі, з широким баченням проблем. Глобальний «зелений» новий курс (ГЗНК) пропонується в якості практичного вираження таких урядових ініціатив. Він

відноситься до ряду глобально скоординованих великомасштабних пакетів стимулювання економіки і до таких заходів в області політики, які в короткостроковій перспективі зможуть привести до пожвавлення світової економіки, заклавши при цьому фундамент для стабільного економічного зростання на середньострокову і довгострокову перспективу.

Множинні кризи по різному впливають на країни, що розвиваються, хоча останні мало причетні до їх виникнення. Країни, що розвиваються, мають обмежені можливості і ресурси, щоб справитися з цими кризами. Для вирішення заплутаного клубка глобальних проблем, що можуть обернутися серйозними наслідками, необхідно шукати справедливі рішення глобального масштабу.

Цілі Глобального «зеленого» нового курсу повинні бути досягнуті шляхом включення та реалізації цілого ряду спільних елементів - це як прямі інвестиції та витрачання коштів у ключових секторах, так і реформи, які виступають в якості необхідних умов для підтримки глобальних і скоординованих дій по відношенню до кризи, що вибухнула. Для цілей цієї Доповіді розіб'ємо ці елементи на три категорії:

а) кошти на цільове фіскальне стимулювання конкретних секторів, які повинні бути отримані з 3 трильйонів доларів США, виділених в даний час в якості стимулюючих пакетів;

б) реформи внутрішньої політики для забезпечення успіху «зелених» інвестицій у місцеву економіку окремих країн;

с) реформи, пов'язані з розбудовою міжнародної політики і системи міжнародної координації, для забезпечення і підтримки національних ініціатив.

При просуванні ГЗНК повинен застосовуватися принцип «загальної, але диференційованої відповідальності» з урахуванням особливостей розвинених країн, країн з ринковою економікою, країн з перехідною економікою та менш розвинутих країн. Фінансова криза, що викликала потребу в ГЗНК, - зародилася у розвинених країнах, але здійснює свій вплив і на всі інші країни. Ця криза привела до масового скорочення робочих місць в усьому світі, і вдаряє особливо боляче по бідних верствах населення країн, що розвиваються.

Таким чином, справедливий і неупереджений ГЗНК повинен передбачати додаткову підтримку розвиненими країнами менш розвинених країн в таких областях, як фінанси, торгівля, технології та зміцнення соціально-економічного та природоохоронного потенціалу - в інтересах як справедливості, так і ефективності. Що стосується національних стимулюючих пакетів і політики, то в країнах з ринковою економікою, країнах з перехідною економікою і в менш розвинених країнах існують різні умови. З цієї причини, коли справа стосується масштабних програм державного фінансування і політичних заходів, їх пріоритети можуть відрізнятися від пріоритетів розвинених країн.

Разом з тим всі вони мають відповідати на глобальні виклики щодо виживання економічної та соціальної систем у ХХІ столітті, які полягають у необхідності переходу до ощадливого використання обмежених природних

ресурсів планети та зменшення залежності економіки багатьох країн від традиційних викопних джерел енергії, що спричиняють їх енергетичну уразливість та зміну клімату.

Довідково: На частку енергетичного сектора припадає дві третини викидів парникових газів. Згідно з оцінками, витрати на адаптацію до зміни клімату досягнуть до 2030 року 50 - 170 млрд. доларів США, причому половина цього фінансового тягара ляже на країни, що розвиваються.

Джерело: Stern Review Report on the Economics of Climate Change. Pre-publication edition, 2010

Порівняно з 1992 роком, коли вперше на Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку у Ріо-де-Жанейро (Бразилія) загроза вичерпання природних ресурсів та погіршення клімату внаслідок людської діяльності були поставлені у ранг глобальних, ситуація у світі суттєво погіршилася. Населення планети росте прискореними темпами, споживаючи все більше природних ресурсів без їх достатнього відновлення, забруднюючи довкілля відходами виробництва і споживання. Забруднення атмосферного повітря призводить до потепління клімату на 0,2 градуси Цельсія кожне десятиліття внаслідок зростання емісії CO₂ та інших парникових газів і супроводжується екстремальними метеорологічними явищами, колапсом екосистем. Міжнародні організації публікують песимістичні прогнози погіршення середовища для життя людей в усіх географічних широтах.

Щоб забезпечити зростаюче населення планети продуктами харчування та енергією, необхідне підвищення продуктивності у сільському господарстві в середньому на 2% на рік.

Сьогодні ж сільськогосподарський сектор за традиційних технологій оброблення землі споживає понад 70% світових ресурсів питної води та є відповідальним за 13% світового обсягу викидів парникових газів. Очікується, що у 2050 році населення буде генерувати більш як 13,1 млрд. тонн відходів у зв'язку з підвищенням рівня життя і доходів. Це на 20% більше ніж у 2009 році при тому, що лише 25% обсягу всіх відходів сьогодні утилізується або регенерується [103]. При збереженні сучасних моделей виробництва і споживання ресурсів планета потоне у відходах. Причому якщо у розвинутих країнах екологічні стандарти високі, то країни, що розвиваються, та країни з перехідною економікою з їх слабкими вимогами до захисту довкілля та високими темпами зростання населення будуть відповідальними за загрозове погіршення середовища життєдіяльності людей всієї планети.

Довідково: Сьогодні через використання в сільському господарстві недосконалих технологій цей сектор економіки споживає більше 70% світових ресурсів прісної води, на його частку припадає понад 13% світових викидів парникових газів. Також використання цих технологій є причиною 3 - 5 мільйонів випадків отруєння пестицидами і більше ніж 40 тисяч смертей на рік.

Джерело: Renewables 2010 Global Status Report. REN21 (2010), стр. 38

За оцінками ЮНЕП потреба у щорічному фінансуванні на «озеленення» світової економіки складає від 1,05 до 2,59 трлн. дол. США, що становить менш як 1/10 всіх річних світових інвестицій (світового валового нагромадження основного капіталу, який становив у 2009 році 22% від світового ВВП) (табл.1) [26].

Таблиця 1.

**Завдання та кінцеві цілі державної політики
у зелених секторах економіки**

	Сектор економіки	Напрями озеленення сектору	Кінцеві цілі
1.	Підвищення енерго-ефективності житла	Реконструкція житла, гнучке проектування, енергоактивні будівлі, будівлі з нульовими викидами шкідливих речовин; нульовим енергоспоживанням	Скорочення енергоспоживання майже на 80% порівняно з традиційним проектуванням будівель, створення мільйонів робочих місць
2.	Сталий транспорт	Перехід на низьковуглецеві види палива. Інвестування в енерго-ефективний транспорт, електрифікацію, розширення залізниць. Планування зеленої міської інфраструктури для транспорту.	Скорочення споживання палива світовим парком автомобілів до 2050 року на 50 %, попередження викидів CO ₂ щорічно обсягом 2 гігатонни, створення 3,8 млн. нових робочих місць у світі.
3.	Стала енергетика	Інвестування в інтелектуальні енергорозподільчі системи типу «smart grids», в інфраструктуру для відновлювальних джерел енергії, в розвиток і використання технологій альтернативної енергетики	Понад 20 млн. додаткових робочих місць: 2,1 млн. у вітроенергетиці, 6,3 в геліо-фотоелектричній галузі, 12 млн. в сільському господарстві і промисловості, пов'язаних з виробництвом біоталива. Зменшення викидів вуглецю
4.	Стале сільське господарство	Інвестування у стале сільське господарство, в т.ч. органічне земле оброблення. Відрахування розвинутими країнами частини стимулюючих пакетів на користь країн, що розвиваються.	До 2050 р., згідно прогнозів, один гектар Землі повинен прокормити від 6,1 до 6,4 осіб проти 4,5 осіб у 2005 р. Створення на 30% більше робочих місць.
5.	Прісна вода	Інвестування в інфраструктуру забезпечення чистою водою	До 2015 р. удвічі зменшити кількість людей, що не мають постійного доступу до безпечної води та базової санітарії. Глобальний виграш у 38 млрд. дол. США у річному обчисленні

6.	Екологічна інфраструктура	Інвестування у здорові екосистеми: водозбірні басейни, річкові системи, водноболотні угіддя, ґрунти, ліси, океани та коралові рифи, що надають важливі економічні послуги.	Створення значної кількості додаткових робочих місць (вимагатиме від 10% до 40% від обсягу інвестицій). Скорочення обсягу використаних природних ресурсів
7.	Ефективне використання матеріалів та енергії у виробничих процесах	Інвестування у екологічно чисті технології, чисте виробництво, відновлювальну енергетику. Скорочення субсидій на видобуток і використання викопного палива.	Загальне зменшення матеріалоемності та енергоємності виробництва.
8.	Утилізація відходів, та вторинна переробка матеріалів	Включення у вартість продукції вартості шкоди для довкілля. Забезпечення безпечного і чистого відвантаження, вивозу, збереження та утилізації відходів при дотриманні трьох правил: зменшення кількості відходів, їх вторинна переробка та вторинне використання.	В 2000 році на сектор вторинної переробки у країнах-членах Євросоюзу прийшлося 4 % ВВП цього сектору. Очікується, що в умовах підвищення цін на сировинні товари сектор буде швидко зростати.

Світовий попит на енергію зросте на 36% протягом 2008-2035 років згідно Світового енергетичного огляду 2010 року Міжнародного енергетичного агентства.

Розрахунки Всесвітньої бізнес-ради із сталого розвитку, здійснені в рамках проекту «Бачення – 2050» доводять, що традиційний шлях розвитку світової економіки за «звичайною бізнес-стратегією» вимагатиме у 2050 році споживання природних ресурсів в обсязі, еквівалентному 2,3 сьогоdnішнього обсягу ресурсів планети [14].

Довідково: За прогнозами, середньорічна економія на капітальних витратах і витратах на паливо у виробництві електроенергії в «зеленому» сценарії складе в 2010 - 2050 рр. близько 760 млрд. дол.

«Зелені» інвестиції в підвищення ефективності використання енергії в наступні чотири десятиліття могли б зменшити промислове споживання електроенергії майже наполовину

Джерело: Чалмен П. и Геллоуе С. From Waste to Resource: An Abstract of World Waste Survey. Cyclope, Veolia Environmental Services, Edition Economica (2009), сmp. 25

У зв'язку з цим глобальним викликом міжнародні організації докладають зусиль щодо удосконалення моделей виробництва і споживання

ресурсів для переведення глобального зростання на більш сталі рейки, зокрема:

- впровадження нових ресурсно-ефективних та більш чистих технологій;
- збільшення ефективності сільського та лісового господарства;
- оновлення міст та інфраструктури;
- корекції цінностей та поведінки людей у бік ресурсозбереження;
- пошуку рішень проблеми зміни клімату.

Розвиваючи положення ГЗНК, ЮНЕП присвятив свою нову доповідь 2011 року «Назустріч «зеленій економіці»: шлях до сталого розвитку та викорінення бідності» аргументації на користь щорічного інвестування 2% світового ВВП в «озеленення» десяти ключових секторів економіки з метою спрямування потоків державних і приватних інвестицій на ефективне використання ресурсів. «Зелений» сценарій передбачає щорічне інвестування приблизно 1,3 трлн. дол. США, тобто менш як 1/10 всіх річних світових інвестицій (світового валового нагромадження основного капіталу). Розбивка по секторах наведена у таблиці 2.

Таблиця 2

Річні інвестиції в сектори «зеленої» економіки згідно прогнозу ЮНЕП *

Сектор	Обсяг інвестицій згідно ДЗЕ-2011 * млрд.дол.США/рік	Додаткова інформація
Сільське господарство	108	<i>Мета:</i> збільшення калорійності раціону до 2800-3000 ккал /день до 2030 р. (і збереження на цьому рівні)
Опалення та освітлення будівель	134	<i>Мета:</i> підвищення енергоефективності для досягнення рівнів енергоспоживання та викидів за оптимістичним сценарієм доповіді МЕА**
Енергопостачання	362	<i>Мета:</i> розширення застосування відновлюваних джерел електрогенерації та первинного споживання для досягнення як мінімум показників оптимістичного сценарію МЕА**
Рибальство	108	<i>Мета:</i> досягнення максимально сталого улову за рахунок скорочення сумарного світового вилову на 50% шляхом виведення з експлуатації суден, переорієнтації трудових ресурсів та управління риболовним господарством
Лісове господарство	15	<i>Мета:</i> скорочення на 50% вирубки лісів до 2030 року, збільшення лісопосадок для забезпечення стабільного виробництва лісової продукції

Промисловість	76	<i>Мета:</i> підвищення енергоефективності для досягнення цільових показників енергоспоживання та викидів за оптимістичним сценарієм МЕА**
Туризм	134	
Транспорт	194	<i>Мета:</i> підвищення енергоефективності для досягнення цільових показників енергоспоживання та викидів за оптимістичним сценарієм МЕА, зростання використання громадського транспорту
Відходи	108	<i>Мета:</i> скорочення захоронення відходів не менше ніж на 70%
Вода	108	<i>Мета:</i> досягти Цілі Розвитку Тисячоліття - скоротити вдвічі кількість людей, які не мають доступу до води і санітарних послуг до 2015 року, а також зменшити питоме водоспоживання.
Разом	1 347	

* *Доповідь ЮНЕП «Навстречу зеленої економіки: путь к устойчивому развитию и искоренению бедности», 2011 г. Додаток I, с. 39-40.*

** *Доповідь Міжнародного енергетичного агентства «Перспективи енергетичних технологій», 2010 р.*

Примітка: суми річних інвестицій наведені в доларах США 2010 року згідно ДЗЕ. Інвестиційний портфель ДЗЕ передбачає розподіл інвестицій, еквівалентних 2% світового ВВП, між 10 секторами з урахуванням низки цільових завдань для секторів, описаних у графі "Додаткова інформація".

Розрахунки експертів за макроекономічною моделлю показали, що сценарій «зелених» інвестицій має забезпечити протягом 5-10 років більш високі річні темпи зростання, ніж інвестиції у звичайні види діяльності.

Така зміна моделі розвитку підтримана Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), яка у Декларації «Зеленого зростання», прийнятій на Конференції Міністрів країн ОЕСР 25 червня 2009 року, закликала країни впроваджувати стратегії зеленого зростання та відповідні інструменти політики, спрямовані на збільшення інвестицій у розвиток і використання екологічно чистих технологій та підвищення енергоефективності [187].

Інвестиційний портфель ДЗЕ передбачає розподіл інвестицій, еквівалентних 2% світового ВВП, між 10 секторами з урахуванням низки цільових завдань для секторів, описаних у графі "Додаткова інформація".

На Конференції Міністрів країн ОЕСР 25 травня 2011 року оприлюднено новий стратегічний документ «**На шляху до «зеленого зростання»**», який конкретизує зміст політики «зеленого зростання у різних

секторах економіки, визначає бар'єри та рушійні сили для реалізації політики, надає рекомендації щодо заходів стимулювання державою «позеленення» діяльності бізнесу [164].

Значний внесок у розроблення засад зеленої економіки зроблено Економічною і соціальною комісією ООН для Азії та Тихого океану (ЕСКАТО ООН). Завдяки її діяльності країни цього регіону на чолі з Республікою Корея є лідерами у запровадженні стратегій «зеленого» зростання. Уряд Республіки Корея опублікував своє **Бачення низьковуглецевого «зеленого» зростання** ще у серпні 2008 року, у липні 2009 року оприлюднено **Національну стратегію «зеленого» зростання та П'ятирічний план реалізації стратегії на 2009-2013 роки**, а у грудні 2009 року прийнято базовий закон Республіки Корея про низьковуглецеве зелене зростання. Створено також **Комітет із «зеленого» зростання** при Президентів Республіки.

На думку ЮНЕП зобов'язання Республіки Корея інвестувати на підтримку «зеленого» зростання 2% від ВВП або 83,6 млрд. дол. США протягом 2009-2013 років створило ефект доміно для інших азіатських економік [202].

Уряди багатьох розвинутих країн включили цілі, завдання та конкретні інструменти сприяння «зеленому» зростанню у свої довгострокові стратегії або розробили окремі стратегії зеленого зростання.

Стратегією американських інновацій **«Забезпечення нашого економічного зростання і процвітання»**, оприлюдненою у 2009 році та оновленою у лютому 2011 року, передбачено розгортання революції чистої енергетики, подвоєння постачання відновлювальних джерел енергії до кінця 2012 року, розвиток передових автомобільних технологій, розбудова сучасної фізичної інфраструктури та мереж. Бюджетні пропозиції Президента США на 2012 фінансовий рік по цих пріоритетах підтримані Конгресом.

Європейська стратегія **«Європа 2020: стратегія розумного, сталого та всеохоплюючого зростання»**, прийнята Європейською Комісією у 2010 році, серед трьох стратегічних пріоритетів передбачає сприяння більш ресурсно-ефективній, зеленій та конкурентній економіці. Стратегією сталого розвитку Євросоюзу від 2006 року передбачено досягнення до 2020 року трьох стратегічних цілей: скорочення обсягів споживання первинної енергії на 20%, збільшення до 20% частки відновлюваних джерел енергії в енергетичному балансі ЄС та зменшення на 20% обсягів викидів парникових газів.

Міжнародне енергетичне агентство (МЕА), заявляючи протягом останніх років про початок революції енергетичних технологій, показує у своїх енергетичних оглядах та доповідях **«Перспективи енергетичних технологій»**, що майбутнє за низьковуглецевими (більш чистими) технологіями, розробляє сценарії та здійснює прогнози скорочення світових викидів CO₂ в залежності від обсягів інвестицій у дослідження, розроблення, демонстрацію і впровадження таких технологій. МЕА створює міждержавні

партнерства та партнерства з великим бізнесом для розвитку, розповсюдження і здешевлення чистих енергетичних технологій в різних секторах економіки, **в напрямі поширення технологій на базі відновлювальних джерел енергії** [188].

Хвиля зеленої революції істотно змінює економічне середовище та фінансові ринки в індустріально розвинених країнах, спонукає уряди та бізнес здійснювати перерозподіл фінансових потоків у перспективні екологічно чисті сектори економіки.

1.2. Визначення та характерні особливості «зеленої» економіки

«Зелена» економіка (англ. Green economics) - напрям в економічній науці, який сформувався в останні 2 десятиріччя, в рамках якого визнається, що економіка є залежним компонентом природного середовища, в межах якого вона існує, та, одночасно, є її частиною.

«Зелена» економіка згідно доповіді ЮНЕП - це «економіка, яка спрямована на зростання добробуту населення, ефективно використовує природні ресурси і одночасно зменшує екологічні ризики»

Сьогодні термін «зелена економіка» стає досить популярним, але й досі відсутнє цілісне бачення цього процесу як в змістовному, так і операційному плані. Суть її- зміна суспільних інтересів в напрямі пошуку інноваційних шляхів екологоорієнтованого розвитку. Це не лише розвиток науки та її прикладних досліджень задля оновлення (модернізації) засобів виробництва на основі найсучасніших технологій, що супроводжується проникненням новітніх розробок науки та техніки у сферу комунікації (інформаційне суспільство) та інші сфери життя, а й результат проведення комплексних інституційних реформ і трансформації еколого-економічних відносин.

Інструментом «зеленої» економіки є здійснення цілої низки реформ, спрямованих на запровадження найбільш ефективних принципів, механізмів та моделей управління соціально-економічними процесами в країнах світу. При цьому безумовним імперативом суспільства має стати практична реалізація моделі сталого розвитку, що забезпечує інтегральне поєднання економічної ефективності, соціальної справедливості, ресурсної збалансованості та екобезпеки.

Концепція «зеленої» економіки включає в себе ідеї багатьох інших напрямків в економічній науці і філософії, таких як, екологічна економіка, економіка навколишнього природного середовища, антиглобалістика, теорія міжнародних відносин та ін.

Теорія зеленої економіки базується на 3-ьох аксіомах:

- ❖ неможливо нескінченно розширювати сферу впливу людської діяльності в обмеженому просторі;
- ❖ неможливо вимагати задоволення нескінченно зростаючих потреб в умовах обмеженості ресурсів;
- ❖ все на поверхні Землі є взаємопов'язаним.

Прихильники «зеленої» економіки критикують неокласичну школу за те, що в її рамках природні та соціальні чинники зазвичай розглядаються як

екстерналії, в кращому ж випадку – вони вважаються фіксованими та не аналізуються в динаміці.

На сьогодні ідеологами **«зеленої» економіки** пропагуються наступні кроки щодо сприяння її розвитку:

- ❖ перехід до економіки відновлюваних енергетичних ресурсів;
- ❖ впровадження ресурсощадних технологій та більш чистих виробництв;

- ❖ інвестиції в розвиток зеленої інфраструктури;
- ❖ забезпечення вторинного використання ресурсів;
- ❖ поширення добробуту в своїй країні та за її межами.

Відмінними рисами зеленої економіки є наступні:

- ❖ економічне зростання має забезпечуватися при менш інтенсивному споживанні сировини та енергії в усіх секторах економіки за принципом «створювати більше вартості за меншого впливу» (англ. «creating more value with less impact»);

- ❖ головну роль у переході на засади «зеленої» економіки відіграє державна політика стимулювання розвитку «зелених» видів діяльності, обмеження субсидій на підтримку забруднюючих доквілля «коричневих» виробництв, впровадження більш жорстких екологічних стандартів та відповідальності виробників і споживачів, продуманої системи державного регулювання та інвестицій;

- ❖ впровадження більш чистих технологій відкриває нові можливості зростання у «зелених» напрямках, компенсуючи втрату робочих місць у коричневих секторах;

- ❖ інвестування у підвищення енергоефективності, відновлювальну енергетику та управління відходами створює базу для розгортання підприємництва, інновацій та росту зайнятості на 20% до 2050 року порівняно із звичайним сценарієм.

Один з головних висновків доповіді ЮНЕП – перехід до зеленої економіки стимулює зростання, доходи і зайнятість, а проблема подолання протиріч і знаходження компромісу між економічним зростанням та екологічною стабільністю є скоріше міфом та наслідком недостатньо якісного державного управління. Курс на «зелений» розвиток повинен служити каталізатором інвестицій та інновацій, які ляжуть в основу сталого зростання та призведуть до виникнення нових економічних можливостей.

Існує декілька тлумачень категорії **«зелене» зростання** в останніх публікаціях міжнародних організацій та окремих авторів. За визначенням ОЕСР «зелене» зростання спрямоване на виявлення більш екологічно чистих джерел зростання, включаючи можливості розвитку нових екологічно-орієнтованих галузей, створення робочих місць і технологій та водночас управління структурними змінами для переходу до більш «зеленої» економіки. [202]

За визначенням Світового банку «інклюзивне «зелене» зростання» – це впровадження сталого розвитку шляхом узгодження нагальних потреб у

швидкому зростанні та скороченні масштабів бідності з необхідністю уникнути незворотних і дорогих екологічних збитків [199].

В публікаціях цих організацій пропонується використовувати категорію «**природний капітал**» (**Natural capital**) замість категорії «природні ресурси», що віддзеркалює зміну ролі природи в економіці - від пасивної до активної ролі як джерела вартості.

В доповідях ЮНЕП наголошується, що підтримка екологічного вектору розвитку промисловості сама по собі є недостатньою, оскільки «зелене» економічне зростання може стати шкідливим, якщо воно сприятиме лише збільшенню і так незбалансовано високого рівня споживання природних ресурсів. «Зелений» Новий курс, запропонований ЮНЕП в 2009р. в якості інтегрованої моделі сталого розвитку економіки та довкілля, повинен надавати бачення того, як має виглядати зелена модернізація промисловості в довгостроковому аспекті. «Зелений» Новий курс потребує структурних змін на всіх рівнях політики для забезпечення чотирьох завдань. Він повинен [27]:

- ✓ Трансформувати неефективні виробничі структури шляхом реформування податково-бюджетних інструментів сприяння зеленому зростанню, зменшення бар'єрів та зміцнення ринків для зелених товарів, послуг і технологій;

- ✓ Побудувати еко-ефективну інфраструктуру;

- ✓ Змінити поведінку споживачів, забезпечивши для них правильні середньострокові та довгострокові орієнтири;

- ✓ Сприяти інноваціям і більш чистим технологіям на підтримку зеленого зростання.

Економістами - прихильниками зеленої економіки пропонується встановлення податку Тобіна в розмірі 1% від усіх міжнародних торгових угод для спрямування зібраних коштів бідним країнам з метою гальмування зростаючої диференціації між країнами-лідерами та менш розвиненими країнами.

Чи вигідна «зелена» економіка з точки зору фінансистів? Екологічний проект ООН під назвою Green Economy Initiative доводить, що впровадження зеленої економіки є не лише запорукою збереження чистого довкілля, а й ефективним шляхом впровадження нової моделі розвитку. Часи, коли усталена система виробництва (а разом з нею і соціальна сфера) переживає кризу, вважаються найбільш придатними для запровадження давно назрілих реформ та започаткування далекоглядних фінансових проектів.

Ініціатива зеленої економіки ООН передбачає досягнення низки цілей суто економічного характеру, зокрема, створення нових робочих місць, збільшення виробництва одночасно зі зменшенням використання природних ресурсів, можливість ефективної переробки відходів.

Значний внесок тут належить саме країнам з перехідною економікою. Конструктивно адаптуючи світовий досвід впровадження «зеленої» моделі розвитку до національних умов, вони почнуть відігравати дедалі важливішу роль у процесі розробки міжнародної політики у цій сфері. В зв'язку з цим є сенс і надалі поширювати та пропагувати ідеологію розвитку «зеленої»

економіки як основну парадигму трансформації суспільних зрушень в сфері природокористування. Особливу роль при цьому відіграє «зелений» бізнес.

Промисловість є одним з ключових секторів економіки, які потребують запровадження нових підходів до забезпечення економічного зростання у напрямі мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище та навантаження на базу природних ресурсів. Загалом промисловість споживає сьогодні третину світового споживання енергоресурсів та здійснює близько 40% емісій вуглецю.

Концепція **«Зеленої промисловості»**, запроваджена Організацією ООН з промислового розвитку (ЮНІДО), визначає розбудову зеленої промисловості як секторальну стратегію, спрямовану на забезпечення безперервного зростання випуску продукції та надання послуг за одночасної мінімізації темпів споживання матеріалів та енергії. Політика «озеленення» (екологізації) промисловості охоплює не тільки галузі обробної промисловості, а й агробізнес, перероблення відходів, енергетику, тощо.

Об'єктом зеленої промисловості є вторинні (перероблення сировинних матеріалів, обробна промисловість) та третинні (надання послуг з очищення, консультування, дизайну, досліджень, створення програмного забезпечення, тощо) види діяльності. Тобто метою та результатом такої діяльності є створення доданої вартості шляхом впровадження більш знаннєємних процесів, технік, технологій.

Пропонується потрійна стратегія екологізації промисловості:

- скорочення споживання сировини у виробничих процесах;
- перехід на використання відновлюваних джерел енергії та матеріалів;
- перехід на випуск продукції з меншою ресурсо- та енергоємністю.

«Зеленим бізнесом» зазвичай називають комерційну діяльність, спрямовану на отримання прибутку від продажу екологічних товарів і послуг, які виробляються та надаються із застосуванням методів і технологій, що мінімізують деструктивний вплив на довкілля та сприяють створенню сприятливих умов життєдіяльності для споживачів.

Економічна і соціальна комісія ООН для Азії та Тихого океану (ЕСКАТО ООН) відносить до **«зеленого» бізнесу** компанії, що базують свою конкурентоспроможність на трьох складових: *продуктивності ресурсів* (енергії, води, матеріалів, безвідходному виробництві, рециклінгу, тощо), *продуктивності людської праці* та культури, *соціальної корпоративної відповідальності* (дотримання прозорості, етики, екологічних стандартів, управління впродовж життєвого циклу продукції).

Ключові сектори «зеленої» економіки включають сільське господарство, житлово-комунальне господарство (опалення та освітлення будівель), енергопостачання, рибальство, лісове господарство, промисловість, включаючи заходи з підвищення енергоефективності, туризм, транспорт, утилізацію та перероблення відходів, управління водними ресурсами.

Євростат надає наступну Класифікацію напрямів природоохоронної діяльності (таблиця 3).

Статистична класифікація видів природоохоронної діяльності та витрат

<p>1. Охорона атмосферного повітря і клімату Запобігання забрудненню шляхом внесення змін у виробничий процес для захисту атмосферного повітря, а також клімату та озонового шару. Очищення газів та вентиляційного повітря для захисту атмосферного повітря, а також клімату та озонового шару. Заміри, контроль, лабораторії та аналогічні заходи, інші заходи.</p> <p>2. Очищення стічних вод (включаючи запобігання скидання в поверхневі води) Запобігання забрудненню шляхом внесення змін у виробничий процес Каналізаційні системи Очищення стічних вод Очищення охолоджуючої води Заміри, контроль, лабораторії та аналогічні заходи, інші заходи.</p> <p>3. Поводження з відходами (включаючи обробку слаборадіоактивних відходів, компостування, прибирання вулиць, вторинну переробку) Запобігання забрудненню шляхом внесення змін у виробничий процес Збір і вивезення Обробка і знищення небезпечних відходів: термічна обробка, захоронення, ін. Обробка та видалення безпечних відходів: спалювання, захоронення, ін. Заміри, контроль, лабораторії та аналогічні заходи, інші заходи.</p> <p>4. Захист та відновлення ґрунтів, ґрунтових і поверхневих вод Запобігання інфільтрації забруднень. Очищення ґрунту і водою. Захист ґрунту від ерозії та іншої фізичної шкоди Запобігання засоленню ґрунту від, і розсоленням ґрунту Заміри, контроль, лабораторії та аналогічні заходи, а також інші заходи</p> <p>5. Обмеження шуму і вібрації (за винятком захисту робочих місць) Профілактичні зміни у виробничому процесі у джерела: автомобільний, залізничний і повітряний транспорт, промисловий та іншої шум. Спорудження шумо- і віброзахисних засобів для захисту від шуму автомобільного, залізничного та повітряного транспорту, промислового та іншого шуму. Заміри, контроль, лабораторії та аналогічні заходи, а також інші заходи.</p> <p>6. Охорона біорізноманіття та ландшафту Захист і відновлення видів і середовищ існування Охорона природних і напівприродних ландшафтів Заміри, контроль, лабораторії та аналогічні заходи, а також інші заходи.</p> <p>7. Захист від радіації (за винятком зовнішньої безпеки) Захист навколишнього простору Вивезення та обробка високорадіоактивних відходів Заміри, контроль, лабораторії та аналогічні заходи, а також інші заходи.</p> <p>8. Наукові дослідження та розробки Включаючи всі дослідження і розробки, що проводяться з метою охорони навколишнього середовища, як в державному, так і в комерційному секторі.</p> <p>9. Інша діяльність з охорони навколишнього середовища Загальне управління і керівництво, включаючи: загальне управління, регулювання і т.п., керівництво природоохоронною діяльністю Просвітництво, навчання та інформування Види діяльності, що не увійшли в інші категорії</p>
--

Джерело: Евростат, *Класифікатор видів природоохоронної діяльності (CEPA), 2008: <http://europa.eu.int/comm/eurostat/ramon/>*

ЄС має низку досконалих інноваційних програм, які вже забезпечують внесок в озеленення економіки ЄС. Серед них Дорожня карта переходу до конкурентної низьковуглецевої економіки (НВЕ) до 2050 року, Європейський план енергоефективності до 2020 року, Дорожня карта розвитку енергетики до 2050 року, Дорожня карта переходу до ресурсно-ефективної Європи, План дій з екологічних технологій (Environmental Technologies Action Plan — ETAP. Програма конкурентоздатності та інновацій (Competitiveness and Innovation Framework Programme (CIP), Рамкові програми розвитку досліджень та технологій, програми інновацій та регіонального розвитку потенційно є фінансовим фундаментом для створення на рівні ЄС та країн-членів ЄС «потрійної спіралі», що може допомогти у створенні самодостатнього ринку для поліпшення ефективності використання ресурсів у Європейському союзі.

Пріоритетними напрямками для забезпечення трансформації європейської економіки визначені збалансована мобільність та ефективність використання енергії й матеріалів.

1.3. Зв'язок з концепцією сталого розвитку та основні нововведення

ООН та ОЕСР розглядають «зелену» економіку як розвиток та уточнення концепції сталого розвитку, яка ґрунтується на принципах взаємодії суспільства і природи та передбачає гармонізацію економічного, соціального розвитку та збереження довкілля.

Головна ідея концепції сталого розвитку згідно «Порядку денного на ХХІ століття», прийнятої Конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро у 1992 році, полягала у затвердженні головного принципу політики і дій держав-членів ООН – *«задоволення потреб сучасного часу не повинно підривати можливостей майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби»*.

Незважаючи на те, що згадана концепція отримала визнання на міжнародному рівні ще з початку 1980-х років, а завдання впровадження стратегій сталого розвитку задекларовано у Декларації тисячоліття, схваленої у 2002 році на Всесвітньому саміті з сталого розвитку у Йоганнесбурзі, є складнощі з впровадженням таких стратегій.

Довідково: За підсумками 2009 року 106 країн звітували Комісії сталого розвитку ООН про впровадження ними стратегій сталого розвитку (55% від загальної кількості країн-членів ООН). Вони включають: (1) власне стратегії сталого розвитку, (2) окремі екологічні стратегії, (3) відповідні розділи у стратегіях боротьби з бідністю або (4) розділи у загальнонаціональних стратегіях розвитку країн.

Хоча багато країн прийняли стратегії сталого розвитку, економічні інструменти зменшення деградації довкілля та соціальної нерівності були недостатньо розроблені. Водночас інструменти екологічної політики мали вузьку спрямованість та здебільшого були недостатньо ефективними без

економічних інструментів впливу на структуру виробництва і споживання, організацію бізнесу, підвищення продуктивності, тощо. Внаслідок цього істотного прогресу у вирішенні проблем сталого розвитку немає.

З огляду на це ЮНЕП та ОЕСР напередодні 20-ї річниці Конференції ООН в Ріо-де-Жанейро, яка пройде під девізом «Ріо+20», запропонували сучасне бачення підходів до забезпечення джерел економічного зростання і сталого розвитку.

Головні нововведення концепцій «зеленої» економіки та «зеленого» зростання:

- запровадження стимулів для підвищення ефективності використання ресурсів, енергоспоживання, скорочення та перероблення відходів;
- створення умов для інновацій та нових технічних рішень у процесах виробництва та споживання ресурсів, розвитку і впровадження більш чистих технологій;
- забезпечення структурних зрушень у бік розширення «зелених» видів діяльності з одночасним скороченням частки традиційних коричневих секторів;
- створення ринків для «зелених» технологій, товарів та послуг, зайнятості;
- розвиток фінансових інституцій та механізмів інвестування у зелений бізнес.

Конференція ООН зі сталого розвитку (міжсесійна), яка відбулася 10-11 січня 2011 року у Нью-Йорку, розглянула питання зв'язку між концепціями «зелена економіка» та «сталий розвиток» та дійшла висновку, що «зелена економіка – це *орієнтована на результат концепція*, спрямована на досягнення конвергенції між трьома складовими сталого розвитку», що стратегії переходу до «зеленої» економіки потребують більш ґрунтовного розроблення економічних важелів на рівні як національних економік, так і окремих секторів.

В Україні розробленням стратегії сталого розвитку на виконання завдань постанови Кабінету міністрів України від 26.04.2003 р. № 634 займалися у різні роки Міністерство екології та природних ресурсів, Верховна Рада України, Національна академія наук України. Витрачено значні кошти державного бюджету та міжнародної технічної допомоги, проте зазначену стратегію так і не було прийнято.

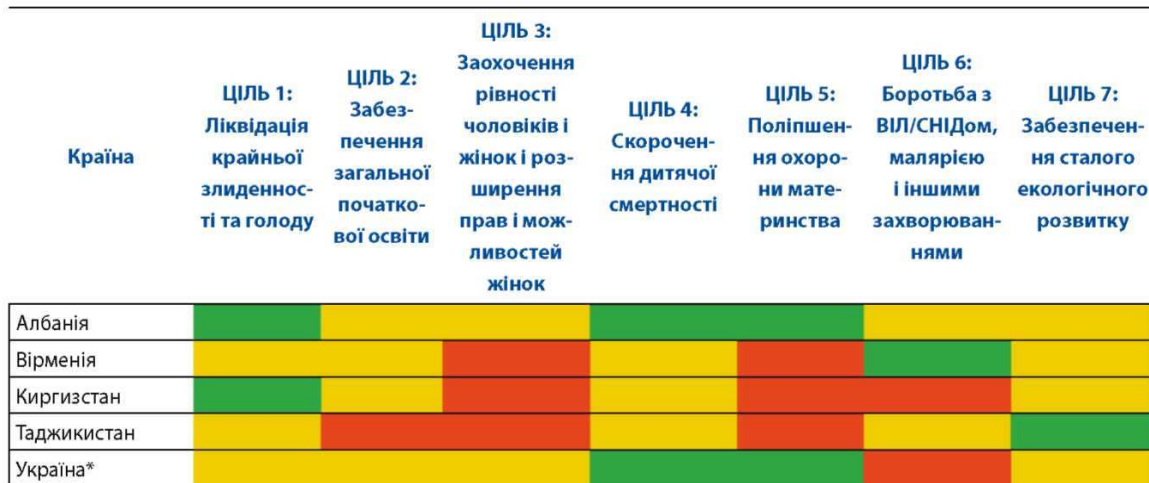
У грудні 2009 року Мінекономіки розробило проект Концепції стратегії сталого розвитку і відновило дію Комісії з сталого розвитку, але з травня 2010 року завдання щодо організації її роботи надано Міністерству освіти і науки України.

У 2003 році Мінекономіки за сприяння Програми Розвитку ООН здійснило роботу з адаптації глобальних Цілей Розвитку Тисячоліття (ЦРТ) та підготувало національний звіт „ЦРТ: Україна”, який містить основні індикатори людського розвитку та сталого розвитку доквілля в Україні до 2015 року. У 2010 році матрицю завдань та індикаторів ЦРТ до 2015 року

уточнено, а оновлену Національну доповідь представлено Президентом України В.Ф.Януковичем на пленарному засіданні 65-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН.

Як свідчать оцінки міжнародних експертів, за станом виконання Цілей розвитку тисячоліття Україна знаходиться на рівні інших країн пострадянського простору (рис. 1). Досягнуто виконання цілей щодо скорочення дитячої смертності та поліпшення охорони материнства, змішаний прогрес у ліквідації крайньої бідності, забезпечення загальної початкової освіти та сталого екологічного розвитку, не буде досягнуто до 2015 року прогресу у боротьбі з ВІЛ/СНІДом, туберкульозом.

У напрямі забезпечення сталого екологічного розвитку за останні роки здійснено певні кроки. 21 грудня 2010 року Законом України затверджено «Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року» (далі – Основні засади). Також затверджено Національний План дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 рр. Розроблено і фінансується декілька державних цільових програм екологічного спрямування, серед яких загальнодержавні програми "Питна вода України" (на 2006-2020 роки), Програма розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року, Програма розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року, Програма проведення моніторингу навколишнього природного середовища, тощо.

*стан досягнення цілей в Україні визначався за результатами процесу оновлення завдань ЦРТ

Джерело: Beyond the Midpoint: Achieving the Millennium Development Goals. – United Nations Development Programme, 2010 – 13 p.

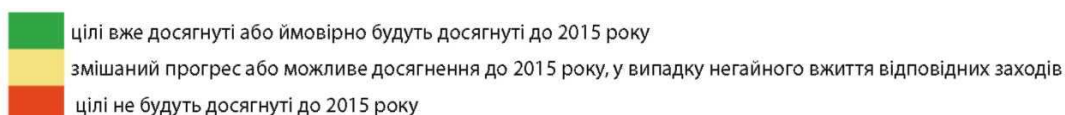

Рис. 1. Стан досягнення Цілей розвитку тисячоліття [176]

Однак проблема високої матеріало- та енергоємності виробництва і споживання, деградації довкілля та низької продуктивності економіки, особливо у промисловості та аграрному секторі, є невирішеною. Економіка продовжує орієнтуватися на мінливу зовнішню кон'юнктуру та сировинний експорт, імпортує енергетичні ресурси, не дбаючи про розвиток сучасних виробництв, інфраструктури, та припинення деградації території країни.

Враховуючи, що існуюча світова практика впровадження стратегій сталого розвитку не знаходила підтримки в Україні протягом останніх майже 8 років, доцільно взяти на озброєння сучасні підходи індустріально розвинутих країн до інтегрованого вирішення економічних, соціальних та екологічних питань в стратегіях переходу до «зеленого» зростання.

1.4. Міжнародні сценарії розвитку «зеленої» економіки

Виникнення протягом останніх чотирьох років затяжних і взаємопов'язаних глобальних криз дало поштовх поглибленому аналізу нинішніх економічних моделей, їх здатності зміцнити добробут людини та соціальну справедливість, а також початкової нестійкості, властивої традиційному мисленню. Стандартні показники продуктивності економіки, що орієнтуються головним чином на валовий внутрішній продукт, не відображають зростаюче соціальне розшарування, екологічні ризики і витрати, пов'язані з нинішніми моделями споживання і виробництва. В даний час в процесі економічної діяльності споживається більше біомаси, ніж Земля спроможна створити на стійкій основі, підривається база екосистемних послуг, які є ключовим фактором забезпечення добробуту незаможних верств населення, і, таким чином, увічнюються і поглиблюються бідність і економічна нерівність. В результаті також виникають серйозні побічні наслідки у вигляді забруднення, зміни клімату і нестачі природних ресурсів, що ставить під загрозу продуктивну здатність Землі створювати багатство і забезпечувати добробут людини.

Сучасні загрози сьогодення стають цілком реальними і здатними перешкодити не тільки досягненню сформульованих ООН Цілей розвитку тисячоліття, а й подальшому прогресу і навіть виживанню семимільярдного (а до 2050 року - вже дев'ятимільярдного) людства. Це обумовлює пошук інноваційних стратегічних моделей розвитку суспільства, якими на сьогодні є модель «зеленої» економіки, що напередодні Саміту Ріо+20 проголошена ЮНЕП в якості практичного вираження масштабних урядових ініціатив, та модель «зеленого» зростання, запропонована ОЕСР та Світовим банком.

Якщо розглядати витоки «зеленої» економіки, то деякі експерти схильні розглядати їх як сучасний політичний лозунг. Однак, можна констатувати, що «зелена» економіка не віддає перевагу якійсь одній політичній теорії – її розвиток можливий в умовах будь-якої економіки, чи то державної, чи то суто ринкової. При цьому на думку її ідеологів, «зелена» економіка не слугує та не є альтернативою сталому розвитку [20]. Скоріше, це вектор орієнтації курсу на такий розвиток на національному, регіональному та світовому рівнях, який узгоджується з «Порядком денним

на ХХІ століття» та матеріалізує реалізацію його положень. Ініціатива «зеленої економіки» заснована на трьох головних принципах:

- ✓ оцінка і висунення на перший план екосистемних послуг як на національному, так і міжнародному рівнях;

- ✓ забезпечення зайнятості населення за рахунок створення «зелених» робочих місць та розробки відповідної політики;

- ✓ використання ринкових механізмів для досягнення стійкого розвитку та підвищення економічної конкурентоспроможності.

Світова фінансово-економічна криза спонукає держави світу до необхідності вирішення питання підвищення ефективності використання ресурсів, розвитку нових екологічно орієнтованих галузей і видів діяльності, впровадження «зелених технологій» – тобто тих змін, які дозволять забезпечити гармонійне узгодження економічного, соціального і екологічного розвитку і стануть каталізатором зростання глобальної економіки.

Концепція «зеленої» економіки з'явилася у відповідь на недавні численні кризи. Очікується, що ця трансформація дозволить забезпечити безперервне економічне зростання, необхідне для створення робочих місць і скорочення масштабів убогості, знижуючи при цьому інтенсивність споживання та виробництва енергії та ресурсів. Якщо розглядати хронологію розвитку «зеленої» економіки, то, перш за все доречно констатувати, що вона є логічним продовженням теорії сталого розвитку, яку в 1992 році в Ріо-де-Жанейро представники урядів зі 179 країн світу, в тому числі України, визначили як ключову стратегію існування людства на ХХІ сторіччя. Можна стверджувати, що форум у Ріо в 1992 році задовільнив очікування усього світу. В результаті була запропонована концепція і важливі елементи тієї складної системи, що цементує стратегію подальших досягнень. В червні 2001 року Європейська Рада ООН прийняла Стратегію сталого розвитку Європейського Союзу. В доповнення до цієї події у багатьох країнах Європейського Союзу та світу було прийнято національні стратегічні програми дій в рамках загальних напрямів сталого розвитку, виходячи з національних пріоритетів та специфіки національних умов розвитку [60].

Крім того, глави держав та урядів, представники міжнародних і неурядових організацій, бізнес-структур на Всесвітньому саміті у Йоханнесбурзі, визнали, що заклик до розроблення стратегій сталого розвитку, що міститься у Декларації Ріо, прийнятій у 1992 році на Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро, залишається визначальним для подальшого розвитку світової спільноти. Нагадаємо, що в цій політичній декларації підкреслювалась необхідність інтеграції трьох компонентів сталого розвитку – економічного зростання, соціального розвитку та охорони навколишнього природного середовища.

На Конференції ООН зі сталого розвитку, яка пройде на вищому рівні в Бразилії у 2012 р. («Ріо+20»), однією з двох центральних тем конференції

буде «зелена економіка в контексті сталого розвитку та викорінення бідності».

В Україні необхідність розробки та впровадження політики екологічно-сталого розвитку на основі «зеленого» зростання викликана як міжнародними зобов'язаннями, так і внутрішніми соціально-економічними й екологічними реаліями.

Україна посідає одне з перших місць у світі за рівнем споживання природних благ на одиницю ВВП. Так, на одиницю ВВП витрачається майже тонна природних ресурсів, тоді як у США – 3 кг. Загальне енергоспоживання на одиницю ВВП в Україні в 1,8 разу більше, ніж в РФ, в 3,5 рази більше, ніж в Польщі, в 8,3 разу вище, ніж у країнах Європи; за останні 20 років енергоемність одиниці ВВП України збільшилась майже вдвічі [90]. Попри скорочення виробництва за останні 10 років, відбулося збільшення частки викидів забруднюючих речовин у навколишнє середовище на одиницю виробленої продукції.

В зв'язку з цим можна визнати, що економіка України неконкурентоспроможна внаслідок енергоемності та ресурсовитратності, тому необхідна її екологізація – перехід на відновлювальні джерела енергії, впровадження «зелених» технологій і раціональний підхід до використання ресурсів. Доцільним є отримання синергії від впровадження економічної та екологічної складової соціально-економічних реформ на національному, регіональному та місцевому рівнях, практичне врахування екологічних факторів безпосередньо у процесі господарської діяльності. Для цього необхідно:

- стимулювання зацікавленості господарюючих суб'єктів у впровадженні маловідходних і ресурсозберігаючих технологій, у випуску екологічно чистих («зелених») товарів, поширенні екологічного менеджменту;
- модернізація житлово-комунального господарства України із впровадженням енергозберігаючих технологій у приватному секторі;
- перехід на енергозберігаючі технології бюджетного сектора;
- підвищення інноваційної активності промислових підприємств, розробка і застосування програм системного впровадження інновацій з метою зниження енерго- та ресурсоемності промислового виробництва;
- посилення технічного контролю, введення сучасних систем якості, сертифікації продукції і виробництва, удосконалення системи стандартизації та метрології на основі міжнародних норм ISO 9000, 9001 та розширення сфери дії міжнародних екологічних стандартів серії ISO 14000;
- створення реєстру підприємств та їх ранжирування за обсягами викидів шкідливих речовин, енерго- та ресурсоемністю та іншими видами впливу на навколишнє середовище;
- проведення моніторингу впливу підприємств на навколишнє середовище, у т. ч., із залученням громадських організацій;

- забезпечення поліпшеного доступу до кредитних ресурсів підприємствам, які здійснюють заходи щодо зниження тиску на навколишнє середовище від своєї виробничої діяльності;
- збільшення використання альтернативних джерел енергії у приватній та державній промисловості, їх розвиток;
- впровадження стратегічних державних програм із підтримки «зеленої» економіки;
- створення середньострокових державних цільових програм зі сприяння зменшенню промислового забруднення атмосфери та ефективного використання коштів, отриманих в рамках квот Кіотського протоколу;
- впровадження нових технологій утилізації та переробки відходів;
- зменшення забруднення повітря від транспорту шляхом впровадження жорстких критеріїв до існуючих видів палива та впровадження альтернативних видів палива (біопаливо, електрична та сонячна енергія);
- прийняття «Регіональних планів дій з охорони навколишнього природного середовища».

Отже основним вектором «зеленого зростання» мають стати конкретні заходи для розв'язання економічних та екологічних проблем і задіяння нових джерел зростання за допомогою:

- Стимулів підвищення ефективності використання ресурсів та природних активів: підвищення продуктивності, скорочення відходів і енергоспоживання і максимально ефективного використання ресурсів.
- Впровадження інновацій. Створення політичних та рамкових умов, які сприяють інноваційній діяльності всіх суб'єктів інноваційної системи та що дозволяють по-новому підходити до вирішення екологічних проблем.
- Створення нових ринків шляхом стимулювання попиту на зелені технології, товари та послуги, створюючи при цьому нові можливості зайнятості.

Також, «зелене» зростання може зменшити ризик негативних потрясінь для зростання, пов'язаних з наступними факторами:

- Брак ресурсів, що призводить до подорожчання інвестицій, таких як потреба в капіталомісткій інфраструктурі, коли запаси води виснажуються або їх якість знижується (наприклад, обладнання з опріснення). В цьому відношенні втрати природного капіталу можуть перевищити вигоди від економічної діяльності, підриваючи можливість подальшого стійкого зростання.
- Порушення рівноваги в природних системах також підвищує ризик більш глибокого, різкого, руйнівного і потенційно незворотнього руйнування, як це сталося з деякими запасами риб, і як це може статися з втратою біорізноманіття. Спроби встановити потенційні порогові рівні показують, що в деяких випадках – зміни клімату, глобальні азотні цикли і втрата біорізноманіття – такі граничні рівні вже були перевищені.

На сьогодні немає «універсального» рецепта здійснення стратегій «зеленого» зростання. Перехід до більш «зеленої» економіки залежить від

політичних та інституційних умов, рівня розвитку, наділеного ресурсами і конкретних аспектів екологічного тиску.

З іншого боку, є загальні міркування, які повинні бути розглянуті у всіх конфігураціях. Найголовніше пов'язано з тим, що в основі будь-якої стратегії «зеленого» зростання повинна лежати правильна економічна політика. Гнучка і динамічна економіка дозволяє швидше здійснити перехід до більш «зеленого» зростання. Для переходу до більш «зеленого» росту потрібно більш ефективно використовувати ресурси для зведення до мінімуму тиску на навколишнє природне середовище. Ефективне використання ресурсів та управління ними є центральною метою економічної політики, це стосується багатьох податкових та регулятивних втручань, які зазвичай не асоціюються з «зеленою» програмою. У будь-якому випадку, для прийняття політичних дій необхідно розглянути дуже широкий набір політичних заходів, а не тільки «зелених».

Стратегія «зеленого» зростання будується на синергії від узгоджених дій у сфері економічної та екологічної політики. У ній враховується вся цінність природного капіталу як фактора виробництва та його роль в зростанні. В ній наголошується на рентабельних шляхах пом'якшення тиску на навколишнє природне середовище, для забезпечення подальшого переходу до нових схем зростання, не переступаючи через критичні місцеві, регіональні та глобальні екологічні пороги.

За звітними даними ЮНЕП багатьох розвинених країн, такі як Австралія, Японія і держави члени Європейського союзу, створюють стимули для впровадження інновацій на основі більш чистих технологій і поліпшення «зеленої» інфраструктури. Серед країн, що розвиваються, урядом Барбадосу в Карибському регіоні прийнято середньострокову стратегічну рамкову програму на період 2010-2014 років і національний стратегічний план на період 2006-2025 років, в яких перехід до «зеленої» економіки є однією з шести пріоритетних цілей. Барбадос поставив конкретні вимірювані цільові завдання в галузі забезпечення енергоефективності, відновлюваних джерел енергії, водопостачання, поводження з відходами та управління екосистемами з упором на захист прибережних екосистем. ЮНЕП в даний час надає підтримку проведенню дослідження з оцінки можливостей переходу до «зеленої» економіки, в рамках якого буде дана оцінка проблем, що стоять на шляху реалізації політики переходу до «зеленої» економіки в шести областях розвитку країни з метою сприяння сталому розвитку.

Міжнародний досвід свідчить, що країни світу використовують різні інструменти «зеленої економіки» в своїй національній політиці та стратегіях розвитку. Інвестування в охорону довкілля є важливим елементом багатьох пакетів заходів зі стимулювання економіки. Найбільший обсяг «зелених» інвестицій у рамках екологічно-орієнтованих заходів, передбачених державними пакетами дій з відновлення економіки, припадає на Китай (22300 млн. євро), Японію (12300 млн. євро), Республіку Корею (9300 млн. євро), Францію (5700 млн. євро), Данію (700 млн. євро), Бельгію (118,8 млн. євро) [19].

Однак для забезпечення справедливого для всіх і успішного переходу до «зеленої» економіки потрібні належні політичні рішення, які можуть включати:

- ✓ визначення пріоритетності державних інвестицій та податково-бюджетних важелів на підтримку «зеленої» економіки: «зелені» субсидії, податкові пільги для «зелених» інвестицій і заходи цінової підтримки можуть сприяти ширшому впровадженню більш чистих технологій в державній та приватній сферах та формуванню нових ринків для них;

- ✓ обмеження державних витрат у тих сферах, де вони ведуть до виснаження природного капіталу: штучне зниження цін на товари заохочує надмірні споживання і виробництво, що супроводжується дефіцитом первинних ресурсів або деградацію поновлюваних ресурсів та екосистем;

- ✓ використання податків і ринкових інструментів для сприяння «зеленим» інвестиціям та інноваціям: в області ціноутворення існують серйозні викривлення, які перешкоджають «зеленим» інвестиціям. Рішенням цієї проблеми є включення екологічних і соціальних витрат в ціну товару або послуги за допомогою введення податку, збору чи мита або використання в деяких випадках механізмів, що передбачають торгівлю дозволами;

- ✓ інвестування коштів у створення потенціалу, навчання та освіти для підготовки робочої сили для роботи в «зелених» секторах економіки;

- ✓ зміцнення міжнародного керівництва: міжнародні природоохоронні угоди можуть полегшити і стимулювати перехід до "зеленої" економіки, забезпечуючи правову та інституційну базу для вирішення глобальних екологічних проблем.

Наразі актуальним питанням, що потребує термінового вирішення є розробка та затвердження на державному рівні **Доктрини «зеленої» економіки** як програмного документу з визначенням пріоритетів, завдань та цільових орієнтирів її розвитку. Український сценарій «зеленої» економіки необхідно будувати з урахуванням світового та європейського досвіду, а також її національних особливостей. Однак, зволікати вже не можна - напередодні «Ріо+20» з'являється унікальна історична можливість і в Україні закласти фундамент для парадигми «озеленення» економіки, яка забезпечить більш ефективне використання природного людського людського та фінансового капіталу у найближчому майбутньому.

Низька якість зростання української економіки, яка супроводжується деградацією довкілля, необхідність підвищення міжнародного іміджу, а також виконання міжнародних угод потребують зміни пануючої парадигми розвитку країни на користь моделі «зеленого» зростання не лише на національному, а й регіональному рівнях.

РОЗДІЛ II. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ ІДЕОЛОГІЇ «ЗЕЛЕНОЇ» ЕКОНОМІКИ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ВИМІРІ

2.1. Трансформація моделі еколого-економічних реформ в ринкових умовах

Аналіз наслідків реформування економіки України протягом 90-х років дає підстави стверджувати, що реалізація державної економічної політики тільки загострила успадковані з радянських часів диспропорції, у тому числі в природно-ресурсній сфері, що й обумовило фактичну відсутність в Україні повноцінної ринкової економіки. Однією з визначальних рис цієї політики стала відсутність узгодженої стратегії державного управління, спрямованої на реалізацію національних інтересів у сфері економіки й екології. Недооцінка цього фактору веде до появи тромбів на інвестиційних і товарних ринках, накопичення техногенних загроз, екологічної нестабільності та, як наслідок, – до фінансової й екологічної кризи, що ведуть до загальнонаціональної кризи.

Сьогодні суспільство має реальну змогу переломити негативні тенденції і розпочати радикальне поглиблення ринкових реформ, у тому числі в екологічній сфері. Це передбачає реалізацію політики цілеспрямованого сприяння розвитку ефективних вітчизняних виробництв та національного екологічного капітала в рамках діючого законодавства; активну підтримку становлення в Україні сучасної конкурентоспроможної економічної та екологічнобезпечної системи.

Необхідно передусім забезпечити реалізацію гео економічних переваг України, серед яких головною є багатий природно-ресурсний потенціал. Сьогодні тут приховані значні резерви – обсяг ресурсних надходжень досить мізерний, і це при тому, що рівень навантаження на природне середовище в Україні в 4-5 разів перевищує аналогічні показники інших країн. Лише за рахунок раціонального використання природно-ресурсного потенціалу варто очікувати істотного збільшення ВВП.

Довідково: Оцінки Індексу добробуту (Legatum Prosperity Index) для України та Німеччини демонструють значні дисбаланси розвитку:

Складові Індексу добробуту	Місця України	Місця Німеччини
Рівень освіти	32	19
Соціальний капітал	89	19
Підприємництво та інноваційний розвиток	59	8

Джерело: *Legatum Prosperity Index* – Адреса доступу до сторінки - <http://www.prosperity.com>

Дуже складною у країні залишається демографічна ситуація. На тлі від'ємного приросту населення частка дітей у загальній кількості населення продовжує зменшуватися – вона становила у 2010 р. 15,3% проти 22,3% у

1991 р. Не випадково Організація Об'єднаних Націй Україна визнає Україну як країну з одним з найнижчих природних приростів населення.

Інтегрованим показником, який використовується у світі для визначення ефективності системи охорони здоров'я країни та рівня її соціально-економічного розвитку, є показник смертності дітей віком до 1 року. Проте він в Україні залишається досить високим у 2000 – 11,9; 2005 – 10,0; 2007 – 11; 2009 р. - 9,4; 2010 – 9,1 на 1000 новонароджених. Для порівняння: у Швеції смертність немовлят становить 2,75 на 1000 новонароджених, у Японії – 2,79, у Канаді – 5,04, на Кубі – 5,82. [36]

Тривалість життя в Україні становить у середньому близько 66 років (у Швеції - 80, у Польщі - 74 роки). Значною мірою це зумовлено антропогенним навантаженням на навколишнє природне середовище, зокрема його забрудненням підприємствами гірничо-видобувної, металургійної, хімічної промисловості, енергетичного сектору.

Разом з тим, сучасна підсистема вартісних природоохоронних показників включає широке коло індикаторів – від розрахункової величини екологічного збитку до розмірів платежів підприємств за природо-користування. Найбільш універсальними в цій області є показники витрат на охорону навколишнього природного середовища, оскільки вони дають можливість зіставлення з головними макроекономічними параметрами – валовим національним продуктом (ВНП), валовим доходом, доходною та видатковою статтями бюджету, загальним обсягом інвестицій в економіку в цілому та в окремі види діяльності тощо. В порівнянні з розвиненими країнами (табл. 4) показники витрат на охорону довкілля в Україні явно свідчать не на її користь, оскільки складають менш ніж 0,3% ВНП.

Таблиця 4

Зіставлення витрат на охорону навколишнього середовища по країнах Заходу [17]

Країна	Сума, \$ млн.	% до ВНП
Данія	1 237	1,9
Німеччина	14 424	1,7
США	80 446	1,6
Швеція	1 948	1,5
Швейцарія	1 891	1,5
Великобританія	8 837	1,4
Польща	960	1,4
Японія	26 035	1,3
Нідерланди	2 254	1,3
Австрія	1 130	1,3
Франція	7 746	1,1

Порівняння показників доходів та видатків екологічної частини бюджету України свідчить про існуючий істотний дисбаланс, а, отже, значні внутрішні резерви інвестування екологічних програм (рис. 2) [48].

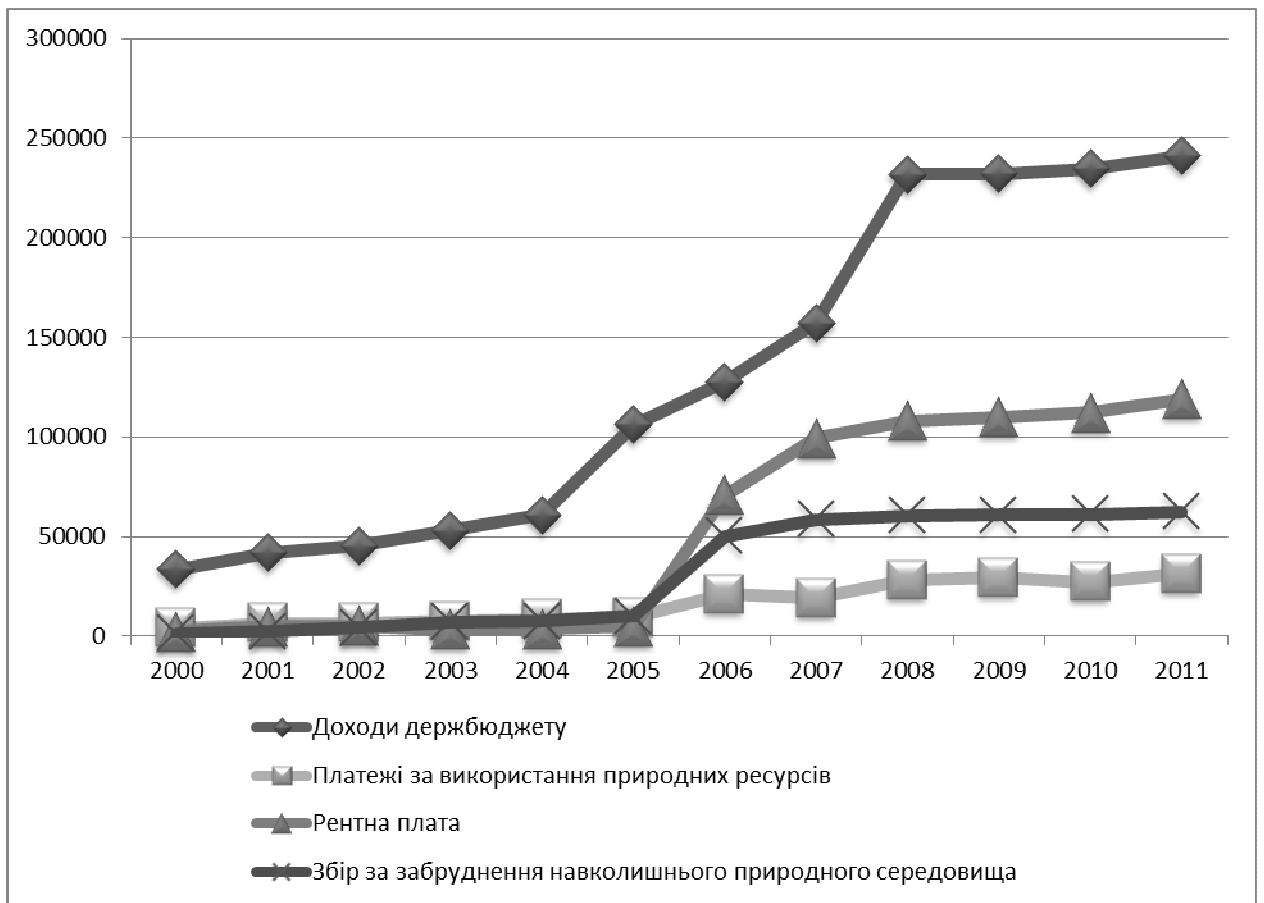

Рис. 2. Динаміка ресурсних надходжень до Державного бюджету (на 2011 рік - планові показники), млн. грн. [157]

Такий аналіз дозволяє припустити, що на рівні держави не налагоджений дієвий контроль за цільовим спрямуванням коштів від використання природних ресурсів, чим самим створюється прецедент порушення природоохоронного законодавства.

Можна констатувати, що вагомим аргументом на користь існування такої ситуації є постійне недовикористання коштів природоресурсних фондів в масштабі як України, так і її адміністративних одиниць.

Між тим традиційно оцінка ефективності використання природо-ресурсного потенціалу визначається переважно рівнем зростання обсягів екологічних зборів/платежів і надходжень від них до бюджетів усіх рівнів. Однак результати дослідження динаміки обсягів фінансових ресурсів від зборів за спеціальне використання природних ресурсів, що акумульовані у Зведеному бюджеті, свідчать, по-перше, про поступове зниження їх питомої ваги в загальному обсязі Зведеного бюджету попри зростання абсолютних величин, по-друге, про існування постійного дисбалансу між доходною та витратною частинами.

Наведемо показники надходжень від зборів за спеціальне використання природних ресурсів до бюджетів різних рівнів та видатки на природоохоронні цілі, а також динаміку показників використання природо-ресурсних надходжень в розрізі всіх рівнів бюджету (таблиця 5).

Таблиця 5

Динаміка природоресурсних надходжень та витрат бюджетів на охорону навколишнього природного середовища в Україні*

Рік	Надходження від зборів за спеціальне використання природних ресурсів, млн. грн. (РН)			Видатки на охорону навколишнього природного середовища, млн. грн. (В)			$K_{РН} = \frac{В}{РН}$		
	Зведений бюджет	Державний бюджет	Місцевий бюджет	Зведений бюджет	Державний бюджет	Місцевий бюджет	Зведений бюджет	Державний бюджет	Місцевий бюджет
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2007	5948,2	1941,4	4006,8	2241,3	1809,1	432,2	0,38	0,93	0,11
2008	9292,0	2369,9	6922,1	2764,7	2230,2	534,5	0,30	0,94	0,07
2009	11230,7	2624,4	8606,3	2538,8	1824,3	714,5	0,23	0,70	0,08
2010	12709,5	2928,85	9780,65	2872,35	2292,65	579,7	0,23	0,78	0,06

*Розраховано за даними Держказначейства України за 2007-2010рр.

Як свідчать дані офіційної статистики, впродовж останнього десятиріччя відмічаються значні коливання коефіцієнту ефективності (повноти) використання ресурсних надходжень, який пропонується розраховувати як відношення суми видатків на охорону і раціональне використання природних ресурсів до плати за спеціальне користування природними ресурсами за формулою [47]:

$$K_{РН} = \frac{В}{РН}$$

де $K_{РН}$ - коефіцієнт повноти використання природоресурсних надходжень;

В – видатки на природоохоронні заходи з різних рівнів бюджету, млн. грн.

РН – ресурсні надходження до різних рівнів бюджету, млн. грн.

Наведені у таблиці 5 дані свідчать про суттєве недофінансування екологічної сфери. Крім того в Україні протягом багатьох років спостерігається нецільове використання коштів, отриманих від зборів за спеціальне використання природних, зокрема, водних ресурсів, що дискредитує головну мету справляння цих зборів і зводить нанівець дію економічного механізму природокористування, спрямованого на охорону та відтворення ресурсів.

Про занепад екологічного інвестування свідчить і тенденція зниження питомої ваги природоресурсних платежів в структурі Зведеного бюджету. Якщо частка природно-ресурсних платежів у доходах зведеного бюджету України у 2005 році становила 6,4 %, то починаючи з 2006 (4,06 %) вона помітно зменшується: в 2007р. - 4,2 % . Однак, з 2008р. знову починає зростати й складає вже – 5,7 %, в 2009р. – 5,98%. 2010– 6,02%, у 2011 р. – 6,45% [157].

Слід зазначити, що зменшення частки природно-ресурсних платежів у доходах зведеного бюджету України є загальною тенденцією, що фіксується починаючи з 2000 року (рис. 3).

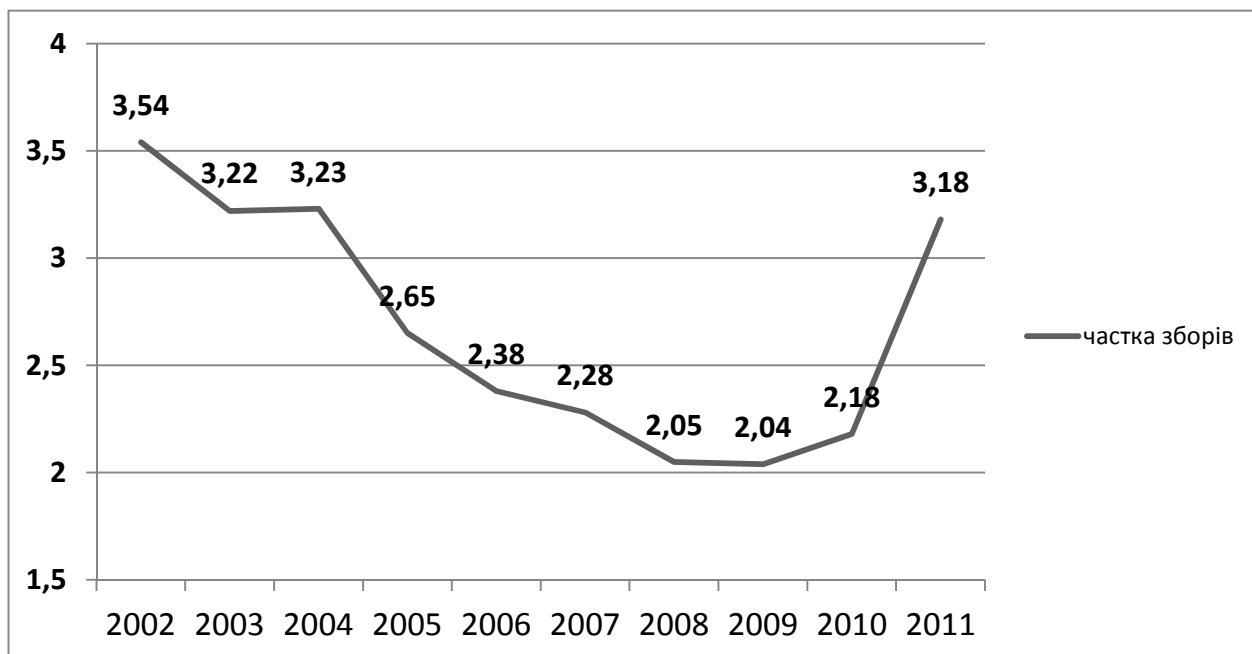

Рис. 3. Регресивна динаміка частки зборів за спеціальне використання природних ресурсів у доходах зведеного бюджету України, %

Разом з тенденцією зниження частки зборів за спеціальне використання природних ресурсів у доходах зведеного бюджету України протягом останнього десятиріччя превалює тенденція до поглиблення розриву між сумою надходжень коштів від зборів за спеціальне використання природних ресурсів до Державного і місцевих бюджетів та видатками на їх охорону.

У структурі видатків за їх напрямками домінуючою є частка заходів щодо запобігання ліквідації наслідків забруднення навколишнього природного середовища – 80,1 %.

Динаміка видатків на охорону навколишнього природного середовища як в загальнонаціональному, так і регіональному контексті свідчить про невпинне скорочення їх питомої ваги. (Додаток 3 та Додаток 4). Протягом 2002–2011 років цей показник виявляє тенденцію до зменшення. Зокрема, у 2002 році він становив 1,24 % доходів Державного бюджету України, в 2006 році - 0,98 %, в 2007р – 0,96%, в 2008р. - 0,84%, в 2009р. – 0,83%, 2010- 0,82%, 2011 – 0,81% [157]. Подальше падіння частки природоохоронних витрат свідчить про те, що відповідне фінансування відстає від зростання доходів державного бюджету, тобто певним чином регресує.

Співвідношення динаміки надходжень та видатків екологічної частини Зведеного бюджету свідчить про систематичне (щорічне) недовиконання планових показників фінансування, а також про нерівномірність останнього.

Що стосується місцевого рівня, то можна стверджувати, що приріст ресурсних надходжень до місцевих бюджетів (без залучення додаткових

обсягів ресурсів) може бути значним за рахунок рентних надходжень від використання ресурсів місцевого значення.

Наявність значного сектора тіншової економіки в Україні спотворює величину ВВП. За експертними оцінками, масштаби неврахованого використання та продажу деяких видів природних ресурсів у декілька разів перевищують офіційні дані та лише 23% рентного доходу від природокористування надходять до державного бюджету [11]. Великий об'єм інформації, що стосується собівартості продукції з природної сировини, оцінки природних активів, а також інформації з кадастрів недоступний через її закритість або відсутність необхідних статистичних спостережень та систематизацій.

В економічних розрахунках на макроекономічному рівні відсутні оцінки екологічних наслідків урядових рішень, що приймаються. Необхідно ретельно оцінювати й позитивні, й негативні наслідки будь-яких процесів господарської діяльності, здійснювати їх моніторинг. Цей принцип є одним з основних в якійсь новій концепції економіко-екологічного планування, адекватний економіці сталого суспільства, оскільки перспективні економічні плани потребують екологічної оцінки їх наслідків, порівняння економічних вигод із екологічними витратами та ризиками, що забезпечується відповідними прогнозами. Саме комплексний економіко-екологічний облік усіх вигод і збитків повинен виступати остаточним критерієм ухвалення управлінських рішень.

Обліку екологічного чинника в системі основних соціально-економічних показників розвитку країни перешкоджають такі проблеми:

- ❖ існує дефіцит необхідної економіко-екологічної інформації як з об'єктивних причин, так і у зв'язку з її закритістю внаслідок комерційної таємниці (що типово для більшості компаній-природокористувачів) та державних обмежень на доступ до інформації, що має службовий характер;

- ❖ екологічні аспекти виявляються захованими, «розмитими» в межах традиційних макроекономічних агрегатів, існують побоювання, що включення екологічної компоненти в систему національних рахунків може порушити її чіткість та викривити макроекономічні показники;

- ❖ в статистичних і відомчих формах ведеться облік майже всіх природних ресурсів у фізичних одиницях, що ускладнює їх агрегування;

- ❖ спостерігаються неточності у звітній інформації, або її відсутність на окремих напрямках використання природних ресурсів (недеревні ресурси лісу, тваринний світ, вилов риби, більшість морських ресурсів, тощо).

Враховуючи проведений аналіз, вносяться наступні пропозиції:

В умовах зростаючої значущості екологічного фактора в моделях досягнення сталого розвитку країни залишковий принцип фінансування природоохоронних програм вважати недопустимим.

Варто переглянути критерії та механізм планування витрат на охорону навколишнього природного середовища на макrorівні відповідно до вимог природоохоронного законодавства.

Існує потреба в удосконаленні організаційного механізму розподілу фінансових коштів з бюджету на природоохоронні цілі: необхідно скоротити управлінські витрати, які вже перевищують витрати держбюджету на охорону та раціональне використання земель.

Крім того, необхідно негайно ввести статистику зіставлення планових витрат з фактичними для відслідковування реальної ситуації з екологічним інвестуванням.

Згідно пропозицій ЮНЕП для подолання негативних екологічних тенденцій та поступового переходу на модель сталого розвитку сьогодні необхідно направляти 2-3 % ВВП на охорону і відновлення стану довкілля. Але це середній норматив для країн з великим обсягом ВВП. Для України, території якої найчастіше класифікуються як зони екологічного лиха, зазначений норматив повинен бути значно вищим.

З огляду на нагальність вибору Україною стратегічної траєкторії свого еколого-економічного і соціального зростання, основний зміст екологічної політики має полягати в ефективному залученні природних ресурсів у виробничо-господарський оборот.

Для цього необхідно:

- ввести оцінки і прогнози наслідків еколого-економічної взаємодії в систему національних рахунків та макроекономічні моделі;
- створити сприятливе ринкове середовище (це стосується перш за все екологічного підприємництва та екобізнесу);
- запровадити середньострокове планування у бюджетній сфері;
- налагодити механізми захисту природно-ресурсного потенціалу, як у глобальному масштабі, так і на національному рівні.

З цих позицій позитивними економічними зрушеннями в українській економіці, важливими для формування екологобезпечної політики, варто вважати:

- формування ємного недержавного сектора економіки;
- зародження національних ринків товарів, праці і капіталу з переважно ринковим ціноутворенням, здатних реагувати на коливання попиту;
- становлення національної фінансово-банківської системи;
- диверсифікованість і лібералізацію зовнішньоекономічних зв'язків;

Разом з тим, серед негативних тенденцій соціально-економічного розвитку України домінують наступні :

- не здійснено модернізацію системи державного управління, зокрема, у процесі приватизації так і не створено інституту ефективних власників, дієздатної системи ринкових інститутів і регуляторів;
- втрачено лідерство в багатьох напрямках фундаментальних досліджень;
- поглиблюється диспропорція між реальним і фінансовим секторами економіки, а також всередині кожного з них;
- швидкими темпами зростають внутрішній та зовнішній державні борги України;

➤ відбувається катастрофічне падіння матеріального добробуту населення на тлі небачених масштабів «тіньової» економіки, яку фахівці оцінюють на рівні 60-70% від величини ВВП¹.

Нестійкість стабілізаційних процесів в Україні в порівнянні з іншими колишніми країнами Радянського Союзу позначається і на показниках соціально-економічного розвитку країни. Приміром, за рівнем ВВП на душу населення і середньомісячною заробітною платою (згідно розрахунків ПРООН) Україна займає одне з останніх місць серед країн Західної і Східної Європи.

Для прискореного подолання кризи та активізації економічного зростання необхідно забезпечити реальну підтримку макроекономічних реформ в частині створення екологоорієнтованої і ефективно функціонуючої ринкової системи, налагодження сучасного інформаційного екологічного простору, широкомасштабної інтеграції програм в природо-ресурсній сфері.

Прискорений вихід з еколого-економічної кризи можливий лише при виконанні низки умов:

- підвищення інвестиційної активності у сфері природоохоронної діяльності та ресурсозбереження.
- активізація інноваційної діяльності, в першу чергу, у сфері удосконалення і впровадження ресурсозберігаючих технологій.
- проведення узгоджених заходів у сфері макроекономічної політики і формування каналів надходження екологічних інвестицій.

На сьогодні з усіх можливих у ринковій економіці внутрішніх джерел виробничих інвестицій домінує лише один – власні кошти підприємств, на долю яких приходиться більш ніж половина усіх капіталовкладень у виробництво. Необхідне залучення інвестицій у розвиток екологічно безпечного виробництва і відновлення екологічної цілісності економічної системи могла б забезпечити існуюча банківська система, але за умов високої віддачі вкладених у ці проекти коштів та певних гарантій з боку держави.

Однак для цього повинні бути вирішені наступні взаємозалежні задачі: створені адекватні макроекономічні умови, ініційовані механізми стимулювання залучення екоінвестицій, забезпечена ефективна робота механізмів ринкової конкуренції, усунуті причини ескалації взаємних неплатежів підприємств, налагоджена ринкова інфраструктура, підвищена дієвість судової системи розв'язання господарських суперечок у природно-ресурсній сфері, проведена реструктуризація промисловості з урахуванням екологічного фактора.

Створення сприятливих макроекономічних умов. В даний час у вітчизняних товаровиробників відсутній стимул інвестувати фінансові кошти в підвищення ефективності і якості екологічної безпеки (у тому числі

¹ *Неофіційний сектор економіки існує практично в усьому світі. Але, якщо в промислово-розвинених країнах він складає одиниці відсотків, то в нас, як, до речі, і в Росії, -50-60 %. В офіційній статистиці тіньова економіка не врахована.*

відповідно до вимог міжнародних стандартів ISO-9000, ISO-14000) [65]. Тому необхідно перейти до стимулюючої екологізації податкової системи, насамперед законодавчо визначивши рівень обмеження стимулюючих пільг, а також створити повноцінний і діючий інститут екологічних податків. Разом з тим ослабленню податкового пресингу ресурсовиробників може сприяти нарощування доходної бази бюджету по лінії залучення альтернативних, в тому числі неподаткових, джерел надходження, а також трансформація механізму ціноутворення в природоресурсній сфері.

На цей час, як і раніше, немає дієвого механізму державного впливу на формування цін на продукцію природних монополій. Варто нормалізувати структуру ціноутворення на основні види енергоносіїв і сировинних товарів, на послуги природних монополій, внести зміни до законодавчих актів щодо регулювання цін в напрямі чіткого визначення правових меж сумлінної конкуренції та форм державного втручання на національному і регіональному рівнях.

У нинішній ситуації необхідно підсилити роль міжнародного і внутрішнього екокредитування.

Реструктуризація промисловості з урахуванням екологічного фактора. Мова йде про удосконалення її організаційної структури, що забезпечує зниження трансакційних² та адміністративно-управлінських витрат, економію оборотного капіталу, інтеграцію науки і виробництва, налагодження системи ефективного екологічного менеджменту; створення еколого-конкурентоспроможних на світовому ринку вітчизняних виробництв.

Лише таким чином Україна зможе на гідних засадах інтегруватися у світовий економічний простір, забезпечити необхідний рівень економічної й екологічної безпеки та добробуту населення.

Активізація інноваційного процесу в екологічній сфері вимагає введення наступних законодавчих норм і організаційно-економічних заходів:

– порядок оподаткування, відповідно до якого розмір бази оподаткування прибутку підприємств та організацій доцільно зменшувати на суму коштів, що була спрямована ними безпосередньо на реалізацію екологобезпечних інноваційних технологій та заходів;

– механізм забезпечення «податкових канікул» для учасників реалізації інноваційних екологічних проектів.

Для цього відповідно до рекомендацій реалізувати наступні організаційні заходи:

– державне страхування ризиків від інноваційної діяльності, у тому числі в природоохоронній сфері, з наступним відшкодуванням інвесторам визначеної частки можливих фінансових втрат, викликаних неспроможністю інноваційних проектів при їх венчурному фінансуванні;

– забезпечення розвитку інноваційної екоінфраструктури, пристосованої до ринкових умов.

² Трансакційні витрати – це будь-які витрати, зв'язані з координацією і взаємодією економічних суб'єктів

Своєрідність географічного положення України, її природних умов, ресурсного та наукового потенціалу, стану економіки та трансформаційних процесів у суспільстві, пов'язаних із зміною орієнтирів соціального розвитку, породжує чимало проблем на шляху економічного зростання.

Розглядаючи питання економічного зростання в Україні у XXI ст., необхідно брати до уваги стан забезпеченості населення і території держави основними природними ресурсами, кількість та якість яких визначають можливості створення для населення повноцінних умов проживання. До таких, насамперед, доцільно віднести ресурси територій, які мають відповідний природоохоронний статус.

Фахівці [43] стверджують, що при вивченні природоресурсного потенціалу (ПРП) необхідно виходити з таких принципових положень:

- на будь-якій території (країна, адміністративна область) сформувався свій комплекс природних ресурсів, між якими існують стійкі взаємозв'язки; чим менша територія, тим вагомішими можуть бути міжресурсні зв'язки, тобто зміна одного ресурсу може викликати зміну інших;

- поняття ПРП слід застосовувати не до окремо взятого природного ресурсу, а до їх сукупності на досліджуваній території;

- сама величина ПРП динамічна, тобто змінюється у процесі освоєння; різні форми освоєння природних ресурсів спричинюють різні зміни, а отже, різні рівні економічної та екологічної ефективності цього процесу;

- різні типи динаміки ПРП мають свої часові періоди, протягом яких природних ресурсів вистачить для сталого (стійкого) регіонального розвитку. Тому в програмах стійкого розвитку регіонів оцінка динаміки ПРП має посісти належне місце.

Головна трудність вибору подальшої еколого-економічної схеми розвитку України пов'язана з неможливістю зміни дуже жорстких та консервативних зв'язків в системі "людина - природа - економіка". Існуюча теорія щодо прискореного відновлення старої структури економіки означає подальше збереження її аномальної енерго-ресурсомісткості та подальше погіршення стану довкілля, біоти і розумної життєдіяльності людини.

Тому стратегічним напрямком ефективного та сталого розвитку економічного базису в Україні має бути постійне підвищення його екологічного коефіцієнту корисної дії, оскільки незважаючи на відносну відокремленість від біосфери, людина не може вибирати директивні (жорсткі) схеми розвитку економіки та впливу на біосферу та середовище на рівні протистояння. Вона має пристосовуватись до природи. Приклад сучасного еколого-економічного стану Україні свідчить про термінову необхідність приведення в стан еколого-економічного балансу системи «людина - природа – економіка», навіть за рахунок зниження темпів економічного зростання, відмови від деяких видів промислового виробництва з високим ступенем екологічного ризику та введення заборони та суттєвих обмежень на використання окремих видів природних ресурсів.

Збереження досягнутих темпів їх використання та техногенного перетворення буде надалі визначати погіршення екологічних умов життєдіяльності та зростання ризику надзвичайних екологічних ситуацій з переходом їх в перманентний стан.

Основою стратегії розвитку України має бути екологічна реструктуризація економіки України з першочерговим усуненням надмірних техногенних навантажень на земельні, водні, мінерально-сировинні ресурси.

2.2. Концептуальні засади національного «зеленого» курсу крізь призму глобального бачення

Сьогодні державна політика в Україні ще недостатньо налаштована на перехід на засади сталого розвитку, який би передбачав екологізацію інфраструктури, управління охороною довкілля, раціональним використанням природних ресурсів та безпекою життєдіяльності населення.

На думку відомих вчених на сучасному етапі екологія стає „частиною моралі людства”. Це об’єктивно впливає на процес формування еколого-економічних відносин та їх гармонізацію. Вибір пріоритетів при цьому залежить від сучасної ідеології природокористування, яка панує в суспільстві.

Ступінь розвитку еколого-економічних відносин, на наш погляд, визначає в деякій мірі ключові виміри їх гармонізації.

Гармонізація еколого-економічних відносин повинна стати домінантою національної екологічної політики в Україні. Цей постулат вимагає, в свою чергу, подальшої активізації досліджень в напрямі розробки національної концепції сталого розвитку та реалізації ефективних моделей її впровадження. Це потребує деякої імплементації існуючих в цій площині міжнародних провідних концептуальних принципів в практику прийняття управлінських рішень в Україні. З огляду на існуючий міжнародний досвід можна констатувати, що в Україні є ще багато прогалин та розбіжностей між чинним законодавчо-нормативним полем та міжнародно визнаними вимогами і підходами. Такий стан питання потребує не лише приведення їх до відповідності, а й розробки змістовних доповнень щодо сутності та організаційних важелів впровадження економіко-екологічних механізмів, визначення способів їх гармонізації.

Проблеми глобалізації еколого-економічних відносин визначають план усунення серйозних диспропорцій і є тим самим підґрунтям, на якому базується подальше зростання економіки України.

Як свідчить опитування серед 200 учених з 50 країн світу, яке проводилося в рамках Програми „Глобальна екологічна перспектива” (ГЕП-2000), на сьогодні визначено 36 найважливіших глобальних проблем, що чекають людство у ХХІ столітті. До найбільш значущих з них належить низька якість управління природоохороною діяльністю.

Разом з тим за останній час було узгоджено, підписано і ратифіковано низку нових правових документів, конвенцій і протоколів, які запровадили

різноманітні міжнародні інструменти і механізми, підсилили законодавчу основу для підтримки сталого розвитку.

Крім того порядок денний на XXI століття легалізував поняття „національна стратегія сталого розвитку” як засіб інтеграції економічних, соціальних та екологічних цілей для розвитку держави з позицій національних і міжнародних інтересів. Саме це визначило і необхідність глобалізації еколого-економічних відносин. Однак, на сьогодні це поняття ще не зовсім точно визначено, тому простежуючи його еволюцію можна запропонувати концепцію гармонізації еколого-економічних відносин на всіх рівнях: від локального до глобального.

Успішність в забезпеченні гармонізації еколого-економічних відносин перебуває у відчутній залежності від вибору ефективної структури системи необхідних інституцій, яких на жаль, в Україні ще недостатньо. Між тим ефективна національно-інституційна структура управління сталим розвитком – це не тільки інструментарій для досягнення національних цілей, а й передумова успішної загальнодержавної політики у регіональному і міжнародному вимірі. Елементом інституційної структури та інструментом субрегіонального управління на глобальному рівні можуть стати агентства місцевого і регіонального розвитку [41].

Таким чином, існування на міжнародному рівні достатньої кількості інституційних механізмів визначає потребу створення відповідної інфраструктури на національному рівні. В питаннях її формування повинна визначатись і Україна, враховуючи зближення своїх позицій з позиціями Євросоюзу.

Основними стратегічними орієнтирами забезпечення гармонізації еколого-економічних відносин на сучасному етапі є:

- ❖ постійне впровадження та посилення управління інноваційними процесами в сфері безперервного оновлення еколого-економічних знань, розвиток і впровадження екологічно-чистих технологій, впровадження стандартів екологічного менеджменту тощо;

- ❖ чітке розмежування повноважень між міністерствами та відомствами при посиленні їх відповідальності за дотримання національного законодавства та міжнародних норм в еколого-економічній сфері та ефективності еколого-економічних реформ;

- ❖ наближення інтеграції України у Європейський науково-технологічний простір через організацію цивілізованого трансферу еколого-безпечних технологій.

Логіка розвитку України в кінці 1990-их років та перспективи на найближче десятиріччя XXI ст., як вважають економісти-міжнародники підказують необхідність досягнення консенсусу у відносинах з Заходом, де вона впритул межує з Європейським союзом, і на Сході – з Росією й іншими країнами колишнього СРСР. Державі, яка перебуває на перехідному етапі і має відчутний дисбаланс інвестиційних можливостей, а також обмеженість міжнародних економічних зв'язків, необхідно приділяти першочергову увагу врахуванню сучасних тенденцій, в тому числі в еколого-економічній сфері.

Це, перш за все, стосується практики впровадження стандартів екологічного менеджменту та екоаудиту як основи для подальшої глобалізації трансформаційних процесів.

Впровадження еколого-економічних реформ у будь-якому суспільстві нероздільно пов'язане з найгострішою необхідністю подолання застарілих стереотипів та догм, що існують в сфері управління природоохоронною діяльністю та введення організаційних інновацій шляхом розробки прогресивних наукових концепцій та теорій стосовно гармонізації еколого-економічних відносин.

Саме ці нові принципи і підходи повинні стати основою стратегії екологічної політики держави, а першорядним завданням повинен бути чіткий вибір змісту своєї моделі переходу до нової системи еколого-економічних координат. Індикаторами ефективності національної екологічної політики повинні стати:

- покращення стану здоров'я населення за рахунок зменшення впливу негативних екологічних факторів;
- співвідношення між рівнями фактичного забруднення навколишнього природного середовища або виснаження природних ресурсів і гранично допустимим забрудненням або виснаженням, яке базується на науково обґрунтованих оцінках і характеризується як критичне навантаження на навколишнє природне середовище;
- співвідношення витрат на здійснення природоохоронних заходів до отриманого екологічного ефекту;
- скорочення витрат природних ресурсів та енергії на одиницю продукції;
- стан участі громадськості в прийнятті екологічно значущих рішень.

В зв'язку з цим доцільно орієнтуватися на розроблені світовою спільнотою механізми подолання еколого-економічної кризи та формування більш досконалих і ефективних інструментів екологічної безпеки та управління природоохоронною діяльністю на принципах екологізації природокористування.

На сьогодні «зелена» політика країни виступає домінантою на шляху до сталого зростання. Основні постулати «зеленого» розвитку вже широко використовуються європейським співтовариством.

На сучасному етапі перед економічною наукою постає завдання подальшого формування теорії трансформаційних зрушень національного господарства через призму «зеленої» (екологоорієнтованої) економіки та системи уявлень, які об'єктивно відображають тенденції та результати трансформацій, що відбуваються.

Вочевидь, що **ключовими принципами «зеленої» економіки** можна вважати:

- ✓ принцип екологізації економіки, який передбачає імплементацію екологічного фактору моделі забезпечення економічного зростання;

✓ принцип єдності та балансу суспільних і бізнес- інтересів щодо забезпечення сталого споживання та виробництва;

✓ принцип партнерської взаємодії щодо охорони довкілля та відновлення його стану;

✓ принцип системності та комплексності в стратегії трансформаційних зрушень в макроекономічній сфері.

Усе вище наведене вказує на потребу визначення напрямків і принципів державної економічної політики України. Зокрема, до них доцільно віднести:

✓ законодавчу і нормативну підтримку розробки систем якості продукції та довкілля на національному рівні;

✓ створення пільгових кредитно-фінансових і податкових умов для підприємств (організацій), які освоюють і випускають конкурентоспроможну продукцію, а також виконують роботи з поліпшення якості в інтересах України;

✓ пріоритетне розміщення державних замовлень на підприємствах, системи якості яких відповідають сучасному рівню.

Завдання для України полягає в тому, щоб знайти своє місце, усвідомити свій стратегічний вектор, створити бачення майбутнього з урахуванням цінностей сучасного етапу розвитку.

Наразі актуальним питанням, що потребує термінового вирішення є розроблення та затвердження на державному рівні **доктрини «зеленої» економіки** з визначенням пріоритетів, завдань, індикаторів та цільових орієнтирів її розвитку.

В зв'язку з вищезазначеним, є сенс й надалі поширювати та пропагувати ідеологію розвитку «зеленої» економіки як основну парадигму трансформації суспільних зрушень. Хоча перехід до «зеленої» економіки вимагає значних інвестицій, залучити їх допоможе продумана державна політика та інноваційні механізми фінансування. Швидке зростання ринків капіталу, вдосконалення таких нових ринкових інструментів, як торгівля квотами на викиди вуглецю та мікрофінансування, а також фонди стимулювання «зеленої» економіки, що впроваджуються у відповідь на економічний спад останніх років, відкривають шлях до великомасштабного фінансування глобального переходу економіки на «зелені» рейки [104].

Наразі зараз ця теорія дуже широко пропагується на міжнародному та європейському рівнях, однак, на жаль, поки що не визнана на теренах України. Між тим національна економіка потребує адаптації до умов екологічно-безпечної конкуренції на регіональних та глобальних ринках, що означає підвищення ефективності виробництва, пристосування структури національної економіки до глобальної конкуренції, підвищення рівня наукомісткості економіки, сприяння створенню нових видів бізнесу, запровадженню міжнародних екологічних стандартів виробництва. Крім того, є сенс й надалі забезпечити:

В цьому контексті слід погодитися із запропонованими Національним інститутом стратегічних досліджень України пріоритетами економічної політики:

Підвищення та стабілізацію темпів економічного зростання зі збільшенням ваги внутрішніх чинників економічної динаміки: споживчого попиту населення, інвестиційного попиту підприємств.

Поєднання монетарної стабільності з економічним зростанням. Скорочення дефіциту ліквідних ресурсів суб'єктів господарювання. Диверсифікацію інструментів регулювання грошової пропозиції та засобів грошової емісії, посилення мультиплікативного ефекту грошової системи.

Забезпечення фінансового оздоровлення та платоспроможності підприємств. Підтримка розвитку внутрішнього ринку, полегшення доступу до коротко- та довгострокових кредитних ресурсів, зменшення фіскального тиску на суб'єктів господарювання тощо, зокрема спрямованих на екоінноваційні, енерго- та ресурсозберігаючі проекти. Значну роль відіграватиме також підвищення рівня екологічного менеджменту на підприємствах через широкомасштабні державні освітні та консалтингові програми.

Зміцнення конкурентоспроможності українських виробників на міжнародних та внутрішньому ринках. Необхідно переходити до реалізації факторних переваг української економіки, якими є: природно-ресурсне багатство (зокрема – в аграрній сфері), людський капітал, науково-технологічний потенціал, геоекономічні чинники тощо.

Чітке визначення галузевих і структурних пріоритетів довгострокового розвитку. Обов'язково пріоритетного характеру має набути розвиток новітніх технологічних укладів, національної інноваційної системи та галузей інфраструктури, зокрема екологічної.

Спрямування інвестиційної діяльності на підвищення продуктивності праці та зміцнення конкурентоспроможності національної економіки. Збільшення частки інвестицій в галузі з більш високим рівнем переробки; розбудова фондового ринку та фінансово-банківської інфраструктури; модернізація системи податкових важелів відповідно до міжнародних економіко-правових та екологічних норм.

Розбудову механізмів довгострокового інвестиційного кредитування з екологічним імперативом. Зростання довгострокового кредитування має забезпечити належне фінансування інвестиційної діяльності підприємств - інноваторів. Запровадження спеціальних інструментів страхування, екострахування та резервування довгострокових кредитів.

Розвиток інноваційних процесів. Створення макроекономічного середовища, сприятливого для використання інноваційної діяльності як дієвого важеля здобуття конкурентних та екологічних переваг на ринку. Реформування державної політики у кредитній та податковій сферах, які компенсуватимуть підвищену ризиковість екологоорієнтованих інноваційних

проектів. Державна підтримка впровадження наукових та науково-технологічних розробок фундаментальної та прикладної сфер науки.

Перехід від стабілізаційної до стимулюючої функції державних фінансів. Перетворення фіскальних інструментів на важелі державної економічної політики, продовження політики зниження фіскального навантаження на товаровиробників екологічно чистої продукції, перехід до обґрунтованих критеріїв надання податкових преференцій відповідно до міжнародних економіко-правових та екологічних норм та завдань економічної стратегії держави, моніторинг їх цільового використання.

Формування ефективної інституційної структури національної економіки. Забезпечення оптимального використання наявного економічного потенціалу країни та становлення потужного національного капіталу як основи національної макроекономічної стабільності та конкурентоспроможності. Великий бізнес повинен стати «законодавцем моди» на екологізацію національної економіки, довкола якого складатиметься сприятливе середовище для розвитку малого й середнього бізнесу.

Послідовне підвищення рівня заробітної плати та відновлення її стимулюючих функцій – через значне підвищення продуктивності праці на базі поліпшення організаційної, технологічної та екологічної структури національної економіки, заходи щодо структурної модернізації ринку праці, підвищення його гнучкості, розширення зайнятості в малому та середньому бізнесі.

Розвиток людського капіталу як основної конкурентної переваги в постіндустріальному світі шляхом пом'якшення наслідків пенсійної реформи, впровадження сучасних організаційних форм, диверсифікації державної, муніципальної та приватної власності у сферах охорони здоров'я, освіти, культури, розбудови страхової системи їхнього фінансування.

Забезпечення паритетної участі України у глобальних економічних процесах. Формування структури та географії зовнішньої торгівлі відбувається переважно стихійно, суто під впливом світової економічної кон'юнктури. Тому заходи щодо забезпечення конкурентоспроможності національної економіки мають бути доповнені опануванням міжнародно прийнятними засобами підтримки та просування інтересів національного бізнесу на ринках інших країн.

Збалансування експортної політики, яка має бути спрямована на радикальне поліпшення структури українського експорту та дієву підтримку дій українських експортерів щодо утримання на зарубіжних ринках та освоєння нових. Підтримка експортерів інноваційної продукції та скорочення сировинного експорту.

Диверсифікацію протекціоністської політики, відповідно до визначених стратегічних пріоритетів національної економіки.

Детінізацію економіки, легалізацію тіньових доходів і капіталів, без яких неможливі ні здійснення ефективної національної економічної стратегії, ні паритетна інтеграція до світового економічного співтовариства. Подальше

залучення до офіційного господарського обороту коштів, які обслуговують тіньові економічні операції, або вивезені за кордон. Запровадження довгострокової політики конверсії тіньових капіталів некримінального походження з максимальним збереженням нагромадженого в цьому секторі позитивного технологічного, організаційного, фінансового та людського потенціалу.

Формування підвалин інформаційного суспільства. Необхідна цілісна стратегія щодо створення економічної мотивації та відповідного інституційного середовища для широкомасштабного та ефективного використання національних та глобальних знань в усіх секторах економіки, активізації виробництва, попиту та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери виробництва, громадського та особистого життя населення України [46].

РОЗДІЛ III.

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ «ЗЕЛЕНОГО» ЗРОСТАННЯ

3.1. Інституційна та функціональна модернізація державної системи екологічного управління на принципах сталого розвитку

Можна констатувати, що зміна ідеології в сфері управління природокористуванням викликана зростаючими потребами суспільства в екологічному та чистому навколишньому природному середовищі.

Протягом останніх десятиріч в Україні була остаточно сформована система управління природоохоронною діяльністю. Розрізняються два головні періоди розвитку цієї системи:

- регулятивний — з 60-х до початку 90-х років ХХ ст., коли було прийнято ряд законодавчих актів з питань охорони навколишнього природного середовища;
- еколого-економічний, починаючи з 1991 р., коли було введено в дію Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища", яким були встановлено засади формування економічних механізмів природокористування та природоохоронної діяльності.

Отже, державна система управління виконує чотири основні цільові функції: прийняття природоохоронного законодавства, контроль за екологічною і ядерною безпекою, забезпечення проведення природоохоронних заходів і досягнення узгодженості дій державних та громадських органів у галузі охорони навколишнього природного середовища. Під них створена відповідна організаційна інфраструктура до якої входять також органи екологічної експертизи та екологічної інспекції. Менші за обсягом функції забезпечення та узгодження, які є підвалинами управлінської піраміди.

Інституційна та функціональна європейська структура зорієнтована на максимальне делегування повноважень на регіональний і місцевий рівень управління. Головна функція центральних органів управління - планування і контроль за реалізацією національних екологічних політик та їх корегування. Відповідно до цього на центральному рівні підготовки й прийняття стратегічних рішень функціонують:

- системи стратегічних екологічних оцінок;
- системи законодавчого і нормативного забезпечення механізмів реалізації національної екологічної політики;
- системи комплексного екологічного та економічного обліку;
- системи сприяння інтеграції цілей екологічної політики в соціальні та економічні політики;
- координація взаємодії систем державного, громадського і бізнесового (корпоративного) управління;
- міжнародна співпраця.

Погодження екологічних, соціальних і економічних цілей сталого розвитку країни, інтеграція екологічної політики, координація системи державного управління на принципах сталого розвитку є визначальними функціями в процесі євроінтеграції.

Виконання системоутворювальних функцій і впровадження принципів сталого розвитку та євроінтеграції покладено на Міністерство охорони навколишнього природного середовища України (екологічна складова сталого розвитку), Міністерство економіки (економічна складова сталого розвитку) і Міністерство праці та соціальної політики (соціальна складова).

Однак нестабільність керівництва згаданих ключових міністерств виявилась значною перешкодою на шляху системного впровадження принципів сталого розвитку та євроінтеграції. Національна комісія сталого розвитку при Кабінеті Міністрів України була, по-перше, обмежена консультативно-дорадчими функціями, а по-друге, не стала інтегруючим рушійним центром сталого розвитку. Національна Рада зі сталого розвитку, утворена у 2003 р. при Президентові України, жодного разу не зібралась на свої засідання.

Функції адміністративно-інституційної інфраструктури Міністерства охорони навколишнього природного середовища України з його регіональними (обласними) управліннями та спеціалізованими підрозділами (екологічного контролю - інспекцією, природно-заповідним фондом тощо) обмежені чинним законодавством і передусім - Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», який не адаптований до європейського екологічного законодавства і не відповідає принципам сталого розвитку.

Проблема екологічного регулювання в Україні полягає і в слабкому практичному застосуванні законів. Це пояснюється недосконалістю нормативно-адміністративних механізмів і регулятивних функцій органів влади.

Для всіх систем управління характерна наявність таких невід'ємних складових частин і елементів, як суб'єкт управління, об'єкт управління, управляючий вплив і зворотний зв'язок, що утворюють єдиний і водночас загальний контур управління [19]. При цьому існуюча система екологічного управління базується на виконанні розподілених функцій її суб'єктами і складається з підпорядкованих їм підсистем, кожна з яких на рівні окремих суб'єктів має свою структурно-організаційну, науково-методичну та технічну бази.

Постійне вдосконалення систем екологічного управління є однією з вимог міжнародної та європейської системи стандартизації екологічного управління. Для державної системи екологічного управління це означає її функціональне розширення й системно-методологічне поглиблення. Йдеться не тільки про охоронні функції, а й про освоєння функцій гармонізації. Отже, системно-методологічне поглиблення — це освоєння нових сучасних механізмів екологічного управління, їх підпорядкування природному

механізмові біотичного регулювання навколишнього природного середовища і принципам збалансованого розвитку [19].

Основне завдання Міністерства охорони навколишнього природного середовища України – стати гарантом екологічної безпеки держави і кожного громадянина. Як складову національної безпеки одним з пріоритетів соціально-економічної політики держави визначено принцип удосконалення системи управління і контролю у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Можна виділити два етапи розробки і реалізації проблеми. Перший - програма першочергових заходів, другий - довгострокова програма переходу до системи раціонального природокористування.

Першочергові заходи: створення системи контролю за якістю середовища, урахування заходів з охорони природи при розробці народногосподарських планів, заходів з формування екологічної культури населення.

Довгострокова програма - це програма переходу виробництва до більш високого ступеня розвитку. Сюди належать питання економічної оцінки природних ресурсів, питання створення систем управління ресурсами біосфери, виявлення напрямів і темпів природного і антропогенного розвитку природи в найближчому майбутньому і в перспективний період.

Нинішня адміністративно-інституційна інфраструктура державного екологічного управління є переважно централізованою з дублюванням функцій на регіональному та місцевому рівнях. Це часто призводить до конфліктів і безвідповідальності. Тому під час формування громадянського суспільства й ринкової виробничої інфраструктури функції і відповідальність державного управління мають бути перерозподілені на національному рівні.

Функції економічного стимулювання дотримання екологічних вимог ще недостатньо розвинені й не примушують підприємства-забруднювачі змінювати технології виробництв на природозахисні. Економічні механізми, що регулюють охорону навколишнього середовища та природних ресурсів, також не дуже ефективні, хоча останнім часом певною мірою удосконалені. Головна проблема застосування економічних механізмів у нестабільному макроекономічному середовищі - це ціноутворення. Ігнорування механізмів ціноутворення призводить до погіршення стану навколишнього середовища. Як уже зазначалось, нинішні економічні стимули не спроможні примусити забруднювачів змінити моделі виробництва, оскільки не враховують потреб ринку, а це призводить до неефективного розподілу коштів.

Інституційна і функціональна модернізація потребують значної професійної переорієнтації управлінського персоналу і керівників, які відповідають за ухвалення рішень. Необхідно створити інноваційну систему професійної перепідготовки й оцінки компетенції державних службовців.

Крім того під час удосконалення системи конституційного устрою держави слід здійснити оптимальний перерозподіл функцій та інфраструктури екологічного управління та підготувати і затвердити Концепцію (або Закон) про національну систему екологічного управління з

метою правового забезпечення інституційної та функціональної модернізації державного екологічного управління; реорганізувати Міністерство охорони навколишнього природного середовища у Міністерство екологічної політики (аналоги - міністерства промислової, аграрної, соціальної політики) з посиленням його повноважень у сфері стратегічного планування переходу до сталого розвитку, політики євроінтеграції, еколого-економічного регулювання, узгодження територіально-адміністративних і контролюючих функцій.

3.1.1. Стратегічне планування у забезпеченні «озеленення» економічного розвитку регіонів України

Розробка стратегії «зеленого» зростання базується на ключових напрямках екологобезпечної політики і потребує суттєвої адаптації діючих в нашій країні норм і вимог до загальноєвропейських стандартів. Це вимагає поєднання всього позитивного, що набуто вітчизняною і світовою спільнотою в сфері теоретичних, методологічних, практичних основ раціоналізації використання природно-ресурсного потенціалу, оптимізації функціонування еколого-економічної системи, збереженні якості навколишнього природного середовища в контексті екологобезпечного просторового розвитку. Все це призвело до висунення якісно нових вимог щодо стратегічного управління еколого-економічною системою на національному рівні.

В умовах модернізації вітчизняної економіки виникає потреба формування якісно нової системи стратегічного планування на всіх рівнях управління економікою. При цьому її ефективність безпосередньо пов'язана із визначенням оптимальних шляхів здійснення пріоритетних стратегічних заходів розвитку економіки територій в умовах дефіциту інвестиційних ресурсів, зокрема державних, адже відсутність налагодженої системи довгострокового передбачення результатів прийнятих рішень призвела до негативних тенденцій економічного, соціального та екологічного характеру як на локальному, так і національному рівнях. В значній мірі, це обумовлено обмеженістю фундаментальних і прикладних досліджень, особливо це стосується питань «озеленення» економічного розвитку територій. На шляху економічних реформ в Україні актуалізується потреба всебічного аналізу та синтезу знань щодо екологоорієнтованого стратегічного планування соціально-економічного розвитку територіальних економіко-екологічних систем і формування його цілісної концепції на всіх рівнях управління економікою.

Суттєвого значення екологоорієнтоване стратегічне планування набуває у зв'язку з тим, що сучасна економічна система є обмеженою у можливостях впровадження інноваційних економіко-технологічних заходів, інертною щодо нових форм організаційно-управлінських рішень та здобуває економічний капітал переважно за рахунок надмірного використання національних природних багатств при збільшенні частки суспільного (колективного) споживання. Таке ставлення до довкілля підтверджується при

аналізі, плануванні та прогнозуванні майбутнього на всіх рівнях функціонування економічної системи. Зараз національна економіко-екологічна система працює на межі втрати корисних можливостей, в той час як у стратегічних документах щодо національних пріоритетів робиться ставка на подальшу експлуатацію природно-ресурсного потенціалу. При цьому механізмам імплементації екологічної політики у економічну політику держави приділяється недостатньо уваги, в т.ч. це стосується системи стратегічного планування розвитку територій. З урахуванням того, що сутністю стратегічного планування є визначення довгострокових основоположних цілей і встановлення шляхів їх досягнення, основним його пріоритетом на фоні світових тенденцій має стати активне «озеленення» напрямів соціально-економічного розвитку, зокрема, забезпечення екологічної безпеки, оздоровлення та відтворення порушених екосистем, інтеграція екологічних вимог у систему забезпечення життєдіяльності суспільства, виконання принципів сталого розвитку та екологізація всіх сфер життєдіяльності.

Акцент у визначенні стратегічних напрямів має бути зроблений на таких напрямках, що передбачають зміну ідеології необмеженого використання національних багатств на ідеологію «зеленої» економіки, в основу якої закладаються гармонізація соціальної, економічної та екологічної складових національного розвитку. Саме це є однією з найактуальніших проблем, яку, на наш погляд, можна вирішити, використовуючи метод екологоорієнтованого стратегічного планування.

Нині в практиці державного управління (в т.ч. екологічною безпекою) представлено лише окремі елементи стратегічного планування, поза увагою основних дій уряду залишився процес планування, зокрема індикативного. Мало розвинутими є інституційні та нормативно-правові засади щодо реалізації системи екологоорієнтованого стратегічного планування. Затвердження у 2010 році «Основних засад (стратегії) екологічної політики України» та прийняття у 2011 році «Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища» це тільки перші кроки на шляху формування системи екологоорієнтованих стратегічних документів в країні [58].

Оскільки ресурсно-екологічна складова задіяна практично в усіх сферах господарської діяльності і є дуже вразливою, то при стратегічному плануванні розвитку національної економіки слід застосовувати диференційований підхід, який узгоджував би інтереси різних сторін суспільного життя та забезпечував обґрунтований вибір пріоритетів та засобів їх реалізації, з акцентом на принцип превентивності у вирішенні проблем ресурсно-екологічної сфери та принципи екологічної ефективності та індустріального симбіозу економічного розвитку регіонів України. Потрібно підтримувати розвиток інституцій спрямованих на забезпечення дії таких механізмів економіко-екологічної безпеки як: економічної відповідальності (*системи стандартів нормування і квотування виробничої діяльності; системи стратегічної екологічної оцінки впливу на довкілля,*

ОВНС і екологічної експертизи; системи відшкодування збитку, штрафів, плати за ризик; системи аудиту і екологічного менеджменту); стимулювання зниження рівня ризиків (системи фінансування зниження рівня ризиків, компенсації витрат, зниження очікуваного збитку, економічної мотивації тощо); перерозподіл ризику (механізми страхування, механізми економічної мотивації і оптимізації регіональних програм); резервування ресурсів для ліквідації і зменшення втрат від природних і техногенних аварій; накопичення ресурсів в спеціальних фондах (механізми фінансування зниження рівня ризику, економічної мотивації, системи екологічних банків тощо); управління регіональними програмами (механізми оптимізації регіональних програм на зниження рівня екологічних ризиків і механізми узгодження інтересів органів управління та суб'єктів господарювання).

Принципова особливість теоретичної парадигми необхідності розробки та впровадження екологоорієнтованої стратегії та планування складається з того, що її ціллю є не просто сталий розвиток сам по собі, а якість зростання, яке неможливо оцінити традиційними макроекономічними показниками, оскільки вона повинна носити системний і комплексний характер.

Для створення дієвої системи екологоорієнтованого стратегічного планування необхідна підготовка відповідної нормативно-правової бази, регулюючої процес екологоорієнтованого стратегічного планування, а також система звітних, прогнозних і планових балансів за основними видами ресурсів, що забезпечить ефективне їх використання. Оскільки проблеми екологічної безпеки та сталого розвитку України проголошені національним пріоритетом, то головну роль в реалізації екологоорієнтованого стратегічного планування має взяти на себе держава. В той же час, враховуючи, що цей пріоритет відображає загальнонаціональні інтереси, участь у реалізації екологоорієнтованого стратегічного плануванні мають взяти всі члени суспільства.

3.1.2. Організаційно-економічні механізми забезпечення розвитку «зеленої» економіки в Україні

Законодавче підґрунтя «зеленого» зростання в Україні перш за все визначається, формується і регламентується відповідно до Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року, Стратегії державної екологічної політики України на період до 2020 року та Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Нині до Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» вже зроблено численні поправки та доповнення, однак стосовно природоресурсного контексту вони явно недостатні. За цим Законом, метою державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища є реалізація природоохоронного законодавства, контроль за додержанням вимог екології і ядерної безпеки, забезпечення проведення ефективних і комплексних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, досягнення

узгодженості в діяльності державних і громадських органів у галузі охорони навколишнього природного середовища.

В подальшому розвиток цього механізму з різною мірою повноти здійснювався у розроблених відповідно до зазначеного Закону земельному, водному, лісовому законодавстві, законодавстві про надра, про охорону атмосферного повітря, постановах Кабінету Міністрів України та в ряді інших інструктивних та нормативно-методичних документах.

Згідно Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року основними цілями національної екологічної політики є [70]:

- досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища;
- підвищення рівня громадської свідомості з питань охорони навколишнього природного середовища;
- поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки;
- удосконалення системи інтегрованого екологічного управління шляхом включення екологічної складової до програм розвитку секторів економіки;
- удосконалення регіональної екологічної політики, зменшення негативного впливу процесів урбанізації на навколишнє природне середовище;
- припинення втрат біо- та ландшафтної різноманітності, формування екомережі, розвиток заповідної справи;
- забезпечення екологічно збалансованого використання природних ресурсів.

З метою реалізації зазначених цілей виваженої екологічної політики необхідно забезпечити трансформацію природоохоронних функцій держави з адміністративно-командних на стимулюючі, в зв'язку з чим доцільно озброїти підприємства і органи державного управління екологічно усвідомленою методологією управління, заснованою на принципах сталого розвитку. Таким чином, формування дієвої системи екологічного управління в умовах подолання фінансової нестабільності шляхом проведення інституціональних та структурних зрушень в Україні перетворюється в реальну необхідність.

До основних пріоритетів охорони довкілля і раціонального природокористування належать:

- формування збалансованої системи природокористування й адекватна структурна перебудова виробничого потенціалу економіки;
- екологізація технологій у промисловості, енергетиці, будівництві, сільському господарстві, на транспорті;
- гарантування екологічної безпеки ядерних об'єктів і радіаційного захисту населення та довкілля, зведення до мінімуму шкідливого впливу наслідків аварії на Чорнобильській АЕС;

- збереження біологічного та ландшафтного розмаїття, заповідна справа;
- реструктуризація економіки із суттєвим зменшенням частки енерго- і матеріалоємних виробництв;
- запровадження дієвих економічних складових впливу на систему природокористування;
- створення ефективної системи правового та організаційного забезпечення в сфері охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки та раціонального використання природних ресурсів;
- створення державної системи моніторингу навколишнього природного середовища;

Відповідно до законодавства України, охорона навколишнього середовища і екологічна безпека полягають у здійсненні функцій планування, дослідження, спостереження, прогнозування, контролю, екологічної експертизи, інформування та іншої виконавчо-розпорядчої діяльності, спрямованої на охорону, збереження, відтворення та раціональне використання природних ресурсів і забезпечення необхідної якості життєвого середовища для нормального функціонування природних та природно антропогенних екосистем. Державне управління в сфері охорони довкілля здійснює Кабінет Міністрів України, державна адміністрація, виконавчі комітети місцевих Рад народних депутатів, а також спеціально уповноважені державні органи. До останніх належить Міністерство екології та природних ресурсів України. До спеціально уповноважених державних органів також належать:

- органи з охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів (обласні управління екологічної безпеки, міські та районні екологічні інспекції, які входять до системи управління Міністерства екології та природних ресурсів України);
- міські та районні санітарно-епідеміологічні станції Міністерства охорони здоров'я України;
- органи з використання та охорони водних ресурсів Державного агентства водних ресурсів України;
- органи з використання та охорони земельних ресурсів Державного комітету України із земельних ресурсів;
- органи геологічного контролю Державного комітету України з геології та використання надр;
- органи гірничого нагляду Державного комітету з нагляду за охороною праці;
- лісова охорона Міністерства лісового господарства України.

Функції охорони й використання окремих об'єктів природи виконують відповідні Міністерства та державні комітети. Координацію діяльності всіх органів у сфері природокористування здійснюють органи екологічної безпеки Мінприроди України. Останнє також проводить комплексне надвідомче управління в галузі охорони довкілля, державний контроль за

використанням природних ресурсів і додержанням норм екологічної безпеки. Контроль за дотриманням санітарних норм навколишнього середовища виконує Міністерство охорони здоров'я [60].

В екологічному праві зазначається, що екологічне управління спрямоване на «суспільні відносини, у яких реалізується діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, спрямоване на забезпечення ефективного використання природних ресурсів, охорони навколишнього середовища, екологічної безпеки юридичними й фізичними особами, дотримання екологічного законодавства, попередження екологічних правопорушень та захист екологічних прав громадян». У той же час головним завданням державного екологічного управління є утримання функціонування систем життєдіяльності в межах навколишнього природного середовища, тобто в межах його здатності витримувати певне максимальне антропогенне навантаження [19].

У Плані дій Всесвітнього саміту в Йоханнесбурзі (1992) вперше у вигляді граничних умов розвитку поставлено завдання у сфері екологічного управління щодо цілеспрямованої підтримки регіональних і національних ініціатив. Мається на увазі прискорення руху в напрямку сталого виробництва і споживання для соціального й економічного розвитку з усуненням деградації довкілля, що спричинюється економічним зростанням. Ідеться передусім про поліпшення ефективності і сталості у використанні ресурсів та здійсненні виробничих процесів, а також запобігання виснаженню ресурсів і зменшення забруднення довкілля та обсягів відходів.

В останні роки набув широкого впровадження в зв'язку з екологічною напруженістю в окремих регіонах продаж ліцензій і квот як на використання природних ресурсів, так і на їхнє забруднення. Так, ще у 1992 р. «Агентство по охороні навколишнього середовища» США провело перший щорічний аукціон із продажу дозволів на викиди SO_2 і заробило 21 млн дол. Усього було розпродано 150 тис. прав на викиди SO_2 за ціною 150 дол за одну тонну викиду [64].

У 1990 р. у США було прийнято «Акт про чисте повітря», відповідно до якого, наприклад, електростанціям належать права на викид 50 т SO_2 у рік чи 2 тис. т SO_2 за 25 років. Приватні виробники енергії можуть купувати права на викид SO_2 за 1,5 тис. дол. за одну тонну в рік. За викиди понад придбаних прав встановлюється штраф порядку 2 тис. дол. за тонну SO_2 у рік [65]. Така практика довела екологічну доцільність ринкових методів.

Провали ринку в охороні середовища означають необхідність реалізації екологозбалансованої політики держави, спрямованої на активізацію ринкових сегментів. Про це свідчить світова практика державного регулювання, у тому числі в країнах з розвинутою ринковою економікою. Серед прикладів неефективності державної політики можна виділити наступні:

- надання субсидій (на пестициди, енергію, воду для зрошення й ін.);
- податкову систему (стимулювання еколого-дестабілізуючої діяльності в сільському господарстві, енергетиці тощо);

- контроль цін;
- еколого-дестабілізуюча зовнішньоторговельна політика;
- непослідовна реформа прав власності;
- недоліки в управлінні і моніторингу навколишнього середовища тощо.

Типовий приклад одержання негативних екологічних наслідків від утручання держави — субсидії. За даними Всесвітнього банку, у 80-і роки у світі витрачалося понад 250 млрд у рік на субсидування енергії. Велика частка цієї суми (180 млрд дол.) приходилася на країни колишнього СРСР і Східної Європи. За оцінками фахівців більше половини забруднення атмосфери цих країн зобов'язано такій ціновій політиці. Скасування всіх субсидій дало би великий вигреш в ефективності і дозволило б збільшити бюджетні надходження. Це різко скоротило б місцеве атмосферне забруднення і знизило б викиди вуглецю на 20% у деяких країнах і на 70 % в усьому світі [64].

Процеси пошуку ефективних регуляторів у цій області, їхнього оптимального поєднання почалися в 60—70-і роки, коли екологічні проблеми різко загострилися. Країни з ринковою економікою реагували на таке загострення створенням централізованих адміністративних систем управління охороною навколишнього середовища. Акцент робився на законодавчі обмеження шкідливих впливів на довкілля, державне нормування і контроль, а також санкції. Найважливішим принципом прийнятих законів по охороні природи став принцип «забруднювач платить», введений Організацією економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) у 1972 р.

Надалі 80-і роки ознаменувалися спробами широкого використання економічних регуляторів для стимулювання природоохоронної діяльності. Сьогодні у світі в цій площині нараховується понад 80 різних економічних інструментів. В охороні навколишнього середовища склався своєрідний симбіоз з адміністративних і ринкових механізмів. Однак, пошук оптимальних еколого-економічних регуляторів продовжується.

У промислово розвинутих країнах основні результати природоохоронної діяльності (у першу чергу на виробничому рівні) усе більше визначаються розвитком таких недержавних підприємницьких видів природоохоронної діяльності, як екологічний аудит, екологічний менеджмент та екологічне страхування. На сьогодні цей напрямок підприємницьких ініціатив ще недостатньо розвинутий, особливо в Україні.

3.1.3. Оцінка інституційних передумов та існуючих тенденцій «зеленого» росту в Україні

Концепція «зеленої економіки», ініційована Програмою ООН із навколишнього середовища (ЮНЕП), пропонує спрямувати зусилля та інвестиції на ключові економічні сектори (промисловість, збалансоване сільське господарство, лісову промисловість, відновлювальну енергетику, водопостачання, транспорт, управління відходами та екологічно чисте

будівництво), дбаючи водночас і про стимулювання економічного розвитку, створення робочих місць та подолання бідності, та про скорочення викидів парникових газів, ощадливіше використання природних ресурсів та зменшення обсягів відходів.

В своєму розвитку Україна вже пройшла необхідний перший етап — становлення незалежної держави, первинного формування демократичних інститутів і ринкової економіки (Додаток 5). Водночас, на тлі перетворень, яких зазнали інші країни (в тому числі країни Центральної та Східної Європи, окремі колишні радянські республіки) [6], слід визнати, що побудована в Україні політична та економічна система є малоефективною. Причиною цього є, на думку експертів, відсутність цілої низки інституційних та структурних реформ, які були більш-менш успішно реалізовані іншими державами [24].

Разом з тим, можна констатувати, що Україна політично приєдналася до основних міжнародних конвенцій та декларацій, на законодавчому рівні затверджено національні та загальнодержавні програми, серед яких: Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року, Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року, Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища України на період 2011 - 2015 рр. тощо.

Зараз на порядку денному стоїть питання про прийняття Концепції сталого розвитку України. Таким чином, формально питання частково закрито.

Проте, є сенс взяти на озброєння сучасні підходи індустріально розвинених країн до інтегрованого вирішення економічних, соціальних та екологічних питань в стратегіях переходу до «зеленого» росту.

Однак є підозра, що їх практична реалізація може бути призупинена через політичні чинники, які гальмуватимуть процес формування цілісної національної системи екологічного управління. Необхідність в такій системі підтверджується станом екосистемного потенціалу України, який характеризується як антропогенно-виснажений внаслідок його непомірного та споживацького використання. Розбалансованість функцій використання природного капіталу та його відтворення призвела до широкомасштабних деструктивних процесів, які становлять реальну загрозу для здоров'я нації. Все це потребує від державних інституцій, посадових осіб, усього суспільства особливого розуміння та дій щодо застосування екосистемного підходу в практиці державного планування й управління, національного розвитку та життєдіяльності [107].

Між тим успіх України у майбутньому багато в чому визначатиметься темпами здійснення не лише політичної, а й економічної модернізації суспільства загалом, враховуючи, що питома вага інноваційної продукції в нашій країні не перевищує 1% (цей показник для Фінляндії становить більш ніж 30%, Італії, Португалії, Іспанії – 10-20%) від загального обсягу [107]. Україна повинна мати чітку стратегічну лінію свого надійного позиціонування на глобальному та європейському рівнях, яка могла б кореспондуватись зі

змінами у світовій економіці. Як показали наслідки світової фінансової кризи, зростаюча залежність національної економіки від зовнішніх факторів, обмеженість і висока вартість енергетичних ресурсів, необхідність раціонального використання сировинної бази і робочої сили – слугують достатнім стимулом для переходу вітчизняної економіки до стандартів екологічно-безпечного виробництва та споживання за міжнародними вимогами з метою забезпечення сталого економічного розвитку держави. Однак, згідно реалій, за економічним та науковим потенціалом Україна входить до першої п'ятірки країн Європи, а за ефективністю його використання замикає першу сотню країн світу [107].

У 2010 році впроваджено 2043 нові технологічні процеси у промисловості, з них маловідходних, ресурсозберігаючих та безвідходних – 479 (що у 2 рази менше, ніж у 1995 році), засвоєно виробництво інноваційної продукції 2408 найменувань, що у 47 разів нижче, ніж у 1995 році, включаючи 663 нових видів техніки (Додаток 6) [157].

Відмінними рисами «зеленої» економіки є:

- економічне зростання, яке має забезпечуватися при менш інтенсивному споживанні сировини та енергії в усіх секторах економіки за принципом «створювати більше вартості при мінімізації негативного впливу» (англ. «creating more value with less impact»);

- державна політика стимулювання розвитку «зелених» видів діяльності, обмеження субсидій на підтримку забруднюючих доквілля «коричневих» виробництв, впровадження більш жорстких екологічних стандартів та відповідальності виробників і споживачів, продуманої системи державного регулювання та інвестицій;

- впровадження більш чистих технологій, які відкривають нові можливості зростання у «зелених» напрямках, компенсуючи втрату робочих місць у «коричневих» секторах;

- інвестування у підвищення енергоефективності, відновлювальну енергетику та управління відходами, що створює базу для розгортання підприємництва, інновацій та росту зайнятості на 20% до 2050 року в порівнянні зі звичайним сценарієм [36].

Слід констатувати, що на сьогодні немає «універсального» рецепту здійснення стратегій «зеленого» зростання. Перехід до більш «зеленої» економіки залежить від ряду політичних та інституційних умов, рівня розвитку економіки тощо. Таким чином, можна констатувати, що стратегія розвитку «зеленої» економіки повинна включати:

- ✓ Інституційні реформи та розробку концептуального і стратегічного базису розвитку «зеленої» економіки в Україні;

- ✓ Координацію та взаємодію з бізнес-сектором;

- ✓ Розробку доктрини «зеленої» економіки не лише на державному, а й на регіональних рівнях;

- ✓ Формування екологізованого менталітету суспільства з метою забезпечення ідеології «зеленого» зростання.

Критеріями розвитку «зеленої» економіки в Україні можна вважати:

- ✓ динаміку національних та регіональних трансформаційних зрушень в контексті з технологічним рівнем екологічної модернізації;
- ✓ сучасні реалії економічного зростання крізь призму моделі сталого виробництва та споживання;
- ✓ тенденції формування демократичних інститутів та ринкової економіки на тлі соціальних перетворень;
- ✓ рівень розвитку суспільного світогляду щодо інноваційних напрямів забезпечення «озеленення» економіки.

Перехід до «зеленої» економіки базується на широкому спектрі інструментів:

- ❖ Запровадження політики «зеленого» ціноутворення, яка включає відмову від неефективних субсидій, введення додаткових податків на забруднювачів;
- ❖ Проведення політики державних закупівель, яка заохочує виробництво екологічної продукції та використання відповідних принципам сталого розвитку методів виробництва;
- ❖ Реформування системи «екологічного» оподаткування, яка передбачає зміщення акценту з податку на робочу силу на податки за забруднення;
- ❖ Зростання державних інвестицій в екологічну інфраструктуру (громадський транспорт, відновлювані джерела енергії, будівництво енергоефективних будівель тощо) та природний капітал;
- ❖ Цільова державна підтримка досліджень і розробок, пов'язаних зі створенням та впровадженням екологічно чистих технологій;
- ❖ Соціальні реформи, покликані забезпечити узгодженість між соціальною та економічною сферами суспільства.

Багато країн вже успішно використовують різні інструменти «зеленої» економіки в своїй національній політиці при розробці стратегій її розвитку.

Можна констатувати, що наразі з'явилася унікальна історична можливість закласти фундамент для нової «зеленої» економіки, яка дозволить значно ефективніше використовувати природний і фінансовий капітал уже в найближчому майбутньому в масштабах не лише країни, але й її регіонів.

Можливості активізації цього процесу криються в екологізації політичних рішень, трансформації законодавчо-нормативного підґрунтя на користь стимулювання динамічних процесів ресурсозбереження та впровадження більш чистих технологій, розбудові економічного фундаменту зростання за рахунок «озеленення» ВВП та усунення природно-ресурсних субсидій в «зелених» секторах, а також в налагодженні ефективного діалогу України з західними партнерами стосовно партнерської взаємодії в сфері «зеленої» економіки.

3.2. Сутність державної політики «зеленого» зростання: бар'єри, стимули, рушійні сили

Згідно положень доповіді ОЕСР «У напрямі «зеленого» зростання» політика «зеленого» зростання охоплює виявлення більш екологічно чистих джерел зростання, розвиток нових «зелених» секторів економіки та підтримку «озеленення» традиційних коричневих секторів, створення нових робочих місць і управління структурними змінами.

Нові джерела зростання підключаються за допомогою наступних каналів:

Продуктивність. Більш ефективне використання ресурсів і природних активів – підвищення продуктивності, скорочення відходів і енергоспоживання, максимально ефективного використання ресурсів.

Інновації. Створення умов для інновацій та інвестицій, спроможних задіяти нові джерела зростання, сумісні з можливістю відновлення екосистем.

Нові ринки. Створення нових ринків шляхом стимулювання попиту на «зелені» технології, товари та послуги із розширенням одночасно можливостей для зайнятості.

Довіра. Підвищення довіри інвесторів завдяки стабільності та передбачуваності підходів держави до вирішення екологічних проблем.

Стабільність. Більш збалансовані макроекономічні умови, підвищення ефективності державних видатків та зростання надходжень шляхом встановлення цін за забруднення, забезпечення стабільності цін на ресурси.

Розроблення і впровадження **стратегії «зеленого» зростання** має сприяти більш екологічно прийнятній поведінці підприємств і споживачів, полегшувати справедливий перерозподіл робочих місць, капіталу та технологій на користь «зелених» видів діяльності, надавати адекватні стимули та підтримку «зеленим» інноваціям. Важливо при цьому протидіяти розростанню «зеленого» протекціонізму.

Інструментарій формування та реалізації стратегії «зеленого» зростання охоплює:

- *розробку рамкових умов*, які зміцнюють економічне зростання і збереження природного капіталу, включаючи заходи податкової та конкурентної політики, заохочення інновацій та винахідливості, створення мережевої інфраструктури на базі технологій нового покоління, введення «зелених» закупівель, зокрема, для впровадження більш чистих технологій;

- *заходи, спрямовані на стимулювання ефективного використання природних ресурсів*: підтримка відновлюваної енергетики, система торгівлі квотами на забруднення, податки на енергію і CO₂ замість податків на робочу силу або дохід підприємств, введення міжнародних стандартів управління, екологічного маркування, системи індикаторів еко-ефективності та «зеленого» зростання.

Заходи політики «зеленого» зростання повинні охоплювати всі аспекти попиту і пропозиції на рівні як національної економіки, так і окремих її секторів.

ОЕСР визначає наступні основні бар'єри, стимули та рушійні сили переходу до «зеленого» зростання, які мають враховувати розробники відповідних стратегій.

Головні бар'єри на шляху до «зеленого» зростання:

- екологічно шкідливі субсидії на видобуток викопного палива, занижені ціни на енергоресурси і побутові послуги, недоврахування використання природного капіталу у системі національних рахунків та фінансовій звітності компаній;
- конкуренція впровадженню більш чистих технологій з боку дешевих традиційних «коричневих» технологій, нерозвиненість ринків для «зелених» товарів;
- суперечливість інструментів державної екологічної та економічної політики;
- консервативні звички, стереотипи та інерція у поведінці споживачів і виробників.

Довідково: Сьогодні 1-2% від світового ВВП йдуть на надання субсидій у видобуток викопного палива (320 млрд. дол. США у 2009 р. за оцінками МЕА), сільське господарство, включаючи використання пестицидів, водне господарство та риболовство. Більшість таких субсидій обертаються збитками для довкілля та дефіцитом природних ресурсів.

Система стимулів до «зеленого» зростання повинна охоплювати:

- впровадження більш справедливих і стимулюючих ресурсозбереження цін та податків на використання обмежених природних ресурсів;
- введення більш жорстких екологічних стандартів і технічних регламентів використання матеріальних (енергетичних) ресурсів на виробництві та в побуті;
- розвиток фінансових механізмів, стимулюючих еко-інновації та розроблення, комерціалізацію і поширення використання більш чистих технологій;
- фінансову, нормативну та інформаційну підтримку створення розумної міської, енергетичної, транспортної, комунікаційної, соціальної інфраструктури;
- заохочення добровільного приєднання бізнесу до стандартів корпоративної соціальної відповідальності, винагороди переможцям конкурсів якості, тощо.

Довідково: щорічне інвестування 1,25% світового ВВП у підвищення енергоефективності та відновлювальну енергетику допомогло б скоротити світовий попит на первинну енергію на 9% до 2020 року і на 40% у 2050 році. Зайнятість в секторі енергетики зросла б на 20%.

Рушійними силами переходу до «зеленого» зростання є:

- висока швидкість скорочення невідновлюваних запасів природних ресурсів,
- підвищення енергетичної безпеки при переході до відновлюваних джерел енергії поряд з можливістю створення значної кількості додаткових робочих місць;
- зобов'язання урядів щодо викорінення бідності, забезпечення продовольчої безпеки і доступу населення до базових комунальних послуг;
- міжнародні зобов'язання країн згідно угод у сфері зміни клімату та збереження довкілля.

РОЗДІЛ ІV. СКЛАДОВІ «ЗЕЛЕНОГО» ЗРОСТАННЯ

4.1. Економічна складова «зеленого» зростання

За останні роки згідно з оцінками Інституту стратегічних досліджень економіка України розвивається відповідно до світових трендів. Поступово відновився її ріст але обсяги виробництва є все ще нижче потенційного рівня. Так, згідно даних статистики, виробництво ВВП за видами економічної діяльності зросло на 20% у 2010 році порівняно з 2009 роком [159]. Рівень зростання ВВП за паритетом купівельної спроможності (ПКС) 2005 року у 2010 році склав 4,2% до попереднього року[159]. Загалом згідно Індексу добробуту, Україна займає 59 місце серед інших країн світу за розвитком підприємництва та інновацій [204]. Також, слід констатувати, що у 2011 році приріст прямих інвестицій в порівнянні з 2010 роком збільшився майже на 1100, 2 млн.дол. (рис.4). Найбільшими країнами-інвесторами у 2011 році стали: Кіпр - 12089,1 млн.дол. (24,9%), Німеччина - 7287,5 млн.дол. (15,0%), Нідерланди - 4914,4 млн.дол. (10,1%), Австрія - 3447,8 млн.дол. (7,1%).

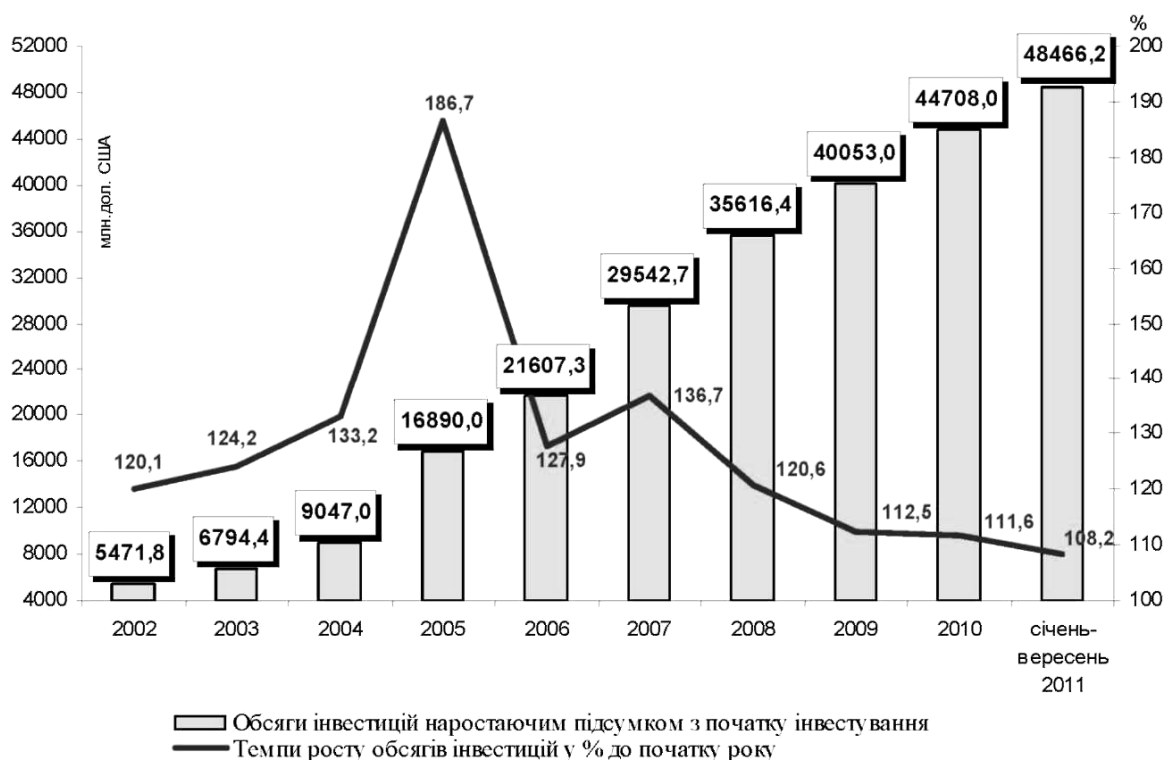

Рис. 4. Прямі іноземні інвестиції, млн.дол.США

Існує щонайменше п'ять причин, за якими українська економіка повинна змінити свою модель зростання в бік «зелених» видів діяльності.

Перша. Загострення конкурентної боротьби за ринки та обмежені ресурси в умовах посткризового відновлення світової економіки вимагає від підприємств безперервного пошуку джерел подальшого оновлення,

удосконалення продукції і технологічних процесів, зростання продуктивності, використання енергетичних та інших матеріальних ресурсів.

Друга. Екоефективність української економіки є низькою: Україна є суто імпортером первинних джерел енергії та одним з найбільших у Європі забруднювачем атмосферного повітря. Виваженість політики, спрямованої на імпортозаміщення пов'язана з необхідністю формування рівня конкуренції, що забезпечує зниження цін і підвищення якості продукції вітчизняного товаровиробника, а також «зелену дорогу» сучасним, включаючи «зелені технології», «зелену продукцію», особливо в тих сферах, де спостерігається системне відставання в порівнянні із закордонними аналогами. Україна посідає одне з перших місць у світі за рівнем споживання природних благ на одиницю ВВП. Так, на одиницю ВВП витрачається майже тонна природних ресурсів, тоді як у США – 3 кг. Загальне енергоспоживання на одиницю ВВП в Україні в 1,8 рази більше, ніж в РФ, в 3,5 рази більше, ніж в Польщі, в 8,3 рази вище, ніж у країнах Європи. За останні 20 років енергоємність одиниці ВВП України збільшилась майже вдвічі. Попри скорочення виробництва за останні 10 років, відбулося збільшення частки викидів забруднюючих речовин у навколишнє середовище на одиницю виробленої продукції [165].

Третя. Інтеграція України до Європейського Союзу передбачає, відповідно до Європейської політики сусідства, здійснення широкого кола заходів з гармонізації українських стандартів та законодавства до європейських норм і стандартів. Незважаючи на досить довгий багаторічний процес інтеграції Україна продовжує відставати з прийняттям міжнародних стандартів у сфері енергетики та екологічного управління, що створює зайві бар'єри для українських експортерів, залучення інвестицій та їх ефективного використання. Прийняття стратегії «зеленого» зростання спонукатиме до скорішого створення умов для ведення бізнесу за міжнародними стандартами та виконання міжнародних зобов'язань України у сфері європейської та міжнародної інтеграції. Успіхи модернізації в секторальному розрізі в Україні на сьогодні, в значній мірі, залежать від формування інституційної бази, основою якої повинні стати такі потужні мотиваційні сили як розвиток інвестиційної діяльності, в першу чергу, за рахунок підвищення привабливості виробництва і мотивації вітчизняного виробника, в тому числі кризь призму еколого-економічних критеріїв.

Четверта. Посилує процес активізації розвитку «зеленої» економіки прийняття Податкового кодексу з введенням відповідних податкових пільг.

П'ята. Економіка України неконкурентоспроможна в результаті енергоємності та ресурсовитратності, тому необхідна її екологізація - перехід на відновлювані джерела енергії, впровадження «зелених» технологій і раціональний підхід до використання ресурсів, враховуючи, що викопні види палива, які найбільшою мірою відповідають за забруднення повітря, залишаються основним джерелом енергії в Україні і займають 82% в загальному обсязі споживання первинних енергоносіїв [91].

Актуальною та концептуальною основою такого реформування визнана стратегія «зеленого» зростання. При її реалізації важливо враховувати

накопичений світовий теоретичний та практичний досвід, а також виклики сьогодення.

Україні вкрай необхідна власна Національна Концепція впровадження та розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій, що має визначати шляхи комплексного вирішення екологічних та економічних проблем, забезпечити передумови створення дієвої системи сприяння впровадженню суб'єктами господарювання стратегії та методів таких виробництв і технологій.

Зараз проект цієї Концепції знаходиться на стадії підготовки до офіційного затвердження, мета запровадження і реалізації якої полягає у перебудові державної політики в сфері індустріального та технологічного розвитку країни з метою запобігання погіршенню стану довкілля та виснаженню природних ресурсів при сталому поліпшенні рівня життя.

Концепція визначає завдання, механізми формування державної політики екологізації економіки України та реалізації одного з найважливіших її напрямків - впровадження та розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій в промисловому, енергетичному, аграрному, транспортному, будівельному та інших секторах економіки, а також у сфері надання послуг.

Впровадження Концепції є реальним втіленням державою своїх конституційних зобов'язань перед громадянами, а саме статті 16 Конституції України: "Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи - катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язками держави".

Довідково: Прогнози Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) показують, що при нинішніх засобах виробництва і споживання до 2050 року в порівнянні з початком XXI століття світ втратить дві третини (від 61 до 72%) флори і фауни, а збереження природних територій буде незворотно порушено на 7500 тисяч кв. км - це можна порівняти з територією Австралії.

Джерело: Policy Brief: Achieving Energy Security in Developing Countries. GNESD (2010), ст. 4

Проведені дослідження довели, що для переходу до «зеленої» економіки доцільним є впровадження широкого спектру інструментів: політичних, організаційно-управлінських, економічних.

4.2. Екологічна складова «зеленого» зростання

В останні роки погіршення стану навколишнього середовища стало реально впливати на якість життя населення, лімітувати можливості соціального та економічного розвитку великих промислових регіонів і міст. Антропогенне і техногенне навантаження на навколишнє природне середовище в кілька разів перевищує відповідні показники в розвинених

країнах світу і продовжує зростати. За ступенем забруднення і деградації навколишнього природного середовища Україна займає одне з перших місць у колишньому СРСР. Близько 15% території України з населенням більше 10 млн. чоловік перебуває в критичному екологічному стані [108]. Варто констатувати, що Україна найбільш розорювана держава Європи (55% території країни).

Україна, яка займає всього 0,4 % земної суші і де проживає 0,8 % населення планети, має в своїх надрах 5 % мінерально-сировинного потенціалу світу. В Україні розвідано 20 тис. родовищ та покладів 111 видів корисних копалин [108] (за даними УНІАН — 200 видів корисних копалин, 120 з яких використовує людство сьогодні).

За останні 25 років площа еродованих земель досягла 10,2 млн. га (близько 30% сільгоспугідь) [108]. На всій території України поширені процеси деградації земель, серед яких найбільш масштабна є ерозія (близько 57,5% території), забруднення (близько 20% території), підтоплення (близько 12% території) [108]. Зменшується вміст поживних речовин у ґрунтах, а щорічні втрати гумусу становлять 0,65 тонн на 1 гектар. Якщо взяти до уваги, що середні мінімальні економічні збитки лише від підтоплення сільгоспугідь становлять 500 грн. /га на рік та 10-25 тис. грн. / га на рік у містах, то загальні соціально-економічні втрати вже зараз можуть перевищувати 1,5-2,0 млрд. грн. на рік [106].

Лісистість України становить 15,6%, що майже втричі менше лісистості Західної Європи (43,2%) [109]. За сучасними оцінками для досягнення оптимальних показників лісистості необхідно збільшити площу лісів щонайменше на 2-2,5 млн. га. Передбачається, що до 2015 р. площа лісів зросте на 0,5 млн. га. Площа заповідних земель в 2,5 рази менше середньоєвропейського показника [109]. Показник заповідних об'єктів в Україні складає всього 5% від загальної площі, а кількість чистої води на одного жителя - в 10 разів менша ніж в країнах ЄС. Основні показники використання водних ресурсів наведено на рис.5.

За рівнем раціонального використання водних ресурсів та якості води Україна займає за даними ЮНЕСКО 95 місце серед 122 країн світу [59]. Економіка України використовує в 4-6 разів більше води на одиницю виробленого валового внутрішнього продукту (ВВП) [109], ніж інші європейські країни.

Протягом 2011р. в Україні утворилося 447,6 млн.т відходів, у т.ч. від економічної діяльності підприємств та організацій – 442,4 млн.т (98,9%), у домогосподарствах – 5,2 млн.т (1,1%). Переважну їх частину становлять відходи IV класу небезпеки (446,2 млн.т, або 99,7%) та 1,4 млн.т (0,3%) – відходи I-III класів небезпеки (рис. 6). Динаміку поводження з небезпечними відходами в Україні (2007-2010рр.) наведено у Додатку 7 та по регіонах у Додатку 8.

Нині, не зважаючи на багаторічний спад виробництва, обсяги викидів досягають 6-8 млн. тонн щорічно [109]. У багатьох промислових містах рівень забруднення повітряного басейну залишається значним і за останні два роки почав зростати (рис. 7), (Додатки 9 та 10).

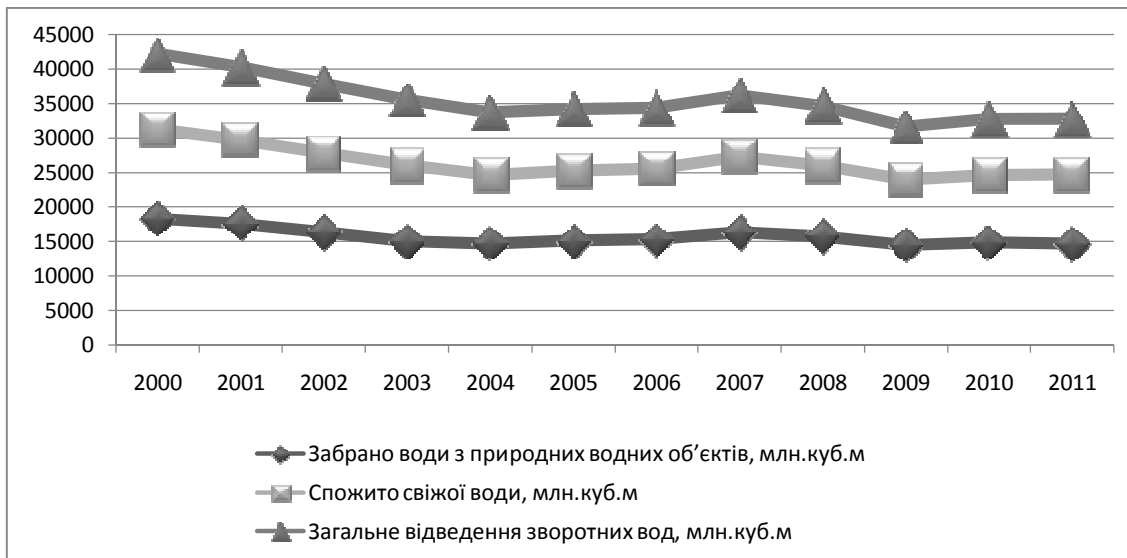

Рис. 5. Основні показники використання водних ресурсів*

* Джерело: Держкомстат України. Довкілля України у 2010 році. Експрес-доповідь. 2011.- Київ, 2011.- 53 с.

У містах з високим рівнем забруднення повітря захворюваність населення на хвороби серцево-судинної системи, дихальних шляхів, нервової системи, на злоякісні новоутворення, туберкульоз та інші хвороби на 20-40 % перевищує рівні захворюваності у містах зі слабким забрудненням. Особливо потерпають діти, організм яких чутливіший до несприятливого впливу чинників довкілля з хронічною неспецифічною дією, алергенним чи мутагенним ефектом. Зростає імунодефіцит, що є однією з причин підвищення рівня інфекційних захворювань.

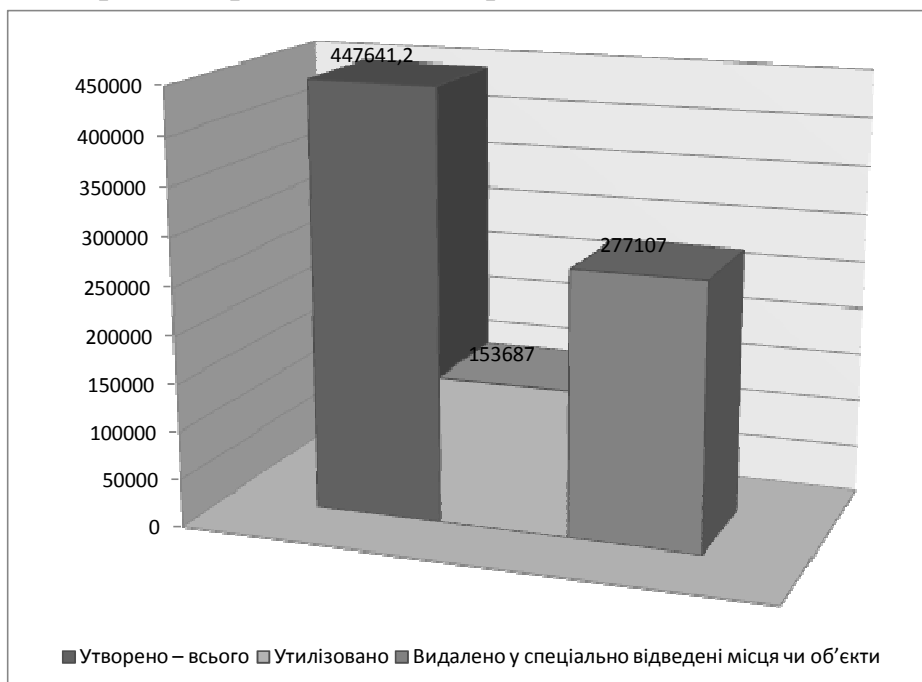

Рис.6. Поводження з відходами у 2011 році, тис.т

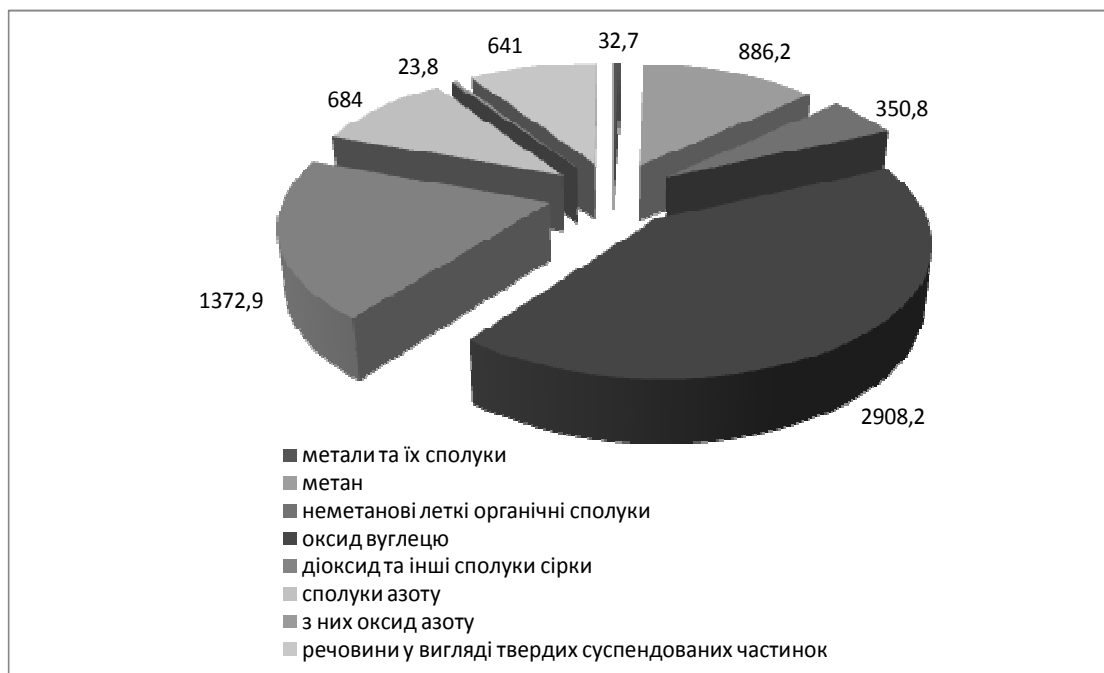

Рис. 7. Викиди окремих забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря у 2011 році

Біозабруднення атмосфери зумовлює додаткове навантаження на екосистеми. Назріло питання про вилучення з оточення людини рослин, потенційно небезпечних для хворих на алергію. Адже алергічні хвороби посідають одне з провідних місць. Найпоширеніший вид алергії - поліноз (сінна лихоманка) - реакція організму на пилок рослин, що проявляється навесні, влітку та восени. Нині готується проект Закону України «Про заборону використання в «озелененні» населених пунктів рослин, здатних спричиняти алергічні реакції», яким передбачено поступову (протягом 10 років) заміну небезпечних щодо алергій елементів «озеленення» населених пунктів.

У країні сформувалося стабільне тло хімічних мутагенних і канцерогенних забруднень атмосферного повітря, водойм, ґрунтів, що значно перевищує встановлені гігієнічні нормативи. Найбільше це стосується пріоритетних груп канцерогенів - поліциклічних ароматичних вуглеводнів та їхніх індикаторних показників - бенз(о)пірену, нітрозамінів, важких металів.

Головними чинниками забруднення довкілля канцерогенами є:

- значні обсяги викидів канцерогенів у повітря, скиди стічних вод, накопичення канцерогенно небезпечних відходів;
- утворення великих геохімічних провінцій техногенного походження внаслідок багаторічної експлуатації велетнів індустрії на обмежених територіях;

- зростання рівня автомобілізації. За міжнародними оцінками, частка транспорту в руйнуванні озонового шару планети становить 12-13 % [109]. Як наслідок, підвищується надходження до Землі ультрафіолетового опромінювання, що призводить до зростання онкологічних захворювань;

Міжнародне агентство з вивчення раку до 85 % виникнення пухлин у людей пов'язує з впливом чинників навколишнього середовища та способом життя. До недавнього часу онкологічна патологія проявлялась у кожній шостій жінки і четвертого чоловіка. Нині йдеться про кожну п'яту жінку і кожного третього-четвертого чоловіка. Кумулятивний ризик розвитку новоутворень становить 28 % у чоловіків і 18 % у жінок. Беручи за основу динаміку змін у спектрі онкологічних захворювань та їхньої частоти, маємо усі підстави припустити, що людський організм як біологічна система чутливо реагує на негативні явища навколишнього середовища.

Загалом за Індексом якості навколишнього середовища (Environmental Performance Index) Україна посідає 87 місце серед 163 країн світу. За результатами міжнародних зіставлень, попереду, Білорусь (53 місце) і Російська Федерація (69 місце) [16].

У зв'язку з цим необхідно забезпечити реалізацію геоекономічних переваг України, серед яких основною є наявність багатого природо-ресурсного потенціалу. Лише за рахунок його раціонального використання можливе істотне збільшення ВВП та подальше його «озеленення».

4.3. Соціальна складова «зеленого» зростання

За даними Державної служби статистики України та аналітично-соціологічних досліджень можна констатувати, що соціальна складова «зеленого» зростання України передбачає багато суттєвих змін в системі управління державою, складовою частиною якої є соціально-економічна система, на основі ідеї поєднання економічної ефективності як результату дієвості ринкових сил та соціального компромісу.

Існує необхідність створення ефективного механізму управління соціальними процесами в країні, зокрема, шляхом здійснення моніторингу соціально-економічного розвитку держави та суспільства.

Згідно з статистичними даними в Україні середня тривалість життя в 2010 р. – досягла 68 років, а показник ВВП на душу населення - приблизно 4 тис. доларів на рік [159].

За темпами вимирання людей Україна входить у першу десятку країн світової спільноти, за тривалістю життя посідає 60 місце в світі [159], за рівнем освіти – 32 місце у світ (Додаток 11), за рівнем соціального капіталу – 89 місце [204].

В країні констатують динамічне погіршення демографічних показників і популяційного здоров'я населення на тлі соціально-економічного та екологічного неблагополуччя, яке характеризується високим рівнем забруднення навколишнього середовища шкідливими чинниками різної (хімічної, фізичної, біологічної) природи.

У 1991 р. в Україні вперше кількість померлих перевищила кількість народжених. У подальші роки процес депопуляції неухильно зростав. Пік медико-демографічної кризи припав на 1995-1996 рр. Різке зниження життєвого рівня населення, непристосованість людей до нових ринкових умов, соціально-психологічний стрес, вплив незадовільних чинників довкілля негативно позначились на здоров'ї нації, рівні народжуваності та смертності.

Чисельність населення України безупинно зменшується, за останні 10 років вона скоротилась на 4,1 млн. осіб. Як і раніше, залишається високою смертність чоловіків працездатного віку, яка майже вчетверо перевищує смертність жінок відповідного віку. Різниця між тривалістю життя чоловіків і жінок досягла 10 років, що перевищує біологічну розбіжність і свідчить про надсмертність серед чоловіків. Нині середня тривалість життя у чоловіків на 8-9 років, а у жінок - на 4-6 коротша, ніж у розвинутих країнах. Сумарний коефіцієнт фертильності жінок (кількість дітей, що народжує жінка протягом життя) становить менше одиниці, тоді як для звичайного відтворення населення потрібно, щоб його значення сягали 2,2-2,4 [36].

Преважною причиною смертності населення нашої держави є мультифакторіальні хвороби (серцево-судинні, онкологічні, ендокринні, психічні тощо), які формуються внаслідок взаємодії спадковості, соціуму і впливу чинників довкілля. Поширеність захворювань серед малозабезпеченого населення на 45,7 % перевищує аналогічний показник серед забезпечених людей.

На тлі зростання захворюваності за основними класами хвороб найбільше хвилює захворюваність дитячого населення України, яка має стійку тенденцію до зростання.

Ситуація, що склалася, потребує переходу від пасивного спостереження до активного управління процесами формування здоров'я населення та стану довкілля. Це надасть можливість провести на державному, регіональному рівнях соціально-економічні заходи, які зумовлять значний економічний ефект завдяки поліпшенню здоров'я нації, якості та тривалості життя громадян України. Неспроможність здійснити наведені кроки загрожують подальшим погіршенням стану довкілля та здоров'я населення.

Головним проблемним чинником навколишнього середовища, яке спонукало міжнародну спільноту об'єднатися для спільних природоохоронних дій, було забруднення атмосферного повітря. Саме через неможливість вирішення питань стосовно транскордонного перенесення забруднень повітря на далекі відстані і для створення умов щодо впровадження спільних профілактичних заходів і технологічних розробок у рамках двох багатосторонніх процесів «Довкілля для Європи» та «Довкілля та здоров'я» Україна ще у 1999 р. у Лондоні презентувала Національний план дій з гігієни довкілля, який містив розділ з гігієни атмосферного повітря з переліком коротко-та довгострокових заходів зниження впливу забрудненого довкілля на здоров'я населення.

Особлива увага до цієї проблеми спричинена хронічною дією атмосферних забруднень. Величезний промисловий потенціал, створений на відносно невеликій території України, став основним джерелом викидів шкідливих речовин у повітряне середовище.

Серед населення України зростає кількість хронічних хвороб, порушень з боку захисних систем організму, що знову таки призводить до нових захворювань. Науковці свідчать, що через низьку якість атмосферного повітря в містах з металургійною промисловістю значно підвищилась загальна захворюваність і смертність населення, стало менше за очікувану тривалість життя серед новонароджених.

Для виконання завдань, пов'язаних із зниженням шкідливого впливу забруднення атмосферного повітря на здоров'я населення, можна використати два основні підходи. Перший - традиційний, який базується на управлінні джерелами викидів. Метою цього підходу є забезпечення дотримання національних вимог щодо якості атмосферного повітря. Цей підхід пов'язаний зі здійсненням моніторингу згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 343 від 9 березня 1999 р. На підставі зазначеного можна констатувати, що:

- ресурсна база лабораторій, які відповідають за моніторинг, недостатня;
- перелік забруднювачів, які реєструють, дуже обмежений і замість розширюватись - з часом тільки скорочується;
- автоматизовані станції контролю якості атмосферного повітря не впроваджуються;
- не вистачає програмних продуктів та інформаційних інструментів для збору й аналізу інформації;
- незважаючи на розгорнуту Європейську програму щодо скорочення вмісту часток пилу діаметром 2,5, 5, та 10 мкм в атмосферному повітрі (які є одними з основних шкідливих забруднювачів повітря і значно підвищують смертність населення від раку легенів), в Україні немає ручних імпакторів та автоматизованих станцій визначення дрібнодисперсного пилу.

Другий підхід не суперечить першому. Він базується на управлінні здоров'ям населення, продуктивніший, потребує докладного вивчення просторово-часового розподілу концентрацій шкідливих домішок, кількісної оцінки впливу повітря на здоров'я.

У доповіді ВООЗ «Стан здоров'я в світі» (2002) відмічено, що «Охорона здоров'я населення починається з оцінки чинників ризику для здоров'я, інформування щодо ризиків і розробки методів їхнього зниження, характеристики впливу чинників ризику на людей та ролі влади в захисті людей від цих ризиків». Новим для України є впровадження методології оцінки ризику для здоров'я населення, спрямованої насамперед на пріоритизацію природоохоронної діяльності у сфері охорони атмосферного повітря.

Міжнародна спільнота широко застосовує цю методологію для характеристики якості атмосферного повітря, визначення збитків здоров'ю та оцінки економічної ефективності заходів щодо зниження викидів.

Використання нових наукових даних щодо оцінки ризику сприятиме виконанню міжнародних домовленостей і конвенцій - Конвенції про транскордонні забруднення повітря на великих відстанях, Кіотського протоколу, Стокгольмської, Оргуської конвенцій та інших міжнародних документів. Під час виконання програм щодо аналізу та управління ризиком використовують саме другий підхід, ефективніший з управлінської точки зору.

Підписуючи Декларацію тисячоліття на Саміті ООН у вересні 2000 року, Україна взяла на себе зобов'язання досягти Цілей Тисячоліття в галузі розвитку в період до 2015 року.

Цілі розвитку тисячоліття для України – це 7 орієнтирів та 15 конкретних завдань на довгострокову перспективу, адаптованих з урахуванням особливостей національного розвитку нашої країни, 6 з них – соціо-екологічні (Додаток 12). Задля досягнення визначених цілей та бажаного рівня розвитку, необхідно проводити таку економічну політику, яка покращить достаток усього народу України.

Ціль 1. Подолання бідності

Завдання 1.А: Ліквідувати до 2015 року бідність за критерієм 5 дол. США на добу за ПКС.

Завдання 1.В: Скоротити питому вагу бідного населення (за національним критерієм бідності) до 25% за рахунок зменшення чисельності бідних серед дітей та працюючих.

Завдання 1.С: Зменшити в десять разів до 2015 року питому вагу населення, чиє споживання є нижчим рівня фактичного прожиткового мінімуму.

Ціль 2. Забезпечення доступу до якісної освіти впродовж життя.

Завдання 2.А: Підвищити рівень охоплення освітою.

Завдання 2.В: Підвищити рівень якості освіти.

Ціль 3. Забезпечення гендерної рівності.

Завдання 3.А: Забезпечити гендерне співвідношення на рівні не менше 30 до 70% тієї чи іншої статі у представницьких органах влади та на вищих щаблях виконавчої влади.

Завдання 3.В: Скоротити наполовину розрив у доходах жінок і чоловіків.

Ціль 4. Зменшення дитячої смертності.

Завдання 4.А: Зменшити рівень смертності дітей віком до 5 років на чверть

Ціль 5. Поліпшення здоров'я матерів та зменшення дитячої смертності.

Завдання 5.А: Зменшити наполовину рівень материнської смертності.

Ціль 6. Обмеження поширення ВІЛ-інфекції/СНІДу та туберкульозу і започаткування тенденції до скорочення їх масштабів.

Завдання 6.А: Зменшити на 13% темпи поширення ВІЛ-інфекціїСНІДу.

Завдання 6.В: Зменшити на 20% рівень захворюваності на туберкульоз (порівняно з 2005 роком).

Підписання Україною Декларації тисячоліття ООН є не тільки визнанням першочерговості розв'язання проблем людського розвитку і їх важливості для подальшого процвітання нації, але й ознакою прийняття державою відповідальності за стан і перспективи розвитку людського потенціалу.

Розвиток «зеленої» економіки передбачає створення «зелених» робочих місць. На думку експертів, «зелені» робочі місця - це вид діяльності в сільському господарстві, промисловості, сфері послуг та адміністрації, який вносить свій внесок у збереження або відновлення якості навколишнього середовища.

Перехід до курсу «зеленого» зростання призводитиме як до зменшення кількості робочих місць в окремих секторах економіки, так і до їх зростання в інших, котрі замінять неекологічні види діяльності на альтернативні та надаватимуть екологічні послуги. Виникатиме потреба у сприянні оптимальній і максимально безболісній реорганізації ринку праці, уникненні таким чином можливих соціальних конфліктів. При цьому необхідно:

- Розробити прогноз секторальних змін зайнятості населення при запровадженні курсу «зеленої» економіки, виявити сектори потенційного скорочення зайнятості та її росту.

- Націлити механізми державного регулювання зайнятості населення на вирішення питань перетоку зайнятих із секторів скорочення у сектори зростання.

- Врахувати трансформаційні зміни у секторах економіки при реалізації курсу «зеленого» зростання в організації роботи системи навчання та перекваліфікації кадрів, функціонуванні відповідних інструментів державного замовлення.

- Передбачити застосування преференційних інвестиційних механізмів для економічного розвитку регіонів, секторальна структура господарства котрих у найбільшій мірі зазнаватиме змін при впровадженні «зеленого» курсу економіки.

Завдяки «зеленим» робочим місцям та застосуванню високо технологічних стратегій вдасться скоротити споживання енергії, сировини та води, звільнити економіку від вуглецевих речовин і знизити викиди парникових газів, мінімізувати будь-які форми забруднення або скоротити кількість відходів виробництва, захистити і відновити екосистему і біологічне розмаїття.

РОЗДІЛ V. ВЕКТОРИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ «ЗЕЛЕНОГО» ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ

5.1. Концепція та політика «озеленення» промисловості на принципах ЮНІДО

Технологічний розвиток. Технологічна модернізація і трансформація промисловості у більш «зелену» та ресурсноефективну, з низькими викидами і відходами забруднюючих речовин є ключовим компонентом політики «зеленого» зростання. Для скорочення енергоємності ВВП на 20% до 2015 року, яке передбачене Державною програмою енергоефективності на 2010-2015 роки, Україні необхідно здійснити серйозні інвестиції у модернізацію енергетичної інфраструктури та впровадження сучасних енергоефективних технологій як у виробництвах з високою інтенсивністю споживання енергоресурсів, так і комунальному секторі.

За даними Глобального звіту про конкурентоспроможність Всесвітнього економічного форуму у Давосі Україна за рівнем оснащення новими технологіями займала у 2010-2011 роках 83 місце серед 139 обстежених країн, у той час як за рівнем розвитку бізнесу – лише 100 [82]. Серед причин такого розриву – недооцінка важливості стратегічного управління, підпорядкованого цілям підвищення продуктивності та підйому по ланцюгу вартості.

Продуктивність праці в Україні у 2007 році, визначена за даними Міжнародної організації праці через ВВП за паритетом купівельної спроможності валют, становила 10,9 тис. дол. США (у США – 63,8 тис. дол. США, Франції – 54,9 тис. дол. США, Німеччині – 42,6 тис. дол. США, Російській Федерації – 17,9 тис. дол. США).

Динаміка продуктивності праці протягом останніх років та навіть після виходу з фінансової кризи суттєво відстає від динаміки заробітної плати і ВВП, що віддзеркалює обмеженість споживацької моделі зростання. Впровадження новітніх «зелених» технологій в практику роботи українських підприємств поряд з інструментарієм ресурсно-ефективного та більш чистого виробництва (РЕБЧВ) дозволило б забезпечити істотне підвищення продуктивності праці та рентабельності при зменшенні витрат енергії, матеріалів, а, відповідно, і негативного впливу на забруднення довкілля.

Фундаментальний крок до запуску Ініціативи «Зеленої» індустрії, що базується у тому числі й на інструментарії РЕБЧВ, зроблено ЮНІДО у вересні 2009 року на Міжнародній конференції із «зеленої» індустрії у Філіппінах (м. Маніла). Манільська Декларація та Рамкова програма дій, прийняті 21 країною Азії, визначають напрями дії для зменшення інтенсивності використання ресурсів та емісії двоокису вуглецю в індустрії, надають механізм періодичної оцінки прогресу у цих напрямках [185].

Пропоновані заходи та механізми передбачають включення до національних планів економічного розвитку заходів із стимулювання більш

чистого виробництва, створення бізнес-середовища, сприятливого для інвестування у «зелені» галузі, а також програм досліджень з розвитку еко-технологій та їх впровадження. На розвиток Манільської декларації та Рамкового плану дій ЮНІДО здійснює розроблення керівних принципів «зеленої» індустрії як базових для підготовки країнами Азії відповідних національних стратегій і планів розвитку. Досвід країн Південно-Східної Азії, бідних на природні ресурси, але надзвичайно працездатних, є безумовно дуже корисним для України у сфері залучення нових, «зелених», джерел зростання.

«Зелена» індустрія або «зелені» сектори економіки покликані впроваджувати нові джерела зростання, пов'язані з ефективним використанням природних ресурсів та чистих технологій, в екологічну продукцію і послуги, а, відповідно, у прибутки компаній «зеленого» бізнесу. Сприяння їх розвитку та екологізації традиційних моделей ведення бізнесу є головним завданням стратегій переходу до «зеленої» економіки, оскільки промисловість є одним з найбільших споживачів природних ресурсів та водночас забруднювачів довкілля.

ЮНІДО визначає **розбудову «зеленої» індустрії** як нову концепцію діяльності бізнесу за принципом *«виробляти більше, використовуючи менше ресурсів і створюючи менший негативний вплив»* через безперервне поліпшення екологічних характеристик всіх галузей, незалежно від сектора, розміру та розташування. У цьому контексті «зелена» індустрія включає не тільки промисловий сектор, а й енергетику, агробізнес, перероблення відходів.

Концепція ЮНІДО охоплює зобов'язання та дії, спрямовані на зниження впливу процесів і продукції на довкілля за рахунок більш ефективного використання ресурсів, відмови від токсичних речовин, заміни викопних видів палива відновлюваними джерелами енергії, поліпшення безпеки праці, взяття підвищеної відповідальності виробників за деструктивний вплив на довкілля, тощо (рис. 8).

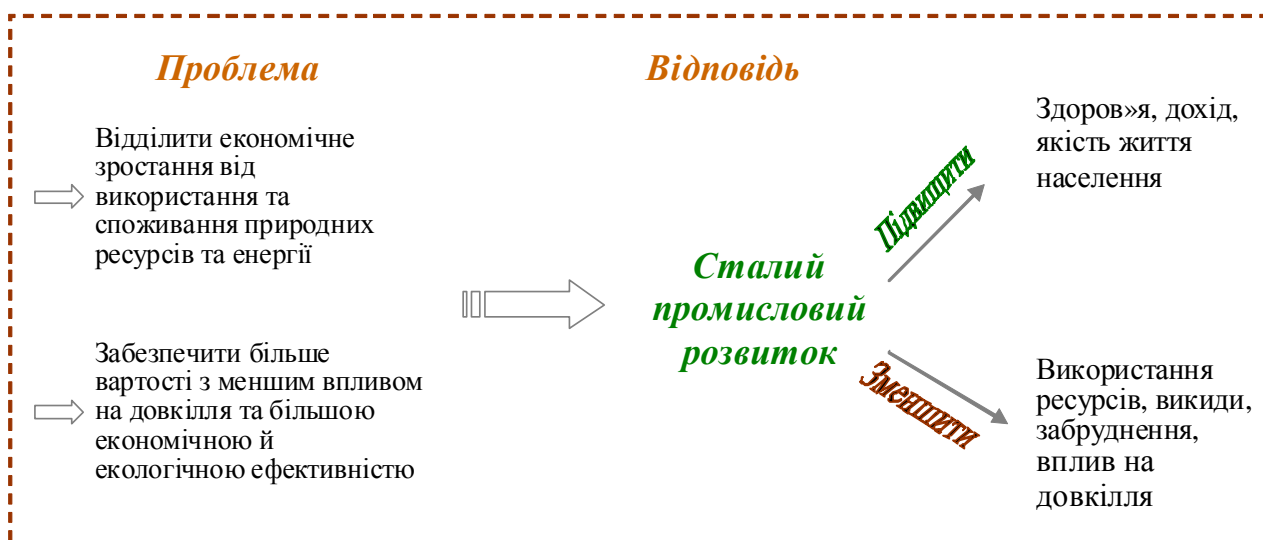

Рис. 8. Концепція ЮНІДО [104]

Метою цієї політики є розмежування динаміки економічного зростання та споживання природних ресурсів і енергії, забезпечення постійного зростання доданої вартості при зменшенні темпів росту відходів, викидів та забруднення довкілля.

Можна констатувати, що головними складовими політики та програм «озеленення» (екологізації) виробництва є:

Реалізація програм з підвищення енергоефективності та розвитку відновлюваної і альтернативної енергетики, впровадження систем енергетичного управління відповідно до міжнародних стандартів;

- Впровадження технологій ресурсно-ефективного та більш чистого виробництва;

- Створення сприятливого регуляторного середовища для «зеленого» бізнесу, включаючи сертифікацію екологічно-орієнтованих підприємств, продукції та послуг для отримання преференцій при державному інвестуванні та закупівлях;

- Інвестування у дослідження, розвиток та впровадження більш чистих технологій, створення нових виробництв та оновлення інфраструктури;

- Сприяння екологічним інноваціям, які забезпечують практичне впровадження нових технічних рішень у виробничих процесах та організації бізнесу (нетехнологічні), та доведення нових більш чистих технологій до стадії комерційного використання та виходу на ринки (технологічні);

- Розвиток сектору послуг для «зеленої» економіки - комерціалізації і трансферу технологій, надання послуг з оптимізації виробничих процесів і матеріальних балансів, розроблення і впровадження бізнес-планів, стандартів, створення мереж та інформаційних моніторингових систем, фінансового посередництва.

Інструментарій, розроблений міжнародними організаціями та доступний на сьогодні для використання бізнесом і національними урядами, включає:

- методики впровадження більш чистого виробництва (**ЮНІДО, ЮНЕП**);

- методики і стратегії сталого споживання і виробництва (**ЮНЕП**);

- методики та системи показників для моніторингу ресурсної (матеріальної) ефективності, сталого виробництва та екологічної ефективності (**ЮНЕП, ЮНІДО, ЕСКАТО, ОЕСР, Всесвітня бізнес-рада із сталого розвитку**);

- методи аналізу та управління життєвим циклом продукції по всьому ланцюгу створення вартості (міжнародний стандарт **ISO 14040/14044**) – **ЮНЕП, ОЕСР**.

Процес впровадження концепції «зеленої» індустрії розпочато ЮНІДО у 2009 році з прийняттям **Декларації та Рамкового плану дій** на Міжнародній конференції з питань впровадження «зеленої» промисловості в Азії у м. Маніла (Філіпіни).

Наступні дії включають формування необхідної нормативної бази, підготовку звітів про екологічну ефективність кожної країни (зокрема, використання води, сировини та енергії в різних секторах економіки) і загальну оцінку ситуації в країнах Азії, а далі – розроблення країнами національних стратегій «зеленої» індустрії.

Передбачається, що політика «озеленення» промисловості буде охоплювати п'ять складових: інтегровані рамки, створення сприятливого середовища, галузеві ініціативи, екологічні технології, узгодження інструментів політики.

Інтегровані рамки політики передбачають формулювання завдань у національних стратегіях розвитку або у стратегіях подолання бідності, інших стратегіях, у тому числі секторальних стратегіях. Для координації доцільним є створення міжвідомчих форумів або міністерських комітетів.

Створення сприятливого середовища передбачає:

- Надання доступу до фінансування за рахунок позик, грантів, посівних фондів.
- Відмову від субсидій на викопне паливо, що обертаються збитками для довкілля.
- Підтримання попиту на «зелені» технології, продукцію та послуги через державні закупівлі, міжнародне співробітництво та торгівлю, інвестиційну політику.
- Створення еко-ефективної інфраструктури (енергетичної, міської, управління водними ресурсами, відходами, тощо).
- Підвищення рівня компетенції суспільства через навчальні плани і програми.

Галузеві ініціативи включають:

- Засоби підтримки екологізації виробництва: підвищення поінформованості та нарощення потенціалу (зокрема, створення центрів більш чистого виробництва);
- Просування систем екологічного менеджменту промисловості на основі стандартів. Впровадження еко-маркування і сертифікації продукції.
- Екологізацію всього життєвого циклу продукції, включаючи ланцюг постачання.
- Створення партнерств уряду з бізнесом для покращення довкілля.
- Підвищення відповідальності виробників та сприяння корпоративній екологічній відповідальності.

Використання екологічних технологій поширюється шляхом:

- Розвитку технічного потенціалу підприємств через зміцнення зв'язків з науково-дослідними установами, освітою.
- Розбудови технологічної бази через стратегічні програми з досліджень і розвитку, технологічні платформи, програми спільного фінансування.
- Фінансування розвитку чистих технологій з використанням грантів, посівних фондів, податкових канікул, венчурного капіталу, тощо.

- Сприяння поширенню технологій та ефективній передачі знань через утворення наукових партнерств, спільних підприємств, кластерів, інкубаторів, наукових парків, глобальних і регіональних мереж, інших об'єктів інфраструктури.

Змішані інструменти для сприяння екологізації промисловості

- Екологічні податки і збори, екологічно мотивовані субсидії, ціноутворення.
- Торгівельні дозволи, компенсаційні схеми.
- Ефективне нормативно-правове регулювання.
- Впровадження стандартів, заборони на небезпечні речовини та продукцію.
- Добровільні угоди. Заохочення до дотримання та забезпечення режимів.
- Екологічний моніторинг і звітність. Система екологічних індикаторів для підтримки моніторингу та забезпечення дотримання режиму.

5.2. Міжнародна технічна допомога в проектах впровадження «зелених» технологій та управлінських рішень

В Україні ще не сформувалася національна система екологічного управління в її європейській системній цілісності державного, громадського і корпоративного (бізнесового) екологічного управління. Нині домінує державна система управління у галузі охорони навколишнього природного середовища, повноваження і функції якої визначені Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища». Держава фактично «монополізувала» екологічну відповідальність, що призвело до послаблення відповідальності природокористувачів - суб'єктів господарювання і власників землі, основних фондів. Є певні суперечності між масштабами зміни власності (приватизації) і збереженням, домінуванням адміністративної відповідальності за екологічну шкоду. Цей визначальний чинник стримує процес формування національної системи екологічного управління на європейських засадах.

Процес ідентифікації національної та європейської систем екологічного управління стримується також наступними чинниками:

- ❖ Неготовність (психологічна, професійна) державних інституцій та посадових осіб ухвалювати стратегічні рішення щодо Європейської екологічної інтеграції, небажання це усвідомити і вжити відповідних заходів щодо оцінки й поліпшення компетенції управлінського персоналу (це саме той випадок, коли є політичне рішення, але не вистачає компетенції для його виконання).

- ❖ Не проведено інвентаризацію розбіжностей і невідповідностей законодавчої, нормативно-правової, інституційної та методологічної бази національної системи екологічного управління й політики, рівня міжгалузевої і міжсекторальної інтеграції, розподілу повноважень, функцій між місцевими, регіональними та центральними органами влади.

Комплексна оцінка ідентичності національної системи екологічного управління полягає в оцінці її складових: державної, громадської та бізнесової (корпоративної) систем екологічного управління, їх цільової і функціональної збалансованості, а також басейнового управління. Оскільки нині національна система екологічного управління законодавчо не визначена, то комплексна оцінка може бути фрагментарною

Згідно з чинним законодавством України державне управління зорієнтовано на охорону навколишнього природного середовища. У більшості країн ЄС це прерогатива місцевих органів влади. Панівна концепція екологічного управління центральних органів – запобігання забрудненню екосистем, гармонізація взаємодії суспільства і природи, відтворення екологічної рівноваги, екологічне оздоровлення та екологічна безпека. Тобто не природоохоронна, а запобіжна природовідтворювальна.

Басейновий принцип управління водними ресурсами України як сфера реалізації екосистемного підходу має свою законодавчу базу і реалізований щодо басейну р. Дніпро, проте з певним обмеженням. Стримувальним чинником є недосконалий економічний механізм, зорієнтований переважно на бюджетне фінансування.

Громадське екологічне управління визначене в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» як управління громадських об'єднань у сфері охорони навколишнього природного середовища з набором відповідних повноважень. Домінуючу концепцію громадського управління слід спрямувати на гармонізацію взаємодії суспільства і природи з визначенням спільної відповідальності держави й суспільства. Охорона навколишнього природного середовища має бути пріоритетом громадськості, місцевих громад.

Корпоративне (бізнесове) екологічне управління ще законодавчо не визначене. Введено в дію державні стандарти серії ДСТУ ISO 14000 «Настанови з управління навколишнім середовищем», але їхнє додержання не є обов'язковим, законодавчо закріпленим.

Ліва частина зусиль державного і приватного секторів у напрямі впровадження засад «зеленої» економіки концентрується на питаннях підвищення енергоефективності у різних секторах економіки, впровадження відновлюваних джерел енергії, енерго- та екологічно ефективних технологій, які сприяють пом'якшенню негативного впливу традиційних технологій, джерел енергії та систем управління ресурсами на зміну клімату та стан довкілля.

Активне вирішення цих проблем вимагає значних інвестиційних ресурсів у дослідження та впровадження нових технологічних рішень на національному та місцевому рівнях, удосконалення політики цін і тарифів для стимулювання поведінки споживачів у напрямі енерго- та ресурсоефективності.

У серпні 2007 року секретаріат Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату (РКЗК ООН) опублікував доповідь «Інвестиції та фінансові потоки з метою зміни клімату» (Investment and Financial Flows to Address Climate Change), за оцінками якої 200-210 млрд.

доларів США додаткових інвестицій буде потрібно щорічно до 2030 року для досягнення скорочення глобальних викидів парникових газів (ПГ) [208]: Лєвова частка інвестицій повинна надійти з приватного сектора і це вимагатиме значних додаткових державних коштів для мобілізації та залучення приватного капіталу.

Ключове питання полягає у тому, скільки комерційного фінансування може бути мобілізовано з використанням державних коштів? Доповідь ЮНЕП доводить, що типове співвідношення державного та комерційного фінансування знаходиться у діапазоні від 3 до 15:1. Виходячи з цього, за консервативними оцінками 10 млрд. дол. США державних коштів у сектор пом'якшення зміни клімату могли б ефективно мобілізувати від 50 до 150 млрд. дол. США. загального обсягу інвестицій [208].

За оцінками ЮНЕП загальний обсяг глобальних інвестицій у сталу енергетику складав у 2008 році близько 155 млрд. дол. США, а фінансові активи досягли 166 млрд. дол. США (еквівалент 9% інвестицій у енергетичну інфраструктуру). Лєвову частку цих активів підтримують Євросоюз та індустриально розвинуті країни завдяки стимулюючій політиці, сприятливому клімату для інвестицій та гострій конкурентній боротьбі [194]. Разом з тим і активи країн, що розвиваються, зросли з 1,8 млрд. дол. США у 2004 році до 36 млрд. дол. США у 2008 році з часткою Китаю майже у 50%.

В Україні потенціал ринку продукції та технологій для підвищення енергоефективності надзвичайно великий, навіть враховуючи сьгоднішній низький рівень цін на енергоресурси. Виконання завдань Державної програми енергоефективності на 2010–2015 роки щодо зниження рівня енергоємності ВВП на 20 % потребуватиме 342,82 млрд. грн. на період до 2015 року, з яких кошти державного та місцевих бюджетів становлять разом не більш як 10%.

Виконання завдань Загальнодержавної програми реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009-2014 роки потребує більш як 23,3 млрд. грн. протягом 2010-2014 років [58], а Загальнодержавної програми «Питна вода» тільки на будівництво та реконструкцію систем питного водопостачання та водовідведення у містах і сільських населених пунктах, вдосконалення водозаборів з поверхневих і підземних джерел питного водопостачання та технологій підготовки питної води потребує понад 7,2 млрд. гривень.

Ринок для приватних інвестицій у такі сектори знаходиться на початковій стадії розвитку. Недостатньо розвинутий фінансовий сектор не зможе запропонувати приватним підприємствам та місцевим органам влади достатньо дешевих кредитів та низки фінансових інструментів, які широко використовуються у розвинутих країнах. Разом з тим поступове підвищення цін на енергоресурси та комунальні послуги для населення і промислових споживачів може бути болісним, якщо сектор енергетики та місцеві органи влади не здійснять оновлення обладнання і технологій та не створюватимуть можливостей для прибуткового інвестування у реконструкцію систем опалення, водопостачання, управління відходами, у впровадження нових технологій. Здійснення таких радикальних змін, які супроводжуються

економією обсягів енергоресурсів і зменшенням викидів парникових газів, дасть можливість додаткового залучення інвестицій через механізми Кіотського протоколу. При цьому забезпечується збалансування бюджетів, покращується довкілля та міжнародний імідж держави, зменшуються ризики банкрутства енергетичних компаній.

В умовах недостатності ресурсів місцевих бюджетів та довгострокових ресурсів фінансового сектору додаткові значні можливості для вирішення проблем енергоефективності та покращення довкілля надають міжнародні фінансові інституції (МФІ), окремі країни-донори та регіональні партнерства. Кошти надаються здебільшого у вигляді технічної допомоги (ТД) та інвестиційних кредитів під низькі відсотки. Узагальнений перелік організацій-донорів та механізмів фінансування проектів з енергоефективності та інших заходів з пом'якшення зміни клімату наведений у таблиці 6, список проектів МТД Україні у Додатку 13 [194].

Таблиця 6

**Технічна допомога у напрямі «зеленої» економіки:
організації та інструменти**

Організація-донор ТД	Діяльність у напрямі «зеленої» економіки	Фінансові інструменти
Глобальний екологічний фонд (ГЕФ)	Допомога країнам у захисті довкілля та сприянні сталому розвитку, виконанні зобов'язань в рамках підписаних конвенцій, зокрема РК ЗК ООН. Слугує фінансовим механізмом для багатосторонніх угод і конвенцій.	Гранти, пільгове фінансування національних проектів, фінансова підтримка проектів через багатосторонні агентства: ЮНЕП, ПроООН, групи Світового банку, ЄБРР
Система ООН	Головний надавач технічної допомоги у сфері енергоефективності (ЕЕ), відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) та пом'якшення зміни клімату	
ЮНЕП та Базельське агентство зі сталої енергетики (БАСЕ)	Розвиток глобальних мереж та створення партнерств з фінансовим сектором для залучення інвестицій у «зелену» економіку, у тому числі у сталий розвиток енергетики	Ініціатива з фінансів для сталої енергетики (Sustainable Energy Finance Initiative SEFI) та Альянс державних фінансів SEFI
Європейська економічна комісія ООН та інші регіональні комісії ООН	Проект «Глобальна енергетична ефективність-21» (Global Energy Efficiency Project 21) – сприяння регіональній кооперації у формуванні ринків для ЕЕ та зменшення емісії парникових газів (ПГ), розвиток чистих технологій та інвестиційних проектів	Програма Енергетична ефективність - 21. Програми виділення та використання газу метану з вугільних шахт, сталого використання землі та лісів, сталого постачання біомас.

Програма розвитку ООН (ПРООН)	Зміцнення рамок умов для національної політики у сфері енергії та кліматичних змін, сприяння енергетичним послугам у сільській місцевості, чистим енергетичним технологіям та підвищення доступу до фінансування енергетики	Залучення донорської технічної допомоги (ТД). За 1986-2000 роки підтримано понад 200 проектів на суму 1 млрд. дол. США за участі ГЕФ
ЮНІДО	Заохочення впровадження стандартів у системі управління енергетикою, створення мережі центрів більш чистого виробництва БЧВ та впровадження методики РЕБЧВ у промисловості	Координація фінансової донорської підтримки проектів
Партнерство з відновлюваної енергетики та енергоефективності (REEEP). 2004 рік.	Залучення інвесторів та забезпечення доступних енергетичних послуг. Фінансові механізми для підвищення привабливості малих проектів з ЕЕ і ВДЕ	Донорська ТД від урядів Ірландії, Італії, Нової Зеландії, Норвегії та Сполученого Королівства
Регіональні та двосторонні донори: - Європейський Союз	Підтримка програм фінансування ЕЕ, ВДЕ та пом'якшення зміни клімату Значні обсяги донорської допомоги для підтримки факторів в ЕЕ та розвитку ринків для ВДЕ.	Інвестиційні гранти та ТД через ЄБРР, ЄІБ, KfW та регіональні фонди. Програми секторальної бюджетної підтримки.
- GTZ	Підтримка країн-партнерів в оцінці та використанні потенціалу ВДЕ	Програма TERNA для ВДЕ
Міжнародні фінансові інституції	Ключова роль у розробленні, фінансуванні та підтримці фінансових механізмів	Пільгові кредити. Фінансування програм ТД з власних ресурсів та фондів донорів-партнерів

Основними каналами надходження коштів технічної допомоги для проектів з енергоефективності та відновлюваних джерел енергії (ЕЕВДЕ) є:

- Глобальний екологічний фонд (ГЕФ);
- Система Організації Об'єднаних Націй;
- Партнерства з енергоефективності та відновлювальних джерел енергії;
- Регіональні і двосторонні донори;
- Міжнародні фінансові інститути (МФІ).

Під егідою міжнародних, регіональних та національних установ і організацій по всьому світу реалізується безліч програм технічної допомоги для подолання бар'єрів на шляху інвестицій. ТД використовують як доповнення до інших механізмів фінансування проектів у сфері ЕЕВДЕ для

досліджень ринку, початкової діагностики сектору, підвищення обізнаності державних установ та органів регулювання енергетики щодо доступних нових технологій, обладнання та моделей управління сектором, для здійснення техніко-економічних обґрунтувань, енергетичного аудиту та екологічних оцінок, оцінювання проміжних та кінцевих результатів проектів.

У свою чергу Уряд забезпечує: (а) встановлення політики і цілей для ЕЕВДЕ (політика цін на енергоносії і тарифів на послуги, встановлення стандартів, тощо); (б) стимулювання поведінки учасників ринку щодо енергозбереження, (в) упорядкування процедур державних закупівель для енергосервісних компаній ЕСКО; (г) створення за необхідності спеціального вікна фінансування.

Україна має можливість використовувати більшість з наданих у таблиці 6 каналів отримання технічної допомоги та інвестиційних ресурсів для «озеленення» найбільш критичних секторів економіки. Традиційно найбільш значні та стабільні обсяги кредитування проектів для розвитку економіки України та пов'язаних з їх підготовкою проектів технічної допомоги надають Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) та Європейський інвестиційний банк (ЄІБ). Левова частина цих коштів спрямовується у проекти з енергоефективності та інфраструктурні проекти. Зокрема обсяг позик Світового банку по активних проектах з енергоефективності сьогодні перевищує 1 млрд. дол. США.

Активні кроки здійснює Європейський Союз у допомозі Україні в питаннях підвищення енергоефективності секторів її економіки, розвитку ринків для ВДЕ та гармонізації енергетичних і екологічних стандартів. Допомога здійснюється в рамках політики сусідства між Україною та Європейським союзом.

У листопаді 2009 року на конференції донорів, яка проходила в Стокгольмі (Швеція) з ініціативи ЄС та Уряду Швеції, було ухвалено рішення про створення Фонду Східноєвропейського партнерства з енергоефективності та довкілля (Eastern Europe Entergy Efficiency and Environment Partnership - E5P банком-оператором якого визначено ЄБРР, а 24 лютого 2011 року Перший віце-прем'єр-міністр Міністр економічного розвитку і торгівлі України Андрій Клюєв та Віце-президент Європейського банку реконструкції та розвитку Ян Фішер підписали в Києві Угоду щодо участі України у зазначеному Фонді.

Фонд з підписаним загальним обсягом понад 90 млн. євро підтримує реалізацію проектів з покращання енергоефективності та зменшення емісії парникових газів шляхом надання технічної допомоги та інвестиційних грантів. Українська частка має складати 10 млн. євро п'ятьма рівними платежами, з яких перші 2 млн. Євро передбачено до сплати у 2011 році. Перелік підготовлених для розгляду і затвердження наглядовою радою Фонду у першому півріччі 2011 року проектів загальною вартістю 1,2 млрд. Євро орієнтований на сектори української економіки: районні системи опалення, проекти з енергоефективності, водопостачання.

В рамках надання допомоги Україні в частині підтримки впровадження Енергетичної стратегії України до 2030 року у сфері ЕЕ та ВДЕ Делегація Євросоюзу в Україні здійснює відбір на конкурсній основі грантів для реалізації проектів у сфері енергоефективності у містах районного підпорядкування за такими пріоритетами: зменшення енергоспоживання шляхом модернізації комунальної/муніципальної інфраструктури, підвищення якості комунальних послуг, стимулювання найкращих практик у впровадженні енергоефективних проектів через використання енергоаудитів, підвищення надійності енергопостачання та зменшення викидів CO₂ [211].

В рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства Національним агентством з ефективного використання енергетичних ресурсів разом з Представництвом Європейської комісії в Україні реалізується програма секторальної бюджетної підтримки, покликана запровадити в Україні європейські підходи до ефективного управління проектами, орієнтовані на результат.

Німеччина є одним з найбільш активних партнерів України у сфері економіки, здійснює співробітництво у різних секторах через банківську групу KfW та компанію GTZ, яка належить Уряду Федеративної Республіки Німеччини і координується Федеральним міністерством економічного співробітництва (з січня 2011 року компанія GIZ) [200]. Пріоритетними напрямками співпраці з Україною є сталий розвиток, підвищення енергоефективності та боротьба з ВІЛ/СНІДом.

У напрямі *сталого розвитку* запроваджуються сучасні інструменти сприяння економічному розвитку в трьох пілотних регіонах (Чернівці, Донецьк, АР Крим) з метою збільшення конкурентоспроможності: сприяння створенню мереж між підприємствами, між українською наукою та підприємствами, трансферу технологій, співпраця з німецькими компаніями в рамках державно-приватного партнерства.

Метою проекту з *підготовки до сталого виробництва та використання біомаси* в Україні та Росії є консультування для забезпечення сертифікації сталого виробництва та реалізації біомаси, яка використовується для виробництва енергії. В результаті починаючи з 2011 року імпортована з України сировина повинна відповідати вимогам директиви ЄС щодо енергії з відновлюваних джерел.

У напрямі *енергоефективності* реалізується декілька проектів у секторах будівництва, міського транспорту та впровадження низьковуглецевих технологій у промисловості. Проектом «*Енергоефективна забудова*» передбачено поширення енергоефективних та ресурсозберігаючих принципів і заходів під час планування і використання сучасних технологій у будівельній галузі. Проект реалізується в рамках Міжнародної ініціативи із захисту клімату Федерального міністерства екології, захисту природи та реакторної безпеки ФРН у співробітництві з Міністерством регіонального розвитку та будівництва України.

Проектом «*Енергоефективність у будівлях*» передбачено допомогу партнерським міністерствам у розробці стратегій енергоефективності для

нових та існуючих будівель в Україні, встановленні стандартів для будівель на основі відповідної Директиви ЄС, а також сприяння місцевим органам влади у побудові системи енергетичного менеджменту.

Проект з *ефективного управління ресурсами та енергією* у Донецьку та впровадження нових енергоефективних і низько вуглецевих технологій виробництва спрямований на зменшення викидів парникових газів у місті, зменшення залежності від цін на газ та підвищення конкурентоспроможності продукції. Початок – у 2011 р.

Серед організацій ООН активну діяльність щодо впровадження ресурсно-ефективного та більш чистого виробництва в Україні проводить ЮНІДО за підтримки окремих країн-донорів, зокрема, Австрії, Швейцарії, Словенії, а також Глобального екологічного фонду. Серед успішних програм слід відмітити пілотний проект з впровадження більш чистого виробництва в Україні на базі Національного технічного університету України НТУУ «Київський політехнічний інститут», який успішно завершено у 2010 році. Програма, яка фінансувалася Урядом Словенії, допомогла 17 підприємствам у різних галузях промисловості з трьох регіонів України знайти рішення щодо скорочення непродуктивних витрат енергії, матеріалів і води та забезпечила підготовку 30 національних експертів з більш чистого виробництва.

В Україні за підтримки ЮНІДО планується започаткувати новий п'ятирічний проект «Сприяння адаптації та впровадженню ресурсно-ефективного та більш чистого виробництва через утворення та роботу Центру більш чистого виробництва в Україні», який впроваджуватиметься в 7 областях України. У сфері енергоефективності також передбачається започаткувати проект «Покращання енергоефективності та сприяння відновлюваним джерелам енергії в агросекторі та інших малих і середніх підприємствах в Україні».

5.3. Більш чисті технології та їх трансфер в секторальну модель розвитку економіки

Можна констатувати, що сьогодні занадто повільно іде переорієнтація виробничого потенціалу на новітні технології, нові природозахисні методи управління виробництвом. Між тим одним із підходів, який довів свою ефективність у багатьох країнах (як у розвинутих, так і тих, що розвиваються) є впровадження підходу або концепції екологічно чистого виробництва в промисловому та аграрному секторах економіки, а також у сфері надання послуг. З цією метою в багатьох країнах реалізуються відповідні цільові еколого-економічні програми.

Міжнародна спільнота у Порядку денному на XXI сторіччя сформулювала концепцію більш чистого виробництва як засіб збалансованого регулювання економічного розвитку та захисту навколишнього природного середовища. В основу Концепції покладено принцип більш чистого виробництва - такого способу виробництва, який впливає на довкілля менш негативно порівняно з традиційними

технологіями. Перехід до екологічно безпечних більш чистих виробництв сприятиме створенню передумов для узгодження національної політики у сфері реструктуризації, модернізації та розвитку секторів національної економіки та у сфері надання послуг із політикою охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та поліпшення якості життя населення з метою поступового переходу нашої держави на засади сталого розвитку.

Стратегія екологічно чистого виробництва (ЕЧВ) є однією з найоптимальніших як в умовах ринкової економіки, так і на перехідному періоді до неї, оскільки забезпечує подвійний вигравш: з одного боку, відбувається покращення стану довкілля шляхом удосконалення технологій, підвищення якості продукції, з іншого – забезпечується економічна вигода через ресурсну оптимізацію виробництва [110].

Існує декілька визначень терміну «Екологічно чисте виробництво», зокрема [202]:

✓ таке, що передбачає постійне використання інтегрованої, профілактичної, екологічної стратегії до процесів і товарів з метою зниження ризику для людини і навколишнього середовища. Для виробничих процесів, ЕЧВ включає збереження енергії, ресурсів і сировини, виключення токсичної сировини і зниження об'єму і токсичності всіх викидів і відходів виробництва до того, як вони покинуть його. Для товарів, стратегія ЕЧВ концентрується на зниженні негативних наслідків впливу товару впродовж всього циклу, від видобування сировини до кінцевої утилізації товару.

✓ штучне техногенно створене навколишнє середовище із заздалегідь заданими властивостями і керована людиною так, щоб характеристики середовища відповідали потребам людини. Така система потребує великих зусиль, щоб підтримувати її на певному рівні тієї стабільності і стійкості, які забезпечує природа, які можуть перевищити господарський ефект. В даний час це одна із течій соціальної екології.

✓ техногенно створене локальне довкілля, де на основі розімкненого балансу речовин навколишнє середовище відповідає екологічним вимогам та нормативам, прийнятим в даній країні. Всі шкідливі відходи з такої території видаляються, що природно викликає погіршення навколишнього середовища в інших районах. Такі ЕЧВ прагнуть створити на багатьох локальних ділянках своїх територій розвинені країни.

✓ маловідходне, безвідходне виробництво.

У вітчизняній практиці реалізації пілотних проектів по впровадженню ЕЧВ переважно використовуються перший та останній із наведених визначень.

Визнання важливості профілактичних стратегій на глобальному рівні виділяє ЕЧВ як рентабельний і взаємовигідний підхід до сталого розвитку.

На відміну від менеджмент-орієнтованих систем управління навколишнім середовищем EMAS, ISO та подібних, спрямованих на організацію загальної діяльності підприємства за схемою безупинного поліпшення. Стратегія ЕЧВ відноситься до проблемо-орієнтованих, що

переважно спрямовані на обґрунтування і вибір найбільше ефективного з можливих варіантів вирішення екологічних проблем, та базуються на ідеї недопущення забруднення середовища, тобто її пріоритетом є реалізація превентивних заходів. Стратегія ЕЧВ спрямована на інноваційний розвиток, конструктивне вирішення екологічних проблем та має інтегрований характер [110].

Найбільш характерними ознаками ЕЧВ, що виділяє її серед інших інноваційних стратегій є:

- ✓ інноваційний підхід до розв'язання екологічних проблем протягом життєвого циклу продукції, а також усіх параметрів, що входять до системи виробництва;

- ✓ покращення екологічних параметрів, які інтегруються в базових показниках продукції, технології та послуг;

- ✓ оптимізація виробництва з метою зменшення обсягів споживання сировини, матеріалів та енергоносіїв, рециркуляції та повнішого використання матеріалів;

- ✓ зменшення обсягів утворення відходів, їх переробки та використання;

- ✓ використання відходів одного виробництва у якості сировини для іншого;

- ✓ інтеграція до зовнішнього оточення та розвиток корпоративного менеджменту [202].

Питання впровадження та механізми реалізації ЕЧВ в Україні є мало дослідженими, та недостатньо висвітленими у вітчизняній науковій літературі, хоча практичний інтерес до її впровадження періодично висвітлюється у періодичних виданнях. Під егідою Національної академії наук України провідними фахівцями Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень під керівництвом академіка НАН України Б.В. Буркинського спільно зі спеціалістами інших академічних інститутів розроблено „Національну концепцію впровадження та реалізації екологічно чистого виробництва в Україні” яка узагальнює принципові методологічні положення впровадження ЕЧВ в Україні [110].

Стратегія ЕЧВ була розроблена департаментом „Технологія, індустріалізація й економіка” Програми ООН по навколишньому середовищу (UNEP) у 1989 році та одночасно зафіксована у Міжнародній декларації по чистому виробництву. UNEP визначає ЕЧВ як модель застосування інтегрованої стратегії запобігання забрудненню середовища щодо виробничих процесів, продукції і послуг включаючи енергоспоживання та водоспоживання з метою скорочення викидів (скидів) шкідливих речовин, обмеження створення відходів, мінімізації ризику здоров'ю людей і навколишньому природному середовищу.

Починаючи з того часу активно впроваджувати стратегію ЕЧВ стали такі країни як: Норвегія, Голландія, Австрія, Данія, Франція, США, Польща пізніше Словаччина, Чехія, Литва, Росія, Китай. Програми впровадження ЕЧВ широко популяризуються на багатьох міжнародних форумах наприклад,

OSPAR (Осло–Паризьке), Convention for the Northeast Atlantic (узгодження по Північно-Східній Атлантиці), North Sea Declaration (Декларація Північного моря), Barcelona Convention for the Mediterranean Region (Барселонське узгодження по середземноморському регіону) і т.ін. Ще більш широкого застосування модель ЕЧВ одержала після прийняття в 1996 р. Директиви ЄС по інтегрованому запобіганню забруднення і контролю (IPPC) і стала активно впроваджуватись у багатьох європейських країнах з метою безупинного поліпшення екологічної й економічної діяльності промислових підприємств та переходу до превентивних заходів щодо охорони довкілля [202].

В останнє десятиріччя розвинутими країнами світу в межах спільних проектів реалізовано цілу низку програм і заходів щодо впровадження ЕЧВ та розповсюдження нових технологій у країнах з перехідною економікою, зокрема у Росії, Україні, Молдові та країнах Азії та Африки.

Зарубіжний досвід впровадження ЕЧВ показує, що для успішного розвитку та реалізації програм ЕЧВ необхідні:

- інституційні передумови державного та регіонального рівня;
- широка інформаційна та рекламна підтримка;
- ефективний екологічний менеджмент;
- підтримка підприємницьких структур, що впроваджують ЕЧВ;
- формування сприятливого зовнішнього середовища.

Особливо важлива інтеграція цілей ЕЧВ у державну та регіональну політику, зокрема підтримка екологічних інновацій передусім таких, що передбачають добровільні екологічні угоди та програми, а також нові форми державно-приватного партнерства.

Необхідність розвитку, удосконалення і поширення застосування стратегії ЕЧВ в Україні обумовлено пріоритетами визначеними у міжнародних документах, таких як: Конвенція ООН з навколишнього середовища та розвитку (1992), «Декларації тисячоліття» ООН (2000) документами Всесвітньої зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2002), діючими Законами України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» та «Про пріоритетні напрями розвитку інноваційної діяльності в Україні», рекомендаціями Постанови Верховної ради України «Про рекомендації парламентських слухань щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства в Україні» (2003), та зобов'язаннями України щодо виконання вимог Міжнародної Декларації більш чистого виробництва, а також «Національною концепцією впровадження та розвитку екологічно чистого виробництва в Україні» яку представлено у виді законопроекту до Кабінету Міністрів України (2005).

На основі цієї Концепції за дорученням КМ України від 12.11.2009 №63761/1/1-09, рішення Комітету ВР України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи від 04.11.2009 № 58/4 «Про основні засади більш чистих виробництв та екологічно чистої продукції» під егідою Міністерства ОНПС розроблено проект розпорядження КМ України «Про схвалення Національної Концепції впровадження та розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій

на період до 2020 року та заходів щодо підписання Міжнародної декларації більш чистого виробництва ЮНЕП», яке очікує схвалення. Таким тривалим та складним є шлях до розробки, необхідної для нашої економіки, національної програми екологічно чистого виробництва в Україні.

Україні вкрай необхідна власна Національна Концепція впровадження та розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій, що має визначати шляхи комплексного вирішення екологічних та економічних проблем, забезпечити передумови створення дієвої системи сприяння впровадженню суб'єктами господарювання стратегії та методів таких виробництв і технологій.

Зараз проект цієї Концепції знаходиться на розгляді у Парламенті. Мета запровадження і реалізації її полягає у перебудові державної політики в сфері індустріального та технологічного розвитку країни з метою запобігання погіршенню стану довкілля та виснаженню природних ресурсів при сталому поліпшенні рівня життя.

Концепція визначає завдання, механізми формування державної політики екологізації економіки України та реалізації одного з найважливіших її напрямків - впровадження та розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій в промисловому, енергетичному, аграрному, транспортному, будівельному та інших секторах економіки, а також у сфері надання послуг.

Впровадження Концепції є реальним втіленням державою своїх конституційних зобов'язань перед громадянами, а саме статті 16 Конституції України: "Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи - катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язками держави".

Національними пріоритетами України щодо впровадження та розвитку принципів більш чистих виробництв і екологічних технологій мають стати:

- досягнення такого рівня показників ресурсе- та енергоємності, що забезпечили б необхідний та достатній рівень національної безпеки і незалежності держави;
- перехід на екологічно безпечні замітники традиційної сировини для промисловості;
- більш широке впровадження відновлювальних джерел енергії;
- забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку на основі раціонального використання, охорони та відновлення природно-ресурсного потенціалу;
- розвиток органічного землеробства;
- удосконалення структури промислового виробництва, перебудова та поступове згортання екологічно шкідливих виробництв;
- екологічне управління, екологічна сертифікація та стандартизація якості продукції;

- стимулювання впровадження більш чистих екологічних технологій і систем виробництва, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, у тому числі – шляхом надання фінансової допомоги господарюючим суб'єктам для їх впровадження;

- фундаментальні та прикладні дослідження, науково-технологічні розробки та інноваційне виробництво.

Впровадження та розвиток більш чистих виробництв і екологічних технологій може бути здійснено за різними сценаріями, які відрізняються один від одного, головним чином, глибиною відповідних змін в законодавчо-нормативній базі, науково-технологічному розвитку, спектром засобів економічного стимулювання та рівнем інституційної підтримки.

Оптимальним з точки зору законодавчо-нормативного забезпечення є варіант, в якому в Україні буде повністю завершено реформування дозвільної системи у відповідності до принципів інтегрованого попередження забруднення. Впровадження більш чистих виробництв і технологій у цьому випадку може здійснюватися шляхом науково-технологічного розвитку та через процедуру порівняння базових технічних рішень з "найкращими доступними технічними методами".

Оптимальним варіантом за спектром засобів економічного стимулювання є інтеграція завдань із впровадження більш чистих виробництв у державні плани та програми соціально-економічного розвитку з відповідним бюджетним фінансуванням державного регулювання процесу впровадження більш чистих виробництв і трансферу чистих технологій.

Оптимальним варіантом інституційної підтримки впровадження та розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій є створення відповідного центрального органу виконавчої влади, на який було б покладено функції державного управління, регулювання та контролю в сфері впровадження та розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій.

Шляхами реалізації національних пріоритетів розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій в Україні є:

- створення системи збалансованого управління розвитком виробництва, що стимулює охорону довкілля та забезпечує бережливе використання природних ресурсів;

- удосконалення механізму інтеграції екологічних чинників у стратегію економічного розвитку господарської діяльності, переходу до інтегрованого екологічного управління виробництвом;

- поширення інформації про принципи (засади) більш чистих виробництв і екологічних технологій;

- розробка та моніторинг економічних та екологічних показників розвитку виробництва;

- розробка та наближення екологічних нормативів забруднення довкілля та спеціального використання природних ресурсів до стандартів ЄС.

В зв'язку з вищезазначеним, визначено пріоритетні заходи реалізації національних пріоритетів розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій:

✓ зменшення негативного впливу продукції на умови життєдіяльності людини, а також на довкілля впродовж усього її життєвого циклу (від проектування устаткування та обладнання до використання та утилізації, перероблення, знешкодження або захоронення її відходів) шляхом змін самої продукції та поводження з нею задля зменшення кількості відходів, що утворюються в результаті її виробництва, використання та утилізації;

✓ оптимізація виробництва з метою зменшення обсягів споживання сировини, матеріалів та енергоносіїв, рециклінгу та повнішого використання матеріалів і сировини;

✓ невикористання або мінімізація використання або вилучення токсичних матеріалів, речовин і зменшення обсягів усіх видів викидів і скидів та утворення відходів на рівні джерела їх виникнення шляхом зміни сировини й технологій;

✓ розв'язання екологічних проблем з урахуванням життєвого циклу продукції;

✓ врахування екологічних показників і нормативів у технічних регламентах і стандартах;

✓ запровадження екологічної сертифікації виробництв, екологічних стандартів якості та екологічного маркування продукції;

✓ впровадження системи менеджменту щодо якості та охорони навколишнього природного середовища;

✓ впровадження системного підходу щодо вдосконалення технологічної та екологічної складової діяльності для зменшення обсягів утворення відходів;

✓ опанування методології реалізації проектів впровадження та розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій, у тому числі планування та впровадження необхідних організаційних заходів, створення системи екологічного менеджменту в підрозділах (цехах, виробничих ділянках), де впроваджуються екологічно чисті технології і виробничі процеси.

Незважаючи на одночасний екологічний та економічний ефект і позитивний досвід реалізації більш чистого екологічного виробництва в розвинутих країнах світу, ефективність впровадження їх в Україні залежить від розв'язання проблем:

- подолання міжвідомчих протиріч в питаннях раціонального використання природних ресурсів і запобігання забрудненню довкілля;

- подолання внутрішньогалузевих протиріч між необхідністю нарощування виробництва та зменшення негативного впливу на довкілля;

- надання доступу до інформації про новітні екологічно чисті технології, систему менеджменту, регламенти, стандарти і відповідні бази даних;

- удосконалення нормативно-правового забезпечення з питань стимулювання зменшення забруднення довкілля та раціонального використання природних ресурсів;

- розробка та введення в дію економічного механізму заохочування виробників щодо впровадження більш чистого екологічного виробництва.

Розв'язання цих проблем насамперед забезпечується шляхом використання таких інструментів управління, як загальний менеджмент якості та охорони навколишнього природного середовища (TPM/EM8), сертифікація систем менеджменту ризиками в критичних контрольних точках (НАССР), менеджменту громадської відповідальності (SA 8000), менеджменту охорони здоров'я та безпеки (OHSAS 18001) та інших міжнародних стандартів та стандартів держав-членів ЄС, що сприятиме узгодженню нових удосконалених технологічних (виробничих) рішень із системами управління процесом виробництва та процедурами забезпечення його економічної ефективності з метою зменшення впливу на природне середовище [18].

Законодавчо-нормативне забезпечення впровадження Концепції та процесу розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій включає:

- приєднання до Міжнародної Декларації Більш Чистого Виробництва;

- внесення змін до деяких Законів України;

- розроблення на основі Концепції Стратегії впровадження більш чистих виробництв і технологій, Національного плану дій впровадження та розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій, Державних цільових еколого-економічних програм впровадження та розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій у різних галузях економіки.

З метою інтеграції програмних завдань із впровадження більш чистих виробництв у плани дій Уряду, у плани економічного та соціального розвитку, забезпечення економічного, пільгового та іншого стимулювання, поширення світового досвіду необхідне створення Національної ради з впровадження та розвитку більш чистих виробництв та екологічних технологій в Україні.

Впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій повинно реалізуватися шляхом застосування механізмів цілеспрямованої державної політики на національному, регіональному та місцевому рівнях, міжнародної співпраці, фінансової підтримки впровадження та розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій розроблення відповідної загальнодержавної цільової еколого-економічної програми.

Державне управління, регулювання та контроль за впровадженням та розвитком більш чистих виробництв і екологічних технологій мають бути покладені на спеціально створений центральний регуляторний орган виконавчої влади — Національний центр (агентство) України більш чистих виробництв і екологічних технологій (далі - Національний центр (агентство)).

Державне управління у галузі впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій здійснюється шляхом:

- ✓ визначення суспільних пріоритетів переходу до впровадження й розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій та включення їх до прогностичних і аналітичних програм соціально-економічного розвитку України;

- ✓ здійснення міжгалузевої інтеграції шляхом гармонізації екологічної та інвестиційної політики з метою сприяння підвищенню конкурентоспроможності виробництва на національному та міжнародному рівнях;

- ✓ здійснення галузевої інтеграції екологічних цілей для кожного сектора економіки шляхом визначення пріоритетним напрямком розвитку впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій;

- ✓ створення та підтримки національної інформаційно-аналітичної системи «чисто-екологічних та доступних технологій» і «трансфер чисто-екологічних технологій»;

- ✓ координації діяльності та розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій в Україні;

- ✓ участі у міжнародній мережі ЮНІДО/ЮНЕП щодо впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій;

- ✓ координації міжнародної технічної допомоги у сфері екологізації виробництв і трансферу чистих екологічних технологій, зокрема у машинобудівних, металургійних, хімічній галузях, будівництві тощо;

- ✓ координації наукової діяльності в галузі впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій;

- ✓ створення інвестиційних фондів для впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій;

- ✓ обґрунтування управлінських рішень з питань екологізації виробництва та впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій;

- ✓ створення системи підготовки й перепідготовки експертів, менеджерів і консультантів з проблем чистих виробництв і екологічних технологій;

- ✓ сприяння розвитку сектору екологічних товарів і послуг;

- ✓ створення державної системи екологічної сертифікації виробництв, екологічного маркування і сертифікації товарів;

- ✓ сприяння розвитку сектору екологічних товарів і послуг.

Державне регулювання у галузі впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій має здійснюватися шляхом:

- ✓ впровадження заходів Національного плану дій;

- ✓ узагальнення міжнародного досвіду та практики впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій;

- ✓ розроблення та прийняття загальнодержавних, галузевих, регіональних і місцевих програм розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій;

- ✓ розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавчої бази впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій;
- ✓ розроблення нормативно-правової та методичної бази із впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій;
- ✓ включення більш чистого виробництва в систему стандартів ISO 14000 „Система управління навколишнім середовищем“;
- ✓ управління якістю, забезпечення якості продукції через систему менеджменту якості ISO 9000 та перевірка систем якості ISO 10011;
- ✓ розробки системи управління охороною здоров'я та безпекою персоналу за стандартом OHSAS 18001;
- ✓ підготовки моніторингових звітів Уряду щодо результатів впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій;
- ✓ проведення науково-дослідних робіт і експериментальних випробувань зразків технологічних виробничих процесів;
- ✓ координації наукових досліджень НАН України з впровадження більш чистих екологічних виробництв.
- ✓ Державний контроль у галузі впровадження більш чистих виробництв і технологій має здійснюватися шляхом:
 - ✓ здійснення контролю (нагляду) за організацією виробничої діяльності, додержанням вимог природоохоронного законодавства;
 - ✓ участі в проведенні екологічного аудиту усіх сфер виробничої діяльності;
 - ✓ контролю за виконанням загальнодержавних, галузевих, регіональних і місцевих програм;
 - ✓ здійснення митного контролю якості продукції згідно з вимогами СОТ.

На регіональному рівні доцільно створити відділення Національного центру України для впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій (4-5 регіональних відділень), із такими основними завданнями:

- ✓ поширення інформації з методології та організаційних принципів впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій;
- ✓ підготовка, перепідготовка експертів і менеджерів за спеціалізацією „більш чисті виробництва і екологічні технології“, а також із систем управління якістю та екологічного управління, з виданням дипломів/сертифікатів **ЮНІДО, ЮНЕП, ПРООН і СОТ**;
- ✓ проведення тренінгів, навчання та атестація фахівців різних рівнів з питань екологічного менеджменту, сертифікації та маркування продукції;
- ✓ консультативна допомога в плануванні та здійсненні програм більш чистих виробництв і екологічних технологій на підприємствах різних галузей економіки України;
- ✓ організація розробки програм впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій на замовлення підприємств, організацій та установ;
- ✓ сприяння залученню інвестицій в програми впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій;

✓ здійснення спільних міжнародних демонстраційних та пілотних проектів з впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій.

Основні завдання наукового забезпечення впровадження і розвитку в Україні більш чистих виробництв і екологічних технологій полягають у своєчасному та повноцінному, з точки зору масштабності та якості, визначенні загального змісту тих пріоритетів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) у цій сфері, що спрямовані на вирішення існуючих і потенційних технологічних, організаційних, управлінських, економічних, правових, екологічних та інших проблем національного, регіонального та місцевого масштабу, зокрема [61]:

✓ формування та мобілізації науково-технічного потенціалу, необхідного для розв'язання проблем переходу до впровадження і розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій;

✓ інтенсифікація фундаментальних і прикладних наукових досліджень у вищих навчальних закладах і наукових установах, спрямованих на розробку екологічно допустимих технологічних рішень та регламентів з створення та розвитку чистих виробництв;

✓ проведення прогностно-аналітичних досліджень науково-технологічного розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій та формування відповідних прогнозів;

✓ моніторинг та оцінювання (на базі новітніх інформаційно-комунікаційних технологій) результативності та ефективності Національного плану дій, державних та регіональних наукових, науково-технічних програм і комплексних НДДКР, які орієнтовані на розв'язання проблем впровадження і розвиток чистих виробництв і екологічних технологій;

✓ участь у розробленні, наукове забезпечення та супровід програм із впровадження чистих виробництв і екологічних технологій на виробництві, у тому числі екологічних і енергозберігаючих проектів у промисловості, комунальному секторі, сільському господарстві у рамках інвестиційних програм, програм технічної модернізації вітчизняних підприємств;

✓ створення на базі новітніх наукових знань постійно діючої системи прогнозування технологічних змін у напрямку впровадження чистих виробництв і екологічних технологій, що становить підґрунтя для подальшого стратегічного планування НДДКР у цій сфері.

Формування і реалізація дієвої та ефективної політики впровадження й розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій повинні ґрунтуватися на підготовці кадрів з високим рівнем екологічної свідомості та культури на основі нових критеріїв оцінки взаємовідносин між суспільством і природою, процесів його життєдіяльності та стану довкілля.

Екологічна та еколого-економічна освіта повинна спрямовуватися на формування екологічної культури громадян, екологізацію навчальних дисциплін і програм підготовки фахівців, а також на професійну екологічну підготовку та перепідготовку кадрів, які мають бути залучені до вирішення стратегічних та поточних завдань впровадження та розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій.

Головним завданням освітнього забезпечення переходу до більш чистих виробництв і екологічних технологій має бути - вдосконалення державних стандартів професійної екологічної та економічної освіти з урахуванням вимог щодо формування екологічної культури та екологічно чистих виробництв.

Розвиток більш чистих виробництв і екологічних технологій в Україні може бути успішним тільки за умови налагодження широкого міжнародного співробітництва у цій сфері, що передбачає:

- ✓ доступ до міжнародного досвіду впровадження чистих виробництв і екологічних технологій;
- ✓ належне співробітництво з національними та міжнародними центрами та інституціями у сфері поширення засад чистого виробництва і екологічних технологій;
- ✓ приєднання України до Міжнародної мережі національних центрів більш чистого виробництва ЮНІДО/ЮНЕП;
- ✓ участь у міжнародних програмах і проектах з більш чистих виробництв і екологічних технологій;
- ✓ поступове наближення до міжнародних стандартів і стандартів, норм і вимог держав-членів ЄС, що регламентують використання природних ресурсів та техногенний вплив на навколишнє середовище;
- ✓ залучення в Україну інвестицій для розв'язання еколого-економічних проблем, зокрема проблем чистого виробництва і екологічних технологій;
- ✓ здійснення пілотних та демонстраційних проектів з метою демонстрації реальної економічної та екологічної ефективності впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій;
- ✓ отримання українськими спеціалістами досвіду щодо впровадження чистих виробництв і екологічних технологій шляхом участі у відповідних міжнародних програмах;
- ✓ укладання двосторонніх угод і договорів щодо впровадження та розвитку в Україні більш чистих виробництв і екологічних технологій та трансферу технологій у природоохоронній сфері.

Реалізацію Національної Концепції впровадження та розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій передбачається здійснювати в три етапи: короткостроковий, середньостроковий та довгостроковий.

На першому, короткостроковому етапі передбачається:

- ✓ створити Національну раду з впровадження та розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій в Україні;
- ✓ розробити пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правової та науково-методичної бази впровадження більш чистого виробництва і екологічних технологій, Національного плану дій та Стратегії впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій;
- ✓ здійснити необхідні міжнародні протокольні заходи щодо приєднання України до Міжнародної Декларації Більш Чистих Виробництв та її підписання;

✓ створити Національний центр (агентство) України більш чистих виробництв і екологічних технологій;

✓ створити інформаційно-аналітичну систему щодо «найкращих доступних» чистих виробництв і екологічних технологій;

✓ налагодити міжнародне співробітництво у цій сфері;

✓ організувати та реалізувати низку демонстраційних міжнародних проектів як прикладів сучасного підходу та реальних кроків до вирішення проблеми;

✓ підготувати та видати підручники і навчальні програми із проблематики більш чистого виробництва і екологічних технологій за замовленням Міністерства освіти та науки України;

✓ розробити плани фундаментальних і прикладних досліджень і напрямів науково-технологічних розробок із впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій у різних галузях економіки України.

На другому, середньостроковому етапі мають бути забезпечені: розроблення державних цільових програм впровадження та розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій у різних галузях економіки України;

✓ розроблення наукових і правових основ застосування ефективних економічно обґрунтованих підходів (схем) впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій у різних галузях

✓ законодавче закріплення економічного механізму заохочування виробників щодо впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій та реорганізація дозвільної системи з урахуванням вимог впровадження та розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій;

✓ створення мережі регіональних відділень більш чистих виробництв і екологічних технологій;

✓ організація підготовки та перепідготовки спеціалістів у сфері впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій;

✓ запровадити механізми системного екологічного управління, екологічної сертифікації виробництв, екологічних стандартів якості та екологічного маркування продукції відповідно до європейських і міжнародних вимог;

✓ широкомасштабне здійснення найбільш ефективних заходів щодо впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій.

На третьому, заключному, довгостроковому етапі передбачається:

✓ завершення формування законодавчої бази для міжгалузевої інтеграції на принципах більш чистих виробництв і екологічних технологій;

✓ завершення інтеграції механізмів впровадження більш чистих виробництв у систему стандартів ISO 14000 «Система управління навколишнім середовищем»;

✓ розроблення та реалізація галузевих програм модернізації виробництва з урахуванням попереднього досвіду впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій;

✓ оцінка ефективності виконання заходів та коригування засад державної стратегії впровадження більш чистих виробництв.

Для проведення моніторингу реалізації положень Концепції передбачається встановлення цільових показників для ключових завдань Концепції. Для оцінки ефективності реалізації державної цільової програми впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій передбачається щороку протягом першого півріччя, наступного за звітним, проводити оцінку досягнутого прогресу, аналіз ефективності здійснених заходів та розробляти у разі необхідності рекомендації щодо удосконалення запланованих заходів.

Реалізація запропонованих концептуальних засад впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій дасть змогу:

- створити передумови для узгодження національної політики у сфері реструктуризації, модернізації і розвитку індустріальних секторів національної економіки та у сфері надання послуг із політикою раціонального використання природних ресурсів, мінімізації забруднення довкілля та поліпшення якості життєвих умов населення з метою поступового переходу держави до сталого розвитку;

- сформулювати та запровадити механізми розв'язання цих проблем на ринкових засадах економіки, що, сприятиме зменшенню обсягів утворення забруднюючих речовин та зменшенню їх впливу на довкілля і, як наслідок, поліпшення якості життєвих умов населення за рахунок зменшення обсягів використання природних ресурсів на одиницю продукції;

- створити умови для підвищення ефективності використання державних коштів, спрямованих на вирішення екологічних питань у промисловій сфері;

- удосконалити методології реалізації проектів впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій, у тому числі планування та впровадження необхідних організаційних заходів, створення системи екологічного менеджменту в підрозділах (цехах, виробничих ділянках), де впроваджуються більш чисті виробництва та екологічні технології (новітні «зелені» технології);

- подолати внутрішньогалузеві протиріччя між екологічними вимогами до виробництв і необхідністю економічного розвитку виробництв;

- активізувати наукову та науково-технічну діяльність, розвиток фундаментальних і прикладних досліджень і науково-технологічних розробок;

- підвищити рівень екологічної безпеки технологій, що будуть використовуватися в промисловості.

Запровадження нових екологічно чистих технологій призведе до значного скорочення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря та водоймища.

За очікуваннями ООН за два роки переходу до «зеленої» економіки реально може бути закладена нова інфраструктура майбутньої світової економіки. Сучасна високотехнологічна чиста енергетика прискорює трансформацію структури енергетичного та інших ринків, створює попит на

широкий спектр інновацій і стимулює розвиток підприємництва для впровадження інноваційних розробок. Якщо атомна енергетика та космічні проекти становили кістяк інновацій, які змінили світ 50 років тому, то у майбутньому 80-90% інноваційних рішень можуть складати «зелені» технології та інновації, в першу чергу в сфері безпечної відновлювальної енергетики.

ЮНЕП показано, що щорічне інвестування приблизно 1,25% світового ВВП у підвищення енергоефективності та відновлювальну енергетику допомогло б скоротити світовий попит на первинну енергію на 9% до 2020 року і майже на 40% у 2050 році. Зайнятість в секторі енергетики зросла б на 20% порівняно з сценарієм інерційного розвитку, враховуючи, що до середини століття відновлювальна енергетика буде забезпечувати до 30% світового попиту на первинну енергію.

Центральну роль у прискоренні нової технологічної хвилі буде відігравати розвиток екологічно чистих енергетичних технологій, а також формування нової архітектури фінансування досліджень та впровадження цих технологій. Разом з тим чисті технології охоплюють не тільки сектор енергетики, а й інші види діяльності, спрямовані на мінімізацію забруднення довкілля та процеси відновлення екосистем, тобто на адаптацію до змін клімату та скорочення природних ресурсів. Групування технологій за спроможністю до вирішення цих проблем показано у таблиці 7.

Таблиця 7

**Групування чистих технологій
за ступенем вирішення екологічних проблем***

Технології боротьби з викидами	– Мінімізують накопичення забруднюючих речовин по всьому циклу виробництва і споживання (збір забруднюючих речовин та їх нейтралізація, поглинання двоокису вуглецю, тощо).
Технології профілактики	– Спрямовані на скорочення неефективних витрат матеріалів, енергії або води (енергоефективні освітлення та двигуни, економічні автомобілі та більш чисті технології виробництва)
Заміщуючі технології	– Заміщення проміжних ресурсів для виробництва і споживання товарів (фотоелектричні системи, вітряки, виробництво біопалива)
Зберігаючі технології	– Технології, що зберігають природу та екосистеми – методи управління водорозділами, лісами, водно-болотними угіддями.
Відновлювальні технології	– Спрямовані на відновлення екосистем, знищених через втручання людини: фізичні та хімічні методи очищення (рекультивациі земель, локалізації розливу нафти), реабілітація інфраструктури, шахт, тощо.
Адаптаційні технології	– Адаптація виробництва і споживання до очікуваної незворотньої зміни довкілля (змін клімату, виснаження озонового шару, ґрунту).

* Відповідно до ст. 34 «Порядку денного на XXI століття», прийнятого Конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро у 1992 році.

Слід мати на увазі, що новітні чисті технології – це, як правило, не окремі технологічні рішення, а комплексні системи, що охоплюють системи управління, бізнес-моделі, технологічні інновації, створення ринків під них.

За висновками Міжнародного енергетичного агентства (МЕА) новітні низько вуглецеві енергетичні технології сьогодні коштують набагато дорожче, ніж технології на основі традиційного викопного палива, знизити їх вартість та підвищити привабливість для приватного сектора можливо шляхом освоєння – прискорення досліджень, розробок, демонстрації та впровадження (ДРДВ) поряд з реформуванням системи субсидій на використання енергоресурсів з викопного палива.

З цією метою МЕА розроблено глобальні технологічні дорожні карти (ТДК) розвитку і впровадження інноваційних енергетичних технологій, які дозволять досягти скорочення викидів вуглецю в енергетиці до 2050 року на 50%. Вони охоплюють: уловлювання та захоронення вуглецю, електричні та гібридні автомобілі, вітроенергетику, колектори сонячної енергії, фотоелектричні батареї, біопаливо, енергоефективні будівлі (системи опалення та охолодження), ядерну енергетику, раціональні електромережі, тощо. Розвиток таких технологій та нової технічної бази вимагає великих коштів, тому під егідою МЕА створюються партнерства з великим бізнесом для інвестування в освоєння та впровадження таких технологій.

Стратегічними документами усіх розвинутих країн так само передбачено розширення інвестицій у розвиток і освоєння «зелених» технологій із залученням приватного сектора. Так, в рамках шести Європейських індустріальних ініціатив (ЄІІ) у сфері вітроенергетики, сонячної енергетики, біоенергетики, розумних електричних мереж, уловлювання та збереження вуглецю, сталої атомної енергетики передбачається інвестувати у ДРДВ понад 47 млрд. євро до 2020 року. Це повинно забезпечити виконання до 2020 року трьох стратегічних цілей: скорочення обсягів споживання первинної енергії на 20%, збільшення до 20% частки відновлюваних джерел енергії в енергетичному балансі ЄС і зменшення на 20% обсягу викидів CO₂.

Головні тенденції у розвитку і впровадженні нових технологій наступні:

- широке використання методів стратегічного планування і управління процесом з використання методів технологічного форсайту, технологічних дорожніх карт та інформаційно-комунікаційних платформ;
- «управління за результатами» та орієнтація на задані кінцеві довгострокові цілі, зокрема, скорочення обсягів споживання енергії та води, викидів парникових газів та відходів в процесах виробництва і споживання, тощо;
- належна організація моніторингу результатів та оцінки прогресу як передумова запобігання розпорошенню коштів та зниження ризиків інвестування;

- активне залучення до всього процесу ДРДВ досвіду та коштів асоціацій бізнесу як головного споживача нових технологій через механізми державно-приватного партнерства та створення технологічних платформ;
- при цьому співвідношення між обсягами державного та приватного фінансування змінюється на користь приватних інвесторів ближче до кінця інноваційного ланцюга, тобто до стадій впровадження та поширення технологій (рис. 9).

Сприятливе середовище: макроекономічна стабільність, освіта, захист інтелектуальної власності (ІВ), торговельні бар'єри,

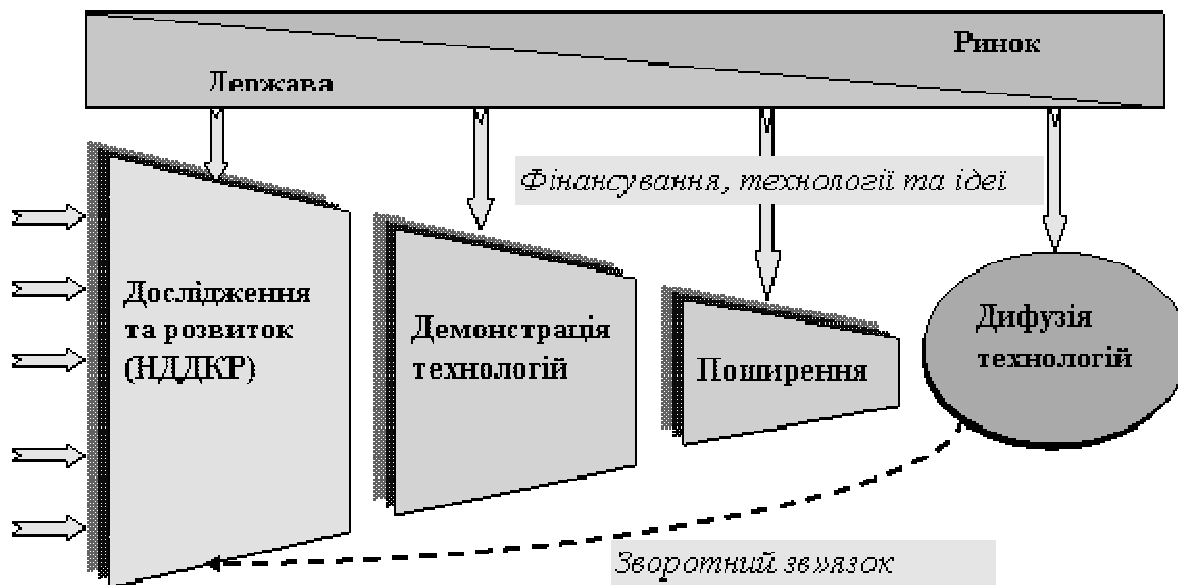

Рис. 9. Співвідношення фінансування розвитку технологій за стадіями інноваційного процесу

Трансфер технологій згідно спеціальної доповіді Міждержавної групи експертів по зміні клімату Рамкової конвенції ООН із зміни клімату – це «широкий перелік процесів, які охоплюють потоки знань, досвіду і обладнання між різними учасниками: урядами, організаціями приватного сектору, фінансовими, науковими та освітніми інституціями, організаціями недержавного сектору». Трансфер включає розповсюдження технологій, технологічне співробітництво в межах країн та між країнами, навчання для використання, тиражування технологій та їх адаптацію до місцевих умов. Обов'язковим для ТТ є комерціалізація результатів досліджень та оформлення прав на інтелектуальну власність.

Україна, маючи значний доробок з розвитку новітніх технологій, не в змозі забезпечити їх впровадження в масштабах, достатніх для істотного зниження енергоємності ВВП та забруднення довкілля. Основний чинник - відсутність дієвої системи комерціалізації і трансферу технологій (ТТ), у тому числі мотивації науковців до впровадження результатів наукових досліджень у виробництво.

Є велика небезпека, що з коштами міжнародних організацій та країн-донорів на українські підприємства придуть запозичені технології і обладнання, оскільки власні українські наукові розробки, як правило, не доведені до комерційного результату, не мають товарного вигляду та необхідних якісних характеристик для виробників.

Для підняття конкурентоспроможності вітчизняних технологій та доведення їх характеристик до стадії зрілості у демонстраційних (дослідних) зразках, потрібна більш чітка координація з боку держави співпраці в рамках інноваційного трикутника: наука - університети – виробництво, по-друге, створення державою попиту на них через відповідне стимулювання виробників, по-третє, реформа у сфері науки (відповідальність за кінцеві результати та стимулювання їх комерціалізації).

5.4. Підґрунтя розвитку національної доктрини «зеленого» зростання в умовах трансформаційних зрушень в Україні

Нині Україна є неусталеним суспільством, що впливає на всі вектори її розвитку, а також внутрішню та міжнародну політику. Протягом майже двох десятиліть державності Україна ще не сформувала послідовну стратегію сталого розвитку, яка б визначала принципи, напрями й цілі збалансованого розвитку країни, хоча вже зроблено перші кроки до офіційного визначення всесвітньої стратегії сталого розвитку: створено Національну комісію сталого розвитку України, розроблено Цілі розвитку тисячоліття, затверджено **Концепцію та Стратегію національної екологічної політики України.**

Між тим, глави держав та урядів, представники міжнародних і неурядових організацій, підприємницьких кіл визнали на Всесвітньому саміті у Йоганнесбурзі (ПАР, 2002 р.), що довгострокова стратегія сталого розвитку, схвалена міжнародним співтовариством у 1992 році на Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро, залишається визначальною у подальшому.

У Політичній декларації, прийнятій учасниками саміту, підкреслюється необхідність інтеграції трьох компонентів сталого розвитку - економічного зростання, соціального розвитку та охорони навколишнього природного середовища.

Від складного і напруженого процесу становлення державних інституцій, формування нових суспільно-політичних відносин, засад соціально-економічного реформування і розроблення ідеології сталого розвитку як підґрунтя державної стратегії XXI століття з другої половини минулого десятиріччя в Україні зроблено перші кроки до сталого розвитку на національному рівні. За рішеннями Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, місцевих органів виконавчої влади було розроблено програмні документи, в яких враховано принципи сталого розвитку, спрямовані на розв'язання національних, регіональних і глобальних проблем захисту навколишнього природного середовища.

Зокрема, в 2003р. була затверджена Комплексна програма реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого

розвитку, на 2003-2015 роки. Виконання завдань цієї Програми буде важливою складовою стратегічного планування переходу України до сталого розвитку та інтегрування її у європейське і світове співтовариство.

Програма визначає стратегію і шляхи розв'язання глобальних та загальносуспільних проблем в Україні з метою забезпечення сталого розвитку, а отже, є важливою складовою державної політики, орієнтованої на забезпечення економічного зростання, соціального розвитку, створення безпечних умов для життя людини та відтворення навколишнього природного середовища.

Основними завданнями Програми є ліквідація бідності, впровадження моделей сталого виробництва та споживання, спрямованих на забезпечення життєдіяльності людства, охорона і раціональне використання природних ресурсів, оптимізація ресурсної бази економічного та соціального розвитку.

Для досягнення основної мети та виконання заходів, визначених Програмою, передбачається здійснити науково-методичне та організаційно-інституційне забезпечення впровадження засад сталого розвитку.

В контексті вищезазначеного, згідно зі своїми міжнародними зобов'язаннями Україна, як член ООН, повинна була до 2002 р. розробити Національну стратегію сталого розвитку, але, на жаль, слід констатувати, що це зобов'язання залишилось невиконаним. Між тим, довгострокова стратегія України щодо інтеграції до ЄС означає, зокрема, поступове наближення до відповідних стандартів природоохоронного законодавства та забезпечення дієвості механізмів їх впровадження. Ефективність таких зусиль залежить від темпів екологічних реформ в державі, які відбуваються сьогодні. Екологізація виробництва та раціональне використання природних ресурсів мають стати пріоритетними напрямками державної політики у здійсненні соціально-економічних реформ, необхідною умовою та підґрунтям формування національної екологічної доктрини, повна офіційна версія якої до останнього часу, на жаль, в Україні все ще відсутня [61]. Виходячи з розуміння суті цього терміну, можна констатувати, що лише чітко сформульована програма дій щодо збалансованого еколого-економічного розвитку може призвести до позитивних зрушень в напрямі економічного зростання. Тому розробка **екологічної доктрини** в контексті становлення загальнонаціональної стратегії сталого розвитку може розглядатися як найважливіша віха сьогодення., коли Україна може наочно продемонструвати не тільки свою прихильність до проголошення принципів екологічно безпечного розвитку в масштабах єдиного еколого-економічного простору, але й чітко визначити основні напрями сталого розвитку на найближчі роки. Таким чином, сьогодні суспільство має реальну можливість переломити негативні тенденції та почати радикальне поглиблення ринкових реформ через врахування екологічного фактору. Це передбачає реалізацію політики цілеспрямованого сприяння розвитку ефективних вітчизняних виробництв; становлення національного екокапіталу; активну підтримку створення в Україні сучасної конкурентоздатної екологічно безпечної економіки. Її формування на сучасному етапі вимагає підвищення ролі

держави із залученням усього арсеналу ринкових інструментів при одночасному активному здійсненні інституціональних перетворень, направлених на підвищення ефективності та конкурентоздатності вітчизняних підприємств за рахунок заохочення їх конкуренції на внутрішньому ринку та прагнення вийти в лідери на світовому; контролю над діяльністю природних монополій, сприяння адаптації міжнародних вимог щодо оздоровлення навколишнього природного середовища та втілення їх в національних природоохоронних стандартах.

Концепція сталого розвитку України, яка не пройшла затвердження Верховною Радою, визначала сталий розвиток як “процес гармонізації продуктивних сил, забезпечення задоволення необхідних потреб всіх членів суспільства за умови збереження й поетапного відтворення можливостей для майбутніх поколінь” та містить наступну ключову доміную, яка формує “систему поглядів на збалансованість гуманістичного, соціального, економічного та екологічного розвитку України, правові основи, принципи, завдання та організаційні заходи переходу України до сталого розвитку і є базовою для розробки відповідної стратегії, державних, регіональних та інших програм, проектів соціально-економічного розвитку на найближчу і віддалену перспективу” [61]. Таким чином, на сучасному етапі переходу до сталого розвитку можуть бути створені рамкові умови, що забезпечують можливість спільного, внутрішньозбалансованого функціонування тріади природа – населення – господарство.

Сталий розвиток узагальнює в собі процес виживання і відтворення генофонду нації, активізацію ролі кожної окремої людини в суспільстві, забезпечення її прав і свобод, збереження навколишнього природного середовища, формування умов для відновлення біосфери та її локальних екосистем, орієнтацію на зниження рівня антропогенного впливу на природне середовище й гармонізацію розвитку людини і природи.

Разом з тим, неузгодженість темпів економічного розвитку і вимог екологічної безпеки, домінування природомістких галузей, висока питома вага ресурсо- і енергоємних застарілих технологій, сировинна орієнтація експорту, мілітаризація виробництва, відсутність гуманістичних цінностей серед пріоритетів розвитку, а також культури праці і споживання призводять до поглиблення кризового стану в економіці, погіршення стану довкілля, що створює реальну загрозу життю і діяльності сучасних і майбутніх поколінь.

Україна може забезпечити сталий розвиток виключно шляхом ефективного використання всіх видів ресурсів, структурно-технологічної реструктуризації виробництва, використання творчого потенціалу всіх членів суспільства для розбудови і процвітання держави.

Ідея сталого розвитку стосується не тільки сучасності; вона адресована водночас як тим поколінням, що живуть нині, так і прийдешнім. Це ідея рівноправ'я всіх поколінь і всіх людей кожного покоління, справедливості в просторі й у часі, ефективного використання потенційних можливостей, збалансованості суспільного розвитку і збереження природи.

Забезпечення сталого розвитку України ґрунтується на притаманних державі геополітичних, географічних, демографічних, соціально-економічних та екологічних особливостях, з урахуванням яких основними цілями сталого розвитку є:

✓ **економічне зростання** - формування соціально-орієнтованої ринкової економіки, забезпечення можливостей, мотивів і гарантій праці громадян, якості життя, раціонального споживання матеріальних ресурсів;

✓ **охорона довкілля** - створення громадянам умов для життя в якісному навколишньому природному середовищі з чистим повітрям, землею, водою, захист і відновлення біорозманіття, реалізація екологічного імперативу розвитку виробництва;

✓ **соціальна справедливість** - встановлення гарантій рівності громадян перед законом, забезпечення рівних можливостей для досягнення матеріального, екологічного і соціального благополуччя;

✓ **раціональне використання природних ресурсів** - створення системи гарантій раціонального використання природних ресурсів на основі дотримання національних інтересів країни та їх збереження для майбутніх поколінь;

✓ **стабілізація чисельності населення** - формування державної політики з метою збільшення тривалості життя і стабілізації чисельності населення, надання всебічної підтримки молодим сім'ям, охорона материнства і дитинства;

✓ **освіта** - забезпечення гарантій доступності і безоплатності для одержання освіти громадян, збереження інтелектуального потенціалу країни;

✓ **міжнародне співробітництво** - активна співпраця з усіма країнами і міжнародними організаціями з метою раціонального використання екосистем, забезпечення безпечного і сприятливого майбутнього.

Реалізація цілей сталого розвитку забезпечується через [61]:

✓ структурну перебудову народного господарства; зміну структур виробництва і споживання;

✓ гарантування національної безпеки держави, включаючи соціальну, економічну та екологічну безпеку;

✓ підвищення рівня організації природокористування з урахуванням місцевих природнокліматичних умов і природно-ресурсного потенціалу території;

✓ паритетність використання природних ресурсів для теперішніх і майбутніх поколінь;

✓ визначення цільових орієнтирів.

Стратегічною метою сталого розвитку України є досягнення збалансованості співіснування природного середовища, держави і суспільства на основі демократичної, толерантної, плюралістичної та екологічно орієнтованої соціально-економічної політики, відкритої динамічно-інтегрованої в глобальні процеси економіки, забезпечення національної безпеки держави, гармонійних суспільних відносин та рівноправної міжнародної співпраці.

Державна політика щодо сталого розвитку базується на таких основних принципах:

✓ **збалансованість** розвитку українського суспільства - паритетність економічної, соціальної та екологічної складових, визнання неможливості тривалого поступального розвитку суспільства в умовах деградації природного середовища;

✓ забезпечення **екологічно та техногенно безпечних умов** життєдіяльності населення;

✓ утвердження гуманізму, демократії і загальнолюдських цінностей, розвиток громадянського суспільства та залучення широких верств населення до державотворчих процесів;

✓ підтримка і підвищення ролі всіх секторів громадянського суспільства та забезпечення вільного доступу його членів до екологічної інформації та правосуддя для захисту своїх невід'ємних прав і свобод;

✓ забезпечення **еколого-економічної збалансованості розвитку окремих регіонів** на фоні тісної міжрегіональної господарської взаємодії за умови узгодження із загальнонаціональними потребами та інтересами національної безпеки;

✓ встановлення рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами для сприяння сталому розвитку всіх країн світу.

Основне завдання сталого розвитку України полягає у забезпеченні динамічного соціально-економічного зростання, збереженні навколишнього природного середовища і раціональному використанні природно-ресурсного потенціалу з метою задоволення потреб нинішнього і майбутнього поколінь через побудову високоефективної економічної системи, яка стимулює продуктивну працю, науково-технічний прогрес, має соціальну спрямованість.

Резюмуючи вищезазначене, можна констатувати, що сталий розвиток можна визначити як запропоновану світовим співтовариством, поглиблену сучасну концепцію “бажаного суспільного розвитку, що ґрунтується на стратегії оптимізації всієї діяльності людства в його взаємодії з довкіллям”.

Термін «**сталий розвиток**» є офіційним українським відповідником англійського терміну “англ. sustainable development”, дослівний переклад якого з урахуванням контексту може бути «життєздатний розвиток», а розширене його тлумачення — всебічно збалансований розвиток. За визначенням Комісії ООН зі сталого розвитку, його мета — задовольняти потреби сучасного суспільства, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Теорія сталого розвитку є альтернативою парадигмі економічного зростання, яка ігнорує екологічну небезпеку від розвитку за екстенсивною моделлю.

Всесвітня Конференція ООН з питань навколишнього природного середовища і розвитку ухвалила декларацію та визнала концепцію сталого розвитку домінантною ідеологією цивілізації у XXI столітті.

Сталий соціально-економічний розвиток будь-якої країни означає таке функціонування її господарського комплексу, коли одночасно

задовольняються зростаючі матеріальні і духовні потреби населення, забезпечується раціональне та екологічно безпечне господарювання і високоефективне збалансоване використання природних ресурсів, створюються сприятливі умови для здоров'я людини, збереження і відтворення навколишнього природного середовища та природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва [21].

Парадигма сталого розвитку включає в себе вимоги до захисту довкілля, соціальної справедливості та відсутності расової й національної дискримінації. У країнах, де на державному рівні зазначені вимоги ігноруються, в поняття сталого розвитку намагаються вкласти «зручний» зміст, вихолощуючи справжній. Так в Україні термін «сталий розвиток» часто вживають для означення лише неухильного зростання економічних показників країни, її регіонів, міст, сіл та окремих галузей економіки. Інколи до цього додають здійснення безсистемних заходів щодо збереження довкілля та поліпшення санітарних умов проживання й праці людей. Заслуговує уваги й наступне визначення сталого розвитку як багатовимірної концепції, що може бути усвідомлена через підхід, який передбачає соціальну частину як об'єкт управління, екологічну – як обмеження, економічну – як інструментарій. Мова йде про сприйняття системи цінностей, в якій економічна ефективність вимірюється соціальними потребами всіх людей на планеті, а не лише згідно з бажанням певних індивідів” [61].

Також сталий розвиток визначають як баланс інтересів поколінь у межах конкретної еколого-економічної системи, “де покоління кінця горизонту і планування” повинні мати рівень безпеки не менший, ніж “покоління на початку горизонту і планування” [61]. Можливість сталого розвитку з практичною реалізацією ноосферної концепції та через забезпечення стабільного функціонування еколого-економічної системи.

Деякі науковці не виділяють окремо дефініції «сталість» та «збалансованість». Так, є точка зору, “що необхідність сталого збалансованого розвитку національної економіки впливає із законів економічного розвитку. Їх дія спрямована на забезпечення пропорційності розвитку всієї національної економіки та дотримання відповідності між усіма її структурними елементами, між потребами суспільства, з одного боку, й ресурсами – з іншого, на розподіл й ефективне використання предметів споживання з метою найбільш повного задоволення потреб суспільства при мінімізації витрат праці, а також нанесення мінімальної шкоди навколишньому середовищу”.

Ідея сталого розвитку базується на узгодженні економічного процесу зі збереженням природно-ресурсного потенціалу з метою забезпечення життєвих потреб нинішнього та майбутнього поколінь [21]. У цьому контексті охорона навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів розглядається не як самоціль, а як невід'ємна частина прогресу соціального розвитку. Основою концепції

сталого розвитку є паритетність відносин у тріаді “людина – господарство – природа”.

Деякі вчені висловлюють думку, що концепції та принципи сталого розвитку є “загальнометодологічною основою” розробки державної політики у сфері регіонального та державного управління з урахуванням особливостей регіону або країни. Тому вони вважають неможливим розглядати концепції сталого розвитку як “принцип дії” [61]. Вважаємо за доцільне розглядати концептуальні положення сталого розвитку як принципи дії при розробці державних і регіональних програм соціально-економічного розвитку.

Між тим вже прийнята в 2007 р. Концепція національної екологічної політики, яка базується на принципах [71]:

- рівності трьох складових розвитку держави (**економічної, екологічної, соціальної**), що зумовлює орієнтування на пріоритети сталого розвитку, врахування екологічних наслідків під час прийняття економічних рішень;

- **екологічної відповідальності**, який потребує запровадження відповідальності за будь-які порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

- **запобігання**, який передбачає аналіз і прогнозування екологічних ризиків, які ґрунтуються на результатах державної екологічної експертизи, а також проведення державного моніторингу навколишнього природного середовища;

- **інтеграції питань охорони навколишнього природного середовища** та раціонального використання природних ресурсів (екологічних цілей) в секторальну політику на тому ж рівні, що й економічні та соціальні цілі;

- "забруднювач та користувач платять повну ціну", який передбачає запровадження для забруднювача стимулів щодо зниження рівня негативного впливу на навколишнє природне середовище та повної відповідальності користувача за стан наданих йому у користування природних ресурсів, а також зменшення впливу його діяльності (бездіяльності) на стан цього середовища;

- міжсекторального партнерства та залучення до реалізації політики усіх зацікавлених сторін, який наголошує, що лише шляхом спільного розв'язання нагальних проблем можливо забезпечити успішну реалізацію екологічної політики.

Мета реалізації **національної екологічної політики** полягає в стабілізації і поліпшенні екологічного стану території держави шляхом утвердження національної екологічної стратегії як інтегрованого фактора соціально-економічного розвитку України для забезпечення переходу до сталого розвитку економіки та впровадження екологічно збалансованої системи природокористування.

5.5. Комплексна оцінка ідентичності національної та європейської систем екологічного управління і політики³

Європейська система екологічного управління і політики ґрунтується на наступних базових принципах:

- комплексний міжсередовищний підхід на відміну від традиційного, що полягає у вирішенні проблем кожного окремого природного середовища (атмосфери, водного середовища, ґрунту тощо);
- басейновий принцип управління;
- регламентований розподіл екологічної відповідальності між державою, суспільством і бізнесом (корпораціями), задокументований у відповідних екологічних політиках;
- регламентація (стандартизація) функцій екологічного управління і планування політики;
- системність, комплексність стратегічних екологічних оцінок;
- постійне оновлення та адаптація управлінського стилю до ситуативних змін методом «навчання у процесі виконання та діяльності»;
- постійне зміцнення довіри між суб'єктами екологічного управління (урядовими, громадськими, корпоративними, місцевими);
- прозорість і універсальність критеріїв відбору й оцінки інструментів екологічної політики на всіх ієрархічних рівнях управління;
- узгодженість інтересів за допомогою укладання добровільних екологічних угод як засіб подолання традиційних управлінських підходів, стимулювання екологічних інновацій;
- збалансованість адміністративно-контрольних і ринкових інструментів екологічного регулювання і стимулювання;
- передача повноважень охорони навколишнього природного середовища на регіональний і місцевий рівень.

Наведені принципи слід вважати критеріями оцінки рівня ідентичності національної та європейської системи екологічного управління і політики. Разом вони забезпечують ефективність.

Згідно з цілями тисячоліття Україна 2010 [179], завдання економічного, соціального та екологічного розвитку мають бути взаємоузгодженими і повинні визначатися з урахуванням основних принципів сталого розвитку. В Україні продовжується практика прийняття економічних, соціальних, технологічних і екологічних рішень без необхідного ув'язування їх в єдину комплексну систему на основі перспективної та збалансованої стратегії розвитку держави у XXI столітті. Наразі актуальним питанням, що потребує термінового вирішення є розроблення та затвердження на державному рівні довгострокової стратегії сталого розвитку з визначенням пріоритетів, завдань та цільових орієнтирів розвитку держави.

Інтенсивний розвиток виробництва зумовлює порушення рівноваги в навколишньому природному середовищі, що призводить до загострення

³ Спільно з к.г.-м.н., доц. Качаровською Л.М.

соціально-економічних проблем. Одночасно з вичерпанням запасів невідновлювальних сировинних та енергетичних ресурсів посилюється забруднення довкілля, особливо водних ресурсів та атмосферного повітря, зменшуються площі лісів і родючих земель, зникають окремі види рослин і тварин тощо. Це негативно впливає на природно-ресурсний потенціал держави та здоров'я населення. Загострюються проблеми пов'язані із збиранням, утилізацією, знешкодженням та видаленням відходів всіх класів небезпеки. Крім того, незадовільними темпами розширюється мережа природно-заповідних територій та об'єктів.

Донедавна єдиним нормативно-правовим актом, що визначає екологічну політику і стратегію держави, була постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. № 188/98-ВР (188/98-ВР) "Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки". Багато положень цього документа не втратило своєї актуальності, однак у цілому він уже не відповідає вимогам сьогодення, оскільки за період, який минув з 1998 року, відбулися значні події на міжнародному рівні, які визначили подальший розвиток екологічних стратегій, а в Україні суттєві зрушення в напрямі посилення економічної діяльності. Зазначене зумовило необхідність розроблення нового стратегічного документа на довгострокову перспективу - Стратегії національної екологічної політики України на період до 2020 року, яка враховує процеси глобалізації економіки, розвиток ринкових відносин та рішення Київської конференції міністрів навколишнього природного середовища "Довкілля для Європи" (2003 р.), Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в м. Йоганнесбурзі (2002 р.), перспективи вступу України до СОТ, положення ряду міжнародних зобов'язань України в сфері охорони навколишнього природного середовища.

Наразі на сьогодні завершено розроблення проекту Стратегії національної екологічної політики України на період до 2020 року (далі - Стратегія), яка у вигляді закону України схвалена на засіданні Уряду в грудні 2010 року. Затверджено Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на найближчі 3 роки. Необхідність прийняття проекту Стратегії зумовлена послабленням дієвості екологічної політики та інституцій, істотним зниженням ефективності структури управління в галузі охорони довкілля на державному та регіональному рівнях, сповільненням необхідних змін у законодавстві, послабленням дієвості контролю за дотриманням екологічних вимог, що призводить до зростання темпів забруднення довкілля, неефективного та виснажливого використання природних ресурсів з врахуванням положень самітів у Ріо-де-Жанейро та Йоганнесбурзі, Цілей розвитку тисячоліття та інших основоположних міжнародних та європейських документів.

Основні положення Стратегії мають на меті розроблення ефективної національної екологічної політики, спрямованої на охорону та оздоровлення

довкілля, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічно безпечної життєдіяльності.

Основними концептуальними положеннями визначено:

- принципи національної екологічної політики;
- мету, цілі та завдання національної екологічної політики;
- механізми та інструменти реалізації національної екологічної політики;
- етапи реалізації національної екологічної політики;
- очікувані результати.

Стратегічною метою національної екологічної політики є збереження і відновлення природних систем, підтримка їх цілісності та функцій життєзабезпечення для сталого розвитку суспільства, підвищення якості життя, поліпшення здоров'я населення і демографічної ситуації, забезпечення екологічної безпеки країни.

Реалізація Стратегії дасть можливість:

- стабілізувати та поліпшити стан навколишнього природного середовища до рівня, безпечного для життєдіяльності населення;
- усунути прямий зв'язок між економічним зростанням та погіршенням стану навколишнього природного середовища;
- запровадити систему екологічно збалансованого використання природних ресурсів;
- створити розгалужену екомережу та припинити втрати біорізноманіття;
- запровадити дієву систему інформування населення з питань охорони та збереження навколишнього природного середовища, екологічної політики та сталого розвитку.

Основою Стратегії національної екологічної політики України слугує Національна екологічна політика України на період до 2020 року, яка була затверджена Кабінетом Міністрів 17 жовтня 2007р. Передбачається також, що Стратегія буде супроводжуватися розробленням проектів національних планів дій з охорони навколишнього природного середовища, розрахованих на період 4-5 років. При цьому критеріями вибору пріоритетних заходів, спрямованих на реалізацію Стратегії є:

- **екологічна та економічна ефективність** - досягнення запланованих природоохоронних цілей із залученням мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального природоохоронного ефекту;
- **співфінансування природоохоронних і ресурсозберігаючих заходів з різних джерел** - відображує заінтересованість замовника та наявність економічних вигід поряд з екологічними.

Стратегія є першим документом, у якому впроваджено європейський підхід до стратегічного планування - чітко визначено цільові показники, що будуть досягнуті в результаті реалізації екологічної політики та індикатори, згідно з якими можна відслідковувати зміни стану довкілля в часі. Наразі сьогодні постає питання розробки нової парадигми соціально-економічного

зростання, формування науково-методологічних і методичних засад її розвитку та практичного впровадження на всіх ієрархічних рівнях.

При цьому поступовий перехід України на шлях сталого розвитку через поглиблення ринкових перетворень неможливий без визначення якісно нової моделі екологічного управління та формування ідеологічної платформи еколого-збалансованого природокористування (ЕЗП). Основною теоретичною парадигмою є політика економічного зростання в Україні, яка може стати результативною лише за умови створення приблизно ідентичних умов проживання, життєдіяльності та добробуту населення всіх регіонів України. Умовою досягнення балансу інтересів у сфері природокористування є всебічне зрівноваження інтересів економічного, соціального та екологічного розвитку регіону на принципах сталості та екоефективності.

Порядок денний на XXI століття легалізував поняття „національна стратегія сталого розвитку” як засіб інтеграції економічних, соціальних та екологічних цілей для екологічно безпечного розвитку держави з позицій національних і міжнародних інтересів. Основними стратегічними орієнтирами забезпечення гармонізації еколого-економічних відносин на регіональному рівні повинні стати:

- ❖ посилення ролі та відповідальності місцевих органів самоуправління в вирішенні екологічних проблем;

- ❖ постійне впровадження та посилення управління інноваційними процесами в сфері безперервного оновлення еколого-економічних знань, вдосконалення екологічно-чистих технологій, впровадження стандартів екологічного менеджменту тощо;

- ❖ забезпечення чіткого розмежування повноважень між центральними і регіональними гілками влади та відомствами при посиленні їх відповідальності за підвищення рівня інновативності в еколого-економічній сфері та ефективності еколого-економічних реформ;

- ❖ наближення інтеграції України до Європейського науково-технологічного простору через організацію цивілізованого трансферу еколого-безпечних технологій.

Саме ці нові принципи і підходи повинні стати основою **стратегії інноваційної екологічної політики держави**, а першорядним завданням повинен бути чіткий вибір щодо моделі переходу до нової системи еколого-економічних координат в розрізі не лише держави, а й окремих регіонів. В зв'язку з цим доцільно орієнтуватися на розроблені світовою спільнотою механізми подолання еколого-економічної кризи та формування більш досконалих і ефективних інструментів екологічної безпеки та управління природоохороною діяльністю, в тому числі на регіональному рівні.

На четвертій конференції, яка відбулася в червні 1998 р. в Орхусі (Данія), в рамках проекту «Навколишнє середовище для Європи» була прийнята установка, що всіляко необхідно підтримувати децентралізацію управління охороною навколишнього середовища і розробку екологічних програм, дій та ініціатив на регіональному і місцевому рівнях [61]. Національна природоохоронна політика, розроблена в багатьох нових

незалежних державах (ННД), включаючи національні плани дій з охорони навколишнього середовища (НПДОНС), також підкреслює необхідність надання підтримки підготовці місцевих і регіональних планів дій, особливо для розв'язання проблем «гарячих точок».

У реалізації цього напряму виявляються певні труднощі, враховуючи, що в процесі економічних і соціальних реформ центральні органи влади багатьох ННД, у т.ч, України, передали частину своїх повноважень нижнім рівням влади; в той же час ресурси, включаючи фінансові, часто залишаються у розпорядженні центру, Відсутність досвіду самоврядування, недостатність кадрового, матеріального потенціалу і ресурсів, неясність і дублювання в розподілі обов'язків часто створюють перешкоди для ефективного природоохоронного управління на регіональному (місцевому) рівні, що вимагає розробки нових ефективних заходів політики у відповідь на зростаючий обсяг завдань і фінансові ускладнення. Досвід країн Центральної і Східної Європи (ЦСЄ), а також деякі приклади з ННД свідчать, що місцеві і регіональні програми дій з охорони навколишнього середовища (МПДОНС і РПДОНС) можуть стати достатньо дієвим інструментом для надання підтримки природоохоронним органам у розв'язанні екологічних проблем у майбутньому.

Як показує досвід роботи над НПДОНС у країнах ЦСЄ і ННД в останні роки, існує ряд ключових елементів для успішної реалізації цих планів. Ці елементи включають наступне:

- **визначення пріоритетів**, що засновуються на політичних міркуваннях, прозорих критеріях і аналізі, як для окремих компонентів навколишнього середовища, так і для навколишнього середовища загалом;
- **участь основних зацікавлених сторін** (включаючи інші галузі, парламенти, екологічну громадськість, місцеву і регіональну владу, промисловість і приватний сектор) у проведенні організованого діалогу для створення політичної і громадської підтримки;
- **наявність економічно ефективних і фінансово життєздатних планів реалізації**, які включають відповідний набір політичних, інституціональних та інвестиційних заходів, реалістичні цілі і завдання, формування активного моніторингу для відстеження взаємозв'язків між заходами політики і змінами в стані навколишнього середовища з метою періодичного їх перегляду та оновлення.

За останні роки за ініціативи місцевої влади в країнах ЦСЄ активізувалася діяльність щодо досягнення сталого розвитку. Програми співпраці в екологічній сфері і близьких до неї мають або пропонують Німеччина, Данія, Фінляндія, Нідерланди, Норвегія, Швеція, Швейцарія і Сполучене Королівство. ЄС, Європейський Парламент, Рада Європейських Муніципалітетів і Регіонів (CEMR), Асамблея Європейських Регіонів (AER), Організація Побратимів (UTO) також мають розвинені програми із посилення взаємодії, обміну досвідом, технічними знаннями і партнерства між місцевими органами влади країн Західної і Східної Європи. Необхідно це поширити і на регіони України, оскільки на сьогодні роль регіональних

органів управління та самоврядування у вирішенні екологічних проблем є все ж таки визначальною.

Обмін досвідом і ноу-хау, координація діяльності, сучасні, заходи, лобіювання на регіональному, державному і міжнародному рівні - ось лише небагато з тих видів діяльності, що можуть пропонуватися місцевим самоврядуванням та асоціаціями.

У деяких регіонах відбувається розробка місцевих планів сталого розвитку, частина з них проходить при сприянні міжнародних або зарубіжних організацій (Всесвітнього банку, Агенції по міжнародному розвитку, Програми Європейського Союзу, ТАСІС). Загалом існує потреба створення методологічної бази для розробки місцевих планів сталого розвитку, які враховували б специфіку перехідного періоду. Саме в цьому контексті можна говорити про необхідність створення міжрегіонального інституту партнерства у вирішенні глобальних природоохоронних завдань. Для України, як і багатьох інших країн, на сьогодні основними критеріями для розподілу повноважень уряду, державних і місцевих органів влади в галузі охорони навколишнього середовища є наступні:

- джерела фінансування заходів щодо охорони навколишнього середовища (держбюджет, бюджети територій);
- статус природних ресурсів (загальнодержавний чи місцевий);
- масштаби впливу на навколишнє середовище (транскордонний, міжрегіональний, регіональний, місцевий);
- рівень підлеглості територій.

Деякі країни, які домоглися великого прогресу на шляху переходу до ринкової економіки, змогли надзвичайно успішно мобілізувати значні кошти для екологічних інвестицій і в цей час створюють нові можливості для проведення екологічної політики, в тому числі на муніципальному (регіональному) рівні. В Україні ситуація значно складніша: бюджетних джерел фінансування природоохоронної діяльності гостро не вистачає. Ці обставини з усією очевидністю продемонстрували необхідність більш систематичного аналізу проблем на місцевому та регіональному рівні.

Такий підхід робить першочерговим дослідження особливостей формування регіональної екологічної політики на нинішньому етапі розвитку, залучення дієвих інструментів і механізмів її реалізації в ринкових умовах. Крім того, аналітичні прогнози дозволяють краще зрозуміти, як можна зробити більш ефективними зовнішні джерела фінансування і донорську допомогу.

Необхідно розробити стратегію державного фінансування природоохоронної діяльності, що відповідає конкретним умовам. Ця стратегія буде більш ефективною, якщо в ній будуть позначені чіткі цілі, передбачене розв'язання проблем, як у частині попиту, так і пропозиції фінансових коштів, а також у напрямі здійснення програмних та інституціональних заходів.

Необхідно також вивчити і проаналізувати можливості й механізми гальмування на шляху фінансування регіональних природоохоронних

програм, а також розробити комплекс заходів щодо забезпечення інформованості й підвищення рівня екологічної освіти в регіоні.

Такий дієвий сценарій формування екологічної політики цілком правомірний і своєчасний, а втілення механізму його реалізації в існуючій практиці природокористування дозволить відчутно поліпшити екологічні параметри навколишнього середовища на регіональному рівні.

Сьогодні, щоб створити місцевий потенціал управління охороною навколишнього середовища і ввести ефективні механізми координації на регіональному рівні передусім потрібно чітко розподілити ролі й обов'язки у сфері управління охороною навколишнього середовища між національним, регіональним і місцевим рівнями; поглибити міжмуніципальне партнерство, щоб подолати адміністративну роздробленість; природоохоронним підрозділам, що містяться в межах загальної екологічної системи (наприклад водного або повітряного басейну), необхідно, налагодити більш міцні горизонтальні зв'язки; підвищити ефективність експлуатації комунальних служб, які впливають значною мірою на навколишнє середовище (водопостачання, каналізування, збір і видалення твердих відходів, міський транспорт). І нарешті, потрібно зміцнити потенціал місцевого рівня в області екологічного менеджменту, підготовки екологічних проектів і фінансового їх управління.

Однак сьогодні впровадження нових ефективних підходів у реалізації місцевої і регіональної природоохоронної політики просувається, як в межах Європростору, так і в Україні, повільними темпами. Разом з тим, успішне впровадження національної екологічної політики в Україні залежить від її здійснення на регіональному (місцевому) рівні. З метою ефективного регулювання взаємовідносин з навколишнім середовищем, для скорочення негативного впливу економічної діяльності і збереження якості довкілля на рівні, безпечному для здоров'я населення, необхідно:

- ❖ більш ефективно використовувати економічні інструменти поліпшення стану та охорони навколишнього природного середовища на всіх ієрархічних рівнях,

- ❖ реформувати інституціональну базу охорони навколишнього середовища й управління природними ресурсами;

- ❖ постійно впроваджувати політику попередження забруднень і оздоровлення навколишнього середовища, як у масштабі держави, так і окремо взятих регіонів,

- ❖ розробляти і реалізовувати національні, регіональні, місцеві і секторальні плани дій у галузі охорони навколишнього середовища.

Регіональна (місцева) екологічна політика повинна підтримуватися на національному рівні через зміцнення і вдосконалення законодавчої і нормативної бази екологічного менеджменту, розробку національних стратегій, програм і планів, інтеграцію природоохоронних вимог у напрямі розвитку секторів економіки і соціальної сфери, розширення двосторонньої і міжнародної співпраці, залучення технічної допомоги та інвестицій. Особливо актуальні ці проблеми для приморських регіонів Українського

Причорномор'я, враховуючи їх туристично-рекреаційний статус і можливості для індустріального розвитку і формування зон екологічного підприємництва.

На сьогодні в умовах глобалізації України виникає необхідність у формуванні механізму екологічно збалансованого функціонування господарювання країни. Пріоритетом виступають регіональні зв'язки, а також їх цілісність з міжнародною і транскордонною співпрацею.

Многогранність та різноманітність вимірів і зв'язків України на рівнях її співробітництва наглядно вказує на еколого-економічний стан держави та її сучасні проблеми пов'язані з вирішенням міжрегіональних та транскордонних трансформацій на шляху до екологізації економіки держави.

РОЗДІЛ VI. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ НАПРЯМИ «ЗЕЛЕНОГО» ЗРОСТАННЯ

6.1. Законодавчо-нормативне підґрунтя забезпечення «зеленого» зростання⁴

За роки незалежності в Україні було загалом сформовано засади державної політики, визначено довгострокову стратегію розв'язання соціально-економічних та екологічних проблем. Наразі цілісний закон прямої дії на сьогодні відсутній.

Між тим вирішення проблем забезпечення «зеленого» зростання має стати пріоритетним напрямом і невідмінною складовою національної політики у здійсненні соціально-економічних реформ, формуванні умов сталого розвитку країни. Президент України у посланні до Верховної Ради України 2000 р. визначив досягнення економічної безпеки України як «здійснення на національному, регіональному та об'єктному рівнях найбільш гострих поточних завдань і довгострокових пріоритетів екологічної безпеки та охорони навколишнього середовища, розвиток і вдосконалення законодавчо-правової бази, застосування економічних інструментів (поетапного впровадження платного природокористування) для відтворення та використання природних ресурсів».

На підставі цього документу урядом України було сформовано Програму діяльності Кабінету Міністрів України «Реформи заради добробуту», зокрема її частину, присвячену питанням охорони довкілля, використання природних ресурсів та екологічної безпеки.

Правові засади екологічної політики закладено в Основному Законі — Конституції України. Виконуючи свій конституційний обов'язок «із забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України» (ст. 16 Конституції України), Кабінет Міністрів України у 2000 р. спрямовував свою діяльність на забезпечення прав громадян «на безпечне для життя і здоров'я довкілля» (ст. 50 Конституції України). Для досягнення цієї мети Урядом визначено такі пріоритети своєї діяльності:

- розвиток і вдосконалення екологічного законодавства, екологізація всього законодавства (бюджетного, податкового тощо) шляхом впровадження принципів сталого розвитку в законодавче поле України;
- інституційне вдосконалення державної системи управління у сфері охорони довкілля та ресурсокористування;
- розширення участі громадськості у виробленні і прийнятті рішень у сфері охорони довкілля, використання природних ресурсів та екологічної безпеки;
- формування нової екологічної свідомості громадян через створення розгалуженої системи закладів екологічної освіти та виховання;

⁴ Спільно з к.е.н. Сидорченко Т.Ф.

- розвиток і вдосконалення економічного механізму природокористування;
- поглиблення міжнародного співробітництва у сфері охорони довкілля, гармонізація національного екологічного законодавства з європейським;
- створення ефективної державної системи моніторингу довкілля та використання природних ресурсів;
- посилення державного і громадського контролю за дотриманням природоохоронного законодавства, підвищення його дієвості.

Реалізація названих пріоритетів потребувала вжиття цілої системи заходів правового характеру, спрямованих на створення безпечного для життєдіяльності людини стану довкілля. У сучасному розвитку українського екологічного законодавства помітно тенденцію до його деталізації, подальшого удосконалення окремих його частин. Було впроваджено низку основних нормативно-правових актів, які регулюють майже усі аспекти охорони навколишнього середовища і використання природних ресурсів. Спільними зусиллями всіх гілок влади закладено основи законодавства у сфері охорони довкілля, використання природних ресурсів, екологічної безпеки. Так, зокрема, Верховною Радою України були прийняті Земельний, Лісовий, Водний кодекси та Кодекс про надра, закони України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд», «Про охорону атмосферного повітря», «Про тваринний світ», «Про екологічну експертизу», «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», «Про поводження з радіоактивними відходами», «Про відходи», «Про рослинний світ».

З прийняттям у 2001 р. нової редакції Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» в Україні відбувається перебудова законодавчої, інституціональної та нормативної бази. Нині одним із пріоритетних напрямів реалізації екологічної політики є вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління, міжвідомчої координації, обов'язкова інтеграція екологічної складової до програм розвитку секторів економіки. Для цього в Україні реалізовано низку заходів та прийнято нормативно-правові документи, прийняття яких у майбутньому створить умови для підвищення ефективності екологічної політики через вдосконалення законодавства та приведення його у відповідність до міжнародних стандартів та вимог.

Основними вимогами до такого законодавства є його відповідність конституції, наближення до відповідних директив ЄС, забезпечення впровадження багатосторонніх екологічних угод (конвенцій, протоколів тощо), стороною яких є Україна, соціальна прийнятність, реалістичність, економічна ефективність. Законодавство має сприяти гнучкому застосуванню відповідних економічних інструментів для стимулювання впровадження інноваційних екологічних технологій, розв'язанню екологічних проблем на місцевому рівні.

Аналіз екологічної політики України стосовно створення екологічних передумов «зеленого» курсу розвитку держави є складним завданням, адже потребує врахування багатьох факторів та проведення одночасного аналізу нормативно-правових та інституціональних засад втілення екологічної політики, з одного боку, й зрушень і змін у використанні й відновленні природних ресурсів, антропогенному навантаженні, що відбулися за напрямками господарської діяльності та основними складовими навколишнього середовища (атмосферного повітря, ґрунтів, водного середовища, біо- та ландшафтного різноманіття, лісів), – з іншого.

До прийняття Стратегії національної екологічної політики до 2020 р. (грудень 2010 р.) головним документом, що визначає екологічну політику і стратегію держави, були “Основні напрями державної політики в галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки”, затверджені постановою Верховної Ради України 5 березня 1998 року. Хоча пріоритети розвитку держави дещо змінилися з того часу, багато положень цього документа не втратили своєї актуальності і до цього часу, зокрема таке:

- впровадження еколого-економічних реформ, що базуються на стратегії сталого розвитку відповідно до національного та європейського законодавства;
- належне забезпечення участі громадськості в прийнятті рішень і доступі до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища, розвиток екологічної освіти та виховання;
- впровадження національної стратегії охорони та використання водних ресурсів України, в першу чергу з метою забезпечення населення якісною питною водою;
- удосконалення механізмів управління відходами з урахуванням міжнародних стандартів та нормативів, насамперед, для великих міст і великих промислових об’єктів;
- вжиття дієвих заходів щодо зменшення забруднення атмосферного повітря, особливо у промислових регіонах;
- впровадження інтегрованої системи обліку природних ресурсів з метою їх раціонального використання та відтворення. Перегляд системи дозволів та платежів за використання природних ресурсів.

Разом з тим “Основні напрями державної політики в галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки” не відповідають вимогам сьогодення.

По-перше, документ було схвалено в період тривалого економічного спаду в країні.

По-друге, за період, який минув з 1998 р., у світі відбулися значні події міжнародного рівня, що визначили подальший розвиток екологічних стратегій. В Україні спостерігалися суттєві зрушення в напрямі посилення економічної діяльності. Тому виникла необхідність розроблення нового стратегічного документа на довгострокову перспективу – Стратегії національної екологічної політики України на період до 2020 року, який би

враховував процеси глобалізації економіки, розвиток у країні ринкових відносин, рішення Київської конференції міністрів навколишньої природного середовища “Довкілля для Європи” (2003 р.), Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2002 р.), перспективи вступу України у СОТ, положення низки міжнародних зобов'язань України в сфері охорони навколишнього природного середовища та сприяв подальшій активній екологізації галузей економіки і сфер діяльності.

Згідно зі Стратегією соціально-економічного розвитку до 2020 р. основною метою державної регіональної політики України на сучасному етапі розвитку є створення умов, що дадуть змогу регіонам повністю реалізувати наявний потенціал, зробити максимальний внесок у національну економіку, здобути конкурентні переваги на зовнішньому ринку. Забезпечити виконання цих завдань може лише виважена політика держави та її регіонів в контексті формування сучасної моделі природоресурсного менеджменту. На жаль, можна констатувати, що ресурсна домінанта в контексті регіонального розвитку через призму першочергових державних задач поки що відсутня. Ці прогалини властиві і Цілям розвитку тисячоліття, особливо українській версії.

Можна констатувати, що в контексті формування **Національного Плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011 – 2015 роки** природоресурсний менеджмент як стратегічний вектор та складова сучасного екологічного управління залишився без будь яких сутнісних наповнень. Так, зовсім не приділено уваги таким чинникам, як:

- інституційні механізми забезпечення збалансованого використання природних ресурсів;
- посилення важелів відповідальності за їх нераціональне використання та відображення їх в законах прямої дії;
- розробка організаційно-економічних заходів щодо стимулювання процесу ресурсозбереження на різних ієрархічних рівнях (до речі, ідеологія ресурсозбереження в новоявленому Плані дій з охорони навколишнього природного середовища України на період 2011-2015 рр. навіть не згадується) [84];
- розмежування функцій по регулюванню процесу ефективного використання природних ресурсів з відповідним фінансовим наповнення бюджетів всіх рівнів;
- законодавчо-нормативна основа формування та стягування природоресурсної ренти та її розподілу між різними гілками влади.

Таким чином, можна констатувати, що поки що аспекти природоресурсного менеджменту залишаються розпливчастими та розпорошеними по різних сегментах екологічного управління, тоді як вже є нагальна необхідність виокремити ці питання в самостійний формат. Разом з тим, констатуємо вищезазначене, можна стверджувати, що основними віхами розвитку «зеленої» економіки в Україні є:

- Міжнародні декларації ЮНЕП та ООН;
- Створення Національної комісії сталого розвитку України;
- Розробка Цілей розвитку тисячоліття в Україні;

- Затвердження Концепції національної екологічної політики на період до 2020 р;
- Прийняття Стратегії національної екологічної політики на період до 2020 р;
- Затвердження Національного Плану дій з охорони навколишнього природного середовища.

Крім того надалі передбачається удосконалення екологічного законодавства в частині застосування Стратегічної екологічної оцінки (СЕО) як обов'язкового інструменту стратегічного планування розвитку соціально-економічної політики на національному, регіональному та місцевому рівнях. Посилення соціально-економічного розвитку Центральноевропейського та Східноєвропейського регіонів робить СЕО важливим інструментом оцінки впливу на навколишнє природне середовище, зокрема у транскордонному контексті.

Між тим прискорений вихід з еколого-економічної кризи і подальше економічне зростання можливі лише при виконанні ряду вихідних умов. Насамперед, це підвищення інвестиційної активності в напрямку здійснення екологічної політики.

Крім того, в процесі ринкового регулювання важливо знаходити вдалі поєднання різних інструментів екоменеджменту і комбінації їх один з одним. Тільки при такому підході можна говорити про ефективну систему екологічного менеджменту, модель якого представлена на рис. 10.

Варто підкреслити, що, незважаючи на розбіжності, функції екологічного управління й екологічного менеджменту в цілому збігаються. Разом з тим для екологічного менеджменту властивий істотний розвиток, поглиблення і розширення ряду функцій і відповідної діяльності, що у традиційному екологічному управлінні реалізуються поверхнево і формально, наприклад, у частині обґрунтування екологічної політики і зобов'язань, організації зовнішньої екологічної діяльності, перегляду й удосконалювання системи стимулів.

Таким чином, з розвитком екологічного менеджменту значно розширюються і видозмінюються традиційні функції екологічного управління. Так, функція аналізу й оцінки результатів екологічної діяльності тут у першу чергу починає визначати задачі аудитування системи екологічного менеджменту, відсутні в традиційному керуванні.

Разом з тим, на думку вчених, і екологічне управління, і екологічний менеджмент можна визначити як комплексну різнобічну діяльність, спрямовану на реалізацію екологічних цілей проектів і програм.

Таким чином, резюмуючи, можна сказати, що на практиці під екоменеджментом, на наш погляд, варто розуміти сукупність адміністративно-командних і ринкових важелів і стимулів, що забезпечують усвідомлену зацікавленість ресурсокористувачів у виборі найбільш ефективних управлінських рішень у сфері природокористування, у тому числі як на макро-, так і на мікрорівні.

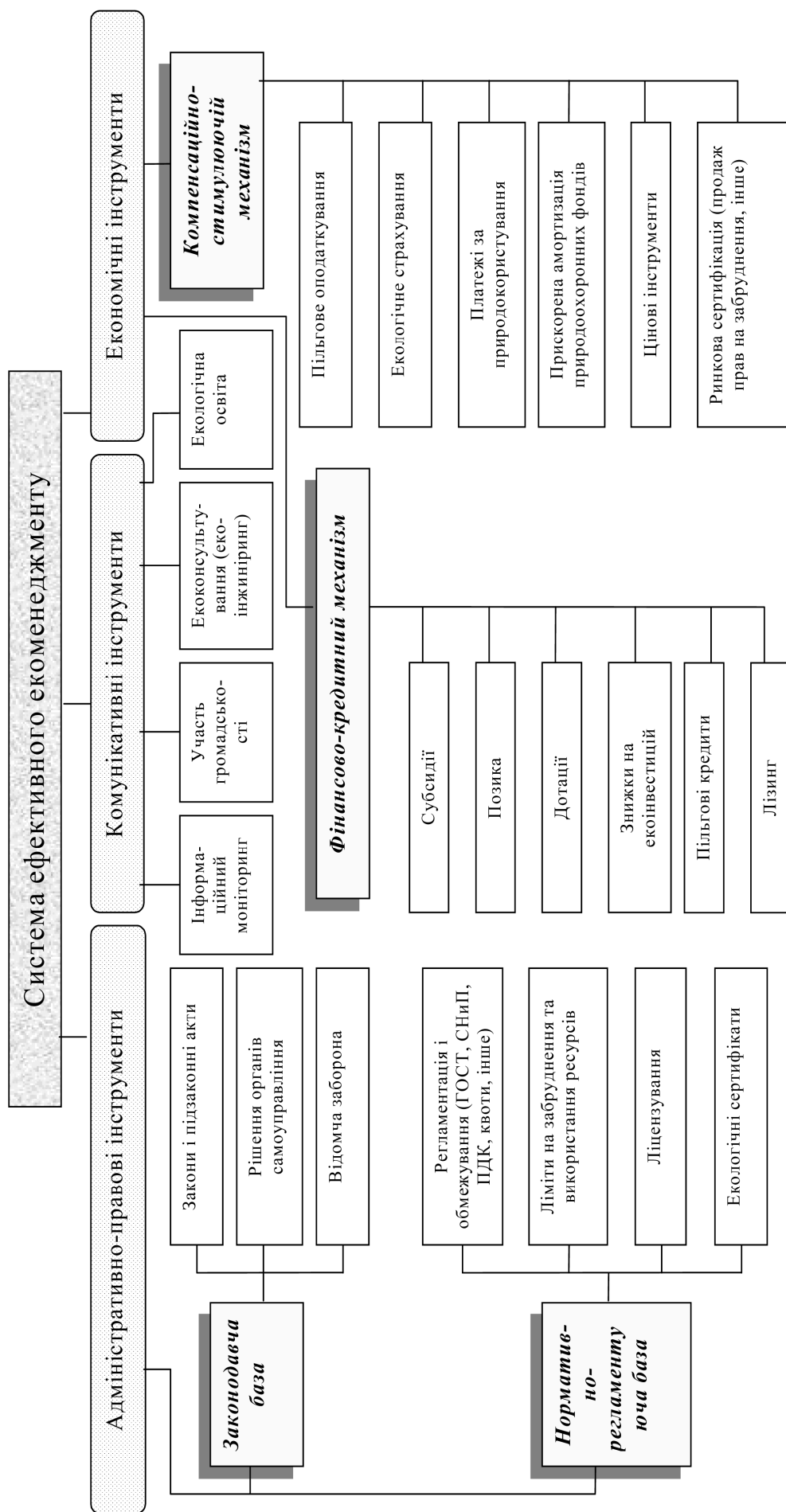

Рис. 10. Механізм формування ефективного менеджменту «зеленого» зростання в Україні

До речі, західні аналоги визначення цієї дефініції поширюються тільки на рівень підприємства.

Для реалій України необхідне відповідне корегування цього поняття, з огляду на, що без трансформації загальної системи керування природоохоронною діяльністю в цілому, тобто в масштабах країни, неможливо говорити про реформування системи управління на локальному рівні, тобто на рівні організацій. Така посилка визначена мотивацією і спонукальними стимулами реалізації СЕМ [17]. Мова йде про підготовку відповідного базового підґрунтя (законодавче, нормативне, економічне), яке б забезпечувало розвиток екологічного менеджменту в Україні. В даний час можна затверджувати, що системи спонукальних стимулів упровадження СЕМ в Україні і за рубежом трохи відрізняються (рис. 11).

Рис. 11. Система спонукальних мотивів (стимулів) упровадження СЕМ

Для Заходу – це усвідомлене бажання підвищити свій імідж і ввійти в число лідерів на ринку, що дає додаткові шанси одержати гарантію банку на кредит (позичку); в Україні – прагнення підприємства одержати в законодавчому порядку систему пільг (в оподаткуванні, кредитуванні, соціальних програмах).

Це пояснюється тим, що для українських ресурсокористувачів ще не сформувалося те доброзичливе макросередовище, яке б спонукувало їх до самостійного пошуку діючих управлінських рішень, що викликано:

- існуючою централізацією в області керування природоохоронною діяльністю в Україні;
- домінуванням ще донедавна державної форми власності;

➤ нерозробленістю теоретико-методичних аспектів адаптації міжнародних стандартів в області екоменеджменту до реальних умов в Україні;

➤ недостатнім рівнем розвитку екологічної самосвідомості й екологічної культури;

➤ низьким рейтингом вітчизняних виробників на світовому ринку.

У результаті, конкретна участь екологічного менеджменту в моделях ринкових трансформацій в Україні дотепер ще чітко не прослідковується. Про це, зокрема, свідчить і аналіз деяких підготовлених Урядом України державних програмних документів, в яких ні в структурному, ні в змістовному плані не відображені критерії екологічної політики і екологічнобезпечні пріоритети розвитку держави.

Отже, з огляду на, що в даний час йде безупинний процес трансформації економіки України в екологічно безпечну економіку, пошук шляхів реформування в цьому напрямку невіддільний від механізму реалізації системи екологічного менеджменту.

Ця установка закладена, зокрема, у «Основних напрямках державної політики України в сфері охорони середовища, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки». Виходячи з них, реформування економічної системи і перехід до ринку повинні підвищити не тільки ефективність національної економіки, але і сприяти ліквідації субсидій на використання природних ресурсів і поліпшенню стану навколишнього середовища завдяки застосуванню різних інструментів екологічного менеджменту і екоаудиту.

Щодо перспектив розвитку екологічного менеджменту в Україні можна констатувати, що в даний час уже створені деякі законодавчі й організаційно-правові передумови його впровадження. Зрозуміло, це лише перші кроки розвитку екоменеджменту в Україні на важкому етапі макрореформ. Однак уже вони, за оцінками аналітиків, переконливо свідчать про те, що держава має намір узяти під свій контроль і патронаж формування системи державного екологічного менеджменту, що має чотири основні функції. Це, насамперед:

- ✓ прийняття і реалізація природоохоронного законодавства;
- ✓ контроль за екологічною безпекою;
- ✓ забезпечення проведення природоохоронних заходів;
- ✓ досягнення погодженості дій державних і суспільних органів.

Як справедливо констатує відомий вчений в області економіки природокористування В.Я. Шевчук [41], з них найбільш розвинуті перші дві функції. Під них створена відповідна організаційна інфраструктура, до якої входять органи екологічної експертизи й екологічної інспекції. Менш розвинуті цільові функції забезпечення й узгодження, що є основою управлінської піраміди.

Необхідність трансформації цих функцій дуже актуальна, оскільки в Україні розпочалась радикальна економічна реформа, ціль якої – перехід від командної, планово-розподільної економіки до соціально-орієнтованої

ринкової моделі. Однак, перш, ніж говорити про перспективи розвитку екологічного менеджменту, необхідно розкрити змістовну суть самого поняття і його науково-теоретичні основи.

Вперше дефініція «**екологічний менеджмент**» пролунала в “Порядку денному на XXI століття”, прийнятому в Ріо-де-Жанейро в 1992р., у якому підкреслювалось, що "екологічний менеджмент варто віднести до ключової домінанти сталого розвитку й одночасно до вищих пріоритетів промислової діяльності і підприємництва". Разом з тим на сьогодні не існує єдиних загальноприйнятих визначень екологічного менеджменту.

Для України поняття екологічного менеджменту є досить новим і дотепер не закріпленим законодавчо. Тим часом у міжнародній практиці вже є спроби його реалізації в практичних механізмах діяльності зі своєю правовою, нормативно-методичною й економіко-регулюючою базою. При цьому система екоменеджменту і екоаудиту (СЕМА) розглядається як важіль регулювання забруднення, коли відповідальність і партнерство відіграють рівноправну роль в охороні середовища [17]. Разом з тим, це ринково-орієнтований механізм, а не інструмент адміністративно-командної системи.

Перш ніж розглянути сутність даного поняття, спробуємо простежити хронологію його розвитку і зв'язок з розробкою стандартів і міжнародних рекомендацій. Початковим етапом розвитку екологічного менеджменту можна вважати розробку в 1992 р. Стандарту в області систем екологічного менеджменту BS 7750 (Specification for Environmental Management Systems), що був підготовлений і випущений Британським Інститутом Стандартизації відповідно до запиту Британської Конфедерації Промисловості. При цьому BS 7750 цілком вписується у вимоги стандарту якості BS 5750 і ISO 9000, не наказує і не визначає вимог до природоохоронної діяльності підприємства, але містить рекомендації, корисні для створення ефективної системи екологічного менеджменту [23].

Пізніше стандарт послужив основою для підготовки наступних міжнародних документів:

У березні 1992 року Європейським Співтовариством були випущені "Вимоги до екоаудитування", підготовлені відповідно до п'ятої програми екологічних заходів ЄЕС, заснованої на висновках і рекомендаціях доповіді Гру Брундтланд "Наше загальне майбутнє", що віддає перевагу превентивним заходам і принципам розподілу відповідальності в охороні навколишнього середовища.

Цьому сприяло і поява в загальноєвропейській системі захисту навколишнього середовища і контролю над її забрудненням нового інструмента, відомого як система **EMAS (Environmental Management and Audit System)** – система екологічного менеджменту і екоаудиту [23].

У 1993 році були остаточно погоджені й опубліковані вимоги до створення Системи екологічного менеджменту й аудитування (Eco-management and audit scheme or EMAS), підприємства ж одержали можливість бути сертифікованими відповідно до вимог EMAS тільки з 1995 року.

Вважається, що моделлю для розробки європейського рекомендаційного документа EMAS послужив британський стандарт BS 7750. Однак, багато експертів вважають, що майбутнє належить всесвітній системі і стандартам, підготовленим міжнародним інститутом ISO.

Появу **ISO 14000** – серії міжнародних стандартів систем екологічного менеджменту на підприємствах і в компаніях - називають однією з найбільш значних міжнародних природоохоронних ініціатив.

Розробка ISO 14000 стала результатом Уругвайського раунду переговорів по Всесвітній торговій угоді і зустрічі на вищому рівні по навколишньому середовищу і розвитку в Ріо-де-Жанейро в 1992 році. Стандарти ISO 14000 розробляються Технічним комітетом 207 (TC 207) Міжнародної Організації Стандартизації (ISO) з врахуванням уже зарекомендувавших себе міжнародних стандартів по системах менеджменту якості продукції (ISO 9000), відповідно до яких у даний момент сертифіковані більш 70000 підприємств і компаній по усьому світі.

Ключовим поняттям серії ISO 14000 є поняття системи екологічного менеджменту в організації (підприємстві чи компанії). Тому центральним документом стандарту вважаються ISO 14001 – «Специфікації і посібник з використання систем екологічного менеджменту» [23].

При цьому слід зазначити, що офіційно стандарти ISO 14000 є добровільними, оскільки не замінюють законодавчих вимог. Організація може використовувати стандарти ISO 14000 як для внутрішніх потреб, так і для зовнішніх. Крім того, організація може одержати формальну сертифікацію від третьої (незалежної) сторони, але як можна припускати з досвіду практичного впровадження стандартів ISO 9000, прагнення одержати формальну реєстрацію і документально обґрунтувати заяву про випуск "екологічно чистої" продукції, мабуть, і надалі буде рушійною силою впровадження систем екологічного менеджменту. Разом з тим, розроблювачі схеми екологічного менеджменту й аудитування думають, що сертифікація підприємства за ISO 14000 може розглядатися як проміжний крок до узгодження його діяльності з вимогами EMAS, оскільки принципи EMAS більш прогресивні і створюють більш надійну основу для досягнення основної мети введення стандартів в області екологічного менеджменту – зменшення рівня негативного впливу виробничого сектора на навколишнє середовище [23].

При цьому принципово нове в даній системі те, що в сфері регулювання еколого-економічних взаємин основний натиск робиться на внутрішньо-фірмові методи захисту навколишнього середовища. Нова система EMAS, на відміну від уже відомих державних стратегій в області захисту навколишнього середовища, не розрахована на цінове, кількісне (наприклад, встановлення обсягів шкідливих викидів), технологічне та інше регулювання. Вона також не націлена ні на розширення економічної відповідальності, ні на обмеження свободи дій підприємств. Мова йде скоріше про створення для підприємств таких стимулів, економічних – у

першу чергу, що спонукають їх до добровільного прийняття офіційних директив в області екологічного менеджменту.

Однак, система EMAS не є обов'язкова до застосування, а лише визначає на основі економічних факторів рамкові умови добровільної участі в ній. Це говорить про те, що вона являє собою не примусово-правовий, а чисто ринковий інструмент [23].

Подібний підхід заслуговує на увагу, як з позиції окремого підприємства, так і з макроекономічних позицій. При цьому зберігається індивідуальна воля вибору рішень і заохочується інноваційний екологічний менеджмент, а не його пасивна форма як доповнення до механізму законодавчого регулювання.

Стратегічна мета розвитку України повинна полягати в перетворенні її природно-ресурсного потенціалу в головну опору економічного росту, у правильному осмисленні суті стійкого розвитку (Sustainable Development) з позиції світового співтовариства. Це передбачає не тільки підвищення теоретичного рівня досліджень, але й збільшення їхньої практичної результативності на базі осмислення нових концептуальних підходів щодо вибору ефективних управлінських рішень [21].

Через це, екологічний менеджмент варто розглядати як якісно нову ідеологію управління природоохоронною діяльністю в ринкових умовах.

Головна мета – зниження державного впливу на механізми управління природокористуванням шляхом:

- вироблення на різних рівнях ієрархії стимулів до здійснення усвідомленого ефективного регулювання природоохоронною діяльністю;
- формування концептуально-методичної бази і сценарію розвитку СЕМ в Україні з урахуванням позитивного досвіду, накопиченого за рубежом. Тільки реформування існуючої практики керування природоохоронною діяльністю і переорієнтація на екологічні імперативи розвитку в процесі поступального росту України дозволить досягти відчутних економічних і соціальних результатів як на макро, так і на мікрорівнях.

У цьому зв'язку доцільно вивчити прогресивний закордонний досвід екологічного менеджменту (у тому числі в частині місцевого оподаткування і фондування екологічних програм; стійкого розвитку ринку екологічних послуг, екологічної сертифікації, ліцензування, екологічного страхування, екологічного аудиту; формування паблік-рілейшнз у даному контексті) і спробувати розробити сценарій його інтеграції в моделі екологічно стійких ринкових трансформацій в Україні.

Для налагодження ефективної системи екологічного менеджменту, який цементує стратегію «зеленого» зростання необхідно здійснити [61]:

❖ **Адміністративну реформу:**

- прийняття більш досконалих законодавчих актів і Законів України в сфері природокористування;
- створення дієвої інституціональної інфраструктури екологічного менеджменту;

- перегляд, уточнення і чітко розмежування функцій, прав та обов'язків центральних і регіональних (місцевих) органів державної та виконавчої влади стосовно регламентації природоохоронної діяльності;

- скорочення адміністративного втручання в виробничу і господарську діяльність суб'єктів підприємництва за рахунок створення системи стимулів до пошуку і впровадження ефективних екологоорієнтованих управлінських рішень.

❖ **Реформування податкової і фінансової сфери**, яке має містити заходи щодо проведення послідовної фінансово-кредитної і податкової політики в напрямку:

- створення стабільної, стимулюючої раціональне природокористування системи оподаткування і механізму пільг; прийняття Податкового кодексу України з урахування в ньому екологічної компоненти;

- формування гнучкої системи екологічного страхування з метою акумулювання фінансових коштів на усунення збитку, що завдається довкіллю.

❖ **Трансформацію інвестиційної діяльності** з урахуванням екологічного фактора, що передбачає:

- впровадження спеціальних режимів інвестиційної діяльності стосовно стимулювання інвесторів, які всебічно сприяють розвитку екологічної інфраструктури та здійснюють внески в реалізацію екологічних проектів;

- стимулювання лізингової діяльності в сфері ресурсокористування;
- створення еколого-економічних зон зі статусом державного протекціонізму і режиму зон вільного підприємництва.

❖ **Удосконалення організаційно-економічного механізму становлення системи екологічного менеджменту (СЕМ) в Україні**, що базується на:

- розробці методології формування СЕМ; здійсненні моніторингу чинного екологічного законодавства з метою розробки погоджених рішень;

- реформуванні системи державних гарантій і пільг при створенні організаційно-економічного механізму екологічного підприємництва;

- упорядкуванні системи стягнення податків, зборів та інших обов'язкових платежів екологічної спрямованості і трансформації механізму їх розподілу між бюджетами різного рівня;

- створенні регіональної системи екологічного страхування та екоаудиту з метою акумулювання коштів на екологічну санацію території;

- опрацюванні пропозицій щодо механізму прогнозування і експертних оцінок наслідків нераціонального природокористування на базі створення екологічного банку даних та розвитку екологічного консалтингу в Україні;

- активізації системи зворотного зв'язку відносно прискорення механізму впровадження системи екологічного менеджменту на різних рівнях регіоналізації;

- залученні громадськості та неурядових структур (асоціації підприємців, дослідницьких центрів, міжнародних експертів) до перевірки ефективності прийняття заходів щодо розвитку системи екологічного менеджменту в Україні;

- формуванні громадської думки і екологічного світогляду шляхом впровадження в життя принципів безперервної еколого-економічної освіти та ековиховання, просвітницької роботи з масами.

Серед нагальних задач в контексті формування стратегії «зеленого» зростання першочерговою є визначення прогалин сучасної парадигми екологічного управління.

6.2. Удосконалення системи еколого-орієнтованого стратегічного планування

Сучасне управління, що відображає особливості та умови розвитку суспільства і самої людини, виробництва та навколишнього середовища, усе в більшій мері потребує вдосконалювання. Система управління сьогодні стає об'єктом більш детального дослідження, адже як складне утворення система являє собою сукупність елементів, об'єднаних єдиною метою, завдяки якій вони діють цілеспрямовано, підсилюючи її характеристики та темпи розвитку. Система управління – це сукупність взаємозалежних елементів і підсистем управління, що взаємодіють між собою та беруть участь у процесі впливу на об'єкти управління та зовнішнє середовище.

Зараз суспільство стурбоване рішенням двох основних проблем: подоланням тенденції до подальшого загострення глобальної екологічної кризи і структурною перебудовою суспільного виробництва. Причому екологічні проблеми стали настільки серйозними і масштабними, що у багатьох економічних системах вийшли на перший план. Тривале ігнорування зв'язків у системі «людина, суспільство та природа» призвело до надмірного використання природних ресурсів і погіршення екологічної ситуації загалом. Ця криза спонукає як до перегляду самого поняття розвитку, так і системи управління, що його забезпечує. Якщо основним принципом переходу суспільства до сталого розвитку є перспективне розуміння наслідків економічних рішень стосовно екологічного стану навколишнього середовища, яке залишиться майбутнім поколінням, то в системі управління суттєвого значення набуває довгострокове передбачення результатів прийнятих рішень. Відсутність якого, в останні часи, призвела до негативних тенденцій екологічного стану довкілля, що відбивається на рівні економічного та соціального розвитку суспільства. В значній мірі це обумовлене обмеженістю фундаментальних та прикладних досліджень з питань стратегічного планування взаємодії у межах соціо-економіко-екологічної системи.

В умовах формування ринкового середовища та необхідності започаткування в державі засад сталого розвитку виникає потреба всебічного синтезу знань щодо екологоорієнтованого стратегічного планування

соціально-економічного розвитку територій та формування його цілісної концепції на всіх рівнях управління економікою.

Традиційно вектор планування спрямований з минулого на майбутнє. Стратегічне планування передбачає побудову вектору аналізу та прийняття управлінських рішень із майбутнього в сьогодення. У зв'язку з цим відбувається формування стратегічного плану на основі уявлень про майбутнє країни, світу, що надає можливість коректування сьогоденних управлінських рішень регіональних органів влади [1; 95].

Стратегічне планування доцільно розглядати як процес обґрунтування, прийняття та затвердження найважливіших рішень щодо подальшого розвитку об'єкта планування на основі сформованого бачення (ідеальної моделі, стратегічного бачення) та сукупності принципів, ефективного механізму поєднання методів, важелів і ресурсів, спрямованих на досягнення цілей із урахуванням зовнішніх обмежень.

Також важливо, що вирішення завдання сталого розвитку в умовах ринкових перетворень потребує формування нової філософії стратегічного планування, в основу якої потрібно покласти екологоорієнтований підхід до розв'язання проблем поточного та перспективного функціонування регіональних економіко-екологічних систем.

Основою екологоорієнтованого стратегічного планування має стати концепція єдності соціальних, екологічних та економічних проблем. Це пов'язано з тим, що ігнорування екологічних складових загальної системи та не врахування їх стану (критеріїв) здатне надалі виступати одним із факторів дестабілізації розвитку як України, так її регіонів, оскільки справляє неминучий руйнівний вплив на продуктивні сили. Від державної екологічної політики залежить стан, якість і кількість природних ресурсів, які задіяні у виробництві, тому екологічна політика виступає як один із факторів конкурентоспроможності та економічного зростання.

Отже, нова філософія стратегічного планування полягає у визначенні на державному рівні таких напрямів розвитку територіальних економіко-екологічних систем, які: *по-перше*, унеможливили б подальше погіршення стану довкілля, тобто здатність виконувати притаманні йому чотири класи послуг - ресурсну базу (запас та потік), асиміляційний потенціал (приймача відходів), естетичну (база для відпочинку) та постійне забезпечення людей основними функціями підтримання життя; *по-друге*, забезпечували економічне зростання на інноваційній основі шляхом запровадження екологічно чистих виробництв, енергозберігаючих, ресурсозберігаючих і ресурсозаміщуючих технологій; *по-третє*, забезпечували відтворення порушених ландшафтів, відновлення природних ресурсів та умов тощо.

Власне цим обумовлена необхідність саме стратегічного планування з екологічним імперативом, яке відображає термін – **екологоорієнтоване стратегічне планування**.

Екологоорієнтоване стратегічне планування вимагає наукового обґрунтування та організації, оскільки в ході планування вирішуються такі складні завдання як:

- ❖ теоретичне узагальнення практичного досвіду з прогнозно-аналітичної діяльності;
- ❖ розробка методології та методики відповідного державного, регіонального планування;
- ❖ розробка ефективних механізмів практичної реалізації стратегічних планів.

До передумов формування системи екологоорієнтованого стратегічного планування на державному та регіональному рівнях на сучасному етапі розвитку української економіки відноситься:

- формування інститутів та інструментів ЕОСП, яке не заміщує собою діючу систему управління соціально-економічним розвитком регіону, а значно доповнює її;
- розробка та реалізація ЕОСП, перед усім в формі цілеспрямованого регулювання системи економічних та соціальних відносин в суб'єктах України, з урахуванням екологічних вимог;
- вдосконалення нормативно-правової та інституційної бази стратегічного планування на всіх рівнях;
- посилення функції екологічного цілепокладання в процесі управління економічною та соціальною сферами в середньостроковій і довгостроковій перспективі;
- система цілей ЕОС плану задається як кількісними, так і якісними показниками, які можуть встановлюватись не тільки індикативно, але і варіантно;
- перехід до інноваційного шляху розвитку в якості ключового пріоритету ЕОСП;
- суттєве підвищення значущості соціально-екологічних передумов економічного розвитку, а також їх ролі в прискоренні прогресивних структурних перетворень в економіці країни та її регіонів;
- перехід до переважного використання програмно-цільового методу управління та бюджетування на основі системи цільових програм, які підпорядковані одна одній і скоординовані в межах єдиної екологоорієнтованої стратегії розвитку територіальних економіко-екологічних систем;
- внесення коректив в територіальний рівень екологоорієнтованого управління соціально-економічним розвитком, що передбачає необхідність переходу до методів стратегічного планування.

На рисунку 12 наведені пріоритети, ознаки, підходи, принципи, критерії ефективності та функції екологоорієнтованого стратегічного планування.

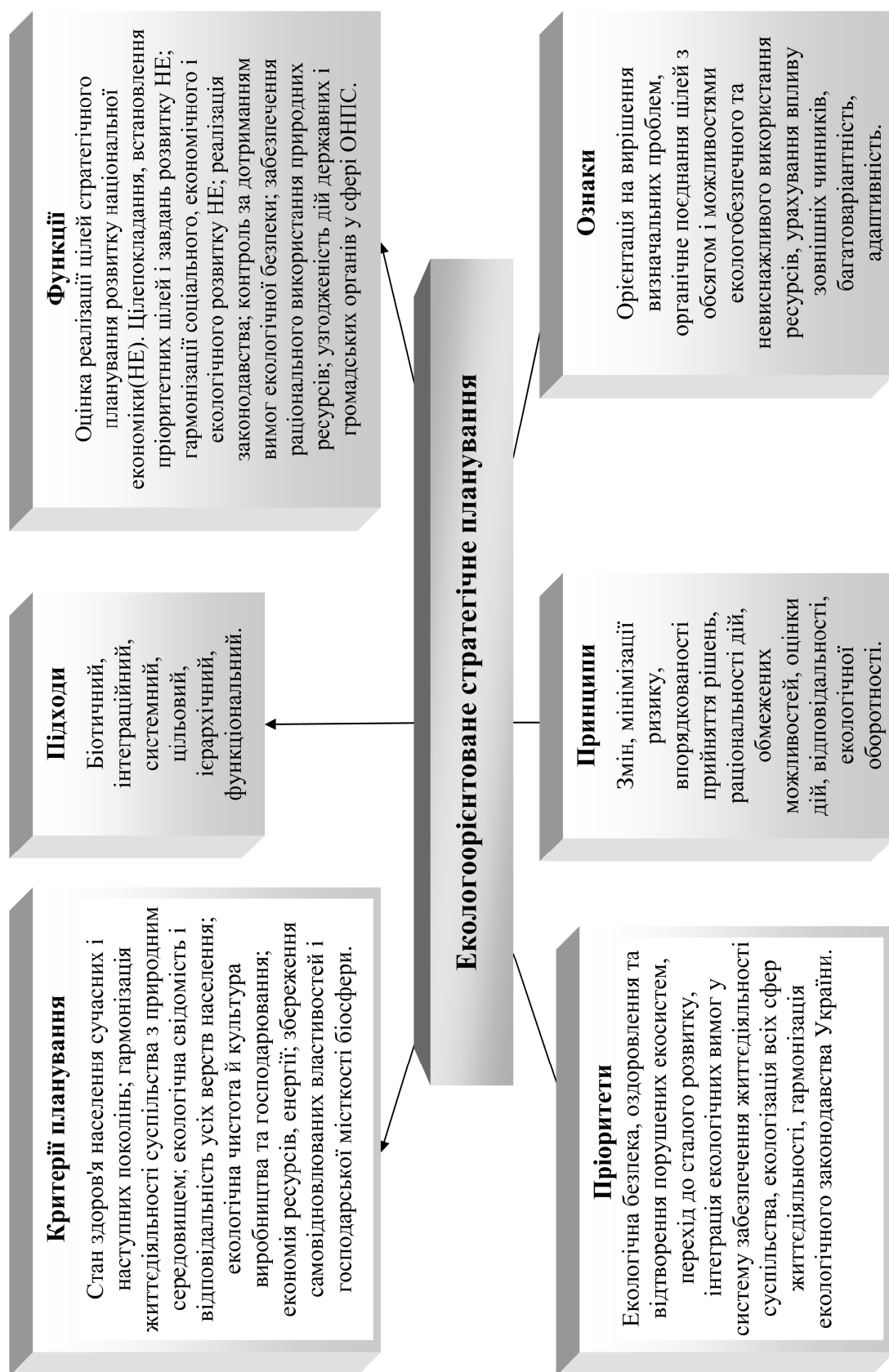

Рис. 12. Теоретико-методологічна схема визначення сутності екологоорієнтованого стратегічного планування

Зазначене дозволяє обґрунтувати визначення екологоорієнтованого стратегічного планування розвитку регіонів як процесу обґрунтування, прийняття та затвердження найважливіших рішень щодо подальшого еколого-безпечного та збалансованого їх розвитку в межах індикативної моделі, де враховані як екологічні, так і економічні інтереси території на основі принципів, ефективного механізму поєднання методів, важелів та ресурсів, спрямованих на досягнення цілей з урахуванням зовнішніх обмежень.

Розробка ЕОСП як специфічного виду діяльності – це ітераційний процес, що включає низку взаємопов'язаних етапів в системі стратегічного управління:

- визначення місії або розробка попередньої концепції розвитку регіону;

- аналіз поточного стану внутрішнього і зовнішнього середовища регіону та його зв'язків за комунікаційними вісями;

- діагностика стану регіону на відповідність стратегічному баченню (місія або розробка попередньої концепції розвитку регіону) з метою виявлення параметричного простору, сильних та слабких сторін, можливостей та загроз, які несе зовнішнє середовище, передбачення тенденцій зміни його впливу чинників середовищ;

- прогнозування основних характеристик розвитку регіону на визначену перспективу;

- визначення цілей розвитку;

- формування ідеальної моделі;

- вивчення альтернативних стратегій розвитку;

- вибір кінцевого стратегічного набору;

- екологоорієнтоване стратегічне планування;

- закріплення стратегічних заходів у планах, проектах і програмах різного типу, що є інструментами досягнення цілей та реалізації стратегії;

- організація реалізації ЕОСП;

- моніторинг, контроль, облік та аналіз показників виконання ЕОСП;

- внесення, при необхідності, коректив у викладені вище етапи;

- оцінка ефективності ЕОСП та повноти досягнення цілей розвитку регіону.

Система планування є функціональною підсистемою управління, яка встановлює бажаний і потенційно досяжний стан виходу об'єкта управління (ціль) і визначає способи (програму) досягнення цього стану. Процес стратегічного планування посідає центральне місце в системі стратегічного управління. На першому етапі розробляються загальні підходи до нового бачення стану регіону з урахуванням існуючих потреб, можливостей реалізації природно-ресурсного та виробничого потенціалів та обмежувального екологічного чинника.

Це бачення можна сформулювати як комплексний розвиток регіону в органічній єдності з усім його економічним потенціалом як єдиного організму, здатного задовольняти матеріальні і духовні потреби населення. Виходячи з цього в процесі ЕОСП повинні вирішуватися завдання

динамічного та пропорційного розвитку територій, підвищення ефективності їх функціонування.

Вихідним пунктом стратегічного планування є комплексна оцінка потенціалу регіону, що включає ретроспективний і актуальний аналіз внутрішніх і зовнішніх факторів як ініціюючої, так і гальмуючої дії. Дослідження складових економічного потенціалу території повинне включати аналіз економічних відносин та інститутів, що опосередковано впливають на відтворювальний процес.

Доцільно активізувати використання еволюційного підходу до оцінки економічного потенціалу регіону, що припускає безперервність, незворотність і циклічність змін умов, ресурсів, факторів і продуктів регіону в контексті його інтерактивної взаємодії із зовнішнім середовищем.

Результати аналітичного етапу дозволяють визначити проблемні місця, здійснити діагностику стану регіону відповідно до нового бачення та провести прогнозування основних характеристик розвитку регіону на стратегічний період.

Прогнозування ми розглядаємо як процес і результат отримання науково-обґрунтованих варіантів тенденцій розвитку регіону, включаючи показники якості навколишнього природного середовища, здоров'я населення, природно-ресурсного потенціалу, ризиків виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, індикаторів збалансованого розвитку.

Виходячи з аналізу стратегічних документів з соціально-економічного розвитку регіонів, можна окреслити основні цілі ЕОСП розвитку регіону [176]. Серед них:

- збалансоване освоєння і ефективне використання місцевого природно-ресурсного потенціалу;
- раціональна територіальна організація виробництва, що базується на використанні таких форм як: кластеризація, концентрація, спеціалізація, кооперування, комбінування і розміщення виробництва;
- розвиток екологічнобезпечних видів діяльності;
- формування прогресивної структури галузей виробничої сфери з врахуванням збалансованого використання природно ресурсного потенціалу регіону;
- забезпечення узгодженого розвитку галузей спеціалізації, допоміжних і супутніх виробництв на інноваційній основі;
- підтримання і розвиток міжрегіональних господарських зв'язків і фінансових відносин;
- формування і розвиток галузей виробничої інфраструктури, яка б забезпечувала потреби і вимоги галузей матеріального виробництва;
- досягнення оптимального розвитку галузей соціальної інфраструктури, що дозволить задовольняти потреби населення.

Розроблена нами формалізована ієрархічна схема цілей розвитку регіону включає глобальну мету – забезпечення високого рівня добробуту та

екологоорієнтованого розвитку регіону. Вона поділяється на групи стратегічних цілей, скомпонованих у блоки: соціальні, територіального розвитку, економічні, управлінські, науково-інноваційні цілі. На нижчому рівні стратегічні цілі конкретизуються в цілі другого порядку, потім в тактичні цілі з визначенням кількісних параметрів і термінів досягнення.

Цілями 2-го рівня пропонується:

- створення стабільного збалансованого механізму функціонування промислового комплексу регіону;
- підвищення інвестиційного та кредитного рейтингу промислових підприємств і галузей регіону;
- переорієнтація експортних потоків промислової продукції на внутрішнє споживання;
- створення ефективної системи прямих і непрямих заходів державної підтримки промисловості;
- підвищення якості та конкурентоспроможності продукції, що випускається, перехід на міжнародні стандарти якості;
- зростання обсягів промислового виробництва;
- зростання інвестицій у промисловість високих технологічних укладів та екоінноваційного спрямування;
- зниження частки збиткових виробництв у промисловості;
- зростання реальної заробітної плати;
- створення нових робочих місць;
- зростання податкових надходжень до бюджетів всіх рівнів.

Показники всіх п'яти блоків цілей використовуються як компоненти для розрахунку інтегральних індикаторів оцінки ефективності розвитку регіону.

Використання наведених методичних підходів з узагальнюючими індикаторами (інтегральними індексами) дозволяють підвищити наукову обґрунтованість екологоорієнтованих планів розвитку регіону, здійснити кількісну оцінку рівня досягнення стратегічних цілей.

Досягнення мети забезпечується за рахунок реалізації цілей першого рівня, кожна з цих цілей декомпонується на цілі наступного, більш низького рівня. При цьому суворо дотримується принцип повної редукції: кожна ціль кожного рівня представлена у вигляді підцілей наступного рівня таким чином, щоб їх сукупність повністю визначала поняття вихідної цілі. Наявність у регіоні різних, часто протилежних перспективних економічних цілей та інтересів викликає необхідність їх поєднання та обов'язкового врахування при розробці стратегії розвитку регіону.

З наведеного можна зробити висновок, що в системі планування виділяються два функціональні блоки: блок формування цілей і блок розробки способів їх досягнення, які потім через систему управління впроваджуються в життя об'єктом управління. Тому вже в самому їх формулюванні, тобто в процесі цілепокладання, необхідно враховувати потенційні можливості об'єкта управління, обсяг і динаміку його ресурсів. Інакше бажаний стан може виявитися нереальним, недосяжним, і ціль в

кращому випадку стане лише загальним орієнтиром для управління, а не втілиться в конкретні результати плану.

Основою ЕОСП є стратегія розвитку регіону. Дослідження доводять, що формування стратегії розвитку регіону здійснюється за схемою:

- виявлення природо-ресурсного простору регіону (розмір території, ступінь забезпеченості природними ресурсами, біокліматичного потенціалу, специфіка екологічних проблем тощо);
- оцінка економічного простору регіону (інтенсивність використання природо-ресурсного потенціалу, спеціалізація, відносна економічна відособленість і господарська самостійність, рівень кооперації, зовнішніх та внутрішніх зв'язків, розвиток матеріально-технічної бази виробництва, розвиток виробничої, ринкової і соціальної інфраструктури тощо);
- виявлення рівня соціально-економічного розвитку регіону;
- специфіки стратегії розвитку регіону;
- змістовне наповнення стратегічних планів розвитку регіону.

За допомогою портфельного аналізу та з використанням економіко-математичних методів здійснюється: аналіз стратегічних альтернатив відповідно до вибраних критеріїв ефективності, постановки проблеми, орієнтованої на зміну існуючого стану; обґрунтовується кінцева стратегія розвитку регіону в термінах змін певного варіанту розвитку. Перелік таких змін повинен утворювати цілісну систему, що і характеризує структуру стратегії та одночасно задає цільові параметри для розробки комплексу заходів щодо її реалізації.

Стратегію необхідно розробляти, тобто планувати напрямок територіального розвитку, на період – 15-20 років. Слід особливо відзначити важливість етапу визначення загальної цільової спрямованості, тобто вибору стратегічної ідеології.

За якісним рівнем стратегії економічного розвитку регіонів сьогодні можна розділити на два типи: стратегії першого рівня – традиційні соціально-економічні стратегії замкнутого адміністративними межами регіону, що розглядається відокремлено від решти світу і намагається або оперувати конгломератом широко диверсифікованих напрямків розвитку, або зробити ставку на «моностратегію» – прорив в якій-небудь галузі (економічної точці росту), що по суті, є продовженням розвитку в раніше обраному напрямку, який визначається існуючими тенденціями; стратегії другого рівня – інноваційні стратегії, що інтегрують у якісно новому, світовому масштабі в єдиний вектор розвитку мотиваційні, економічні, організаційно-адміністративні механізми для суттєвих структурних та якісних змін територіального розвитку, не беручи до уваги тенденції, що склалися. З огляду на поглиблення інтеграційних процесів і формування транснаціональних виробництв найбільш ефективними визнані стратегії другого рівня.

Наявність стратегії дозволяє зробити механізм управління регіону більш відкритим, дає можливість всім громадським силам, включаючи

представників господарюючих, фінансових, наукових структур, брати участь у виборі перспектив розвитку, що відображається у стратегічних планах.

Стратегічний план розкриває основні цілі та орієнтири розвитку на тривалий період; може використовуватись як найважливіша конкурентна перевага при суперництві з іншими територіями за інвестиції, робочу силу і передові позиції в міжнародному співробітництві, дозволяє більш ефективним способом використовувати обмежені ресурси, які має регіон.

Водночас, стратегічний план орієнтує підприємницьке співтовариство в інвестиційній діяльності, оскільки містить інформацію про великі інвестиційні проекти. Формування та реалізація стратегічного плану розвитку регіону дозволяє вирішувати основні проблеми, дає загальне уявлення про відтворювальний процес їх території, кількісну і якісну характеристику цього процесу, що в свою чергу, дозволяє в ході прийняття управлінських рішень вивчити, які взаємовідносини (структурні, функціональні) складаються між окремими ланками регіону і як побудувати шкалу пріоритетів для проблем, що потребують першочергового вирішення.

Особливості стратегічного плану полягають в тому, що вони відображають систему цінностей, бачення майбутнього розвитку регіону в потрібному напрямку з урахуванням обмежень, що накладаються середовищем. Водночас план є інструментом координації, який забезпечує узгодженість цілей і у випадках конфліктів або протиріч, полегшує вироблення компромісів на базі об'єктивних критеріїв.

Стратегічне планування дозволяє дати об'єктивну інтерпретацію розходженням між цілями і результатами діяльності, сприяє узгодженості дій, використанню ресурсів, забезпечує оптимальність їх розподілу.

Основними складовими організації процесу реалізації ЕОС планів є забезпечення інтеграції державної економічної та екологічної політики на національному та регіональному рівнях у контексті збалансованого розвитку, максимальне сприяння виконанню законів та інших нормативних актів з охорони навколишнього середовища, використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, організації екологічного управління.

Процес планування не може всебічно вирішувати завдання обґрунтованого досягнення економічних та інших результатів у майбутньому періоді часу, якщо не буде налагоджено зворотній зв'язок з об'єктами планування, що являють собою дані про його фактичний стан, ступінь виконання намічених результатів, ефективності використання ресурсів. Організація та координація – це ті функції управління, які є основою формування організаційно-розпорядчого, нормативно-правового механізмів реалізації стратегічних планів. При цьому важливим моментом є координація діяльності міністерств, відомств, підприємств, установ та організацій, незалежно від форм власності та підпорядкування, у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання й відновлення природних ресурсів та екологічної рівноваги; максимальна погодженість поточних і перспективних планів роботи галузей, підприємств, установ та організацій у питаннях екологізації господарювання,

використання природних ресурсів й охорони навколишнього природного середовища [172].

Забезпечення додержання вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища всіма державними органами, підприємствами, установами й організаціями, незалежно від форм власності та підпорядкування, а також громадян передбачає організацію ефективного контролю і нагляду.

Для цих цілей пропонується використовувати загально визнаний, ефективний інструмент управління яким є контролінг. Його потенційні можливості достатні для застосування на рівні державного управління і, зокрема, при реалізації найважливішої функції державної влади – стратегічного планування.

З позиції інституційного підходу стратегічне планування слід розглядати як процес формування сукупності програмних документів різного ієрархічного рівня, що передбачає визначення послідовності, підпорядкування, залежностей планів різного рівня деталізації та змістовного наповнення відповідно до поставлених цілей.

Для забезпечення територіальних інтересів доцільно розробити та опанувати сучасні інструменти економіко-екологічної політики на своєму рівні, для самостійного вирішення проблем, які визначаються компетенцією цих органів влади на основі прийнятих на національному рівні стратегій.

У той же час, коли мова йде про необхідність розробки економіко-екологічних стратегій регіону, слід мати на увазі, що стартові умови формування таких стратегій для різних регіонів значно відрізняються за кадровим, промисловим, природно-ресурсним потенціалом, зацікавленості державних та регіональних органів влади, підтримці бізнесу та громадських структур.

Як свідчить проведений нами аналіз регіональних стратегій, обґрунтування та характеристики стратегій кожного регіону мають деякий обов'язковий набір проблем, які відображають сьогоднішнє розуміння предмета регіональних стратегій. До їх складу входять:

- оцінка місця регіону в національній економіці (включаючи конкурентні переваги);
- аналіз потенціалу регіону (природно-ресурсного, демографічного, виробничого, науково-технічного);
- сучасна соціально-економічна ситуація, загрози та ризики, фактори, що стримують розвиток;
- система пріоритетів розвитку;
- цілі і задачі розвитку;
- основні напрями розвитку провідних галузей, виробничих комплексів, інноваційна діяльність;
- соціальна політика;
- охорона природного середовища, екологічна політика;
- розвиток зовнішньоекономічних зв'язків;
- очікувані результати від реалізації стратегії.

В регіональній політиці слід виходити з того, що економічний і соціальний розвиток територій повинен базуватися, в першу чергу, на більш ефективному, збалансованому та виваженому використанню геополітичного, природно-ресурсного, економічного, фінансового, соціального, кадрового потенціалу території. Відповідно в основу розробки стратегії повинен бути покладений новий підхід до стратегічного планування.

У процесі ЕОСП необхідно робити можливим вирішення протиріччя, які перешкоджають розвитку регіону, зокрема:

- між спеціалізацією і комплексністю розвитку економіки регіону, що виражається в різній спрямованості інтересів центру і території;
- між централізацією та децентралізацією, що виявляється в тому, що державне регулювання регіонального розвитку здійснюється на не достатній для розширеного відтворення бюджетно-податковій основі (на територіальному рівні при існуючому підході відсутні дієві економічні важелі і стимули для самостійного розвитку);
- існуюча практика планування бюджетів на один рік суперечить довгостроковим цілям стратегічного планування.

При формуванні економіко-екологічної політики регіону слід розрізнити першочергові економічні й екологічні завдання, які варто вирішувати найближчим часом, і перспективні стратегічні цілі, послідовна реалізація яких призводить до формування ефективного, конкурентоспроможного регіону.

Екологоорієнтований стратегічний план – це індикативний документ, який дозволяє адміністративним органам регіону та всьому його співтовариству діяти спільно. Тобто він покликаний виконати об'єднуючу функцію, забезпечити взаємозв'язок та взаємодію всієї системи існуючих та перспективних документів, визначити роль кожного, висунути й обґрунтувати механізми, які дозволяють інтегруватися окремим галузевим і цільовим програмам в єдине ціле, а не конкурувати один з одним через обмеженість ресурсів; це управлінський документ, який містить взаємопов'язаний опис різних аспектів діяльності з розвитку регіону, розробку методів організації руху за обраними напрямками; обґрунтування раціональних способів використання ресурсів.

Таким чином, до основних характеристик екологоорієнтованого стратегічного плану розвитку регіону відносяться:

- врахування сильних і слабких сторін регіону, прагнення посилити, розвинути, сформувати конкурентні переваги з орієнтиром на створення кращих, екологічнобезпечних умов життя людей;
- ідеї та принципи, які орієнтують виробника товарів і послуг, інвесторів, адміністрацію та населення, допомагаючи їм приймати рішення, що базуються на баченні майбутнього розвитку (ідеальної моделі);
- партнерська взаємодія всіх сил (активізація економічної діяльності об'єктивно припускає прискорену трансформацію традиційних механізмів державного управління в нові, демократичні, ринкові форми регулювання).

Окремі стратегічні плани регіону можуть виконуватися паралельно, послідовно-паралельно або послідовно залежно від встановлених

пріоритетів, але терміни здійснення в загальній сукупності не повинні перевищувати встановленого періоду.

Комплексність формування стратегічних планів виявляється і в тому, що для сукупності планів слід координувати дати виконання конкретних заходів, погоджувати дії виконавчих органів, розраховувати кошторис витрат усіх видів ресурсів на виконання заходів, визначати джерела фінансування витрат, координувати плановані результати. Комплексність формування ЕОС плану розвитку регіону дозволяє отримати системний ефект, який проявляється у збільшенні економічних і фінансових результатів на основі координування здійснюваних витрат, виконавців, джерел фінансування без незворотної шкоди довкіллю за умови ефективного використання природних ресурсів та асиміляційного потенціалу території.

Набуває істотного значення нормативний підхід до екологоорієнтованого стратегічного планування розвитку регіону, особливо – на довгострокову перспективу, оскільки цільові орієнтири, по-суті, є нормативними величинами. Так, наприклад, нормами можуть виступати стандарти життя, виходячи, з досягнутого рівня якості життя в іншому регіоні, що знаходиться в аналогічних соціально-економічних умовах. Нормативний підхід до складання і реалізації стратегічних планів використовує встановлення орієнтирів результативності, яких прагне система екологоорієнтованого стратегічного планування в довгостроковій перспективі, виходячи не з досягнутого на поточний період стану економіко-екологічних та інших процесів, темпів соціально-економічного щорічного розвитку, а з очікуваних у перспективі кількісних оцінок. Однак ці оцінки повинні бути обґрунтованими, отриманими в процесі аналізу сильних і слабких сторін, можливостей і загроз соціально-економічного розвитку і найбільш ймовірного впливу факторів нестійкого зовнішнього середовища.

Середньострокові плани розвитку регіону повинні розроблятися послідовно – кілька планів на менш тривалі періоди часу. Вони повинні бути розгорнутою програмою всієї виробничої, господарської та соціальної діяльності регіону, спрямованої на досягнення основних стратегічних цілей при найбільш повному і раціональному використанні матеріальних, трудових, фінансових та природних ресурсів.

Середньострокові плани можуть бути інструментом реалізації програм розвитку регіону. Програмування як метод державного регулювання використовується для концентрації сил і засобів на реалізації обраних стратегічних пріоритетів.

Таким чином, прогнозування, стратегічне й індикативне планування та соціально-економічне програмування нерозривно взаємопов'язані і відіграють ключову роль в регіональному регулюванні розвитку ринкової економіки.

Таким чином, завдяки чіткій ієрархічній структурі відбувається поетапне планування розвитку регіону, що дає можливість на основі деталізації системи показників та індикаторів ЕОСП реалізувати поставлені завдання та досягти стратегічних цілей.

6.3. Інституційний механізм еколого-орієнтованого стратегічного планування розвитку національної економіки

Еколого-орієнтоване стратегічне планування (ЕОСП), як складова загальної системи стратегічного соціально-економічного планування, базуючись на концепції сталого розвитку в глобальному масштабі та структурному реформуванні національної економіки на засади «зеленого» курсу, основною своєю ціллю ставить отримання оптимального варіанту розвитку її регіонів при мінімізації всіх видів необхідних для цього ресурсів [7, С. 23-35.]. Засобом реалізації екологоорієнтованих стратегічних планів розвитку національної економіки є інституційний механізм, який покликаний забезпечувати «зелене» зростання та узгодження соціальних, екологічних, економічних інтересів суспільства, держави та суб'єктів систем господарювання.

Як система інституційний механізм – це сукупність інституцій, методів, заходів та інструментів, призначених для ефективної реалізації цілей «зеленого» розвитку національної економіки, закладених в екологоорієнтованих стратегічних планах. Їх дія забезпечується основними складовими, визначеними нами за функціональним підходом: це – оцінка впливу на навколишнє природне середовище (НПС), екологічний аудит, екологічний моніторинг, екологічне прогнозування, екологічна експертиза, екологічна сертифікація та ліцензування господарської діяльності. Перелічені інструменти формують структуру інституційного механізму екологоорієнтованого стратегічного планування розвитку національної економіки (рис. 13).

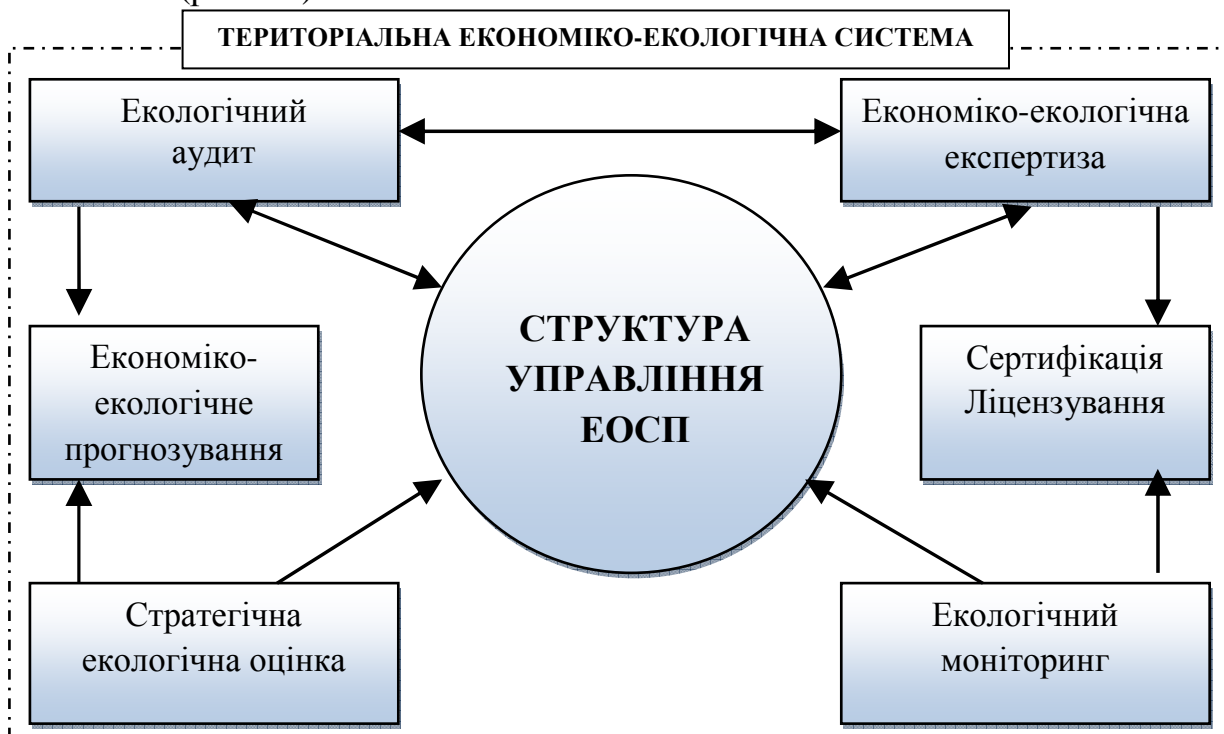

Рис. 13. Структура інституційного механізму розробки та реалізації еколого-орієнтованих стратегічних планів розвитку територіальних економіко-екологічних систем

Цілі інституційного механізму стосовно «зеленого» розвитку можна сформулювати так:

- стабілізація та покращення екологічної ситуації загалом, екологізація економічної діяльності у межах інституційних та структурних перетворень, адекватних ринковим відносинам;
- створення оптимальних умов для ефективного використання, збереження та відтворення природно-ресурсного потенціалу територій;
- мінімізація шкоди природним екосистемам, відшкодування збитків та страхування екологічних ризиків;
- впровадження ресурсозберігаючих технологій, біотехнологій, використання ощадливих методів природокористування;
- оптимізація структури економіки країни загалом та її регіонів з урахуванням особливостей територій;
- стимулювання економічної зацікавленості в раціональному та економічному використанні природних ресурсів;
- обмеження неефективної конкуренції з метою усунення з ринку неекологічних технологій, устаткування, продуктів та послуг.

Формування інституційного механізму реалізації екологоорієнтованих стратегічних планів розвитку національної економіки повинне здійснюватися на основі таких принципів: науковості, соціальної направленості планів, пріоритетності, системності, комплексності дії, узгодженості, взаємодоповнення, збалансованості, інфраструктурної забезпеченості, превентивності, альтернативності, екологічного пріоритету та застереження, екологічної та економічної безпеки ведення бізнесу та життєдіяльності, комплексності, превентивності екологічних злочинів [178].

Основними функціями інституційного механізму реалізації екологоорієнтованих стратегічних планів розвитку національної економіки є:

- підтримка стійкої динаміки функціонування і «зеленого» розвитку територій;
- забезпечення екологічно доцільного та суспільно справедливого розподілу природних ресурсів і умов та упорядкування процесу їх використання;
- створення екологічно орієнтованих, стимулюючих «зелених» розвиток норм та правил господарювання в національній економіці.

Для забезпечення екологічної орієнтації необхідно включити відповідний мотиваційний механізм для адекватного сприйняття «зелених» пріоритетів. Традиційно в основі такого механізму розглядаються екологічні обмеження, заборони та стимули. При цьому використовуються правові, організаційні, фінансові інструменти. Важливим вбачаємо розробку системи формальних і неформальних інституційних обмежень, які б мотивували узгодження довгострокових та короткострокових цілей в межах екологоорієнтованого стратегічного планування. Передусім це стосується цінностей «зеленої» економіки: пріоритет екологічної безпеки, охорони і раціонального використання природних ресурсів, їх відтворення та збереження для майбутніх поколінь. Саме на основі цього повинні

формувався довгострокові програми, проекти соціально-економічного розвитку, прийматися політичні, науково-технологічні рішення. При цьому, дія мотиваційного механізму повинна не просто стимулювати до вибору ресурсозберігаючих технологій, бережливого ставлення до природних ресурсів, а й унеможливити антиекологічний і антисоціальний вибір.

Найбільш дієвим економічним інструментом досягнення такого ставлення у суб'єктів господарювання є перетворення “зовнішніх витрат” у “внутрішні”.

Інструменти інституційного механізму реалізації екологоорієнтованих стратегічних планів розвитку національної економіки повинні забезпечувати:

- ефективну діяльність та передбачуваність її результатів;
- свободу вибору способів виконання нормативно-законодавчих вимог;
- передбачуваність обмежень, їх наукову обґрунтованість та оцінку можливих наслідків;
- відповідні умови впровадження – поступовість та послідовність;
- доступність та рівність можливостей для усіх суб'єктів;
- можливість адекватної оцінки отримуваних результатів та доступність інформації.

Всі складові інституційного механізму мають екологічну орієнтацію, спрямовані на збереження, відтворення, використання природних ресурсів в межах екологічної безпеки та на засадах сталого розвитку.

Інституційний механізм реалізації екологоорієнтованих стратегічних планів розвитку національної економіки, з позиції процесного підходу, можна розглядати як сукупність чинників спрямованої дії спонукального характеру до змін, під впливом яких забезпечується налаштування, регулювання природно-ресурсного потенціалу регіону загалом або його окремих елементів, що забезпечить досягнення очікуваних результатів і реалізацію визначених цілей.

Інструменти інституційного механізму реалізації екологоорієнтованих стратегічних планів розвитку національної економіки взаємопов'язані, їх вибір взаємообумовлений і тому створюють нову якість, визначену саме цим поєднанням. Особливість цієї взаємодії визначається предметом, об'єктами, суб'єктами, рівнем формування та дії інституційного механізму, його типом, використовуваними важелями впливу та інструментами.

Кожен з інструментів має власний предмет в межах національної економіки. Об'єкти – елементи національної економіки, природокористувачі незалежно від характеру і напрямку діяльності.

Суб'єкти інституційного механізму реалізації екологоорієнтованих стратегічних планів розвитку національної економіки можуть бути поділені на дві групи: загального характеру та спеціалізовані. До першої групи відносяться органи державної влади, місцевого самоврядування, наукові та освітні заклади, підприємства та підприємці тощо, громадські організації. До другої – спеціалізовані установи з проведення аудиту, розробки норм та нормативів, експертизи, контролю, моніторингу, ліцензування, сертифікації,

прогнозування національного розвитку. Ці суб'єкти включаються як розробники та виконавці, або виконують контролюючі функції в процесі розробки та реалізації екологоорієнтованих стратегічних планів розвитку національної економіки.

Засоби дії механізму за характером впливу можна поділити на три групи: адміністративні, законодавчі, організаційні. Законодавче регулювання полягає у прийнятті відповідних законодавчих актів, які встановлюють суб'єктів, їх права і обов'язки, порядок і методи здійснення діяльності. Адміністративне – передбачає надання прав регулювання (обмеження та стимули, норми, нормативи, санкції, ліміти, квоти) певним спеціалізованим установам (система органів контролю та управління, дозвільні, ліцензування, сертифікації, експертизи проектів, моніторингу, аудиту), які формують організаційну структуру екоменеджменту.

За ієрархічним рівнем функціонування складових інституційного механізму розрізняють державний, регіональний, місцевий, об'єктний. Тобто, корегуюча дія механізму повинна враховувати регіональні особливості розвитку економіки, які можуть бути значними і залежати від стратегії розвитку регіону загалом і його ресурсно-екологічної сфери зокрема.

Розглянемо окремі складові даного механізму, які мають специфіку стосовно забезпечення реалізації екологоорієнтованих стратегічних планів розвитку національної економіки.

Екологічний аудит ми розглядаємо як інструмент для систематичної перевірки екологічного потенціалу, екологічних ризиків і шансів територіальної системи будь-якого рівня, впливу її елементів на навколишнє середовище. Метою екологічного аудиту є оцінка впливу і прогнозування економіко-екологічних наслідків діяльності господарюючих суб'єктів на навколишнє середовище, встановлення відповідності діяльності вимогам чинного природоохоронного законодавства, екологічних нормативних актів, стандартів, правил, постанов і розпоряджень державних і природоохоронних органів, визначення основних напрямків забезпечення екологічної та економічної безпеки виробництва, підвищення ефективності природоохоронної діяльності.

На підставі системного підходу до процесу управління екологічною аудиторською діяльністю розроблено алгоритм, згідно з яким всі етапи управління залежно від виконуваних функцій поділені на основні блоки: планування, організація, операційна функція, контроль і мотивація [41, с. 40-43].

У практичній діяльності проводяться різного виду екологічні аудити, зокрема: системний аудит – дослідження організації підприємства і його процесів щодо їх структурної та функціональної дієздатності; аудит процесів – перевірка певних виробничих процесів і процедур з точки зору рекомендованих заходів для захисту навколишнього середовища з виявленням найбільш небезпечних ділянок так званих «гарячих точок» цього виробництва; контрольний аудит – перевірка виконання різних законодавчих або нормативно-регламентуючих актів підприємствами тощо; аудит з особливих причин (обробки та зберігання спеціальних відходів; впливу виробничого

процесу на здоров'я персоналу і навколишнього населення; якості продуктів; викидів (скидів) підприємства у навколишнє середовище; систем управління охороною навколишнього середовища тощо) [175, с. 99-101].

Внутрішній та зовнішній аудит – основа і необхідний етап для проведення екологічної оцінки та сертифікації [23, с. 78].

Різноманіття і значимість факторів, що впливають на територіальні системи, а також складність об'єктів, які підлягають сертифікації або види діяльності, які підлягають ліцензуванню, обумовлюють необхідність їх економіко-екологічної оцінки. Традиційні методи колективних експертних оцінок, орієнтовані на економіко-екологічний прогноз, дозволяють акумулювати ідеї спеціалістів у перспективних напрямках сталого розвитку національної економіки. Вони прийнятні та перспективні в екологічній експертизі, екологічній оцінці та екологічному аудиті. На нашу думку, в контексті дослідження доцільно використовувати саме стратегічну екологічну оцінку (СЕО), методологічні основи якої розроблені на міжнародному рівні [37, 142], і адаптовані до проблем стратегічного планування.

СЕО закладається в основу процесу планування, який використовується для прогнозу, аналізу і тлумачення суттєвих впливів очікуваної діяльності на довкілля. СЕО розробляється та узгоджується з громадськістю, шляхом слухань, або в інформаційних повідомленнях, з метою запобігання або мінімізації неприйняття населенням проектних рішень. Одночасно стратегічна екологічна оцінка допомагає оцінити реальний потенціал ресурсів, максимізувати вигоди від накресленої діяльності, передбачає процес, який може: змінити і поліпшити проект (програму) діяльності; забезпечити ефективне використання ресурсів; поліпшити соціальні аспекти діяльності; визначити заходи щодо моніторингу та управління.

Проте, щодо адекватної взаємодії в процесі екологоорієнтованого стратегічного планування, СЕО повинна передбачати: чітке формулювання умов застосування експертних оцінок, що визначаються специфікою стратегічних планів для територіальних систем певного рівня; визначення завдань; процедуру; критерії якості СЕО; відкритість; узгодження з чинним законодавством, міжнародними угодами та досвідом застосування; організаційне забезпечення (формування відповідної інфраструктури); обов'язковість врахування результатів при прийнятті рішень щодо стратегічного курсу та реалізації програмних документів, включаючи виклад рішення в письмовому вигляді, перманентний моніторинг і аналіз змін.

Такі організаційні рішення (які не потребують істотних фінансових витрат), як введення механізму регіональної економіко-екологічної експертизи та екологічного аудиту інвестиційних проектів і програм є одними з найбільш перспективних напрямів у прогнозуванні та плануванні соціально-економічного розвитку, підвищення ролі і відповідальності суб'єктів територіальних систем у вирішенні проблем екологізації економіки.

Основними завданнями екологічного та природно-ресурсного моніторингу є:

- нагляд за роботою природокористувачів та забруднювачів довкілля;
- нагляд за станом природного середовища, процесами його зміни під дією антропогенного навантаження;
- оцінка фактичного стану довкілля, природних рекреаційних ландшафтів, прогнозування можливих змін;
- підготовка та надання інформації про стан довкілля для прийняття відповідних рішень владними структурами, активізації окремих інструментів впливу, прийняття підприємницьких рішень, зміни цін на ринку природних ресурсів.

Служби моніторингу можуть формуватися за галузевим (служба санітарно-гігієнічного моніторингу лісового фонду, водних об'єктів, джерел антропогенної дії тощо) або регіональним принципом з об'єднанням у Державну систему екологічного моніторингу, яка здійснюватиме діяльність на основі системи стандартів та нормативів.

Стандарти і нормативи включають нормативи та ліміти на викиди/скиди забруднюючих речовин, ліміти спеціального використання природних ресурсів, квоти на їх видобуток, нормативи відвідування природоохоронних територій, екологічно допустимі навантаження на природні ландшафти, заборони на розміщення шкідливих виробництв та відходів. Необхідність впровадження стандартів і нормативів диктується зростанням частки антропогенного та техногенного навантаження на територіальні системи, внаслідок чого спостерігається поступова деградація всіх її компонентів. Формування умов для ефективного захисту довкілля потребує розробки цілого комплексу природоохоронних заходів, спрямованих на обмеження, ліквідацію дії чинників, які негативно впливають на стан навколишнього середовища, усунення негативних наслідків господарської діяльності. Крім того, погіршення стану НПС викликане відсутністю економічних важелів, механізмів контролю та нових норм їх використання.

Ліцензування господарської діяльності пов'язане з необхідністю забезпечення екологічного моніторингу і контролю за негативною дією господарських систем на довкілля. Макроекономічне регулювання проводиться у межах всієї національної економіки або окремих її сфер. Це структурна та інституційна перебудова, фінансово-кредитна та податкова політика, державне регулювання цін, посилення ролі приватного сектора, лібералізація зовнішньої торгівлі, проїзду через кордон, створення сприятливого інвестиційного клімату тощо. Мезорегулювання враховує особливості регіонального розвитку. Успіх дії механізму на макро- та мезорівні значною мірою визначається їх дієвістю на мікрорівні. Це формування політики екологобезпечного бізнесу на основі економічної зацікавленості, формування його стратегій розвитку з позицій соціально-етичного маркетингу, матеріальної та цивільно-адміністративної відповідальності. Звідси випливає необхідність впровадження стимулів для

ефективного природокористування, використання ресурсозберігаючих, екологічно чистих технологій, застосування вторинної сировини, запобігання забрудненню довкілля, виробництва екологічно чистої продукції, відтворення порушених ландшафтів, відновлення біорізноманіття територій.

У екологоорієнтованому стратегічному плануванні розвитку національної економіки має бути реалізований принцип інтеграції процесів економічного розвитку з вимогами охорони довкілля, раціонального використання природно-ресурсного потенціалу і забезпечення екологічної безпеки. При цьому інтегрований підхід до їх рішення сприятиме економічно обґрунтованому і стабільному соціально-економічному розвитку держави.

Зрозуміло, що для узгодженості дії окремих важелів, інструментів, напрямів впливу, формування єдиної стратегії реалізації екологоорієнтованих стратегічних планів розвитку національної економіки необхідно:

- створити відомчі, регіональні та національні центри прогнозування розвитку територій, для забезпечення обґрунтованості екологоорієнтованого стратегічного планування їх розвитку;
- сформувати і впровадити в практику ефективні норми та нормативи, дотримання яких постійно відслідковувалося в процесі екологічного моніторингу;
- впровадити дійєву систему екологічного аудиту та сертифікації;
- сформувати єдині вимоги до проведення екологічної оцінки та експертизи.

У результаті цілеспрямованих зусиль створюється можливість системного регулюючого впливу, що забезпечує оперативний і стратегічний ефект. Тобто, загальною метою дії механізму є узгодження екологічних, соціальних та економічних інтересів суб'єктів господарювання як по вертикалі – національної економіки, галузевих, підприємницьких, так і по горизонталі – національних, регіональних, місцевих.

Важливо, що інструменти інституційного механізму реалізації екологоорієнтованих стратегічних планів розвитку територіальних економіко-екологічних систем взаємопов'язані, їх вибір взаємообумовлений і тому створює нову якість, визначену саме цим поєднанням. Їх взаємодія у часі та просторі може змінюватись, що викликає позитивну чи негативну ситуацію (у соціальній, екологічній чи економічній сфері) і спонукає до посилення чи послаблення дії окремих важелів та інструментів.

6.4. Інструменти забезпечення «зеленого» зростання

6.4.1. Екологічний аудит

В умовах сучасності екологічний аудит є всесвітньо визнаним важелем підвищення не тільки екологічної, але й економічної ефективності виробництва, який має свою історію розвитку та національну і міжнародну нормативно-правову базу. Це, перш за все, державні стандарти серії ДСТУ ISO-14000, що відповідають міжнародним стандартам серії ISO-14000 та достатньо активно поширюються в Україні.

В доповнення до цього, 16 липня 2004 р. Президент України підписав прийнятий Верховною Радою України 24 червня 2004 р. Закон України “Про екологічний аудит”, який визначив основні правові та організаційні засади здійснення екологічного аудиту в Україні. Його спрямованість на підвищення екологічної обґрунтованості та ефективності діяльності суб’єктів господарювання в Україні стала своєрідною ключовою віхою на шляху впровадження інноваційних еколого-економічних реформ.

Екологічний аудит як один з ефективних інструментів корпоративної політики зародився ще на початку 70-х років ХХ ст., коли приватні компанії Західної Європи і Північної Америки почали притягуватися до юридичної відповідальності за шкоду, завдану навколишньому природному середовищу. Компенсація пов'язаних з цим збитків примусили такі компанії оцінювати відповідність впливу господарської діяльності вимогам екологічного законодавства. За деякими ознаками таке оцінювання відповідало методології проведення фінансового аудиту, тому й за аналогією дістало назву екологічного аудиту.

За визначенням міжнародних стандартів, **екологічний аудит** – це документально оформлений систематичний, незалежний процес перевірки, який передбачає збирання та об’єктивне оцінювання доказів аудиту для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи екологічного управління та інформації з цих питань критеріям аудиту, а також передбачає передавання результатів перевірки замовнику [17].

За визначенням Ради Європейського Союзу, **екологічний аудит** — це засіб управління, який надає систематизовану, періодичну, об’єктивну й задокументовану оцінку стосовно системи управління та процесів, спрямованих на охорону навколишнього середовища, щоб:

- підвищити ефективність і полегшити контроль за діяльністю компанії, що впливає на навколишнє природне середовище;
- оцінювати узгодженість діяльності компаній на засадах екологічної політики.

Міжнародна торгова палата визначає **екологічний аудит** як інструмент управління, що охоплює системну, періодичну, задокументовану та об’єктивну оцінку відповідності організаційної системи екологічного управління і технологічних процесів екологічним цілям, що передбачає підвищення контролю за практичною діяльністю в галузі охорони навколишнього середовища, а також оцінку відповідності виробництва критеріям екологічної політики компанії, зокрема в контексті нормативних природоохоронних вимог.

Найближчими українськими термінологічними еквівалентами терміна «екологічний аудит» можна вважати такі терміни, як **«екологічне обстеження»**, **«екологічний огляд»**. Тобто, екологічний аудит визначає діагноз «екологічного здоров'я» підприємства, спроможність його «технологічного організму», виробничих систем самоочищатися і не забруднювати навколишнє природне середовище, виробляти екологічно чисту продукцію і бути привабливим для залучення інвестицій. Саме тому

західні компанії звертаються до екологічних аудиторів (юридичних або фізичних осіб), які можуть об'єктивно оцінити їх екологічний стан, визначити наявні відхилення від норм, тобто від вимог чинного природо-охоронного законодавства або міжнародних стандартів, і накреслити заходи щодо приведення їх виробничої діяльності у відповідність із цими вимогами, а в кінцевому підсумку — підвищити їх котирування як на ринку продукції, так і на ринку інвестицій. Фахівці, що мають достатній досвід у впровадженні екологічного аудиту, характеризують останній як такий інструмент управління, який ґрунтується на системному підході і за допомогою якого оцінюється екологічна ефективність управління підприємством для збереження навколишнього природного середовища й підтримки конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості об'єктів за рахунок впровадження екологічно чистого виробництва.

У більш широкому філософському розумінні екологічний аудит — це засіб підвищення екологічної свідомості суб'єктів господарської діяльності й громадськості, що врешті-решт надає йому можливість зайняти провідне місце в механізмі екологізації виробництва і суспільства в цілому.

Характерними особливостями екологічного аудиту є його незалежність, конфіденційність, об'єктивність, системність, компетен-тність, ліцензійність та відповідність цілям, які визначаються замовником під час укладання договору на проведення екоаудиту. Ці особливості регламентуються як в міжнародному (ISO-14000), так і державному (ДСТУ-ISO 14000) контексті.

Еколого-аудиторська діяльність може здійснюватися на рівні:

- державних установ;
- галузі — оцінювання відповідності загальній екологічній політиці галузі;
- корпорації (корпоративний аудит);
- території (регіону, місцевості);
- підприємства.

На практиці сфера еколого-аудиторської діяльності може бути набагато ширшою за стандартне визначення, залежно від намірів замовника щодо використання екоаудиту. Останнім часом з метою зменшення екологічних витрат стало характерним створення у великих компаніях власних програм проведення екологічних аудитів та спеціальних аудиторських підрозділів, які безпосередньо підпорядковані керівництву компанії.

В умовах дії принципів сталого розвитку, проголошених на Всесвітніх саммітах у Ріо-де-Жанейро та Йоганнесбурзі, і особливо впровадження принципу винуватця («забруднювач платить») екологічний аудит набуває особливого значення для корпорацій, підприємств як інструмент захисту корпоративних інтересів і в той же час як засіб гармонізації відносин із суспільством, державою.

У США, Японії, так само як і в ЄС, останнім часом дедалі більше простежується істотна залежність конкурентоспроможності компаній від

їхньої екологічної політики та ефективності системи екоменеджменту та екоаудиту (EMAS).

Цю систему можна розглядати як приклад регулювання забруднення, коли відповідальність і партнерство відіграють однакову роль в охороні довкілля як ринковий механізм екологічного управління, а не як інструмент адміністративно-командної системи. Система спрямована на добровільне й гнучке прискорення процесу поліпшення екологічних характеристик діяльності підприємств та узгодження їх діяльності з екологічними вимогами.

У постанові Ради ЄС № 1836/93 (Європейський регламент з екологічного управління і аудиту) зазначається, що цілі та принципи екологічної політики в ЄС полягають, зокрема, у запобіганні забрудненню, у його зменшенні й максимальній ліквідації на основі принципу «забруднювач платить», у забезпеченні ефективного управління ресурсами та у використанні чистих технологій, що сприяє самовідтворюваному розвитку суспільства. З цього випливає відповідальність корпорацій (підприємств) за розробку й впровадження екологічної політики, цілей та програм, а також ефективних систем екоменеджменту не тільки з метою дотримання вимог природоохоронного законодавства, а й для обґрунтованого безперервного поліпшення екологічних характеристик діяльності підприємства. Це, у свою чергу, вимагає розуміння працівниками корпоративних підприємств доцільності такої політики та підготовки її до розробки й впровадження в системі екологічного менеджменту.

Як окремий елемент управління екологічний аудит почав розвиватися в економічно розвинених країнах – США, Канаді, Великобританії, Німеччині, Нідерландах та інших ще в 70-ті роки ХХ ст. і був спрямований на регулювання заходів з охорони навколишнього природного середовища. Розвиток екологічного аудиту в розвинених країнах обумовлений підсиленням економічних і адміністративних санкцій за порушення вимог законодавства у сфері охорони довкілля, уніфікацією стандартів у сфері торгівлі, кредитної і фінансової політики у зв'язку зі створенням єдиного еколого-економічного простору, наприклад, в рамках ЄС. В цих країнах прийняті національні стандарти і нормативно-правові акти та розроблені концепції у сфері екологічного аудиту, який широко застосовується як засіб отримання і оцінки екологічної інформації про підприємство, а також з метою розробки корегуючих заходів та прийняття ефективних еколого орієнтованих управлінських рішень.

Серед перших розробників програм екологічного аудиту були компанії US Steel, Allied, Chemical і Occidental Petroleum.

В середині 80-х років екологічний аудит, введений Міжнародною торговою палатою, сформувався як метод внутрішнього адміністративного управління для посилення контролю за виробничою діяльністю підприємств і включав в основному оцінку відповідності діяльності підприємства природоохоронному законодавству.

В 1984 р. Національне агентство з охорони навколишнього середовища США розробило концепцію екологічного аудиту для федеральних агентств.

Як наслідок, впродовж трьох наступних років власні програми екоаудиту розробили вже біля 40 різних федеральних агентств. Екологічний аудит, який відіграє важливу роль в регулюванні конфліктів між Національним агентством з охорони навколишнього середовища США та підприємствами-порушниками природоохоронного законодавства, проводиться в обов'язковому регламенті, якщо причиною правопорушень є відсутність екологічної програми на підприємстві або неадекватність її екологічним вимогам.

Проведення екологічного аудиту у Франції пов'язано з введенням циркуляру з екологічного аудиту, прийнятого Францією як державою-членом ЄС на виконання директиви ЄС 67/548 від 1982 р., яка з'явилась після двох великих аварій на хімічних підприємствах в Фліксборо (Великобританія, 1974 р.) і в Севезо (Італія, 1976 р.).

З початку 90-х років багато комерційних банків почали використовувати екоаудит як засіб запобігання ризику неплатежів за позиками і банкрутству у зв'язку з діяльністю у сфері охорони навколишнього природного середовища. Активна роль у розвитку та впровадженні екологічного аудиту належить Deutsche Bank AG, як законодавцю у сфері фінансових аудиторських послуг.

Одним з лідерів розвитку екологічного аудиту є Великобританія, де в 1992 році Британським Інститутом Стандартизації був розроблений та виданий **Стандарт з управління навколишнім середовищем BS 7750 (Specification for Environmental Management System)**. Особливість цього стандарту полягала в тому, що в ньому не визначались вимоги до природоохоронної діяльності підприємств, а містилися рекомендації для створення ефективної системи управління навколишнім природним середовищем, для розвитку ініціативного екологічного аудиту, що повинно покращити екологічні характеристики господарської діяльності підприємств в цілому.

На початковому етапі передбачалось, що британські підприємства на добровільній основі будуть регламентувати свою господарську діяльність відповідно до принципів BS 7750. Пізніше до Великобританії приєдналися і інші держави, а сам стандарт, детально розроблений і супроводжений об'ємними навчальними посібниками, став основою для підготовки міжнародних документів.

В березні 1992 р. були видані „Вимоги до екологічного аудиту”, що були підготовлені відповідно до П'ятої програми екологічних заходів ЄС, яка базується на висновках та рекомендаціях доповіді Гру Брундтланд „Наше спільне майбутнє”. Метою цих вимог було створення стимулів використання екологічного аудиту для оцінки діяльності підприємств, що включає не тільки перевірку виконання вимог природоохоронного законодавства, а і завдань власної екологічної політики підприємства.

У 1993 році були остаточно погоджені й опубліковані вимоги до створення Системи екологічного менеджменту й аудитування (Eco-management and audit scheme or EMAS), підприємства ж одержали

можливість бути сертифікованими відповідно до вимог EMAS лише з 1995 року.

Таким чином, система екологічного менеджменту та аудиту навколишнього середовища (EMAS) призначена для забезпечення позитивного (ефективного) управління навколишнім природним середовищем, інформування громадськості, і через ринковий механізм – для забезпечення можливості підприємства виконати поставлені цілі з покращення стану довкілля.

Ефективне застосування системи EMAS почалося з кінця 1995 року, коли країни-члени ЄС зобов'язалися привести у відповідність національне законодавство згідно EMAS-Постанови. Так, наприклад, в Німеччині у 1995 р. був прийнятий Закон про екологічний аудит, який гарантує, по-перше, акредитацію незалежних, надійних і кваліфікованих екоекспертів і відповідних організацій; по-друге, дієвий нагляд за їх діяльністю; по-третє, ведення реєстру перевірених місць розташування підприємств. В 1995 р. в Австрії також був прийнятий закон про допуск та нагляд над експертами з охорони навколишнього середовища, а також про ведення реєстру місць розташування відповідно до EMAS-Постанови.

В березні 1996р. в ЄС було зареєстровано 142 підприємства, які брали участь в реалізації даної програми, серед яких 80% були представлені Німеччиною. Станом на 2007 рік за даними ISO World відповідно до стандартів EMAS було сертифіковано 4195 підприємств [23].

Система стандартів, прийнятих у Західній Європі, є особливою і винятковою, але всетаки майбутнє у цій сфері належить серії міжнародних стандартів систем екологічного менеджменту і аудиту ISO-14000, розроблених Технічним комітетом 207 (TC 207) Міжнародної Організації Стандартизації (The International Organization for Standardization).

Рішення про їх розробку явилось результатом Уругвайського раунду переговорів по Всесвітній торгівельній угоді та зустрічі на вищому рівні з навколишнього природного середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро в 1992 році. Моделлю для стандартів слугували британські стандарти BS 7750. Перші стандарти ISO-14000 були офіційно прийняті та опубліковані в кінці 1996 року.

Міжнародні організації вважають, що дані стандарти поряд із стандартами ISO-9000 з управління якістю продукції є важливим засобом досягнення нормативного регулювання і стимулювання розширення світової торгівлі та забезпечення сталого розвитку суспільства.

Добровільні стандарти ISO-14000 з управління навколишнім середовищем (екологічного менеджменту) мають величезний потенціал з покращання екологічної ефективності та зменшення відповідальності, яка покладається на підприємства природоохоронним законодавством. На думку фахівців, через 10 років від 90 до 100 відсотків великих підприємств, включаючи транснаціональні корпорації, будуть сертифіковані відповідно до ISO 14000, тобто одержать свідоцтво незалежної „третьої сторони” про те, що їх системи екологічного менеджменту відповідають цьому стандарту.

Мотивом для прийняття таких рішень для підприємств є в першу чергу те, що сертифікація буде однією з неодмінних умов маркетингу продукції на міжнародних ринках.

Системи екоменеджменту мають містити процедури екологічного аудиту, що дозволяє керівникам підприємств кваліфіковано та об'єктивно оцінити ступінь дотримання чинного екологічного законодавства й ефективність цих систем під час здійснення екологічної політики підприємства.

За оцінками фахівців, основним об'єктом екологічного аудиту є корпоративне підприємство, система його екоменеджменту, територія, на якій воно розташоване (проммайданчик і зона прилеглої місцевості — 5 км за периметром), його виробнича й технологічні системи, постачальники, природоохоронні споруди, відходи тощо.

Отже, предметом аудиту в межах підприємства стають усі системи забезпечення його життєдіяльності, тому правильніше розглядати підприємство як еколого-економічну систему з відповідною еколого-економічною безпекою діяльності.

Екологічний аудит здебільшого забезпечує підприємству не тільки екологічну, а й економічну безпеку. Систематичне проведення екоаудиту може запобігти банкрутству підприємства, зменшити витрати на ліквідацію непередбачуваних наслідків екологічної політики. Системи екоменеджменту підприємства повинні функціонувати таким чином, щоб показники екологічності постійно підтримувалися на рівні нормативних екологічних вимог, з тим щоб забезпечувати своєчасну некапіталоемну модернізацію виробництва. Такі показники еколого-економічної безпеки мають велике значення як для стану екологічної безпеки, так і для економічного функціонування підприємства в цілому.

Екоаудит здійснюється на основі звернення замовника (товаровиробника) до аудиторської фірми для надання кваліфікованої спеціалізованої (правової, екологічної, технологічної, маркетингової, інжинірингової) допомоги у вирішенні інвестиційних, ринкових та природоохоронних проблем. У договорі (контракті) обов'язково визначаються цілі екоаудиту. Вони можуть бути різними залежно від того, які проблеми виникли в замовника з постачальниками, з державними інспекційними органами, з інвесторами, суміжниками й у цілому з розвитком підприємства і конкурентоспроможністю його продукції.

Екоаудит також може проводитись як у складі комплексу заходів щодо фінансового оздоровлення підприємства, так і самостійно. У будь-якому випадку його висновки й рекомендації мають конфіденційний характер, що свідчить про захист інтересів товаровиробника.

При проведенні екоаудиту перевіряється ступінь відповідності характеру виробничої діяльності, продукції, системи управління екологічним вимогам: кількісним і якісним показникам, встановленим нормативно-правовими актами України у сфері охорони навколишнього середовища. При цьому оцінюють види діяльності, пов'язані з: охороною довкілля, його

станом на підприємстві; системою управління; дотриманням природоохоронного законодавства і встановлених екологічних вимог; фінансовими ризиками, пов'язаними з відповідальністю за порушення допустимого впливу на навколишнє природне середовище тощо.

Застосування екоаудиту необхідне в процесі приватизації державних підприємств, оцінки нерухомості, технологічних процесів та виробництв, встановленні відповідальності за екологічні збитки в системі екологічного страхування, при розгляді заявок, при виданні ліцензій, для екологічного обґрунтування інвестиційних проектів тощо.

Міжнародне співробітництво в галузі екологічного аудиту здійснюється відповідно до законів та міжнародних договорів України.

Якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші вимоги, ніж ті, що передбачені законодавством України, то застосовуються правила міжнародного договору.

В Україні робота по формуванню правової і нормативної бази в цій сфері тільки починається. За час незалежності законодавча і виконавча влада зробила досить значні кроки в розвитку законодавчо-нормативних засад запровадження екологічного аудиту. Екоаудит визнано в Україні одним з пріоритетних напрямів державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання ресурсів та забезпеченні екологічної безпеки. Впровадження екологічного аудиту віднесено до національного рівня управління, включено до переліку пріоритетних заходів Концепції сталого розвитку України, Національної програми екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро.

Прийнятий у 2004 р. Закон України "Про екологічний аудит" визначає основні правові і організаційні принципи здійснення екологічного аудиту і спрямований на підвищення екологічної обґрунтованості та ефективності діяльності суб'єктів господарювання. Для ефективного впровадження положень цього Закону необхідно оперативно і якісно розробити підзаконні акти, які стосуються питань навчання і акредитації екоаудиторів, а також сформувати нормативно-методичну базу, яка стосується власне процедур екологічного аудиту.

В цілому система екоаудиту в Україні розвивається за наступними напрямами:

- 1) як один з видів діяльності на ринку робіт та послуг природоохоронного призначення, що підлягає ліцензуванню;
- 2) як аудит природокористування, який активно розвивається поки що лише в сфері надрокористування. Очевидно, що в перспективі система екоаудиту охопить і інші сфери природокористування;
- 3) екологічний аудит території (міста, району), який поширений ще в меншій мірі, хоча до цього є безумовні передумови.

Доречно констатувати, що екологічний аудит визначається вітчизняними вченими по різному, зокрема:

- як інструмент управління, який базується на системному підході і за допомогою якого оцінюється екологічна ефективність управління підприємством з метою збереження навколишнього природного середовища і підтримки його конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості за рахунок екологічно чистого виробництва;

- як незалежне дослідження всіх аспектів екологічної діяльності промислового підприємства будь-якої форми власності для визначення розміру прямого чи непрямого впливу на стан довкілля з метою приведення природоохоронної діяльності у відповідність з вимогами законодавства і нормативних актів України, оптимізації використання природних ресурсів, зменшення енергоспоживання, зменшення відходів, попередження аварійних викидів і техногенних катастроф;

- як інструмент управління системи менеджменту, за допомогою якого оцінюється екологічна ефективність управління підприємством з метою охорони навколишнього середовища, а також підтримки конкурентоздатності та інвестиційної привабливості підприємства;

- як систематизований, документований процес отримання, вивчення і оцінки екологічної інформації про об'єкт аудиту на основі здійснення незалежної, позаповідомчої перевірки його відповідності певним критеріям з наданням результатів замовнику.

В Законі України „Про екологічний аудит” наведено таке тлумачення терміну: **«Екологічний аудит – це документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об'єкта екологічного аудиту, що включає збирання і об'єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи управління навколишнім природним середовищем та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту»** [17]. Таким чином, екоаудит є незалежною перевіркою екологічності господарської діяльності діючого підприємства з метою її достовірності, повноти, реальності відповідності природоохоронному законодавству, регламентуючим актам і вироблення рекомендацій по зниженню фактичних і потенційних фінансових збитків та екологічних витрат.

Коротко зупинимося на передумовах розвитку екологічного аудиту взагалі. У 1997 р. Держстандарт України затвердив Міжнародні стандарти ISO серії 14000 як державні стандарти, які є правовою основою діяльності з екологічного аудиту в Україні:

- ДСТУ ISO-14010-97 “Настанови щодо здійснення екологічного аудиту. Загальні принципи”;

- ДСТУ ISO-14011-97 “Настанови щодо здійснення екологічного аудиту. Процедури аудиту. Аудит систем управління довкіллям”;

- ДСТУ ISO-14012-97 “Настанови щодо здійснення екологічного аудиту. Кваліфікаційні вимоги до аудиторів з екології”.

Значно пізніше (в 2004 р.) ці стандарти були замінені одним - ДСТУ ISO-19011.

Дані стандарти формулюють базові вимоги щодо нормативів якості та надійності екоаудиту і забезпечують певний рівень гарантії результатів екоаудиторської перевірки при їх дотриманні. Стандарти визначають загальний підхід до проведення екологічного аудиту, його масштаби, питання методології, а також базові принципи, яких повинні дотримуватись всі екоаудитори незалежно від умов, в яких проводиться екологічний аудит.

Багато вчених по різному розглядають цілі екологічного аудиту, але найбільш повно їх можна визначити так:

- отримання об'єктивної оцінки про природоохоронну діяльність господарюючого суб'єкта в цілому і окремих напрямів його діяльності, про рівень екологічної безпеки підприємства;
- підготовка обґрунтованих рекомендацій зі стратегії і тактики підприємства у вирішенні природоохоронних задач, з покращення екологічних показників підприємства;
- виявлення достовірності і повноти інформації та екологічної звітної документації про свою діяльність;
- перевірка наявності на підприємстві необхідних норм, нормативів, планів заходів, графіків контролю, їх узгоджень в органах державного контролю;
- виявлення недоліків і помилок в обліковій, звітній, фінансовій документації;
- визначення повноти і своєчасності виконання природоохоронних заходів і розпоряджень органів державного контролю;
- перевірка виконання вимог екологічного законодавства;
- оцінка рівня організаційної роботи, нормативно-методичного забезпечення, ступеню підготовки персоналу.

Згідно Закону України „Про екологічний аудит” основними принципами екоаудиту є:

- незалежність, об'єктивність та неупередженість екоаудиту;
- визначеність цілей, термінів і періодичності екоаудиту;
- наукова обґрунтованість та документованість;
- професіоналізм та персональна відповідальність екоаудитора;
- наявність відповідних процедур, які забезпечують обґрунтований екоаудиторський висновок;
- достовірність даних і висновків екологічного аудиту;
- визнання і підтримка керівництвом.

Об'єктами екоаудиту є підприємства, установи і організації та інші господарюючі об'єкти, а також системи управління навколишнім середовищем.

Суб'єктами екологічного аудиту є:

- 1) замовники, тобто зацікавлені юридичні та фізичні особи, в т.ч.:
 - власники господарських об'єктів чи особи, що мають право доручати проведення екологічного аудиту;
 - центральні і місцеві органи виконавчої влади;
 - органи місцевого самоврядування

2) виконавці екологічного аудиту:

- екологічні аудитори, тобто фахівці, які мають відповідний кваліфікаційний сертифікат;

- аудиторські фірми, тобто організації, в статутну діяльність яких входить надання екологічних аудиторських послуг, та які мають відповідну ліцензію;

- експерти.

Відповідальність та діяльність екоаудиторів повинні охоплювати:

- планування і об'єктивне, ефективне та результативне виконання дорученого завдання в межах сфери поширення екоаудиту;

- збирання та аналіз відповідних і достатніх доказів аудиту для отримання даних аудиту та формулювання висновків стосовно системи управління довкіллям;

- розроблення робочих документів під керівництвом провідного аудитора;

- документальне оформлення отриманих даних екоаудиту;

- надійне зберігання документів, пов'язаних з аудитом.

Предметом екоаудиту є установа екологічна діяльність, система управління навколишнім середовищем і/чи інформація з цих питань. Екологічна діяльність включає такі аспекти:

- розробка екологічної політики;

- визначення екологічних цілей, задач та аспектів;

- регулювання і мінімізацію утворення, розміщення і захоронення відходів;

- раціональне використання природних ресурсів, сировини, матеріалів і готової продукції;

- діяльність у сфері екологічної безпеки персоналу і населення, включаючи оцінку ризику і попередження екологічних аварій та аварійних ситуацій;

- екологічне інформування та освіта персоналу;

- взаємодію з суспільством та органами державного екологічного контролю та управління;

- оцінку і зменшення ризику еколого-економічної та еколого-правової, включаючи кримінальну, відповідальності за порушення природоохоронного законодавства.

Основними причинами проведення екологічного аудиту, на думку фахівців, є:

- страхування (витрати на ліквідацію наслідків забруднення навколишнього середовища);

- законодавство (наприклад, необхідність отримання дозволів на роботу із забруднюючими матеріалами);

- придбання земельної ділянки чи підприємства (витрати можуть бути завищеними, тому є необхідним проведення аудиту стану навколишнього середовища і забруднення земельної ділянки чи виробничого об'єкта, що купується);

- конкуренція на ринку (товари повинні бути екологічно чистими, що підвищує попит на споживчому ринку).

Необхідність застосування процедур екоаудиту визначається також „внутрішніми” причинами – недостатністю чи відсутністю бюджетного фінансування природоохоронної діяльності, а також можливістю підвищення конкурентоздатності на світовому ринку екологічно чистої продукції. Екологічний аудит повинен своєчасно виявляти якість прийняття еколого-економічних управлінських рішень ще до виникнення втрат, оскільки перевищення витрат виробництва (в т. ч. через забруднення навколишнього середовища) чи виробництво екологічно небезпечної продукції, призводять до втрати ринків збуту.

Екологічний аудит суттєво доповнює загальну характеристику підприємства, направлений на аналіз еколого-економічного рівня виробництва і при цьому вирішує наступні завдання:

- отримання достовірної інформації про діяльність суб'єктів господарювання в сфері природокористування та охорони навколишнього природного середовища;

- сприяння об'єктам екологічного аудиту в самостійному регулюванні екологічної політики, формуванні пріоритетів у здійсненні запобіжних заходів, що вживаються для охорони навколишнього середовища;

- встановлення дотримання підприємством законодавства про охорону навколишнього середовища в процесі його господарської діяльності;

- оцінка впливу діяльності об'єкта екоаудиту на стан навколишнього середовища;

- інтеграція діяльності в сфері навколишнього середовища з іншими сферами діяльності.

Найважливішим завданням екологічного аудиту є оцінка рівня техногенної та екологічної безпеки підприємства і виконання планів превентивних заходів з нейтралізації загрози забруднених природних об'єктів. Конкретні завдання екоаудиту в кожному окремому випадку визначаються замовником, виходячи з його потреб та характеру діяльності суб'єкта господарської діяльності. При цьому на перший план поступово буде виходити використання процедур екологічного аудиту в системі інвестиційного забезпечення з метою підвищення економічної спроможності конкретного об'єкта екологічного аудита. Цей процес, може бути або **добровільним або ініціативним**. Якщо ініціативний аудит проводиться за рішенням керівників підприємств та організацій і має добровільний характер, то згідно Закону України „Про екологічний аудит”, **обов'язкове проведення екоаудиту** щодо об'єктів або видів діяльності, які становлять підвищену екологічну небезпеку, відповідно до переліку, що затверджується Кабінетом Міністрів України, здійснюється у таких випадках:

- банкрутство;

- приватизація, передача в концесію об'єктів державної та комунальної власності;

- передача або придбання в державну чи комунальну власність;
- передача у довгострокову оренду об'єктів державної або комунальної власності;
- створення на основі об'єктів державної та комунальної власності спільних підприємств;
- екологічне страхування об'єктів;
- завершення дії угоди про розподіл продукції відповідно до закону;
- в інших випадках, передбачених законом.

Як свідчить зарубіжний досвід, екологічний аудит слугує обов'язковим атрибутом системи управління навколишнім природним середовищем.

Серед мотивів її впровадження можна назвати такі, як:

- забезпечення екологічної безпеки;
- покращення іміджу організації у сфері виконання природоохоронних вимог (у тому числі, природоохоронного законодавства);
- економія енергії і природних ресурсів за рахунок більш ефективного управління ними;
- бажання завоювати ринки „зелених” товарів;
- покращення системи менеджменту підприємства в цілому;
- зацікавленість в залученні висококваліфікованих працівників.

Міжнародний інститут ISO вважає, що стандарти ISO-14000 ефективні на трьох рівнях:

- на рівні підприємств – стандарти ISO-14000, сприяючи безперервному покращенню системи управління навколишнім природним середовищем підприємства, позначаються на загальному покращенні стану довкілля;

- на національному рівні – стандарти ISO-14000 позитивно вплинуть і покращать державну екологічну політику і регламентацію діяльності, пов'язану з охороною довкілля. Вони можуть розглядатися як доповнення до традиційних методів екологічного управління;

- на міжнародному рівні – стандарти ISO-14000 сприяють розвитку міжнародної торгівлі та підприємництва у сфері охорони довкілля.

Основними вимогами, які стандарти ISO-14000 пред'являють до підприємств є:

- наявність екологічної політики, оформленої у вигляді спеціального документа про наміри і принципи підприємства відносно екологічних цілей і задач. Екологічна політика повинна відповідати масштабу і екологічному впливу, який здійснює господарська діяльність підприємства. Екологічна політика повинна містити заяви про прагнення до відповідності нормативам, а також постійному покращенню системи управління навколишнього середовища і запобіганню забруднень та повинна бути доведена до відома всіх співробітників підприємства і громадськості;

- наявність процедур для визначення значущого впливу на навколишнє середовище (причому, не тільки пов'язаного з безпосередньою

господарською діяльністю підприємства, а й з кінцевими продуктами і послугами даного підприємства);

- формулювання цілей і задач, які повинні визначатися для кожної стадії технологічного процесу і бути, по можливості, кількісними, а також базуватися на екологічній політиці підприємства ;

- наявність програми екологічного менеджменту, що визначає відповідальних, терміни і засоби для досягнення цілей і задач;

- наявність відповідної структури відповідальності, тобто повинні бути виділені достатні людські, технологічні і фінансові ресурси для забезпечення роботи системи екологічного менеджменту, призначений відповідальний за її роботу, в обов'язки якого повинно входити періодичне інформування керівництва підприємства про функціонування системи;

- наявність і виконання програми з навчання працівників і їх дій в аварійних ситуаціях;

- моніторинг тієї діяльності, яка істотно негативно впливає на навколишнє природне середовище. Повинні бути встановлені процедури для періодичної перевірки відповідності діючим законодавчим і іншим вимогам;

- періодичність аудиту системи екологічного менеджменту з метою з'ясування, чи відповідає вона критеріям, встановленим підприємством, а також вимогам ISO-14000 і чи працює вона належним чином.

Керівництво підприємства повинне періодично розглядати роботу системи екологічного менеджменту з погляду її адекватності і ефективності. Періодично повинно розглядатися питання про необхідні зміни в екологічній політиці, цілях і інших елементах системи. При цьому повинні братися до уваги результати аудиту, обставини, що змінилися, і прагнення до постійного покращення.

Діяльність у сфері екологічного менеджменту відповідно до стандартів ISO-14000 знайшла широке практичне розповсюдження у всіх розвинених країнах, а також в країнах, які розвиваються. Так, наприклад, станом на 2007 рік в Норвегії сертифіковано 475 підприємств, в Бельгії – 530, в Росії – 223, в Україні – 60 [23] (табл. 8).

Сертифікація підприємства згідно стандартів ISO-14000 може розглядатися як проміжний крок до узгодження його діяльності з вимогами EMAS, оскільки принципи EMAS створюють більш надійну основу для досягнення основної мети введення стандартів у сфері екологічного менеджменту – зменшення рівня шкідливого впливу на навколишнє природне середовище.

Першим кроком до впровадження стандартів ISO 14000 є поширення національних процедур екологічного аудиту.

Поняття „екологічного аудиту” і „екологічного менеджменту” є взаємопов'язаними. Екологічний аудит може широко використовуватися при сертифікації по ISO-14000 як для оцінки відповідності системи екологічного управління вимогам стандарту, так і для розробки програм підготовки екологічної сертифікації підприємства. Крім того, якщо звернутися до системи стандартів ISO-14000, то бачимо, що частина їх стосується системи

управління навколишнім природним середовищем, інша - відноситься до екологічного аудиту. А всі разом вони описують єдину систему „екологічного менеджменту і аудиту”.

Таблиця 8

Кількість підприємств, сертифікованих на відповідність ISO 14000

Країна	Кількість підприємств	Країна	Кількість підприємств
		Японія	21779
Австрія	550	Китай	18979
Азербайджан	32	Корея	5893
Бельгія	530	Канада	2578
Бразилія	2510	Литва	267
Великобританія	5400	Мексика	422
Єгипет	379	Нідерланди	1134
Індія	1500	Німеччина	5800
Іспанія	11205	Норвегія	475
Італія	9825	Польща	597
Румунія	1454	Росія	223
Словаччина	340	Україна	60
США	8081	Франція	3629

Певний досвід накопичено в Канаді щодо використання моделі стандартів у сфері екологічного аудиту – CSAZ 750-94, розробленої Канадською асоціацією стандартів.

В Росії екоаудиторська діяльність розпочалась з підписанням Указу Президента Російської Федерації від 22 грудня 1993 р. “Про державну програму приватизації державних і муніципальних підприємств”.

Основоположним документом, який регулює цей напрям діяльності, є наказ Державного комітету екології Росії від 30 березня 1998 р. “Про екологічний аудит в системі Держкомекології Росії”, яким, зокрема, передбачено ведення Реєстру атестованих екологічних аудиторів, екоаудиторських фірм та центрів навчання з екологічного аудиту.

В цих країнах прийняті національні стандарти і нормативні правові акти та розроблені концепції у сфері екологічного аудиту. Широко застосовується він як засіб отримання і оцінки екологічної інформації про підприємство, а також з метою розробки корегуючих заходів і прийняття управлінських рішень.

Економіка України до початку економічних реформ виявилася структурно деформованою і неефективною. Значна частина основних виробничих фондів України не відповідає сучасним екологічним вимогам. Велика територія України, де проживає майже половина населення країни, характеризуються як екологічно неблагополучна. З розвитком підприємницької діяльності зростає роль і значення екологічного аудиту для

різних видів діяльності, які можуть негативно впливати на стан навколишнього середовища і здоров'я населення.

В 1997 р. Україна одною з перших серед держав СНД на національному рівні затвердила стандарти ДСТУ-ISO 14000-97 відповідно до міжнародних стандартів ISO-14000, що дає змогу реалізувати механізм екологічного менеджменту і аудиту, спрямований на підвищення якості продукції, покращення умов праці, дотримання технологічної дисципліни та мінімізації впливу на навколишнє природне середовище.

Слід зазначити, що офіційно стандарти ISO-14000 є добровільними. Але їх впровадження є необхідною процедурою як для держави, так і для окремого підприємства. Перш за все, впровадження цих стандартів означає приведення нормативно-правової бази України у відповідність з міжнародними нормами, що є важливим кроком до забезпечення дотримання міжнародних процедур охорони навколишнього природного середовища в процесі господарської діяльності підприємств. З іншого боку, прийняття цих стандартів в Україні обумовлено необхідністю впровадження нових економічних і організаційно-управлінських механізмів управління якістю навколишнього середовища і забезпечення екологічної безпеки нашої держави.

Впровадження на українських підприємствах згаданих стандартів в сьогоденних умовах також необхідне не тільки з погляду соціально обґрунтованої необхідності, а й з погляду розвитку ринкових відносин. Вже сьогодні підприємства, які беруть участь в міжнародній торгівлі, часто стикаються з вимогою партнерів про наявність системи управління навколишнім середовищем відповідно до вимог ISO-14000. І тенденції на ринку такі, що в найближчий час це буде необхідною нормативною вимогою і підприємствам буде важко конкурувати за відсутності системного підходу до управління навколишнім середовищем.

На жаль, ці стандарти ще не набули достатньо широкого поширення в Україні. На нашу думку, великою мірою повільне просування екологічних стандартів було обумовлено проблемами в українській економіці. Дуже складно керівнику підприємства в умовах „виживання”, зрозуміти роль і значення комплексного підходу до охорони навколишнього природного середовища і усвідомити, що екологічний чинник багато в чому є важливою складовою бізнесу. **Крім того, слід констатувати, що міжнародні стандарти екологічного аудиту мало пов'язані з національними, що є однією з причин повільного впровадження останніх.**

Ми вважаємо, що можливі три стратегії використання міжнародних стандартів ISO-14000 чи українських аналогів ДСТУ ISO-14000 українськими підприємствами:

- застосування підприємством стандартів з метою сертифікації системи екологічного менеджменту третьою стороною. Використання результатів діяльності для отримання формальних переваг, які пов'язані із сертифікацією системи екологічного менеджменту;

- застосування стандартів з метою створення на підприємстві ефективно функціонуючої системи екологічного менеджменту. Демонстрація поступового покращення системи екологічного менеджменту в цілому, в т. ч. досягнення окремих найбільш показових екологічних цілей і задач. Використання результатів діяльності як ще однієї переваги у двосторонніх відносинах з діловими партнерами, інвесторами, органами влади і іншими зацікавленими сторонами. Формальна сертифікація системи екоменеджменту третьою стороною розглядається тут як одна із часткових задач;

- застосування стандартів з метою створення і використання на підприємстві системи екологічного менеджменту як інструменту, який дозволяє підприємству досягати і демонструвати поступове покращення всіх екологічних аспектів діяльності, де цього практично можливо досягнути.

Указом Президента України „Про заходи щодо підвищення якості вітчизняної продукції” визначена необхідність державної підтримки впровадження на підприємствах поряд з системами якості систем управління навколишнім природним середовищем. Для реалізації цього Указу була розроблена Концепція державної політики у сфері управління якістю продукції (товарів, робіт, послуг), яка була затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України, в якій визначені стратегічні напрями, пріоритети, а також політичні, соціально-економічні і техніко-технологічні умови реалізації державної політики у сфері якості.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України (від 31.03.2004. №200-р) затверджений план заходів, який направлений на реалізацію Концепції державної політики у сфері управління якістю продукції. Програма передбачає заходи, пов'язані з організаційним, технічним, нормативно-методичним, інформаційним і іншими видами забезпечення просування міжнародних екологічних стандартів на українських підприємствах.

У серпні 2002 року розпочався міжнародний європейський проект програми Тасіс ЄС „Стандарти екологічного менеджменту для підприємств України”, метою якого було сприяння Україні в покращенні стану навколишнього природного середовища на підприємствах шляхом просування і впровадження міжнародних стандартів екологічного менеджменту EMAS і ISO-14000. Так, було проведено екологічний аудит на Гостомельському склозаводі, Київському ЗАТ „Лакма”, аеропорту „Бориспіль”, Житомирському маслозаводі, Харківському машинобудівному заводі „ФЕД” та морському порту „Південний”.

Прийняття в Україні Закону „Про екологічний аудит” є дуже важливим і довгоочікуваним кроком на шляху України до Євросоюзу. Крім того, Закон є дуже своєчасним у зв'язку з внутрішніми потребами України в удосконаленні екологічного управління. Цей Закон надає можливість підприємствам, вдаючись до послуг екоаудиторських фірм, організувати добро-вільні перевірки, але не в каральних цілях, а з метою проведення дій по виправленню всіх невідповідностей, що, безумовно, призведе до економії екологічних витрат.

Необхідно констатувати, що для ефективного впровадження положень Закону України „Про екологічний аудит” необхідно оперативно і якісно розробити підзаконні акти, які стосуються питань навчання і акредитації екоаудиторів, а також удосконалити нормативно-методичну базу, яка стосується власне процедур екологічного аудиту. Деяко в цьому напрямі вже зроблено. Так, Наказами Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 12 січня 2005 року № 7 і №8 затверджено «Положення про ведення реєстру екологічних аудиторів та юридичних осіб, що мають право на здійснення екологічного аудиту» та «Положення про сертифікацію екологічних аудиторів».

Завдання інтеграції України у світову економіку і систему міжнародної екологічної безпеки зобов'язує розробити відповідну нормативну базу екологічного аудиту на основі діючих міжнародних стандартів і нормативів, у складі яких існує чотири основні моделі міжнародних стандартів у сфері екологічного менеджменту і аудиту:

- модель Великобританського інституту стандартів BS 7750;
- система екологічного менеджменту і екологічного аудиту EMAS, прийнята в Європейському Союзі;
- модель екоаудиту канадської організації стандартів CSAZ 750-94;
- міжнародні стандарти ISO 14000, прийняті міжнародною організацією стандартизації.

Сертифікацію з питань екологічного аудиту здійснює спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища – Міністерство охорони навколишнього природного середовища України. Однак є ще багато прогалин: відсутній економічний механізм сприяння впровадженню процедур екоаудиту; відчувається недостатність кадрового потенціалу – професійних екоаудиторів; в умовах критичного стану навколишнього природного середовища не спрацьовують вимоги добровільності щодо здійснення процедур екоаудиту тощо.

З метою здійснення реєстру з питань екологічного аудиту, реєстрації екологічних аудитів відповідно до Наказу Мінприроди № 392 від 13 жовтня 2004 р. створено Державний центр екологічної сертифікації, екологічного менеджменту та екоаудиту, який підпорядкований Державному екологічному інституту Міністерства охорони навколишнього природного середовища України.

На наш погляд, для розвитку екологічного аудиту в нашій країні склались деякі передумови. По-перше, обрання курсу на приєднання України до Європейського Союзу, по-друге, прийняття Закону України “Про екологічний аудит” та Положення про сертифікацію екологічних аудиторів; по-третє, наявність державних стандартів ДСТУ ISO 14000; по-четверте, необхідність дотримання екологічних вимог при виході на міжнародні ринки, отриманні кредитів міжнародних організацій та іноземних інвестицій.

Екологічний аудит здатний відіграти виняткову роль у вирішенні екологічних проблем, особливо в умовах виходу України з економічної

кризи. Завдяки цьому виду діяльності у відносно короткі терміни можна домогтися вагомих позитивних результатів:

- підвищити ефективність використання сировинних і енергетичних ресурсів, зменшуючи тим самим негативний вплив виробництва на довкілля;
- підвищити конкурентоспроможність продукції (робіт, послуг);
- обґрунтувати необхідність і можливість концентрації зусиль і засобів на найбільш пріоритетні і результативні напрями екологічної діяльності, в тому числі пов'язані з приватизацією та інвестиціями в економіку країни;
- зменшити екологічні ризики та запобігти надзвичайним ситуаціям;
- пом'якшити юридичну відповідальність за можливі наслідки аварій;
- долучитися до виконання міжнародних екологічних вимог.

Екологічний аудит може вплинути на формування і розвиток ринку різноманітних екологічних послуг в Україні, включаючи послуги у сфері екологічного менеджменту, екологічної сертифікації і страхування, освіти тощо. Методи і засоби, що використовуються в практиці екоаудиту, повинні постійно розвиватися та удосконалюватися, що вимагає проведення відповідних науково-методичних і науково-дослідних робіт.

Нині Україна переживає нову фазу розвитку екоаудиту. Вітчизняні підприємства, які мають вихід на міжнародні ринки, змушені впроваджувати міжнародно-визнані процедури екологічного аудиту і отримувати відповідний сертифікат з екологічної безпеки виробництва і продукції. Тобто, якщо підприємство відповідає вимогам EMAS і міжнародним стандартам ISO-14000, то його продукція є конкурентоздатною на світовому ринку.

Інтеграція екологічного аудиту з іншими видами аудиту, очевидно, буде популярною в найближчі роки. Керуючись принципом „вартість-ефективність”, суб'єкти підприємницької діяльності будуть намагатися об'єднати безпеку, якість і фінансовий аудит з екологічним аудитом. Немає сумніву, що для мінімізації вартості проведення аудитів та для більш ефективного функціонування підприємства будуть впроваджувати крім системи екологічного менеджменту (стандарти ISO-14000) систему менеджменту якості (стандарти ISO 9000) та систему менеджменту безпеки та охорони праці (стандарти OHSAS-18000), тобто створювати інтегровану систему менеджменту. Під інтегрованою системою менеджменту розуміють частину системи загального менеджменту підприємства, яка відповідає вимогам двох чи більше міжнародних стандартів, і яка функціонує як єдине ціле.

Основними перевагами інтегрованих систем менеджменту є:

- функціонування єдиної інтегрованої системи менеджменту дозволяє забезпечити більшу узгодженість дій на підприємстві;
- обсяг документації підприємства значно менший, ніж сумарний обсяг документів в декількох паралельних системах;
- в інтегрованій системі досягається залучення більшої частини персоналу підприємства для покращення його діяльності;

- затрати на розробку, функціонування і сертифікацію інтегрованої системи менші, ніж сумарні затрати при декількох системах.

Інтегрування системи менеджменту (якість, екологія, безпека праці) відповідно до вимог міжнародних стандартів є передумовою стабільного розвитку підприємства і може стати однією з умов успішного просування підприємства на міжнародному ринку, підвищити довір'я до нього зі сторони інвесторів, кредитних та страхових компаній.

Для розвитку екологічного аудиту в країні, на нашу думку, необхідно прийняти наступні кроки:

- розвинути нормативно-методичну базу з екологічного аудиту;
- оперативно і якісно розробити підзаконні акти, які стосуються питань навчання та акредитації екоаудиторів;
- популяризувати стандарти ISO-14000 через публікацію їх текстів;
- адаптувати міжнародні та розробити вітчизняні основні принципи екологічного аудиту підприємств;
- розробити та узгодити документи, які визначають повноваження органів державної влади з організації проведення екологічного аудиту.

Успішна реалізація екологічного аудиту в Україні багато в чому буде залежати від процедурних питань здійснення еколого-аудиторської діяльності, адже екологічний аудит посідає самостійне місце серед функцій екологічного управління в якості форми незалежної перевірки та захисту інтересів суб'єктів господарювання.

Впровадження системи екоаудиту в Україні це лише один зріз тих еколого-економічних зрушень, які необхідно здійснити на шляху до всебічного розвитку та процвітання нашої держави. Проте загальний вигравш залежить від розумного та виваженого підходу до кожної складової успіху. Тому правові і нормативні акти, що приймаються сьогодні у сфері природокористування, зокрема щодо поширення процедур екологічного аудиту, разом з їх впровадженням у повсякденну практику господарювання повинні стати запорукою виходу країни з еколого-економічної кризи.

6.4.2 Екологічна сертифікація як інструмент виробництва та споживання екологічно чистої продукції

Зростання основних макроекономічних показників економіки України свідчить про ознаки подолання наслідків системної трансформаційної кризи. Проте ще не можна говорити про формування внутрісистемних передумов і чинників стійкого економічного розвитку нашої держави. Останніми роками розробляються шляхи забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, моделі і нормативно-правова база. Перехід до інноваційної моделі розвитку економіки є ключовим для всіх господарюючих суб'єктів, що відмічено в "Стратегії економічного і соціального розвитку України на 2004-2015 рр." Для забезпечення переходу економіки на інноваційний шлях розвитку необхідно сформувати державну систему стимулювання і підтримки пріоритетних напрямів інноваційного розвитку з урахуванням національних і регіональних особливостей, а також європейського і світового

досвіду (економічні механізми розробки, впровадження, функціонування інновацій; інституції здійснення інноваційної політики; законодавчо-нормативну базу; еколого-економічне обґрунтування реалізації інноваційних проектів).

Досягти ефекту від впровадження інновацій можна за умови ефективного поєднання державного і ринкового регулювання. Інноваційна стратегія забезпечення гармонізації життєдіяльності суспільства і навколишнього природного середовища передбачає вдосконалення систем стандартизації і сертифікації, їх гармонізацію згідно вимогам ЄС. Розвиток сфер виробництва екологічних товарів і послуг є інновацією, воно важливе не тільки з екологічних міркувань. Такі виробництва стають високорентабельною сферою економічної діяльності, формуючи один з найбільш прибуткових видів підприємництва, пов'язаних з виробництвом, яке значно більш лояльне до природного середовища, враховує весь "життєвий цикл" продукції. Так, це, наприклад, товари, які сприяють економії матеріальних і енергетичних ресурсів; технології, що забезпечують зниження ресурсомісткості товарів; екологічно чисті продукти харчування, засоби, сприяючі рециркуляції відходів, і так далі. Іншими словами, інновації в економіку України безпосередньо пов'язані з теорією стійкого розвитку і допомагають вирішувати як економічні і екологічні, так і соціальні проблеми.

За О.А. Векліч [11], економіка повинна бути зорієнтована на поліпшення екологічної ситуації шляхом інвестиційної підтримки еколого-безпечних методів господарювання, фінансування охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів. Одним з інструментів реалізації інновацій, що стосуються навколишнього природного середовища, є екологічна сертифікація як процедура перевірки на відповідність вимогам законодавчо-нормативних документів (власне, екологічна сертифікація в Україні на даному етапі є також інновацією).

У світовій практиці екологічну сертифікацію почали впроваджувати з 1992 р. на основі Директиви ЄС "Про екологічні знаки", стандарту BS 7750 "Система екологічного управління", міжнародних стандартів ISO серій 9000 і 14000. Теоретичні аспекти розвитку екологічної сертифікації набувають все більшого розвитку як в країнах ЄС, США, Японії, так і у всьому світі. Зокрема, це стандарти ISO-9000 і 14000, система забезпечення безпеки продуктів харчування (НАССР), європейські стандарти по сертифікації EN 45000 і ін.

Спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в Україні в області захисту прав споживачів, стандартизації, метрології, підтвердження відповідності є Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики (Держспоживстандарт).

Перш ніж говорити про доцільність та ефективність екологічної сертифікації, розглянемо законодавство України у сфері стандартизації та

сертифікації, яке складається з Закону України „Про стандартизацію”⁵, декрету Кабінету Міністрів України „Про стандартизацію і сертифікацію”⁶, постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної програми стандартизації на 2006-2010 роки”⁷ та інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у цій сфері.

На сьогодні в сфері стандартизації діють [56, 57, 73, 75-88, 94-96] такі основні законодавчі документи:

- Декрет КМ України "Про стандартизацію і сертифікацію" від 10.05.1993 р. №46-93;
- Декрет КМ України "Про державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил та відповідальність за їх порушення" від 08.04.1993р. №30-93;
- Закон України "Про метрологію та метрологічну діяльність" від 11.02.1998 р. №113/98-ВР;
- Закон України "Про стандартизацію" від 17.05.2001 р. №2408-III;
- Закон України "Про підтвердження відповідності" від 17.05.2001 р. №2406-III
- Закон України "Про акредитацію органів з оцінки відповідності" від 17.05.2001 р. №2407-III
- Закон України "Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції" від 14.01.2000 р. №1393-XIV та інші.

Законодавча база, на якій ґрунтується діяльність Держспоживстандарту у сфері державного контролю якості та безпечності харчової продукції (в частині сертифікації), на сьогодні включає:

– Конституцію України, згідно зі статтею 42 Конституції України: “Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяння діяльності громадських організацій споживачів”;

– Закон України “Про підтвердження відповідності”. Відповідно до статті 6 Держспоживстандарт забезпечує проведення технічної політики і координує діяльність центральних органів виконавчої влади у сфері оцінки відповідності;

– Закон України “Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності”. На підставі статті 15 Держспоживстандарт забезпечує реалізацію державної політики у сфері технічного регулювання;

⁵ Закон України „Про стандартизацію” від 17.05.2001 р. №2408-III (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, №31, ст.145) із змінами, внесеними згідно із Законом України „Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності” від 01.12.2005 р. №3164-IV, ВВР, 2006, №12, ст.101).

⁶ Декрет Кабінету Міністрів України „Про стандартизацію і сертифікацію” від 10.05.1993 р. №46-93 (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1993, №27, ст.289) із змінами станом на 08.09.2005 р.

⁷ Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної програми стандартизації на 2006-2010 роки” від 1.03.2006 р. №229.

- Закон України “Про захист прав споживачів”. Згідно зі статтею 5 цього Закону Держспоживстандарт здійснює захист прав споживачів, в тому числі право споживачів на належну якість продукції, а також на її безпечність для життя, здоров’я та майна споживачів;

- Декрет Кабінету Міністрів України “Про стандартизацію і сертифікацію”. На підставі статті 14 цього Декрету Держспоживстандарт визначає основні принципи, структуру та правила сертифікації в Україні, затверджує переліки продукції, що підлягає обов’язковій сертифікації, та визначає терміни її запровадження;

- Закон України “Про безпечність і якість харчових продуктів”. Згідно зі статтею 4 цього Закону Держспоживстандарт разом з іншими центральними органами виконавчої влади забезпечує контроль безпечності та якості харчових продуктів;

- Закон України “Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення”. Згідно зі статтею 17 цього Закону продовольча сировина та продукти харчування повинні відповідати вимогам санітарних норм і підлягають обов’язковій сертифікації;

- Декрет Кабінету Міністрів України “Про державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил та відповідальність за їх порушення”, згідно з яким територіальні органи Держспоживстандарту здійснюють перевірки додержання вимог нормативних документів під час виробництва продукції вітчизняними товаровиробниками;

- Закон України “Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів”;

- Відповідно до статті 10 цього Закону спирт етиловий коньячний і плодовый, спирт етиловий ректифікований виноградний, спирт етиловий ректифікований плодовый, алкогольні напої та тютюнові вироби підлягають підтвердженню відповідності в законодавчо регульованій сфері шляхом сертифікації;

- Закон України “Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них”;

- Згідно зі статтею 8 цього Закону рибна продукція повинна реалізовуватись тільки за наявності сертифіката відповідності чи свідоцтва про визнання в Україні іноземного сертифіката (для імпортованої продукції);

- Закон України “Про питну воду та питне водопостачання”;

- Статтею 16 “Організація питного водопостачання” визначено перелік документів, на підставі яких підприємство питного водопостачання здійснює свою діяльність. Серед таких документів є сертифікат відповідності на фасовану питну воду;

- Наказ Держспоживстандарту від 01.02.2005 №28 “Про затвердження Переліку продукції, що підлягає обов’язковій сертифікації в Україні”, зареєстрований у Міністерстві юстиції 04.05.2005 за № 466/10746.

Можна констатувати вагоме положення стандартизації, яке позитивно впливає на випуск якісної і більш конкурентоспроможної продукції,

забезпечує основні принципи екологічної безпеки та збереження стану навколишнього природного середовища, що сприяє національній направленості на сталий розвиток економіки.

В Україні для оптимізації розвитку національної системи стандартизації та приведення її до вимог Угоди про технічні бар'єри в торгівлі, узгодження цієї національної системи з загальнозживаними стандартами прийнятими в Європейському Союзі Держспоживстандартом України розроблено Державну програму стандартизації на 2006-2010 роки, яку затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 2006 року №229. Цією Державною програмою [190] передбачено 8570 стандартів, що підлягають розробленню як гармонізовані, за галузями економіки.

Основними принципами стандартизації для України являється гарантування оптимального використання природоресурсної бази, узгодженість якості і призначення об'єкта стандартизації, доступна форма повідомлення населення про якісні характеристики запропонованої продукції (процесу, послуги), підвищення конкурентоспроможності та надання конкурентних переваг на ринку.

Політика України стосовно стандартизації керується наступними засадами визначеними законодавчо:

- відкритості та прозорості процедур розроблення і прийняття стандартів з урахуванням інтересів усіх зацікавлених сторін,
- підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняних виробників;
- доступності стандартів та інформації щодо них для користувачів;
- відповідності стандартів законодавству;
- адаптації до сучасних досягнень науки і техніки з урахуванням стану національної економіки;
- пріоритетності прямого впровадження в Україні міжнародних та регіональних стандартів;
- дотримання міжнародних та європейських правил і процедур стандартизації, участі у міжнародній (регіональній) стандартизації.

Отже, основою державної політики України в сфері стандартизації на сучасному етапі є пріоритетність впровадження міжнародних та європейських стандартів. Це дозволить використати досвід та досягнення розвинутих країн в національній економіці, сприятиме виходу українських товарів на світовий ринок.

На сьогодні стандарти так і не стали повністю добровільними до застосування, з огляду на те, що існує ряд причин, які є перепорою цьому, а саме: не набули чинності технічні регламенти, в яких замість стандартів встановлені обов'язкові вимоги до продукції; продовжує функціонувати обов'язкова сертифікація на відповідність стандартам, визначеним в

переліку⁸; здійснюється державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил⁹; значна кількість стандартів застаріла, розроблених до 1992 року (прийнятих за часів СРСР), (станом на 1 березня 2006 року залишилося 16765 стандартів) тощо.

Держспоживстандартом України підготовлено та затверджено¹⁰ Програму перегляду чинних в Україні міждержавних стандартів (ГОСТ), розроблених до 1992 року, та приведення їх у відповідність до Угоди про технічні бар'єри у торгівлі Світової організації торгівлі¹¹.

З метою надання бізнесу можливості отримати доступ на внутрішні та зовнішні ринки, досягнення відповідного рівня якості товарів та послуг, а разом з тим підтримки та поліпшення якості життя людей, Держспоживстандартом проводилась значна робота з прискорення прийняття національних стандартів, гармонізованих з міжнародними та європейськими.

Затверджені національні стандарти, зокрема, стосуються вимог та методів контролю харчової продукції, якості ґрунту, сільськогосподарської техніки, побутової та дорожньо-транспортної техніки, виробів текстильної та шкіряної промисловості, меблів, пожежної техніки тощо.

В Україні прийнято більш ніж 6 тис. нормативних документів у сфері стандартизації, з яких 2,5 тис. гармонізовано з міжнародними та європейськими стандартами. Діє також близько 19 тис. міждержавних стандартів, з яких гармонізовано 10,3 відсотка. У той же час міжнародними організаціями стандартизації прийнято майже 20 тис. стандартів, які використовуються у разі здійснення міжнародної торгівлі у відповідності з вимогами СОТ, та діє понад 16 тис. нормативних документів європейських організацій стандартизації, що застосовуються державами-членами Європейського Союзу та їх торговими партнерами. Зважаючи на адаптацію законодавства України до законодавства ЄС актуальним є прийняття стандартів, які є доказовою базою технічних регламентів ,прийнятих на основі європейських директив [241].

⁸ Відповідно до статті 14 Декрету Кабінету Міністрів України “Про стандартизацію і сертифікацію” від 10.05.1993 р. №46-93 із змінами станом на 08.09.2005 р. та інших законів України.

⁹ Декрет Кабінету Міністрів України “Про державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил та відповідальність за їх порушення” від 08.04.1993 р. №30-93 із змінами станом на 19.01.2006 р.

¹⁰ Наказ Держспоживстандарту України „Про затвердження Програми перегляду чинних в Україні міждержавних стандартів (ГОСТ), розроблених до 1992 року, та приведення їх у відповідність до Угоди про технічні бар'єри у торгівлі Світової організації торгівлі” від 13.03.2006 р. №77.

¹¹ На виконання Указу Президента України „Про заходи щодо вдосконалення діяльності у сфері технічного регулювання та споживчої політики” від 13.07.2005 р. №1105/2005, Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про затвердження плану заходів щодо нейтралізації можливих негативних наслідків у зв'язку із вступом України до СОТ та забезпечення підвищення конкурентоспроможності національної економіки” від 12.01.2006 р. №10-р та постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної програми стандартизації на 2006-2010 роки” від 1.03.2006 р. №229.

Держспоживстандарт України використовує досвід інших країн (Чехії, Словаччини, Литви та інших) щодо впровадження прискорених методів гармонізації стандартів.

Крім того, Держспоживстандарт України є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади, зокрема, у сфері підтвердження відповідності¹².

Законодавство України у сфері підтвердження відповідності складається із законів України „Про підтвердження відповідності”¹³, „Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності”¹⁴, декрету Кабінету Міністрів України „Про стандартизацію і сертифікацію”¹⁵, постанови Кабінету Міністрів України „Про затвердження Технічного регламенту модулів оцінки відповідності та вимог щодо маркування національним знаком відповідності, які застосовуються в технічних регламентах з підтвердження відповідності”¹⁶, розпорядження Кабінету Міністрів України „Про схвалення Концепції розвитку технічного регулювання та споживчої політики у 2006-1010 роках”¹⁷ та інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у цій сфері.

Згідно з чинним законодавством Держспоживстандарт України у сфері підтвердження відповідності: бере участь у формуванні державної політики; забезпечує проведення єдиної державної технічної політики; готує пропозиції щодо укладання угод у сфері підтвердження відповідності, приєднання України до міжнародних (регіональних) систем сертифікації, приймає рішення про порядок визнання результатів робіт, проведених органами із сертифікації інших країн; координує діяльність центральних органів виконавчої влади у визначених сферах діяльності з підтвердження

¹² „Підтвердження відповідності – видача документа (декларація про відповідність або сертифікат відповідності) на основі рішення, яке приймається після проведення відповідних (необхідних) процедур оцінки відповідності, що довели виконання встановлених вимог” (абзац восьмий стаття 1 Закону України „Про підтвердження відповідності” від 17.05.2001 р. №2406-III із змінами, внесеними згідно із Законами „Про внесення змін до деяких законів України” від 21.10.2004 р. №2116-IV та „Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності” від 01.12.2005 р. №3164- IV.

¹³ Закон України „Про підтвердження відповідності” від 17.05.2001 р. №2406-III із змінами, внесеними згідно із Законами „Про внесення змін до деяких законів України” від 21.10.2004 р. №2116-IV та „Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності” від 01.12.2005 р. №3164- IV.

¹⁴ Закон України „Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності” від 01.12.2005 р. №3164- IV.

¹⁵ Декрет Кабінету Міністрів України „Про стандартизацію і сертифікацію” від 10.05.1993 р. №46-93.

¹⁶ Постанова Кабінету Міністрів України „Про затвердження Технічного регламенту модулів оцінки відповідності та вимог щодо маркування національним знаком відповідності, які застосовуються в технічних регламентах з підтвердження відповідності” від 07.10.2003 р. №1585.

¹⁷ Розпорядження Кабінету Міністрів України „Про схвалення Концепції розвитку технічного регулювання та споживчої політики у 2006-1010 роках” від 11.05.2006 р. №267-р.

відповідності в законодавчо регульованій сфері; організовує розроблення проектів нормативно-правових актів, що встановлюють загальні вимоги та правила процедури підтвердження відповідності в законодавчо регульованій сфері; надає методологічну допомогу центральним органам виконавчої влади у розробленні проектів законів, інших нормативно-правових актів з підтвердження відповідності, у тому числі технічних регламентів; узгоджує розроблені центральними органами виконавчої влади технічні регламенти, що подаються на затвердження Кабінету Міністрів України; організовує ведення державного реєстру призначених органів із оцінки відповідності та встановлює порядок надання ними інформації, що стосується виданих сертифікатів відповідності та свідоцтв про визнання відповідності; організовує підготовку та атестацію аудиторів із сертифікації; організовує ведення національного фонду нормативно-правових актів; здійснює інформаційне забезпечення; призначає органи оцінки з відповідності за пропозиціями відповідних центральних органів виконавчої влади; організовує нагляд за проведенням робіт з оцінки відповідності призначеними органами з оцінки відповідності. При цьому відповідно до законодавства України обов'язковій сертифікації підлягає продукція (товари, роботи, послуги), на яку законодавчими чи нормативними документами встановлені обов'язкові вимоги щодо безпеки для життя і здоров'я споживачів, а також їхнього майна і навколишнього середовища. Обов'язкова сертифікація проводиться винятково в Державній системі сертифікації (Система УкрСЕПРО¹⁸) і включає перевірку й випробування продукції для визначення її характеристик і подальший державний технічний нагляд за сертифікованою продукцією.

В Україні гармонізовані основні стандарти ISO відносно екологічного аудиту, сертифікації систем менеджменту якості і систем екологічного менеджменту і введено в дію ДСТУ 4161-2003 "Системи управління безпекою харчових продуктів. Вимоги" і ін. Наукові публікації, монографії і підручники в Україні недостатньо розкривають еколого-економічні механізми впровадження екологічної сертифікації [23]. Так, наприклад, в системі методів державного регулювання процесів формування ринку екологічних інновацій не показана екологічна сертифікація, яка мало використовується в Україні, але має широкі перспективи, оскільки довела свою доцільність і ефективність в зарубіжній практиці екологізації економіки. Щодо виробництва екологічно чистої продукції запропонована схема "екосистема - природні ресурси - товар - гроші - відтворення ресурсів і екосистема", де не розкриті властивості такої продукції і вимоги до неї. Так, наприклад, в існуючому конкурентному середовищі більшість країн допускають на свої ринки тільки ISO-сертифіковані фірми (товари, продукція, послуги повинні бути сертифіковані, згідно вимогам ISO і інших

¹⁸ Відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України „Про стандартизацію і сертифікацію” від 10.05.1993 р. №46-93 (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1993, №27, ст.289) із змінами.

міжнародно визнаних організацій). Сертифікація в даному випадку означає, що сировина, ґрунт, територія, виробничі процеси також повинні відповідати вимогам стандартів, що встановлені, але, у свою чергу, вони залежать від природних умов. Сертифікація продукції як інструмент технічного регулювання і обов'язковість її проведення передбачені законами і нормативними документами України. Наприклад: Закон України "Про підтвердження відповідності" від 17 травня 2001 р., Закон України "Про вилучення з обороту, переробці, утилізації, знищенні або подальшому використанні неякісної і небезпечної продукції" від 14 січня 2001 р., Закон України "Про захист прав споживачів" від 12 травня 1998 р. і спеціальні збірки нормативних актів. Правила і процедури такої сертифікації відповідають вимогам системи ГАТТ/СОТ і постійно удосконалюються і узгоджуються. Так, наприклад, в матеріалах "План дій Україна - Європейський Союз" відмічено: "Забезпечити прогрес в наближенні до законодавства ЄС у сфері відстежування харчового ланцюга "від поля до столу"; загальних принципів і вимог до безпеки продуктів харчування (Регламент 178/2002/ЕС); ефективно імплементувати систему Hazard Analysis Critical Control Point (НАССР) на підприємствах і в органах контролю, включаючи галузь рибного господарства".

У 2002 р. затверджена "Концепція державної політики у сфері управління якістю продукції", яка передбачає створення і сертифікацію продукції, систем менеджменту якості, систем екологічного менеджменту відповідно до вимог стандартів ISO-9000 і 14000, створення систем управління безпекою харчових продуктів на основі принципів НАССР і діючого законодавства. Державним департаментом продовольства на 2005-2008 рр. розроблена науково-технічна програма для харчової промисловості в рамках "Загальнодержавної комплексної програми розвитку високих наукоємких технологій". Такі комплексні заходи використовуються для отримання якісної продукції, але для повної гарантії всього її "життєвого циклу" необхідно використовувати процедури екологічного аудиту підприємства і територій, екологічної сертифікації сировини і готової продукції. Проблемами сертифікації в Україні займаються Держспоживстандарт і, зокрема, його структурні підрозділи УКРСЕПРО і технічний комітет (ТК-93) "Системи управління якістю, що оточує при рідним середовищем і безпекою харчових продуктів", Академія якості, ГНІ "Система", "Бюро Верітас" та ін. Переважно такі організації займаються розробкою і гармонізацією стандартів, сертифікацією систем менеджменту якості і продукції, міжнародною співпрацею. На Україні харчові продукти, продовольча сировина, супутні матеріали, устаткування для їх виробництва підлягають обов'язковій сертифікації в порядку і за правилами, встановленим Держспоживстандартом. Для цього створена система державної (обов'язкової) та недержавної (добровільної) сертифікації. Перелік продукції, яка підлягає обов'язковій сертифікації, постійно корегується залежно від ситуації в країні і її міжнародних відносин. Отже, фактично екологічна сертифікація в Україні знаходиться на стадії свого становлення, вимагає

своєчасного методологічного і економічного обґрунтування у всіх сферах народного господарства в цілому і агропромислового виробництва зокрема. На сьогоднішній день чітко не встановлені і не розроблені: мета екологічної сертифікації для агропромислового сектора економіки, територій, ландшафтів; завдання і об'єкти сертифікації; методики виконання робіт (процедури сертифікації); правила використання процедур сертифікації країн ЄС, законодавчо-нормативних документів інших країн (торгових партнерів України); методики сертифікації харчової продукції на всіх стадіях "життєвого циклу"; еколого-економічні переваги від виробництва і споживання екологічно чистої продукції; місце і роль екологічної сертифікації в системі екологічного менеджменту в цілому і сертифікації систем менеджменту якості зокрема; економічні механізми сертифікації екологічно чистої продукції. Обов'язковій сертифікації, згідно вимогам Держспоживстандарту, вже сьогодні підлягають сільськогосподарська продукція і санітарні характеристики ґрунтів. Останнім часом впроваджуються так звані "органічне сільське господарство" і "біологічне землеробство". Понад 7 млн. га фермерських угідь - приблизно 10-кратне зростання впродовж останнього десятиліття. У Німеччині існує понад 8 тис., в Австрії - більше 20 тис., в Італії - понад 18 тис. органічних господарств [23].

Система екологічної сертифікації виробництва і споживання екологічно чистої продукції в Україні передбачає:

- обов'язкову сертифікацію екологічної безпеки виробництв і продукції, згідно вимог Держспоживстандарту;
- добровільну сертифікацію об'єктів навколишнього природного середовища, природних ресурсів, технологічних процесів, систем менеджменту якості, систем екологічного менеджменту, інтегрованих систем, сільськогосподарської сировини і продукції, згідно вимог ISO і ЄС;
- приведення у відповідність системи офіційного контролю за безпекою харчових продуктів, а також гармонізацію нормативно-правової бази;
- застосування принципів "Концепції аналізу рис контрольних точок виробництва (НАССР)", стандартів ISO 22000 і ISO 15161 :2001 "Установки відносно застосування стандарту ISO 9001 :2000 у промисловості харчової продукції і напоїв";
- використання "Порядку денного - 2000" Європейською Радою з питань реформування типової сільськогосподарської політики і узгодженості заходів з охорони довкілля;
- введення "Нітратної директиви (Анонімоус, 1991)" з питань зниження забруднення ґрунтових вод, яке викликане потраплянням нітратів з сільськогосподарських угідь;
- використання Закону ЄС NQ 1257/99 (Анонімоус, 1999) з агроекологічної підтримки технологій виробництва.

На шляху глобальних інтеграційних процесів одним з основних пріоритетів для України є утвердження екологічної політики як

інтегрованого чинника соціально–економічного розвитку держави, що передбачає формування і впровадження екологічно збалансованих моделей виробництва і споживання. Тим більше, що Україна за рівнем конкурентоспроможності з 117 країн світу посідає лише 84 місце.

Впровадження та сертифікація систем управління і продукції відповідно до вимог міжнародних стандартів серії 14000, затвердженої Міжнародною організацією зі стандартизації (далі – ISO), є загально визнаним у світі механізмом, що забезпечує дотримання екологічних вимог на всіх етапах життєвого циклу продукції (виробництво, торгівля та інше), сприяє підвищенню конкурентоспроможності продукції, покращенню економічних показників, впровадженню більш чистого виробництва, зменшенню інвестиційних ризиків. За інформацією ISO, сьогодні в світі сертифіковані понад 111 тисяч систем екологічного управління. В країнах з розвинутою економікою впровадження систем екологічного управління стає все більш поширеним серед підприємств, організацій, навчальних та медичних закладів, в сфері послуг. Світовими лідерами у цій сфері є Японія, Китай, Іспанія, Велика Британія, Італія, США, Німеччина. У Європі найбільша кількість сертифікованих систем екологічного управління за останні роки впроваджена у Чеській Республіці, Угорщині, Польщі, Румунії, Словенії.

За кількістю та темпами впровадження сертифікованих систем екологічного управління Україна відстає від розвинених країн і займає 54-те місце у світі та 27-ме в Європі. Нині в Україні налічується 1630 підприємств, що отримали сертифікати на систему управління якістю, в тому числі лише 55 – на системи екологічного управління. Лише 108 видів продукції 22 товаровиробників отримали екологічний сертифікат за міжнародними екологічними критеріями, відповідно до вимог міжнародних стандартів серії ISO 14000 [5].

В Україні екологічну сертифікацію взагалі не впроваджено в сільськогосподарському виробництві та лісовому господарстві. Ураховуючи те, що екологічна сертифікація відповідно до вимог європейських та міжнародних стандартів здійснюється за принципом добровільності, державна підтримка має сприяти не лише формуванню позитивного іміджу, а й створенню більш сприятливих економічних умов для поширення цього виду діяльності. Більш широке впровадження систем екологічного управління і екологічної сертифікації продукції сприятиме системному зменшенню екологічних впливів на здоров'я людини, раціональному використанню ресурсів на всіх стадіях життєвого циклу продукту - від стадії виробництва до утилізації. Підтримка виробництва і споживання екологічно сертифікованої (“зеленої”) продукції на першому етапі здійснюється шляхом надання їй переваги при закупівлях в державному секторі економіки. Надання переваги такій продукції при державних закупівлях допомагає сформувати ринок її сталого виробництва і споживання і, з часом, підвищує попит на “зелену” продукцію і в інших секторах економіки. Такий механізм підтримки впроваджений в Німеччині, Чехії, Японії та інших країнах.

Основні напрями та механізми державної підтримки впровадження систем екологічного управління та екологічної сертифікації продукції в Україні відповідно до європейських та міжнародних вимог мають бути визначені в процесі розробки цільової державної програми.

Аналіз причин виникнення проблеми та обґрунтування необхідності її розв'язання програмним методом

Низький рівень впровадження та сертифікації систем екологічного управління та екологічної сертифікації продукції відповідно до європейських та міжнародних вимог обумовлюється такими факторами як:

- відсутність екологічних пріоритетів в галузевих та регіональних програмах економічного розвитку;
- використання застарілих стандартів, норм та правил;
- необхідність удосконалення діючої системи акредитації органів сертифікації, стандартизації та метрології;
- недостатній рівень інформаційно-освітніх заходів щодо впровадження систем управління довкіллям та екологічної сертифікації продукції.

Механізми державної підтримки впровадження систем екологічного управління та сертифікації продукції у відповідності до міжнародних та європейських вимог повинні визначати перш за все заходи з економічного мотивування підприємств і організацій до впровадження цих систем у своїй діяльності. Запровадивши систему управління довкіллям та здійснивши екологічну сертифікацію продукції у відповідності до міжнародних та європейських вимог, підприємство має бути зацікавлене в її подальшій підтримці на необхідному рівні і постійному вдосконаленні. Пільгове кредитування впровадження систем екологічного управління, збільшення обсягів державних закупівель екологічно сертифікованої (“зеленої”) продукції має стати одним із суттєвих важелів впровадження екологічних систем управління на виробництві. Програмний підхід до вирішення проблеми обумовлений необхідністю координації та спрямування діяльності в зазначеному напрямку центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, зацікавлених підприємств та фінансових установ за участю громадських організацій.

Мета полягала у створенні протягом 2008-2011 років адаптованої до міжнародних та європейських вимог системи державної підтримки впровадження систем екологічного управління та екологічної сертифікації продукції, що сприятиме сталому розвитку країни, захисту здоров'я людини та навколишнього природного середовища.

Для реалізації цієї мети необхідно розв'язати такі завдання як:

- розроблення законодавчої бази щодо державної підтримки впровадження систем екологічного управління та екологічної сертифікації продукції із врахуванням кращого міжнародного досвіду;
- вдосконалення технічного регулювання, гармонізація стандартів в сфері охорони навколишнього природного середовища відповідно до міжнародних та європейських вимог;

- розробка і впровадження ефективного економічного механізму заохочення вітчизняних товаровиробників щодо впровадження систем екологічного управління та екологічної сертифікації продукції;

- популяризація позитивного досвіду впровадження і сертифікації систем екологічного управління та екологічної сертифікації продукції.

Шляхи та способи розв'язання проблеми

Стратегія державної підтримки впровадження сертифікованих систем екологічного управління та екологічної сертифікації продукції базується на наступних принципах:

- визначення виробництва та споживання екологічно сертифікованої (“зеленої”) продукції як одного з пріоритетів галузевої та регіональної екологічної політики;

- поступове надання переваги закупівлі екологічно сертифікованої продукції (товарів, робіт, послуг) у державному секторі економіки;

- відкритості і прозорості процедур оцінки відповідності.

Державна підтримка передбачає:

- нормативно-правове забезпечення шляхом внесення змін та доповнень до природоохоронного, податкового та адміністративного законодавства, законодавства про інвестиційну, фінансово-кредитну та рекламну діяльність;

- вдосконалення фінансово-економічного механізму підтримки виробництва і споживання екологічно сертифікованої продукції;

- розроблення і прийняття нормативно-технічної документації в сфері охорони навколишнього природного середовища: технічних регламентів, національних та галузевих стандартів, стандартів організацій у відповідності до міжнародних та європейських вимог;

- надання фінансової підтримки за рахунок державних бюджетних та місцевих науково-технічних програм аналітичним і прогнозним дослідженням впровадження систем екологічного управління (в тому числі витрат виробництва продукції або надання послуг, рівня цін та доходів); розробці екологічних критеріїв оцінки життєвого циклу продукції на підприємствах різних видів економічної діяльності.;

- створення системи моніторингу (у тому числі статистичної звітності) щодо дольової частки “зелених” закупівель в державному та суспільному секторах економіки;

- запровадження Реєстру підприємств, що мають сертифіковану систему екологічного управління та Реєстру екологічно сертифікованих товарів і послуг підприємств, що мають ліцензію на використання знаку екологічного маркування;

- сприяння розвитку мережі центрів сертифікації з їх методичним, матеріально-технічним та інформаційним забезпеченням;

- забезпечення робіт з розробки та видання методичних матеріалів з впровадження систем екологічного управління та екологічної сертифікації продукції;

- проведення конференцій, круглих столів, семінарів з виробниками, споживачами та іншими зацікавленими сторонами;
- проведення консультативно-освітніх заходів по обміну досвідом та підвищенню кваліфікації фахівців з сертифікації, стандартизації, метрології, аудиту в сфері охорони навколишнього природного середовища;
- запровадження комплексної соціальної рекламної компанії: в засобах масової інформації (пресі, радіо, телебаченні), в Internet, в зовнішній рекламі тощо.

Виконання заходів сприятиме впровадженню інноваційних технологій більш чистого виробництва, раціональному використанню матеріальних та енергетичних ресурсів, зменшенню забруднення навколишнього природного середовища, збалансованому розвитку економіки, випуску безпечної для здоров'я людини та довкілля продукції, підвищенню конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника на міжнародному ринку, зміцненню експортного потенціалу, зменшенню інвестиційних ризиків за екологічними факторами. Фінансування заходів, на кожному етапі здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів, коштів міжнародної технічної допомоги та інших джерел, не заборонених законодавством України.

6.4.3. Еколого-економічне прогнозування

Наукове обґрунтування екологоорієнтованого стратегічного планування (ЕОСП) розвитку національної економіки значною мірою залежить від якості прогнозних досліджень, методологічного і методичного рівня їх забезпечення. Існуюча система планування та управління практично унеможлиблює використання випереджаючої прогнозної інформації, тому і залишаються малоефективними спроби органічно вписати прогнозування в реальну практику управління, незважаючи на існування відповідної законодавчої бази. Як наслідок, це проблема яка актуальна і потребує комплексного та компетентного вирішення шляхом чіткого визначення місця прогнозування в системі ЕОСП управління. Комплексність у даному аспекті передбачає охоплення прогнозними оцінками різноманітних об'єктів національної економіки. При цьому спектр цих об'єктів досить широкий і визначається соціально-економічними, науково-технічними, екологічними та іншими проблемами розвитку території.

Значимість створення відповідної системи комплексного економіко-екологічного прогнозування висловлюється протягом певного часу провідними економістами-екологами [88, 138, 139, 169].

Вивчаючи підходи до визначення сутності прогнозування, ми згрупували їх таким чином:

- одна з функцій управління, яка виконується особами, що приймають рішення в процесі розробки та прийняття управлінського рішення;
- один із методів, який використовується як основа планування, щоб зробити зрозумілим процес вироблення рішень;

- етап, де вирішуються завдання виявлення базових тенденцій, проблем і цілей розвитку, основних критичних зон, враховуються ризики змін;

- основа для розробки пропозицій щодо можливих варіантів розвитку з метою вирішення проблем;

- метод, в якому використовуються як досвід, накопичений у минулому, так і поточні припущення стосовно майбутнього з метою його визначення. У результаті цього отримують картину майбутнього, яку можна використовувати як основу при плануванні.

З позиції нашого дослідження прогноз доцільно розглядати як наукове передбачення, що спирається, перш за все, на науково-теоретичний аналіз закономірностей розвитку господарських систем і умов їх реалізації, оскільки тільки такий вид передбачення може забезпечити максимальну надійність передбачення, результативність заснованої на ньому дії, найбільш повне проникнення в можливі, ймовірні і необхідні тенденції майбутнього, що відображається в екологоорієнтованих стратегічних планах.

Характерним для прогнозування є те, що воно спирається на знання законів та ефективну методичку, і тому його результати можуть бути перевірені, виправлені, уточнені, розвинені далі [88].

Прогноз обмежує сфери та можливості поставлених реальних завдань і цілей, виявляє напрями розробки та прийняття управлінських рішень, розглядає варіанти активного впливу на об'єктивні фактори перспективного розвитку. Данні прогнозів стають вихідним науково-аналітичним матеріалом для розробки не лише ЕОСП розвитку регіону, а й комплексних і цільових програм, де він (прогноз) трансформується у прогноз-план, який ставить загальні стратегічні завдання і містить матеріал, необхідний для розробки конкретних завдань; носить індикативний характер; є робочим документом обґрунтування політики регіонального розвитку; враховує загальнодержавні прогнози-плани і програми, оцінює їх вплив на розвиток об'єкта планування.

Теоретична та методологічна основи прогнозування базуються на таких основних положеннях. По-перше, для наукового прогнозування необхідно теоретичне обґрунтування процесів у прогнозованих сферах на основі безперервної наукової діяльності. По-друге, вирішальною умовою всякого прогнозування є знання закономірностей. Якщо не мати інформації або мати дуже неповну інформацію щодо законів, що визначають хід прогнозованого процесу, або не зуміти їх виявити, то в такому випадку створення серйозного прогнозу взагалі нереально. У багатьох випадках доводиться мати справу з гіпотезами про закономірності. При цьому ненадійність прогнозу, як правило, тим більша, чим більше доведеться вдаватися до гіпотетичних висловлювань про закон, так що в підсумку прогноз може втратити цінність. Висування номологічних гіпотез в прогностичних цілях передбачає глибоке знання закону розвитку прогнозованої системи і велику кількість фактичних знань щодо закономірностей у цій та інших сферах. По-третє, найважливіше значення для прогнозу має реальне і точне розуміння визначальних умов, за яких починаються прогнозовані процеси і які впливають на них. Ця проблема

має велике значення з точки зору методики розробки прогнозу, так як помилки при розумінні чи оцінці прогнозованих процесів зростають у ході самої прогностичної роботи та чинять негативний вплив на результат [88].

Сучасні теорії управління чітко визначають місце і роль прогнозування в процесі прийняття управлінських рішень. Прогнози необхідні для розробки стратегії управління. «Стратегічні дослідження, базуючись на положеннях системної парадигми, повинні не лише *прогнозувати* саму суспільно-економічну динаміку, але й *передбачати* майбутні кроки економічної політики в рамках визначених стратегічних цілей, на які накладатиме відбиток ця динаміка, а у деяких випадках (як, зокрема, відбувається у перехідних економіках) – і модифікацію цих цілей. Отже, прогнозувати не лише майбутні дії, але й майбутні цілі» [47].

Таким чином, прогнозування, з одного боку, підвищує ефективність прийнятих рішень, а з іншого – формує певні якісні характеристики всього процесу прийняття управлінського рішення щодо розвитку регіональних систем та ЕОСП.

Правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи прогнозних і програмних документів розвитку національної економіки, окремих регіонів, реалізуються відповідно до Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [127]. У Законі прогноз розглядається як спосіб обґрунтування і прийняття конкретних рішень органами законодавчої і виконавчої влади, органами місцевого самоврядування щодо регулювання соціально-економічних процесів.

Прогнози регіонального рівня розробляються на основі загальногосподарських і міжгалузевих прогнозів. На регіональному рівні передбачена розробка прогнозів економічного та соціального розвитку на 5 років і щорічних програм економічного та соціального розвитку. Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування несуть відповідальність за організацію прогнозної роботи, розробку, затвердження та виконання названих документів. Діяльність регіональних влад у даному контексті регламентується структурою та змістом відповідних регіональних прогнозів. Такий підхід, щоб не змінювати напрацьовану процедуру, можна використати для будь якої господарської системи (рис. 14).

Аналіз структури основних прогнозних документів показує, що прогнозування повинно бути спрямоване на аналіз та оцінку соціальних, економічних, екологічних, науково-технічних процесів і тенденцій, визначення ключових проблем регіонального розвитку, оцінку наслідків цих тенденцій у майбутньому, передбачення нових соціально-економічних ситуацій і нових проблем, виявлення можливих альтернатив розвитку в перспективі і обґрунтування вибору тієї чи іншої можливості з метою ЕОСП розвитку регіону.

Для реалізації цих завдань система прогнозування має бути цілісною і складною за структурою, що сьогодні практично не розроблено. Її структура повинна складатися зі взаємопов'язаних і підпорядкованих певній ієрархії

прогнозних блоків природного, економічного, соціального та технічного характеру, включаючи відповідні групи показників. Образно можна вважати, що при безперервному функціонуванні механізму прогнозування необхідне формування і функціонування самостійних, але в той же час, тісно взаємопов'язаних напрямків прогнозування, які є по черзі прогностичним фоном і профілем прогнозу один для одного.

Це дослідження присвячене питанням комплексного прогнозування розвитку регіону, заснованого на отриманні синтезованих прогнозних знань, перш за все, економічного та екологічного характеру. Ця проблематика зумовлена необхідністю пошуку шляхів одночасного виходу з економічної і екологічної криз, які при злитті утворюють нестандартні, якісно нові економіко-екологічні явища з надзвичайно серйозними наслідками. Загалом такий підхід співзвучний ідеології сталого розвитку. Слід зазначити, що переважно в усіх прогнозних дослідженнях простежується вимога вивчення впливу соціальної та виробничо-господарської сфер на навколишнє природне середовище [83, 162, 138].

Рис. 14. Основні складові процесу прогнозування розвитку регіону

Екологічна складова закладена в методологічних засадах територіального управління як:

- принцип природно-господарської збалансованості і оптимальності, що означає підтримку обґрунтованої економічної відповідності між нарощуванням виробничого потенціалу галузей економіки та реалізацією заходів з екологізації виробничих процесів та охорони навколишнього природного середовища;

- принцип необхідності передбачення результатів природокористування та максимальне запобігання його негативних наслідків.

Безпосередня реалізація цих принципів має забезпечити ефективну взаємодію економічної та екологічної підсистеми управління розвитком ТЕЕС, найважливішою умовою якого є активізація їх прогностичних функцій.

Традиційно прогнозованими і плановими показниками в підсистемі управління природокористуванням на регіональному рівні є:

- обсяги наявних природних ресурсів і обсяги їх споживання;
- витрати на проведення природоохоронних заходів;
- якісний стан природного середовища порівняно з нормативними вимогами;
- комплексність експлуатації природних ресурсів;
- капітальні вкладення на природоохоронні цілі, потреба в них.

Ресурсні показники стосуються, перш за все, тих природних ресурсів та елементів природного середовища, які в розвитку регіону мають міжгалузевий характер використання. Причиною неефективного використання традиційних прогностичних показників у практиці державного та регіонального управління є невиправдане звуження кількості об'єктів прогнозування та відповідних їм показників прогнозів, відсутність системності в їх виборі, відсутність обліку специфіки розвитку окремих регіонів, слабе наповнення предметно-практичними елементами, рекомендаціями щодо своєчасної та ефективної реалізації прогностичних висновків.

Тим не менше, принципово важливим є факт відсутності на державному рівні єдиної концепції економіко-екологічного прогнозування, що є причиною «випадання» з прогностичних оцінок, а отже, і з науково-інформаційної бази прийняття управлінських рішень, факторів природних, природно-техногенних і техногенних небезпек, факторів впливу трансформацій навколишнього природного середовища на господарську діяльність, їх наслідків, глобальних екологічних змін.

Розглянута система прогнозування є законодавчо закріпленою, універсальною для України. Проте, розглядаючи її як базову, є потреба подальшого розвитку та вдосконалення в напрямку посилення принципу комплексності прогнозування на основі врахування специфіки господарської діяльності, пріоритетів розвитку, природних умов, економіко-екологічного стану конкретної території, максимального врахування чинників і закономірностей економіко-екологічних взаємодій і в підсумку реалізації ідеї сталого розвитку.

Неефективність діючої системи наукового передбачення підтверджує той факт, що сучасний механізм регіонального управління природокористуванням є механізмом «наздоганяючого типу», тобто орієнтованим на ліквідацію наслідків помилкових рішень в економічній, екологічній, соціальній та інших сферах. Прогнозні дослідження при цьому, як правило, носять фрагментарний, безсистемний характер і відрізняються низьким ступенем достовірності. Це ілюструють численні приклади невдалих управлінських рішень, що мають постфактум значні негативні наслідки економічного, соціального, екологічного характеру локального, регіонального і національного масштабів. Наприклад, у Причорноморському регіоні такими гарячими точками є задамбування лиману Сасик, будівництво судноплавного ходу Дунай-Чорне море та інших екологонебезпечних об'єктів. Основною причиною цього, на наш погляд, є нестача фундаментальних і прикладних досліджень з питань комплексного прогнозування та планування взаємодії природи і суспільства, а також практичного застосування їх результатів, відсутність координації управлінських рішень з результатами наукових прогнозів. Очевидна необхідність всебічного аналізу та синтезу розрізнених знань методологічного та методичного характеру щодо екологоорієнтованого прогнозування розвитку регіону та досвіду використання таких знань. Розробка цілісної концепції економіко-екологічного прогнозування лежить в площині вирішення завдання підвищення наукового рівня досліджень, комплексного вирішення проблеми ЕОСП розвитку не тільки регіону але й національної економіки.

Ідея створення концепції економіко-екологічного прогнозування [33] виникла, виходячи з трансформації описаних теоретичних і прикладних положень до потреб управління екологічно вразливим Приморським регіоном. Концепція економіко-екологічного прогнозування є розвитком і конкретизацією для регіону існуючої ідеології прогнозування та планування, з урахуванням вимог сталого розвитку, а також специфіки морського природокористування. Це не виключає її використання і для інших регіонів з огляду на універсальність методологічних і методичних засад.

Проведення прогнозної діяльності економіко-екологічного характеру, заснованої на аналізі взаємодій між двома відносно самостійними підсистемами – економіки та екології - як єдиної системи, передбачає конкретизацію меж цих підсистем та їх динаміку [126].

Економічна підсистема обмежена діяльністю людини, екологічна – природним простором, в якому вона втілюється (на морських акваторіях в межах територіальних і внутрішніх морських вод, а також у Приморському регіоні в цілому, включаючи сухопутну частину і морську).

Багатоаспектний характер економіко-екологічних відносин обумовлює формування укрупненої структури системи економіко-екологічного прогнозування (ЕЕП) (рис. 15).

Рис. 15. Укрупнена структура і зміст системи економіко-екологічного прогнозування в структурі ЕОСП

Вона побудована за принципом «вплив – стан – реакція», тобто:

- ресурсні прогнози характеризують сферу прямого впливу на навколишнє середовище і її окремі ресурси відповідно до вимог економічної системи;

- прогнози стану і поведінки екосистем відображають результати і наслідки прямого впливу;

- прогнози регулятивної групи є науковою базою для розумної координації економіко-екологічних відносин з метою надання їм стійкого характеру. Всі прогнози при цьому взаємопов'язані.

У цій структурі також реалізується принцип територіально-галузевого підходу до прогнозування, так як ресурсні прогнози проводяться в інтересах окремих галузей економіки, а їхня прив'язка до використання в територіальній системі управління дозволяє вирішувати питання перспективного економіко-екологічного розвитку регіону.

Зокрема, для системи економічного управління морським природокористуванням характерна значна залежність від різних факторів зовнішнього середовища, серед яких найбільш чітко виявлено: чинники міжнародної політики в галузі охорони і порятунку Чорного моря; економічні, соціально-політичні процеси, що відбуваються в державі та регіоні; чинники науково-технічного прогресу, відкривають можливості для залучення в господарське використання нетрадиційних морських ресурсів, природні катастрофи, що викликають надзвичайні екологічні ситуації і т.д. [33]. Дані обставини дозволяють зафіксувати проблемно-орієнтований характер управління природокористуванням як економіко-екологічною системою.

Для економіко-екологічного прогнозування, таким чином, правомірний також проблемно-орієнтований підхід, який реалізується у випадку, коли в якості об'єктів прогнозів виступають ресурси екосистем (ситуації, явища, властивості), щодо яких існує чітко детермінована проблема економіко-екологічної взаємодії, що вимагає свого рішення з боку відповідних об'єктів природних ресурсів. Перш за все це стосується економічних рішень, що передбачають масштабні порушення навколишнього середовища і вилучення непорушених господарською діяльністю територій або акваторій. Цей підхід підтверджується також тим, що при розробці комплексу прогнозів для окремих видів ресурсокористування необхідний облік різних за характером екологічних небезпек, серед яких можливі небезпеки, пов'язані з природними, природно-техногенними та техногенними факторами, що викликає різний спектр економіко-екологічних трансформацій, які, у свою чергу, можуть бути причиною нових небезпек і трансформацій.

Таким чином, економіко-екологічне управління як процес виникає тоді, коли уможливлується вплив на систему економіко-екологічних взаємовідносин. Для прийняття управлінських рішень, спрямованих на досягнення рівноважного стану морських екосистем і забезпечення стабільного поступального розвитку приморських регіонів, необхідне застосування аналізу ймовірнісних альтернатив розвитку людської діяльності в даних регіонах та узагальнення відповідної інформації. Мова йде про ЕЕП. Методологічно важливою є теза про взаємозв'язок ЕЕ-управління та ЕЕП де: ЕЕП є основою як для прийняття відповідальних управлінських рішень у сфері природокористування й охорони навколишнього природного середовища, так і для розробки ЕОСП розвитку регіону.

Надзвичайна відповідальність результатів прогнозування, величезні економічні наслідки використання прогнозів, вимагають визначитися в змісті понять «ЕЕП» і «ЕЕ-прогноз». Під ЕЕП традиційно розуміють науково обґрунтоване судження про можливий економіко-екологічний стан (якість)

природно-господарської системи (країни, регіону, об'єкта) у майбутньому та/або про альтернативні шляхи і терміни його здійснення. Таким чином, найважливіша особливість ЕЕП - розгляд його як процесу розробки взаємопов'язаного комплексного економічного та екологічного прогнозу майбутнього стану регіональних економіко-екологічних систем. Сучасна дійсність переконливо доводить необхідність паралельного й взаємообумовленого прогнозування в природно-господарських системах, тому що найчастіше екологічні ситуації кардинально впливають на функціонування економічних систем і навпаки. ЕЕ-прогноз при цьому логічно розглядати як деяке судження, форму наукового передбачення щодо розвитку регіону. ЕЕ-прогноз може бути аргументованим і верифікованим, якщо він розроблений на основі наукових методів пізнання закономірностей розвитку економіки та законів функціонування екологічних систем з урахуванням альтернативних сценаріїв розвитку і територіально-часових факторів.

З огляду на складність і неординарність, поняття ЕЕ-прогнозування потребує методологічних уточнень і розробки методичного апарату. ЕЕП базується на загальній теорії прогнозування, маючи специфічні дефініції. У першу чергу це стосується принципів ЕЕП. У роботі [139] такими названі принципи: цілісності економічного й екологічного прогнозів; системності прогнозування; історичності, тобто використання прогнозів; інваріантності; ЕЕ-невизначеності; безперервності прогнозування; додатковості в наборі інструментів опису ЕЕ-прогнозів.

Методи ЕЕП є синтезом відомих методів економічного, екологічного та соціального прогнозування. Однак практика найчастіше демонструє хибність, неповноту і ненадійність зроблених прогнозів. Однією з причин цього є відсутність відповідного методичного інструментарію ЕЕП. При вирішенні конкретних прогнозних завдань необхідно особливу увагу приділяти адекватності використовуваного методу і прогнозованого процесу. При повній адекватності реальної природно-господарської системи та методу прогнозування останній має свої особливості. Ця проблема вимагає спеціального наукового осмислення на базі узагальнення практики прогнозування, розробки стрункої теорії ЕЕ-взаємодії.

Однією з ключових проблем теорії ЕЕП є побудова типології ЕЕ-прогнозів [183]. У загальному вигляді типологія прогнозів будується виходячи з чітко вибраних критеріїв з урахуванням сформульованих цілей, завдань, періоду прогнозування, методів прогнозування та ін. Кожен вид прогнозу має свою цільову функцію, закладену в ЕОСП.

Ціль прогнозування, система прогнозованих ресурсів та об'єктів ТЕЕС визначають структуру відповідного ЕЕ-прогнозу. Загальна схема процесу ЕЕ-прогнозування представлена на рис. 16.

Теоретичною основою цього процесу є гіпотези й існуючі теоретичні положення, а інформаційною – дані спостережень, зібрані відповідно до цих гіпотез і теорій розвитку регіону. Слід зазначити, що прогнозист може висувати свої власні гіпотези про розвиток об'єкта прогнозування на основі

здорового глузду, досвіду прогнозування інших процесів, гіпотетичних уявлень, правдоподібних міркувань.

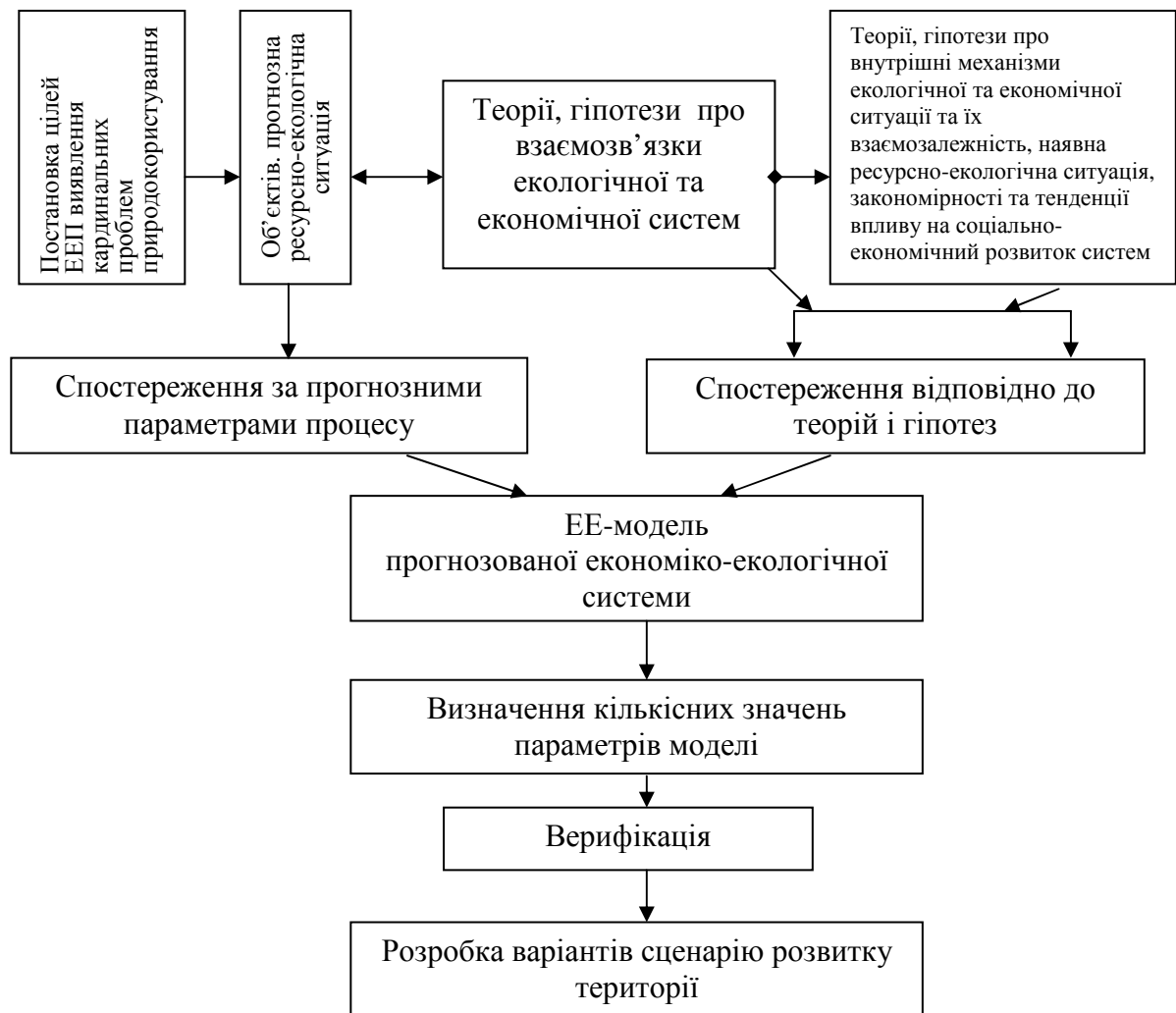

Рис. 16. Загальна схема процесу економіко-екологічного прогнозування (ЕЕП) розвитку території

Важливим аспектом ЕЕП є наявність ЕЕ-інформації. Розкрити закономірності при ЕЕП означає, перш за все, залучити всю доступну інформацію, що характеризує прямо або побічно причини розвитку регіону.

Така інформація має двоблокову структуру: економічний та екологічний блоки. Збору екологічної інформації сприяють інформаційно-керовані системи екологічного моніторингу різних рівнів. Основна проблема інформаційного аспекту ЕЕП полягає у розробці структури бази даних ЕЕ-інформації з прогнозами щодо розвитку конкретного регіону. Від успішних ЕЕ-прогнозів залежить результат ЕОСП розвитку національної економіки.

Сьогодні формується якісно новий тип взаємовідносин у системі «економіка-екологія», обумовлений панівним у планетарному масштабі ноосферним світоглядом, переходом до сталого розвитку суспільства. Концептуальні положення ноосферної науки зумовлюють необхідність

«розумного», науково обґрунтованого з системних позицій управління ресурсно-екологічною ситуацією в національній економіці кожного рівня.

Проаналізувавши типи і моделі розвитку економічних систем, вважаємо доцільним підхід до економіко-екологічного прогнозування, заснований на принципах прямих і зворотних зв'язків між підсистемами «економіка» і «екологія».

Домінуюча роль, відповідно до процедурної схеми економіко-екологічного прогнозування, належить формам і методам управління економіко-екологічними відносинами в межах економіко-екологічних систем. Залежно від ступеня їх наукової обґрунтованості вибраного типу та моделі розвитку економіки, визначається прогнозований стан екологічної підсистеми, а отже, і цільових функцій розвитку економічних систем.

Тобто передбачається об'єктивна необхідність прогнозу можливих наслідків впливу вибраних економічних форм і методів регулювання на ресурсно-екологічну ситуацію, а наукова обґрунтованість економічного інструментарію повинна підтверджуватися ступенем досягнення поставлених цільових установок.

Поняття сталого розвитку базується не стільки на антропоцентричному підході, а на біоцентричному, пов'язаному з необхідністю збереження біосфери, як природного й органічного середовища життя і еволюції. У зв'язку з цим основна цільова установка полягає у збереженні нормативного стану (якості) навколишнього природного середовища, що забезпечує подальший соціально-економічний прогрес людства і не представляє загрози для життєдіяльності. Ця цільова установка розвитку суспільства означає збалансованість економічних і екологічних інтересів і кореспондується з сучасними трактуваннями природокористування, під яким слід розуміти використання корисних властивостей і компонентів природного середовища для задоволення економічних, оздоровчих, естетичних, культурних інтересів людини [99].

Саме тому вкрай важливе значення для вибору форм і методів економіко-екологічного прогнозування набуває проблема оцінки екологічної місткості різного рівня господарських систем. З одного боку, екологічна місткість – це показник здатності природної системи до регенерації (відновлення) вилучених з неї ресурсів і нейтралізації шкідливих впливів; з іншого – це міра допустимого втручання людської діяльності у природні процеси.

Екологічна місткість економіко-екологічної системи з часом і залежно від інтенсивності людської діяльності змінюється, тому ЕОС плани повинні формуватися на врахуванні впливу запланованих заходів на її подальшу зміну. Тому в процесі ЕЕП необхідно враховувати просторові показники території, конкретного природного об'єкта тощо, а також показники гранично допустимих навантажень, які залежать від кількісних і якісних параметрів наявного природно-ресурсного потенціалу. Зіставлення прогнозованої екологічної місткості з фактичним станом дозволить оцінити ступінь економіко-екологічної незбалансованості розвитку регіону, диференційовано

за кожним територіально-господарським утворенням, природними об'єктами, виявити екологічно неблагополучні з них, розробити економічні механізми для вирішення проблем оптимізації природокористування на найближчу та довгострокову перспективу.

При цьому може бути використано нормативний підхід, тобто на основі лімітів (нормативів, квот) на використання природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища. Ці ліміти орієнтовані на рівні ГДК, ОБРВ, які є показниками нормативного стану навколишнього природного середовища, що не представляє загрози для життєдіяльності. Водночас в умовах уже сформованої несприятливої ресурсно-екологічної ситуації, яка є наслідком техногенного типу розвитку економічних систем, досить складно за сукупністю факторів технічного, економічного порядку досягти ГДК, ОБРВ за короткий часовий період. У зв'язку з цим на основі поетапного планування природоохоронних заходів, реструктуризації техногенного базису на ресурсозберігаючі, в тому числі ресурсозаміщуючі та біотехнології, що відповідають останнім досягненням НТП (світовим стандартам), екологічні нормативи (ліміти) орієнтуються на тимчасово допустимі викиди (скиди) забруднюючих речовин, тимчасово допустимі рівні використання природних ресурсів, які закладені в прогнози.

Велику роль у забезпеченні ефективності ЕЕП відіграє застосування експертно-сценарного прогностичного моніторингу (ЕСПМ), завдяки якому можливо систематично відстежувати наслідки різних рішень і своєчасно корегувати прогнози з метою мінімізації збитків і вироблення оптимальної стратегії, що буде основою ЕОСП.

В основі ЕСПМ лежить багаторазове застосування експертних методів, обробка кількісних і якісних економіко-екологічних показників наслідків прийнятих рішень, коригування сценарних прогнозів. Великого значення набуває правильний відбір експертів, їх кваліфікація та неконсервативність мислення, а також необхідна для достовірності кількість і пропорційність представників тих чи інших груп науковців: вузьких фахівців, керівників і т.д.

Прогноз екологічних наслідків здійснюється з метою:

- раціоналізації природокористування;
- мінімізації негативних наслідків природокористування за рахунок удосконалення техніки, технологій та екологічних обмежень;
- боротьби із забрудненням середовища;
- наукових прикладних досліджень механізмів і динаміки забруднення.

Відповідно до цілей ставляться такі завдання:

- визначення найбільш актуальних і значимих проблем природокористування;
- аналіз виявлених проблем;
- встановлення негативних тенденцій та факторів, які на них впливають;
- моделювання економіко-екологічних ситуацій;
- розробка рекомендацій щодо запобігання прогнозованих негативних ситуацій і мінімізації збитків.

На нашу думку, поєднання цих підходів (регіонального, проблемно-орієнтованого, нормативного, економіко-екологічного) забезпечить максимальне врахування в процесі ЕЕП вихідного стану, потенційних можливостей регіональних економіко-екологічних систем, усіх чинників, які можуть вплинути на його зміну в довгостроковій перспективі, що й забезпечить реалізацію всіх покладених на ЕЕП функцій.

6.4.4. Економіко-екологічна експертиза

У екологоорієнтованому стратегічному плануванні розвитку національної економіки має бути реалізований принцип інтеграції процесів економічного розвитку з вимогами охорони довкілля, раціонального використання природно-ресурсного потенціалу і забезпечення екологічної безпеки. При цьому інтегрований підхід до їх рішення сприятиме економічно обґрунтованому і стабільному соціально-економічному розвитку держави.

Істотна роль у вирішенні вказаних проблем – у забезпеченні взаємозв'язку економічного розвитку економіки з дотриманням вимог екологічної безпеки повинна належати економіко-екологічній експертизі (ЕЕЕ) (рис.17).

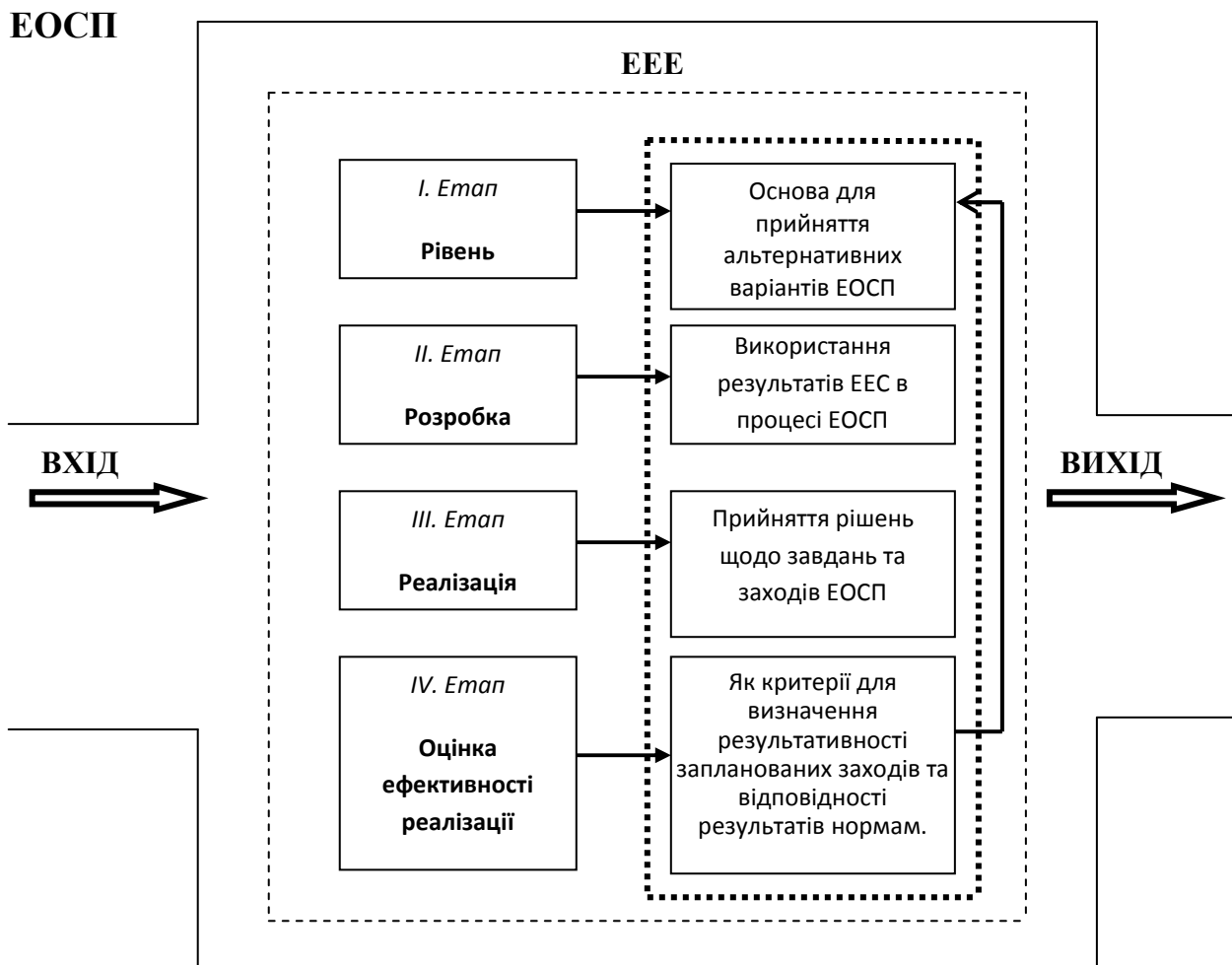

Рис. 17. Роль і місце економіко-екологічної експертизи в екологоорієнтованому стратегічному плануванні

Метою економіко-екологічної експертизи є інтеграція оцінок економічного й екологічного обґрунтування ухвалення рішення про інвестиційний проект (програму), розміщення інвестиційного об'єкту і через ці оцінки – опосередкована дія на підвищення якості техніко-економічного і екологічного обґрунтування проектування та будівництва господарських об'єктів, результатів порівняльної економіко-екологічної ефективності їх розміщення з урахуванням особливостей регіонів шляхом зіставлення різних варіантів з економіко-екологічним прогнозом відносно його довгострокового розвитку [67].

Іншими словами, головною метою економіко-екологічної експертизи є вибір варіанту найбільш ефективного використання інвестицій за умови дотримання вимог екологічної безпеки і надання прогнозів дії наміченої діяльності на довкілля окремих регіонів.

Цільовою функцією проведення економіко-екологічної експертизи запланованих і діючих об'єктів є перевірка повноти дотримання національних правових, екологічних, економічних, технологічних, технічних норм, правил, регламентів для цих видів діяльності, що враховують міжнародні нормативні акти, стандарти і специфіку регіону.

Одним із найважливіших напрямків економіко-екологічної експертизи для прийняття рішень є перевірка обґрунтованості стратегічних рішень з позиції національної та міжнародної екологічної політики, головними концептуальними напрямками якої є раціональне використання природних ресурсів, їх охорона та захист, екологічна безпека робіт [67].

Основним документом для об'єктів економіко-екологічної експертизи повинна служити «Оцінка впливу на навколишнє середовище» (ОВНС), оформлена у вигляді окремого тому (книги, розділу), а також складена на узагальненні її результатів Заява про екологічні наслідки діяльності.

Найбільш важливими положеннями економіко-екологічної експертизи є:

- проведення експертизи на різних стадіях господарського інвестиційного процесу;
- формування пакету необхідної документації для експертизи запланованих і діючих об'єктів, який повинен включати: спеціальні дозволи (ліцензії) на користування ділянками надр та інших природних ресурсів;
- документацію за узгодженням Спеціального режиму ведення робіт з органами, які забезпечують охорону державних кордонів України, що регулюють судноплавство, рибний та інші промисли, екологічну безпеку;
- програму наукових досліджень, документацію на погодження обсягів видобутку ресурсів;
- розрахунок розмірів платежів за право користування надрами, акваторіями, ділянками морського дна для розвідки, видобутку, експлуатації родовищ з урахуванням геологічних особливостей родовищ, географічних, екологічних умов їх місцезнаходження;
- розрахунки величини страхових екологічних платежів при розвідці, розробці родовищ, включаючи транспортування видобутих ресурсів;

– розрахунок величини платежів за погіршення природного середовища в результаті розвідки родовищ; перелік заходів щодо ліквідації можливих аварійних ситуацій при розвідці та розробці родовищ;

– забезпеченість необхідною нормативно-інструктивною економіко-екологічною базою, яка дозволяє стежити на регіональному, державному рівнях за фінансовими можливостями розвитку екологічних служб, реалізацією природоохоронних заходів, що забезпечують екологічну безпеку здійснення розвідки та розробки родовищ.

В Інституті проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України є розробки в галузі формування нормативної економічної бази визначення витрат екологічного призначення при обґрунтуванні проектів морського ресурсокористування [78], зокрема щодо:

- визначення платежів за користування морськими просторами (акваторіями та ділянками морського дна);

- визначення платежів за використання ресурсів морського дна і надр;

- визначення платежів за погіршення (порушення) морського середовища при здійсненні розвідки та розробки нафтогазових родовищ з урахуванням диференціації нормативів плати за морськими районами в залежності від оцінки ситуації та прогнозованої екологічної ситуації;

- оцінки економічних збитків від забруднення моря нафтою, нафтопродуктами, що враховує: процес розповсюдження нафтового забруднення залежно від фізико-хімічних властивостей нафти, нафтопродуктів, океанологічних характеристик морського середовища; токсико-резистентні показники вмісту нафти, нафтопродуктів для різних груп морських біоорганізмів.

Таким чином, завдання економіко-екологічної експертизи зосереджені на реалізації системи: "мінімум витрат – максимум результату – забезпечення екологічної безпеки" на принципах сталого розвитку.

Необхідно відмітити, що нині в Україні в практиці оцінки ухвалення господарських рішень такої процедури, як запропонована нами економіко-екологічна експертиза, немає.

Існуюча в Україні екологічна експертиза є різновидом науково-практичної діяльності спеціально уповноважених державних органів, еколого-експертних формувань і об'єднань громадян, яка ґрунтується на міжгалузевому дослідженні, аналізі й оцінці передпроектних, проектних і інших матеріалів чи об'єктів, реалізація і дія яких може негативно впливати або впливає на стан довкілля та здоров'я людей, і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону довкілля, раціональне використання та відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки [53].

Основні принципи проведення державної екологічної експертизи передбачені статтею 6 Закону України "Про екологічну експертизу":

– гарантування безпечного для життя і здоров'я людей природного середовища;

- збалансованість екологічних, економічних, медико-біологічних, соціальних інтересів та врахування громадської думки;
- наукова обґрунтованість, незалежність, об'єктивність, комплексність, варіантність, превентивність, гласність;
- екологічна безпека, територіально-галузева й економічна доцільність реалізації об'єктів екологічної експертизи запланованої або здійснюваної діяльності;
- державне регулювання;
- законність [53].

У законодавстві підкреслюється, що доцільність реалізації об'єктів екологічної експертизи запланованій або здійснюваній діяльності на території конкретного регіону з урахуванням місцевих і регіональних особливостей, може виконуватися фахівцями цього регіону.

Проте в Законі України "Про місцеве самоврядування в Україні" [133], у розділі 2 "Повноваження виконавчих органів сільських, селищних, міських Рад" (ст. 33 "Повноваження у сфері регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища"), немає чіткого визначення повноважень місцевих Рад на проведення державної екологічної експертизи передпроектних, проектних та інших матеріалів або об'єктів, реалізація яких на цій території може негативно впливати на стан природного середовища і здоров'я людей. Усі повноваження, що делегуються, стосуються, в основному, питань: контролю за дотриманням природоохоронного законодавства; реєстрації суб'єктів права власності на право користування землею; підготовки висновків про надання і вилучення у встановленому Законом порядку земельних ділянок; узгодження проектів землеустрою; здійснення контролю за виконанням проектів і т.і. Безпосередньо питання проведення державної екологічної експертизи в передпроектній стадії в контексті повноважень органів місцевого самоврядування не розглядаються, хоча Закон України "Про екологічну експертизу" (ст. 23) вносить в компетенцію місцевих органів влади ухвалення рішення й організацію (за необхідністю) проведення економічної експертизи.

Висновки громадської та іншої екологічної експертизи носять рекомендаційний характер і можуть бути враховані (чи не враховані) при проведенні державної екологічної експертизи, що здійснюється, як правило, уповноваженими органами та фахівцями, які не враховують або не враховують частково особливості регіонального природокористування.

Чинним законодавством України: Законами "Про охорону навколишнього природного середовища", "Про екологічну експертизу" - передбачається процедура оцінки впливу на навколишнє природне середовище (ОВНС), яка регламентується новим нормативним документом ДБН А.2.2-1-2003 "Склад і зміст матеріалів ОВНС при проектуванні і будівництві підприємств, будівель і споруд. Основні положення проектування", який було затверджено Наказом Держбуду від 15.12.2003р. №214 та введено в дію з 01.04.2004р. [134]. ОВНС визначаються як спосіб обґрунтування вже запроектованої діяльності, тобто де-факто прийнятого

рішення та реальної ролі в його прийнятті практично не відіграє. Іншими словами, ОВНС – це не процес ухвалення господарських рішень, а підготовка одного з розділів проектної документації, оскільки ОВНС жорстко включена у процес проектування об'єкту, яке починається реально вже після ухвалення рішення про будівництво господарського об'єкту.

Таким чином, ОВНС не передує ухваленню рішення, не є його складовою, а здійснюється постфактум.

У сучасному вигляді ідеологія ОВНС несе в собі певний "екологічний" акцент і, по суті, не має ніякої економічної значущості. Це пояснюється тим, що запобігти безрезультатним витратам, пов'язаним з повномасштабним проектуванням і іншими роботами неможливо при варіанті рішення про екологічну неприпустимість розміщення і будівництва цього об'єкту.

Відповідно до ст. 51 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" [51], проекти господарської діяльності повинні містити матеріали оцінки її впливу на природне довкілля. Тобто ОВНС підпорядкована проекту, вторинна і носить "обслуговуючий" характер. У статтях 8 і 15 Закону України "Про екологічну експертизу" ОВНС трактується як обов'язкова складова документації, що підлягає державній екологічній експертизі, але не як основа ухвалення рішень.

Ідентично трактується поняття ОВНС і в ДБН А.2-1-2003, де підкреслена пріоритетність екологічних цілей ОВНС і її "обслуговуючий характер" відносно вже прийнятих рішень про екологічну прийнятність розміщення та будівництва об'єкту. Згідно з державними будівельними нормами, на ранніх стадіях інвестиційного процесу, при розробці варіантів розміщення об'єкту, складається "Заява про наміри", яка носить формальний характер і не впливає на оцінку економічної ефективності і екологічної безпеки, а, отже, і на ухвалення рішення про розміщення об'єкту будівництва. До того ж в країні відсутнє єдине інформаційне джерело офіційних повідомлень про рішення, які стосуються довкілля.

Ще більш скромне місце відводиться проведенню екологічної експертизи у новому Законі України "Про регулювання містобудівної діяльності" (№3038-VI 17.02.2011), яким встановлюються правові та організаційні основи містобудівної діяльності. Так, ст. 31 цього Закону визначає, що оцінка існуючого чи передбачуваного впливу на стан навколишнього природного середовища додається лише до проектної документації на будівництво об'єктів, які становлять підвищену екологічну небезпеку, а також об'єктів, які підлягають оцінці впливу на навколишнє природне середовище у транскордонному контексті. При цьому обов'язковій експертизі не підлягають проекти будівництва об'єктів I-III категорій складності, а лише ті, що належать до IV і V категорій складності [134].

Зазначеним Законом також вносяться поправки до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», зокрема виключено частину другу ст. 26, за якою встановлювалась обов'язковість проведення екологічної експертизи у процесі законотворчої, інвестиційної,

управлінської, господарської та іншої діяльності, що впливає на стан навколишнього природного середовища.

Також в Законі "Про регулювання містобудівної діяльності" не йдеться про відповідність економічній та екологічній доцільності тих чи інших містобудівних рішень, а згадується про це лише у ст. 21 «Громадські слухання щодо врахування громадських інтересів», в якій сільським, селищним, міським радам та їх виконавчим органам (у разі делегування їм таких повноважень) ставиться за обов'язок забезпечення оприлюднення вже прийнятих рішень щодо розроблення містобудівної документації на місцевому рівні з прогнозованими правовими, економічними й екологічними наслідками.

Вважаємо, що ці та ще декілька інших позиції, цього Закону можуть стати перешкодою на шляху досягнення проголошеної у ньому мети - забезпечення сталого розвитку територій з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів, адже в Законі не простежується інтеграції економічної, екологічної та соціальної складових сталого розвитку.

Вищенаведене свідчить про те, що роль процедури екологічної експертизи поступово знижується, має виключно "екологічний" акцент і на сучасну оцінку ефективності інвестиційного проекту (тобто ефективності інвестицій) практично ніякого впливу не чинить, а тому не може бути оцінена як дієвий механізм для ухвалення відповідальних управлінських рішень по оптимізації інвестиційних проектів і програм.

Саме тому вважаємо за доцільне ввести процедуру позавідомчої економіко-екологічної експертизи під юрисдикцією створеного згідно "Концепції державної екологічної політики" [132], Центрального органу виконавчої влади з питань регіональної політики і підтримки місцевого самоврядування, а на місцях – Агентств регіонального розвитку, що визначаються як «інституції, основним завданням яких є сприяння розвитку і зростанню соціально-економічного потенціалу та конкурентоспроможності певної території, а також рівня та якості життя її населення. Це структури, створені на засадах партнерства між приватним, державним та громадським секторами з метою комплексного вирішення проблем певної території» [94].

Основними принципами економіко-екологічної експертизи вважаємо такі:

- демонополізація здійснення економіко-екологічної експертизи та надання їй статусу процедури, що аргументовано сприяє екологоорієнтованому управлінню територіальними економіко-екологічними системами;
- інтеграцію оцінок ефективності інвестицій на основі виконання вимог екологічної безпеки з розрахунком розміру нанесеного, попередженого і залишкового збитків;
- облік специфічних соціальних і природних умов регіону (природно-ресурсного потенціалу), в якому передбачається розміщення інвестицій;
- надання економіко-екологічних прогнозів довгострокового впливу на навколишнє природне середовище.

Документація з проведення економіко-екологічної експертизи інвестиційних проектів і програм повинна містити висновки про:

- комплексну економіко-екологічну оцінку впливу запланованої діяльності на стан довкілля регіону, використання та відтворення природних ресурсів, здоров'я населення;

- наявність регуляторних і стимулюючих важелів для суб'єктів господарювання щодо екологоорієнтованого природокористування в межах заданої території;

- визначення компенсаційних механізмів при реалізації екологоорієнтованих (нематеріало- та неенергоємних, мало- і безвідходних) дій і заходів;

- обґрунтування імплементації інвестиційних проектів і програм у Стратегію соціально-економічного розвитку регіону.

Результати економіко-екологічної експертизи інвестиційних проектів і програм сприятимуть об'єктивній оцінці інвестиційного потенціалу регіону, що склався, його інвестиційній привабливості в сукупності з адекватною економіко-екологічною прогнозною оцінкою наслідків дії передбачуваних інвестиційних проектів і програм на економіко-екологічну систему. Це дозволить: з науково обґрунтованих позицій проводити економіко-екологічне прогнозування стану регіону; опрацьовувати концепцію екологічно безпечного розвитку регіону здійснювати стратегічне планування; враховувати усі чинники, які забезпечують розвиток і розміщення продуктивних сил; в цілому ефективніше управляти соціально-економічним розвитком регіону будь-якого рівня і станом його екологічної безпеки для забезпечення економічного зростання і соціального прогресу.

При цьому виникає необхідність розробки Концепції організації економіко-екологічної експертизи в нових економічних і організаційних умовах шляхом формування нормативних і методичних документів, створення системи спеціально уповноважених органів з охорони довкілля і експертних підрозділів, що забезпечують проведення ЕЕЕ в повній відповідності з законодавством про екологічну експертизу.

При організації проведення ЕЕЕ необхідно враховувати такі напрями:

- забезпечення реалізації положень законодавства про екологічну експертизу з чітким розподілом взаємодій експертних підрозділів ЕЕЕ з державними підрозділами, природоохоронними прокуратурами та судовими органами;

- регламентація процедур узгодження передпроектної та проектної документації інвестиційних проектів і програм;

- розробка положення про порядок представлення і джерела фінансування ЕЕЕ;

- розробка пропозиції про обов'язкове врахування думки громадськості і її рекомендацій при підготовці висновків ЕЕЕ;

- підвищення рівня наукового обґрунтування і інформаційно-аналітичного забезпечення процедур економіко-екологічної експертизи;

- підвищення інформаційної гласності ЕЕЕ.

Економіко-екологічна експертиза є також важливим інструментом підвищення інвестиційного потенціалу й інвестиційної привабливості регіону. Ефективне здійснення процесу структурної перебудови в системі економіки країни і її перспективного розвитку в майбутньому, значною мірою залежить від інтенсивності інвестиційних рішень на рівні окремих підприємств (інвестиційні проекти), галузей і регіонів (інвестиційні програми). Сукупність багатьох чинників, у тому числі і екологічної безпеки, формують поняття про інвестиційну привабливість підприємства (фірми), галузі, регіону, національної економіки в цілому.

Нові соціально-економічні умови, обумовлені переходом до ринкових відносин, визначають і нові підходи до оцінки інвестиційної привабливості і інвестиційного потенціалу регіону. Особливу актуальність набуває проблема встановлення пріоритетів інвестиційної діяльності, вибору її найбільш ефективних рішень.

Вважаємо, що істотна роль в підвищенні ефективності інвестиційних рішень повинна належати ЕЕЕ, що базується на розширенні повноважень органів управління різних рівнів, з метою оптимізації управлінських рішень, спрямованих на раціоналізацію капіталовкладень, запобігання безрезультатним витратам матеріально-сировинних та економічних ресурсів; на обґрунтуванні екологічної допустимості (прийнятності) пропонованих проектів. Тобто ЕЕЕ інвестиційних рішень має бути орієнтована на мінімізацію непродуктивних витрат інвестицій (економічних збитків) при досягненні заданих базисних цілей. При цьому потрібне виконання економіко-екологічної прогностичної оцінки екологічної безпеки як одного з головних лімітуючих чинників, що визначає доцільність інвестицій [67]. Тому доцільно нормативні параметри, організаційні процедури та структуру ЕЕЕ розробляти на регіональному рівні.

Таким чином, для залучення інвестицій і підвищення інвестиційної привабливості регіону потрібно закріпити повноваження регіональних органів управління з впровадження процедури позавідомчої ЕЕЕ інвестиційних проектів і програм на законодавчому рівні.

На сьогодні в інституційному полі діють Закони України «Про інвестиційну діяльність», «Про місцеве самоврядування», «Про регулювання містобудівної діяльності» та «Про екологічну експертизу», в які доцільно внести доповнення стосовно розширення повноважень місцевих органів управління щодо здійснення ЕЕЕ, зокрема проведення позавідомчої ЕЕЕ інвестиційних рішень, що дасть змогу регіональним органам влади та громадськості впливати на якість інвестиційних проектів і програм.

Введення механізму економіко-екологічної експертизи дає можливість формування нормативної бази ухвалення об'єктивних і аргументованих рішень, адекватного прийнятим зразкам в практиці Західної Європи і США, що, у свою чергу, зумовить залучення інвесторів і приплив інвестицій, а також стане ще одним позитивним кроком для цивілізованого входження України в міжнародну економічну спільноту [174].

У систему економіко-екологічної експертизи повинні входити усі сфери трансформацій, нововведень. Важливим чинником підвищення ролі економіко-екологічної експертизи в системі управління сталим розвитком регіону є її економізація на основі застосування нових методологій і методів економічних, соціальних, політичних оцінок ймовірних наслідків впливу на навколишнє середовище, природні ресурси і здоров'я людей комплексу господарських інновацій, в тому числі у сфері перетворення природи, в масштабах регіону і держави загалом.

Таким чином економіко-екологічна експертиза стає важливим чинником запобігання кризовим явищам, формування умов сталого соціально-економічного розвитку регіону зокрема та національної економіки України загалом.

6.4.5. Еколого-економічний моніторинг

Одним із механізмів вивчення стану природного довкілля і рішення загальних екологічних проблем є функціонування державної та регіональної системи моніторингу довкілля. Система моніторингу довкілля є складовою частиною державної системи і створена як система спостережень, збору, обробки, передачі, зберігання і аналізу екологічної інформації, прогнозування стану довкілля, а також розробки науково-обґрунтованих рекомендацій для ухвалення управлінських рішень про запобігання негативним змінам в стані довкілля і дотримання вимог екологічної безпеки. У міжнародних документах [70] моніторинг розглядається як основа екологічної політики усіх рівнів господарювання.

Як визначає М.А.Голубець в Україні були прийняті урядові постанови про моніторинг, проте вони виконали хіба-що певну агітаційну функцію і зумовили започаткування деяких галузевих спостережень для управлінських потреб. На думку вченого, державний або національний комплексний моніторинг має являти собою складну систему спостереження за просторовими, часовими, галузевими і функціональними ознаками керованих геосоціосистем. Він має охоплювати загальнодержавну і галузеву мережі моніторингу, накопичувати та опрацьовувати сумарну моніторингову інформацію для прогнозування загальнодержавних процесів і явищ, обґрунтування управлінських рішень і передавання узагальненої інформації до міжнародного моніторингового центру. Базовою конструкцією національного моніторингу запропоновано розглядати адміністративно-територіальну мережу з такими підрозділами: а) *регіональний* моніторинг (обласний, групи областей); б) *локальний* або місцевий моніторинг (адміністративного району, його економічних або фізикогеографічних частин); в) *об'єктний* моніторинг (окремого села, міста, підприємства, явища, процесу тощо). Допоміжними конструкціями є *галузеві* моніторинги (лісогосподарський, сільськогосподарський, медичний, метеорологічний, демографічний, економічний та ін.), а також *фоновий* моніторинг (у межах заповідних природних територій на значній відстані від джерел антропогенного забруднення) і *науковий* моніторинг (для глибокого вивчення

будь-яких природних, соціальних, виробничих, медичних та інших явищ і процесів) [28].

Також можна виділяти *кризовий* моніторинг (у зонах підвищеного ризику, який здійснюється як на державній мережі пунктів спостережень, так і на тимчасовій мережі, що встановлюється під час виникнення несанкціонованих чи аварійних забруднень).

Згідно з діючими державними нормативно-законодавчими актами, у межах державної системи моніторингу довкілля зараз існує декілька систем екологічного моніторингу, зокрема: транскордонний моніторинг довкілля, що здійснюється відповідно до ратифікованих Україною міжнародних конвенцій та угод [70], моніторинг атмосферного повітря [131], моніторинг вод [131], моніторинг ґрунтів і відходів [129], моніторинг біорізноманіття [135], тощо.

Система моніторингу є відкритою інформаційною системою, пріоритетами функціонування якої є захист життєво важливих екологічних інтересів людини і суспільства; збереження природних екосистем; запобігання кризовим змінам екологічного стану довкілля і надзвичайних екологічних ситуацій.

Виходячи з вищевикладеного, можна виділити наступні **пріоритетні напрями по формуванню сучасної системи моніторингу стану економіко-екологічних систем:**

- Отримання, обробка, аналіз екологічної інформації, відображення поточного стану довкілля регіонів та держави в цілому з використанням сучасних автоматизованих засобів і обчислювальних систем, прогнозуванням стану природних ресурсів.

- Забезпечення надійного і ефективного інформаційного обміну на державному рівні між територіальними органами суб'єктів моніторингу на основі сучасних інформаційних технологій, а також створення сучасного метрологічного і науково-технічного забезпечення ведення моніторингу.

- Розробка науково обґрунтованих заходів (в т.ч. ухвалення управлінських рішень) по недопущенню погіршення стану довкілля і створення умов по підвищенню якості природних ресурсів.

- Запобігання надзвичайним екологічним ситуаціям техногенного і природного характеру.

- Захист життєво важливих екологічних інтересів людини і суспільства.

З метою визначення шляхів удосконалення, створення сучасної і оптимальної системи моніторингу довкілля для функціонування багатоцільової інформаційно-аналітичної системи потрібна розробка і реалізація як регіональних так і державних Програм моніторингу.

Основними завданнями регіональних Програм моніторингу економіко-екологічних систем (РЕЕС) можна назвати такі:

- аналіз екологічного стану довкілля і прогнозування його зміни на основі довгострокових систематичних спостережень з використанням єдиної

нормативно-методичної документації, сучасних технічних, комп'ютерних засобів отримання, збору і обробки екологічної інформації;

- інформаційна й аналітична підтримка ухвалення рішень в області охорони природного довкілля і здоров'я населення, раціонального природокористування і екологічної безпеки;

- забезпечення екологічною інформацією користувачів усіх рівнів.

Розробка регіональних Програм моніторингу економіко-екологічних систем і впровадження комплексу заходів при їх виконанні дасть можливість:

- проводити вивчення стану довкілля й окремих його об'єктів на єдиній методологічній та методичній базі, використовуючи сучасне технічне устаткування і нормативно-методичну документацію;

- здійснювати комплексні оцінки змін стану і якості природних ресурсів;

- впровадити стратегію оптимального та комплексного управління використання природних ресурсів;

- розміщувати інформацію про стан довкілля регіонів у засобах масової інформації.

Основою для розвитку багатofункціональної системи моніторингу довкілля (транскордонний моніторинг, моніторинг атмосферного повітря, вод, ґрунтів, надр, відходів та біорізноманіття) служить існуюча на сьогодні розгорнута нормативно-правова база і загальнодержавні документи [128]. Питання моніторингу регламентуються майже в двох десятках законів України, для розширення яких останнім часом прийнято три спеціальні постанови КМ України.

У державній Програмі моніторингу довкілля мають бути заплановані основні заходи по забезпеченню єдиного методичного підходу, а також спрямовані на удосконалення функціонування регіональної системи моніторингу довкілля, що включають:

- ❖ Створення і забезпечення функціонування інфраструктури державної системи моніторингу довкілля, як основи інтеграції її регіональних систем:

- розробка технічних завдань і створення єдиного узагальнюючого центру моніторингу довкілля, розробка і затвердження положення про такий центр моніторингу;

- організація системи обміну даними між регіональними та галузевими суб'єктами моніторингу довкілля;

- розробка й реалізація положень про інформаційну взаємодію і угод про загальну діяльність регіональних органів суб'єктів моніторингу довкілля;

- оснащення державного центру моніторингу й інформаційно-аналітичних центрів регіональних органів суб'єктів моніторингу технічними засобами для ведення баз даних і інформаційного обміну, створення автоматизованих робочих місць фахівців;

- забезпечення доступу в державні та регіональні центри моніторингу інформаційних потоків від регіональних органів суб'єктів моніторингу;

- визначення посадовців, відповідальних за ведення моніторингу і інформаційний обмін в усіх регіональних органах суб'єктів моніторингу;
- визначення обов'язків і повноважень осіб, відповідальних за ведення моніторингу і інформаційний обмін на усіх рівнях.

❖ Створення уніфікованого програмно-методичного забезпечення ведення баз даних та інформаційного обміну, на основі Інтернет – орієнтованого підходу:

- розробка загальних принципів і критеріїв створення і удосконалення уніфікованих програмних засобів ведення баз даних;
- розробка й удосконалення програмних засобів автоматизації формування інформаційних потоків, створення і ведення банків даних по складових доквілля;
- створення й удосконалення електронних картографічних матеріалів і програмних засобів їх реалізації в геоінформаційних системах моніторингу доквілля.

❖ Удосконалення мереж спостережень за станом доквілля:

- інвентаризація й аналіз стану існуючих мереж спостережень по будь-яких складових доквілля;
- розробка пропозицій відносно оптимізації чисельності і розташування точок спостережень по складеній мережі спостережень;
- оптимізація показників, які контролюються, та періодичності їх контролю по складових мережі спостережень;
- оптимізація програм ведення спостережень аналітичними підрозділами, які входять до мережі спостережень доквілля;
- створення банків даних оснащення аналітичних підрозділів і автоматизованих пунктів спостережень суб'єктів моніторингу доквілля;
- розробка пропозицій та їх впровадження відносно оптимізації використання лабораторного оснащення і дооснащення аналітичних підрозділів суб'єктів моніторингу доквілля;
- впровадження в мережі спостережень автоматизованих засобів контролю стану доквілля.

❖ Удосконалення та впровадження в практику усіх суб'єктів державної системи моніторингу доквілля на єдиній нормативно-методичній базі:

- аналіз існуючої нормативно-методичної бази моніторингу доквілля по усіх суб'єктах моніторингу та розробка пропозицій по її удосконаленню;
- розробка та затвердження єдиного переліку методик контролю складових доквілля, обов'язкових до використання усіма суб'єктами системи моніторингу;
- розробка нових методик аналітичного контролю;
- розробка пакету єдиного методичного забезпечення для проведення контролю стану доквілля;
- впровадження міжнародних і європейських стандартів по методичному забезпеченню моніторингу доквілля.

❖ Створення та ведення банків даних по усіх складових доквілля:

- визначення уніфікованих структур банків даних за складовими довідками та методології їх наповнення;

- розробка регламенту обробки й узагальнення інформації про стан довідки для наповнення банків даних;

- наповнення та ведення баз даних.

- ❖ Створення механізму комплексної оцінки, прогнозування і управління станом довідки:

- визначення узагальнених критеріїв оцінки стану довідки і впровадження їх в систему аналізу і прогнозування на рівні держави та на рівні регіонів;

- впровадження математичного моделювання процесів антропогенного впливу на стан довідки;

- розробка варіантів ситуаційних управлінських моделей, необхідних для ухвалення раціональних рішень в оперативному режимі і при аварійних ситуаціях;

- створення механізму прогнозування наслідків управлінських рішень, у тому числі на міжрегіональному, національному і міжнародному рівнях.

- ❖ Удосконалення та впровадження нормативно-правового і економічного механізму прийняття і виконання рішень у сфері моніторингу довідки:

- аналіз існуючої нормативно-правової бази ухвалення рішень у сфері моніторингу довідки та розробка пропозицій з їх удосконалення;

- розробка та затвердження пакету нових нормативно-правових документів, змін і доповнень до діючих документів;

- розробка положень про відомчі системи моніторингу довідки.

Для забезпечення виконання державної Програми моніторингу і підвищення ефективності функціонування регіональних систем моніторингу довідки потрібне проведення наступних заходів:

- розробка Положення про державну та регіональні системи моніторингу довідки (виконання, взаємодія і відповідальність державних та регіональних органів суб'єктів моніторингу);

- приведення відомчих нормативних актів у відповідність з Положенням про державну систему моніторингу довідки;

- розробка відомчих Положень і регламентів проведення моніторингових досліджень з метою виконання запланованих заходів;

- координація регіональних органів моніторингу згідно Угоди про загальну діяльність і інформаційний обмін екологічною інформацією та ін.

Організаційна робота покладається на Міністерство екології та природних ресурсів, обласну комісію та обласне управління з екології та питань розробки системи моніторингу довідки, склад якого затверджений розпорядженням голів обласних державних адміністрацій.

Для проведення аналізу ведення та функціонування системи моніторингу довідки територіальні органи суб'єктів моніторингу надають в Держуправління екології і природних ресурсів регіонів відповідні Плани і

Звіти (щомісячні, квартальні, річні) з виконання запланованих заходів, які, згідно з методичними положеннями, представляють до Міністерства екології та природних ресурсів.

Важливим чинником реалізації заходів державної Програми є науково-методичне забезпечення. Це стосується єдиних методик виконання спостережень за якістю природних ресурсів і станом довкілля, розробки та проведення науково обґрунтованих систем і методів спостережень.

Можливо передбачити, що в найближчий час ми будемо спостерігати впровадження математичних моделей прогнозування зміни стану довкілля та його окремих об'єктів. Наукові організації й установи працюють над відповідним науковим і методичним забезпеченням цього процесу.

Проблемою залишається недостатнє або обмежене фінансування при якому не можливе виконання запланованих заходів державної Програми.

З Державного бюджету повинні фінансуватися витрати на: здійснення регіональними органами суб'єктів моніторингу заходів по спостереженню за станом довкілля і природних ресурсів; загальнодержавні екологічні проблеми, так наприклад, природоохоронні заходи з охорони і відновлення якості Чорного моря, деякі меліоративні заходи, впровадження заходів по створенню пересувних мобільних лабораторій по дослідженню транскордонного перенесення забруднюючих речовин.

Фінансування деяких заходів можливе з Державного фонду охорони навколишнього природного середовища.

У той же час на регіональному рівні обласні бюджети є одним з основних джерел фінансування таких регіональних програм. Виділення засобів на здійснення моніторингу довкілля здійснюється відповідно до п. 5 Постанови Кабінету Міністрів України від 30.03.1998 р. № 391 "Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля" із змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 24.09.1999 р. № 1763 і Постановою Кабінету Міністрів України від 16.05.2001 р. № 528 і кошторисом витрат, який складається за пропозиціями виконавців.

Здійснення контролю якості природних ресурсів на території підприємств, установ і організацій та впровадження заходів по зменшенню антропогенного навантаження фінансуються за рахунок їх власних фінансових ресурсів.

Вартість заходів надається з урахуванням витрат на:

- придбання спеціалізованого та сучасного аналітичного і технічного оснащення, оргтехніки;
- проведення польових і дослідно-аналітичних робіт;
- розробка технологічної документації;
- придбання й оснащення регіональних органів суб'єктів моніторингу засобами зв'язку;
- розробка спеціалізованого програмного забезпечення, придбання ліцензованих геоінформаційних систем і картографічного матеріалу.

Техніко-економічні показники, які обґрунтовують ефективність впровадження кожного заходу, надаватимуться відповідальними виконавцями в договірних документах на виконання певних видів робіт при виділенні засобів, відповідно до "Порядку планування, фінансування і контролю за виконанням і впровадженням НІОКР" [123]. Техніко-економічні й економіко-екологічні показники базуватимуться на економічному, екологічному і соціальному результатах заходів, а саме:

- підвищенні інформаційної взаємодії при використанні екологічної інформації;
- зменшенні витрат (трудових, фінансових, технічних та ін.) на проведення спостережень за станом довкілля і якістю природних ресурсів;
- підвищенні оперативності ухвалення управлінських рішень по зменшенню негативного впливу на стан довкілля;
- захисті життєво важливих інтересів громадян і гарантування доступу громадськості до екологічної інформації.

Екологічний моніторинг – це система спостережень за розвитком територіальних систем, обробки й аналізу отриманих даних, накопичення цих даних в підсистемах баз даних на державному, регіональному, галузевому рівні та рівні підприємств.

Отже, програмою моніторингу територій передбачається 4-х ступінчата система узагальнень, що складається з національного, регіонального, галузевого рівнів та рівня підприємств. На кожному рівні вирішуються певні завдання:

- національний – визначаються і вирішуються завдання розвитку України з урахуванням глобальних чинників впливу;
- регіональний – розглядаються та вирішуються завдання, пов'язані з розвитком господарських систем у межах окремих регіонів України;
- галузевий – виконується у межах розвитку окремих видів діяльності, що є основою для оцінок умов розвитку регіону і впливу на господарські об'єкти;
- рівень підприємств – дозволяє оцінити вплив окремих процесів на господарські об'єкти і вплив останніх на господарські комплекси вищих рівнів.

Для виконання поставлених завдань пропонується розробити спостережну регіональну мережу, при розміщенні якої необхідно враховувати такі чинники: інтенсивність і види природних процесів; сучасне техногенне навантаження; визначення ступеня впливу антропогенних чинників на регіональний розвиток; потенційна небезпека геологічних ділянок для природокористування; рекреаційне та природоохоронне використання; перспективність господарського освоєння території.

Здійснення моніторингу довкілля має бути максимально наближене до рекомендацій Міжнародної програми співпраці і комплексного моніторингу навколишнього природного середовища, підтриманого більшістю країн Європи. Тому основною метою моніторингу є визначення і прогнозування

екосистем з урахуванням місцевих ландшафтно-геохімічних умов, змін клімату і впливу техногенних джерел забруднення.

Забезпечення функціонування системи регіонального екологічного моніторингу пропонується здійснювати поетапно.

Перший етап, який не вимагає великих фінансових витрат повинен включати такі заходи:

- розробка та затвердження організаційно-розпорядчої документації щодо функціонування інфраструктури регіональної системи моніторингу довкілля;

- проведення інвентаризації усіх точок, полігонів, постів спостережень, пунктів контролю, джерел впливу на об'єкти моніторингу з їх географічною прив'язкою і переліком показників, періодичності спостережень, надання їм певного державного статусу;

- створення єдиних комп'ютерних мереж збору, обміну, обробки, зберігання даних про стан навколишнього природного середовища;

- ініціювання створення регіонального інформаційно-аналітичного центру екологічного моніторингу;

- розробка стандартів подання інформації та переліку показників, які складатимуть банки даних;

- впровадження технології на основі геоінформаційних систем по збору, обробці, аналізу і представлення результатів моніторингу для ухвалення управлінських рішень;

- визначення фонових концентрацій забруднюючих речовин в межах регіону.

Другий етап має бути наповнений такими заходами:

- створення єдиного регіонального банку даних із забруднення об'єктів довкілля забруднюючими речовинами;

- створення мобільної мережі спостережень за станом атмосферного повітря, в т.ч. спостереження за транскордонним перенесенням забруднюючих речовин;

- впровадження системи аналізу та прогнозу забруднення атмосферного повітря на основі числового моделювання перенесення і розсіювання домішок в прикордонному шарі атмосфери з урахуванням транскордонного перенесення забруднюючих речовин;

- впровадження уніфікованої сучасної інформаційної системи підтримки ухвалення рішень державними органами;

- технічне переоснащення лабораторій і закупівля сучасного програмного і методичного забезпечення;

- на основі повторного великомасштабного обстеження ґрунтового покриву, виявлення земель, що знаходяться в критичному стані і зосередження зусиль на моніторингу цих земель;

- здійснення районування територій за різними типами деградації і забруднення довкілля, складання карти ґрунтів;

– ініціювання організації моніторингу екзогенних геологічних процесів дистанційними методами з метою отримання оперативної інформації щодо активності проявів при надзвичайних ситуаціях;

– проведення районування при можливості виникнення надзвичайних ситуацій, зумовлених зрушеннями й абразією, та створення автоматизованої бази даних;

– проведення районування території з небезпеки зсувів, площинної ерозії, підтоплення, застосовуючи дистанційні методи спостережень тощо.

Відповідним чином мають бути розроблені комплекси заходи по організації якісного спостереження за станом ґрунтових, поверхневих, стічних вод, наявністю та загрозами біорізноманіття, лісів, надр, відходів тощо для функціонування системи регіонального екологічного моніторингу.

Дія окремих інструментів інституційного механізму реалізації екологоорієнтованих стратегічних планів розвитку територіальних економіко-екологічних систем має бути узгодженою, для чого необхідно: створити відповідні організаційні структури, які б займались проблемами законодавчо-нормативного забезпечення проведення всіх задекларованих механізмів та процедур; сформувати і впровадити в практику ефективні форми адміністративного впливу, які суттєво впливають на забезпечення екологічної безпеки розвитку національної економіки; сформувати відповідне законодавство.

Гнучка модель інституційного механізму реалізації екологоорієнтованих стратегічних планів розвитку національної економіки та її регіонів забезпечить узгодження соціальних, екологічних та економічних інтересів, досягнення їх «зеленого» зростання.

РОЗДІЛ VII. «ЗЕЛЕНА» ЕКОНОМІКА ТА БІЗНЕС: ВЕКТОРИ ВЗАЄМОДІЇ

7.1. «Зелений» бізнес – новий порядок денний для ведення бізнесу у «зеленій» економіці: нові зобов'язання та нові можливості

«Зелена» індустрія або «зелені» сектори економіки покликані матеріалізувати нові джерела зростання, пов'язані з ефективним використанням природних ресурсів та еко-ефективних технологій, у екологічну продукцію та послуги, а, відповідно, у додану вартість та прибутки компаній, що займаються цією діяльністю. Сприяння їх розвитку та «озеленення» традиційних «коричневих» технологій і моделей ведення бізнесу становить центральне завдання державних стратегій переходу до більш зеленої економіки.

За оцінками ЮНІДО глобальний ринок для «зелених» технологій та видів діяльності наразі оцінюється приблизно у 1 млрд. дол. США і має зрости до 3 млрд. дол. США до 2020 року [216]. Екологічний та економічний потенціал позеленення індустрії може бути ще більшим: заміна «коричневих» виробничих процесів на більш чисті, енергоефективні та матеріалозберігаючі технології, реорганізація виробництва забезпечать конкурентоспроможність всієї індустрії і поступове зниження цін на «зелену» продукцію. Підвищення ефективності виробництва, зокрема уловлювання та збереження діоксиду вуглецю, допоможе зменшити його емісію на 37% до 2050 року.

ЮНІДО визначає розбудову «зеленої» індустрії як новий порядок денний для діяльності бізнесу за принципом «виробляти більше, використовуючи менше ресурсів і створюючи менший негативний вплив» (produce more value while using less) через безперервне поліпшення процесу.

Світова бізнес-рада із сталого розвитку (WBCSD), яка об'єднує 200 найкрупніших світових компаній з 22 галузей, визначила сім напрямів дій, які може використати бізнес для покращання своєї еко-ефективності: зменшити інтенсивність використання матеріалів, зменшити енергоінтенсивність, зменшити дисперсію токсичних субстанцій, збільшити рісайклінг ресурсів, максимізувати використання відновлюваних джерел енергії, подовжити термін використання продукції, підвищити інтенсивність надання послуг.

Разом з тим «зелений бізнес» – це у першу чергу комерційна діяльність, спрямована на отримання прибутків. У короткостроковому періоді створення доданої вартості завжди буде мати більший пріоритет порівняно з пріоритетами зменшення впливу на довкілля та оптимізації використання ресурсів за інших рівних умов. Проте бажання зберігати та зміцнювати конкурентні позиції на ринках спонукає компанії до вибору довгострокових стратегій, які враховують перспективи розширення ринків для екологічних товарів та послуг, можливості впровадження та здешевлення новітніх еко-ефективних технологій, зменшення цін на енергоресурси з відновлюваних та

альтернативних джерел. У стимулюванні цих процесів важливу роль відіграють національні уряди через впровадження відповідних стандартів та регуляторних актів, розширення обсягів фінансових ресурсів на дослідження, розвиток і демонстрацію переваг нових технологій, зменшення субсидій на постачання і використання викопного палива – основного джерела забруднень.

Формування поняття «зелений» бізнес, уточнення класифікації видів діяльності з виробництва та постачання екологічних товарів і послуг, розроблення інструментарію сприяння ефективнішому використанню ресурсів та зменшенню негативного впливу виробництва на довкілля ще не завершено. Фінансова криза надала додатковий імпульс зусиллям міжнародних організацій у цьому напрямі.

Діяльність з виробництва і постачання екологічних товарів та послуг з еко-ефективність як поведінка для бізнесу має сенс. Взагалі бути ефективним – це найвищий пріоритет для будь-якої компанії. Проте якщо здійснювати вибір серед трьох цілей (створення доданої вартості, зменшення впливу на довкілля та скорочення використання ресурсів), створення доданої вартості завжди буде мати більшу вагу для будь-якого бізнесу.гідно класифікації екологічних технологій і продуктів, прийнятої Євростатом, розподіляється на дві великих категорії: діяльність із захисту довкілля та діяльність, пов’язана з управлінням ресурсами (табл.9) [196].

Таблиця 9

Класифікації екологічних технологій і продуктів

Захист довкілля (захист на виході)	Управління ресурсами (захист на вході)
1: Захист повітря та клімату	10: Управління водними ресурсами
2: Управління стічними водами	11: Управління лісовими ресурсами
3: Управління твердими відходами	12: Поводження з видами дикої флори та фауни
4: Захист та відновлення земель, підземних та поверхневих вод	13: Управління енергетичними ресурсами
5: Зменшення шуму та вібрацій	13А: Виробництво енергії з відновлюваних джерел
6: Захист біо- та ландшафтного різноманіття	13В: Тепло та енергозбереження
7: Захист від радіації	13С: Зменшення споживання викопних ресурсів у виробництві енергоносіїв
8: Наука та дослідження	14: Управління мінеральними ресурсами
9: Інша діяльність по охороні довкілля	15: Наука та дослідження
	16: Інша діяльність з управління ресурсами

Джерело: Класифікація екологічних технологій та продуктів за категоріями (Eurostat, 2009. С. 45-47)

Українські вчені визначають «зелений» бізнес як комерційну діяльність, спрямовану на отримання прибутку від продажу екологічних товарів і послуг, виробництво та надання яких передбачає застосування методів і технологій, що мінімізують інтегральний екодеструктивний вплив на довкілля, а їх використання сприяє створенню максимально екологічно сприятливих умов життя для споживачів як у коротко-, так і в довгостроковому періоді [161].

ЮНІДО у своєму визначенні «зеленої» індустрії робить акцент на здійсненні «зелених» державних інвестицій та впровадженні державних ініціатив політики, які сприяють сталому зростанню та екологічно відповідальним приватним інвестиціям [197].

Впровадження «зелених» (ресурсно-ефективних та більш чистих) технологій істотно збільшує можливості розвитку «зеленої» економіки та «зеленого» бізнесу. Порівняно з РЕБЧВ це на порядок більш дороге, але перспективний шлях підвищення конкурентоспроможності підприємств та зменшення негативного впливу їх діяльності на навколишнє середовище.

Фінансово-економічна криза стала для розвинутих країн каталізатором розвитку новітніх «зелених» технологій, у першу чергу енергетичних. Вони розглядаються як передумова енергетичної незалежності країн, розвитку сучасної інфраструктури, зменшення деградації екосистем.

За висновками Міжнародного енергетичного агентства (МЕА) багато з обіцяючих низько вуглецевих технологій сьогодні коштують набагато дорожче, ніж технології на основі традиційного викопного палива, знизити їх вартість можливо лише шляхом освоєння – прискорення досліджень, розробок, демонстрації та впровадження (ДРДВ), завдяки чому технології стануть більш рентабельними та привабливими для використання приватним сектором [116].

У своїй доповіді 2010 року «Перспективи енергетичних технологій» МЕА відмітило перші ознаки революції енергетичних технологій, яка відбувається поки що «знизу-вверх», і закликала сприяти задіяння нових джерел зростання на основі збалансованого використання відновлювальних ресурсів та перероблення відходів. З цією метою МЕА розроблено глобальні технологічні дорожні карти (ТДК) розвитку і впровадження інноваційних енергетичних технологій, які дозволять досягти скорочення викидів вуглецю в енергетиці до 2050 року на 50%. Вони охоплюють: уловлювання та захоронення вуглецю, електричні та гібридні автомобілі, вітроенергетику, колектори сонячної енергії, фотоелектричні батареї, біопаливо, енергоефективні будівлі (системи опалення та охолодження), ядерну енергетику, раціональні електромережі, тощо. Такі глобальні ТДК спрямовані на розвиток складних міжсекторальних технологій і передбачають партнерство з великим бізнесом для інвестування в їх освоєння та впровадження.

Стратегічними документами усіх розвинутих країн так само передбачено розширення інвестицій у розвиток і освоєння «зелених» технологій. Так, Європейським стратегічним планом з енергетичних

технологій передбачено швидке розроблення ключових енергетичних технологій на європейському рівні, які повинні забезпечити виконання до 2020 року трьох стратегічних цілей: скорочення обсягів споживання первинної енергії на 20%, збільшення до 20% частки відновлюваних джерел енергії в енергетичному балансі ЄС та зменшення на 20% обсягів викидів парникових газів [198].

Загалом в рамках шести Європейських індустриальних ініціатив (ЄІІ), що реалізують ТДК у сферах вітроенергетики, сонячної енергетики, біоенергетики, розумних електричних мереж, уловлювання та збереження вуглецю, сталої атомної енергетики, передбачається інвестувати у ДРДВ до 2020 року понад 47 млрд. Євро [212].

Німеччина є одним з європейських лідерів у сфері розвитку новітніх «зелених» технологій та торгівлі екологічною продукцією з часткою в 16% на світовому ринку [209]. Німецький сектор «зеленої» індустрії налічував у 2007 році півтора мільйона працівників, з них близько 250 тис. осіб – у секторі відновлюваних джерел енергії. У серпні 2006 року Федеральним урядом запущено Стратегію розвитку високих технологій для Німеччини з метою концентрації досліджень з розвитку і освоєння 16 технологій у п'яти напрямках та створення відповідного інноваційного клімату.

Її складова - високотехнологічна стратегія для захисту клімату та ефективного використання ресурсів (“High-Tech Strategy for Climate Protection”), покликана прискорити технологічні прориви у сфері захисту клімату, ресурсозбереження та енергетики для досягнення стратегічної цілі - скорочення на 40% емісії CO₂ до 2020 року. Вона охоплює такі пріоритетні напрями як ефективне використання електроенергії, районні системи опалення, паливні комірки, енергоефективність у промисловості, торгівлі та послугах, будівлях, безпека ядерних реакторів, тощо.

Інформація про розмір «зеленого» бізнесу в Україні фактично відсутня та є дуже складною для обрахунку. По-перше, не існує систем збору статистичної інформації стосовно відслідковування розвитку цього інноваційного сектору, що швидко розвивається. По-друге, спроби дослідити розмір сектору стикаються із відсутністю належної класифікації економічних видів діяльності.

Тим не менше, зрозуміло, що Україна має величезний потенціал для розвитку «зеленого» бізнесу. Сьогоднішній стан із застарілими технологіями, нагальною необхідністю скорочення ресурсної та енергетичної залежності основних галузей промисловості країни дозволяє ставити сміливі оцінки потенціалу «зелених» послуг та технологій у більше, ніж в 120 млрд. євро.

Найбільшу питому вагу мають технології з енергозбереження/змін клімату з прогнозованим розміром 199 млрд. євро), після чого йде управління відходами з 831 млн. євро) та обладнання водоочищення з 600 млн. євро.

Останні дослідження розміру сектору екологічних товарів та послуг в Україні показали, що мінімальний розмір СЕТП в 2006 році склав 112,6 млрд. грн. (\$22,6 млрд.), що значно вище, ніж 18 млрд. грн. (\$3,6 млрд.) в 2005, 17,6 млрд. грн. (\$3,5 млрд.) в 2004 році та 12 млрд. грн. (\$2,6 млрд.) в 2003 році.

Варто зазначити, що дві третини сектору відносяться до групи управління ресурсами, і одна третя до групи захисту довкілля.

Очікується, що розмір сектору буде зростати в Україні. Згідно з дослідженнями, у пострадянських країнах передкризовий очікуваний щорічний приріст у секторі складає 13,6%. Також, оскільки світова статистика показує, що група захисту довкілля відповідає за дві третини сектору, можна очікувати зростаючу роль цієї групи в Україні, яка поки відповідає одній третій групи захисту довкілля, а, решту, дві третини складає управління ресурсами.

7.2. «Зелене» інвестування та тенденції «озеленення» секторів економіки

Щорічно роль «зеленого» інвестування на світових ринках капіталу зростає, що підтверджує передусім зростання обсягів фінансових ресурсів, спрямованих у «зелені» проекти. За даними Форуму соціального інвестування США приблизно 11% прибутків великі корпорації витрачають на стабільне інвестування, в Європі ця цифра становить приблизно 17% [161]. Сьогодні більшість грантів міжнародних організацій надаються на досить жорстких умовах щодо захисту навколишнього середовища, що посилює зацікавленість бізнесменів у розвитку «зелених» технологій. Сертифікація, екологічне маркування продукції на міжнародному рівні також спонукають компанії до виробництва товарів, дружніх до довкілля та енергоефективних.

Всесвітня бізнес-рада із сталого бізнесу у своєму проекті «Бачення-2050» прогнозує, що перетворення, пов'язані з реалізацією низько-вуглецевих ресурсно-ефективних проектів, розширять можливості ділової активності в різних сегментах бізнесу до 3-10 трлн. дол. США у 2050 році (у нинішніх цінах).

Держава взмозі забезпечити обмежену частку інвестицій, необхідних для підтримки розвитку **«зеленого» бізнесу та «зелених» технологій**, але завдяки стимулюючій політиці на фінансових ринках може забезпечити залучення необхідного фінансового капіталу та необхідного притоку грошових ресурсів. Серед таких спеціальних інструментів фінансового ринку, які відпрацьовані розвинутими країнами:

- використання гнучких механізмів Кіотського протоколу, включаючи торгівлю викидами та механізми спільного впровадження,
- схема цільових екологічних («зелених») інвестицій, отриманих від продажу квот на викиди парникових газів, що спрямовуються компаніями на проекти з скорочення таких викидів;
- створення інвестиційних фондів для фінансування компаній «зеленого» бізнесу;
- надання кредитів на фінансування екологічних програм;
- страхування ризиків природних катастроф та зміни клімату.

Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) у своїй Доповіді про світові інвестиції 2010 року відзначає, що потоки прямих іноземних

інвестицій (ПІ) лише у альтернативну/відновлювальну енергетику, рециклінг та виробництво еко-технологічної продукції досягли 90 млрд. дол. США у 2009 році [218]. Близько 40% ПІ у низько-вуглецеві проекти, які фінансувалися протягом 2003-2009 років, здійснювалися у країнах, що розвиваються, причому 10% таких інвестицій генерувалося транснаціональними компаніями з країн з перехідною економікою та країн, що розвиваються.

Національна політика сприяння інвестиціям у «зелену» економіку повинна передбачати не тільки створення рамкових умов для реалізації бізнесом своїх можливостей, захисту прав інвесторів та узгодження іноземних інвестицій з національними стратегіями розвитку, але й провадження відповідної промислової політики – створення кластерів у «зелених» секторах для кращого використання робочої сили і природних ресурсів, поширення технологій шляхом зміцнення зв'язків ТНК з місцевими підприємствами.

«Зелені» інвестиції - це форма міжнародної торгівлі викидами, при якій виручені від реалізації квот кошти спрямовують на подальше скорочення викидів на інших об'єктах екологічної небезпеки. Обсяг коштів може становити 1,5-50 мільйонів євро на проект і 15-100% необхідних інвестицій залежно від типу проекту.

Кошти призначаються для реконструкції комунальних систем теплопостачання, систем очищення стічних вод, на підвищення енергоефективності в металургії, цементній, хімічній та інших галузях промисловості.

Наприклад, створення нових компаній чистої енергетики здебільшого пов'язано з дослідженнями і розвитком новітніх технологій, створенням демонстраційних зразків та доведенням до стадії зрілості. Для нових високотехнологічних компаній найбільш критичним є період становлення, який вимагає значних коштів для доведення реальності їх концепції бізнесу, у той час як економічна віддача від інноваційного проекту може бути отримана здебільшого на останніх етапах його реалізації, коли налагоджується серійне виробництво продукції. На цих етапах основну роль відіграють інвестиції венчурного капіталу та інституційних інвесторів (пенсійних, страхових фондів, тощо). На останньому етапі розвитку «зеленого» бізнесу відбувається фінансування активів через залучення публічного капіталу на фондових ринках.

Держава підтримує такі проекти шляхом співфінансування через різні інститути фінансування розвитку (банки розвитку, венчурні фонди та компанії) та використання механізмів державно-приватного партнерства з чітким розподілом ризиків та вигод від реалізації проектів між державою і приватними виконавцями.

На Міжнародному енергетичному форумі-виставці "World Future Energy Summit", що відбувся в АБУ-ДАБІ, Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй (ООН) Пан Гі Мун проголосив 2012 рік Міжнародним роком сталої енергетики для всіх [200].

Створена у 2009 році генеральним директором ЮНІДО п. Канде Юмкеллою Консультативна група з енергетики та зміни клімату (AGECC) поставила дві сміливих, але досяжних до 2030 року цілі - всеохоплюючий доступ до сучасних джерел енергії та 40-відсоткове зростання ефективності використання енергії. Для досягнення цих цілей необхідно акумулювати 35 млрд. доларів на рік протягом наступних 20 років - загалом 700 млрд. доларів. Це лише три відсотки від прогнозованого Global Investment Energy за той же період. Країнам пропонується взяти на себе зобов'язання щодо продуманих інвестицій.

Україні "зелені" інвестиції дуже потрібні, як і будь-які інші фінансові вливання в економіку, проте з цими коштами все трохи складніше, ніж з прямими інвестиціями. Їх можна отримати тільки внаслідок реалізації країнам-претендентам власних квот на викиди вуглекислого газу. Така можливість у нас була, але недовго.

Вже у 2011 році виникла низка питань щодо можливості залучення "зелених" інвестицій в Україну. Основною проблемою стала недостатня спроможність національної системи оцінки викидів парникових газів забезпечити якісну підготовку кадастру парникових газів за 1990-2008 роки, представленого у 2010 році.

Українська сторона не змогла забезпечити чітку ідентифікацію площ земель, на яких відбувається лісорозведення, лісовідновлення, знеліснення та управління у лісовому господарстві, а також доказ, що така діяльність спричинена впливом людини.

З цієї причини Україні загрожує тимчасове обмеження використання таких механізмів Кіотського протоколу як торгівля квотами на викиди парникових газів та реалізацію проектів спільного впровадження за національною процедурою.

Відсутність "зелених" інвестицій може поглибити важке екологічне становище країни. Попри поступове зростання екологічних зборів за забруднення довкілля, фінансова мотивація забруднювачів до зниження викидів недостатня. Підприємствам теплової енергетики вигідніше платити податки, ніж інвестувати у природоохоронні заходи.

Українські ТЕС будуть продовжувати виробляти електроенергію з усіма шкідливими наслідками. Варто відзначити, що екологія тісно пов'язана з економікою. Існуючі методи і технології ускладнюють інтеграцію в енергетичний ринок Євросоюзу.

За рівних обставин європейські покупці схильні віддавати перевагу електроенергії, виробленій у чистий спосіб, навіть готові платити більше за екологічну енергію. З іншого боку, на Європу тиснуть високі енергетичні стандарти, і конкурентоздатність України, яка виробляє електроенергію з шкодою для оточення, є сумнівною.

Що стосується розвитку «зелених інвестицій» в рамках Кіотського протоколу, перш за все, варто відзначити, що український прогноз в реальних умовах вуглецевого ринку виявився вкрай оптимістичним. Всього за 2008-2011 роки в світі було реалізовано менше 300 мільйонів одиниць

встановленої кількості. Через економічний спад, наявність інших механізмів зі скорочення викидів та інші причини попит на квоти на викиди парникових газів виявився обмеженим.

Законодавча база для реалізації проектів в рамках схеми «зелених» інвестицій в Україні була прийнята в лютому 2008 року (Постанова №221 від 22 лютого 2008 року). Через рік, в березні 2009 року, було оголошено про підписання перших контрактів на продаж квот на викиди парникових газів японським партнерам загальною кількістю 29 мільйонів одиниць встановленої кількості. Згодом, в листопаді 2009 року, був підписаний договір на продаж 3 мільйонів одиниць встановленої кількості Іспанії, а в липні 2010 року ще 15 мільйонів одиниць встановленої кількості було продано в Японію.

В Чехії схема «зелених» інвестицій (Green Savings Programme) була презентована приблизно в той же час – в квітні 2009 року. Чехія планувала продати близько 100 мільйонів одиниць встановленої кількості (загальний розрахунковий надлишок квот для Чехії за період 2008-2012 років становить близько 150 мільйонів тонн) і залучити при цьому 25 мільярдів крон (близько 1 мільярда Євро). Перший контракт було підписано 30 березня 2009 року.

Отже, обидві країни розпочали активну роботу із залучення екологічних інвестицій приблизно в однаковий час і обидві мали амбітні цілі: Чехія прагнула продати дві третини наявного надлишку квот, а Україна – стати основним постачальником квот на викиди парникових газів на світовому ринку.

За таких умов ключовими факторами досягнення цілей були успішність переговорних процесів та прозорість і ефективність витрачання залучених коштів.

Схема «зелених» інвестицій в Чехії фінансує проекти із використання відновлюваних джерел енергії для виробництва теплової енергії, а також проекти із енергозбереження в будівлях (часткова або повна теплоізоляція) та проекти будівництва пасивних будинків. Фінансування в рамках схеми «зелених» інвестиції можуть отримувати окремі громадяни, співвласники багатоквартирних будинків, житлові кооперативи, міста та муніципалітети, а також приватні компанії. Адміністратором програми фінансування є Державний екологічний фонд Чехії у співпраці із 5 банками, обраними в результаті тендеру. На адміністрування програми та поширення інформації про неї передбачалося використати не більше 5% залучених коштів, а також відсотки від тимчасового розміщення коштів на банківських депозитах.

В Україні заявлені подібні ключові напрямки використання екологічних інвестицій: тепла санація будівель бюджетних організацій та переведення котелень на альтернативні види палива. Однак, розглядаються і інші великі проекти, наприклад, модернізація Київського метрополітену, очищення шахтних вод та закупівля гібридних автомобілів для МВС. Ключова відмінність від чеської схеми «зелених» інвестицій – це спрямування коштів, головним чином, на проекти в бюджетних установах та державних або комунальних підприємствах. Розподіл коштів здійснюється за

умови погодження проектів органами виконавчої влади та представниками покупців квот на викиди парникових газів в рамках бюджетної програми 6351020 «Державна підтримка заходів, спрямованих на зменшення обсягів викидів (збільшення абсорбції) парникових газів, розвиток міжнародного співробітництва з питань зміни клімату».

За рахунок продажу квот на викиди парникових газів станом на кінець 2011 року Чехії вдалося залучити 20,36 мільярдів крон (близько 815 мільйонів Євро). В рамках схеми «зелених» інвестицій було одержано близько 78 тисяч заявок на фінансування. Станом на кінець 2011 року було профінансовано понад 50 тисяч проектів на суму 10,6 мільярдів крон (424 мільйони Євро). Понад 80% всіх видатків було здійснено протягом 2011 року. Таким чином Чехія більш, ніж на 80% виконала свій план із залучення екологічних інвестицій та вже направила на фінансування екологічних проектів більше половини залучених коштів.

Україна ж залучила за цей період близько 470 мільйонів Євро. Станом на кінець 2011 року було завершено лише 37 проектів теплової санації будівель в Криму загальною вартістю близько 113 мільйонів гривень. З Мінприроди, Міністерством фінансів та Прем'єр-міністром України погоджено План заходів для реалізації проектів цільових екологічних («зелених») інвестицій, до якого увійшли 363 проекти на загальну суму 863,6 млн. грн. Виконавців робіт визначено для 202 проектів. Отже, Україна менш, ніж на 5% виконала свої початкові оптимістичні плани щодо залучення екологічних інвестицій, і направила на фінансування протягом 2010-2011 років близько 165 мільйонів грн. (16 мільйонів Євро) або менше 4% від залучених коштів.

Таким чином, за приблизно рівних стартових умов Чехія залучила на дві третини більше коштів, ніж Україна, а використала станом на кінець 2011 року в 25 разів більше коштів. І хоча схема «зелених» інвестицій в Чехії мала певні недоліки (недосконалість процедур моніторингу та звітності за виконання програми, порушення при проведенні тендерів, недосконалість системи обліку досягнутих скорочень викидів), Чехія створила більш прозору та ефективну систему використання екологічних коштів та успішно залучала додаткові інвестиції в 2009-2011 роках. Україна ж через скандали щодо нецільового використання коштів, затримок із погодженням проектів та напрямків фінансування, та повільну реалізацію проектів не змогла стати ключовим постачальником вуглецевих одиниць в світі та не використали в повній мірі можливості щодо залучення екологічних інвестицій.

Таким чином, Україні вкрай необхідно переорієнтувати свої державні програми в бік більш «зелених» для залучення інвестицій для реалізації природоохоронних заходів.

7.3. Резерви перерозподілу фінансових ресурсів для підтримки «зеленого» зростання в Україні

За оцінками Фінансової ініціативи ЮНЕП загальний обсяг пакетів «зелених» стимулюючих заходів лише 7 найбільших країн світу (Китаю, США, Республіки Кореї, Європейського Союзу, Японії, Канади та Австралії) становив у 2009 році 424,2 млрд. дол. США. До 2020 року очікується зростання глобального ринку екологічної продукції та послуг до 3500 млрд. дол.

Усі міжнародні фінансові організації змінюють свою політику по виході з фінансової кризи задля досягнення довіри громадськості, заявляють про свою підтримку концепції «зеленої» економіки, готовність інвестувати у розроблення, впровадження і трансфер чистих технологій, акумулювати відповідні фонди та підтримувати проекти технічної допомоги країнам, що розвиваються, і країнам з перехідною економікою.

У цьому напрямку доцільно відмітити **Стратегію енергетичного сектора Світового банку** (2011 рік) та її рамковий документ щодо сприяння розвитку чистих енергетичних технологій, створення Групою Світового банку **Фонду чистих технологій**, а також діяльність Глобального екологічного фонду (ГЕФ). П'яте поповнення коштів траст-фонду ГЕФ, піклувальником (може опікуном) якого є Світовий банк, становило у 2010 році 4,34 млрд. дол. США.

Організаціями системи ООН започатковано декілька ініціатив, серед яких проект **«Глобальна енергетична ефективність–21»** Європейської економічної комісії ООН та інших регіональних комісій ООН, **Фінансова ініціатива ЮНЕП з сталої енергетики** (Sustainable Energy Finance Initiative), а також ініціатива Генерального секретаря ООН Бан Кі Муна **«Енергетика для всіх»** – досягти до 2030 року двох амбітних цілей: всеохоплюючого доступу до сучасних джерел енергії та зменшення глобальної енергоємності на 40 відсотків. Для досягнення цих цілей необхідно акумулювати у відповідному фонді 700 млрд. доларів протягом наступних 20 років. Для цього Генеральним директором ЮНІДО П. К. Юмкеллою створена у 2009 році Консультативна група з енергетики та зміни клімату (КГЕЗК).

Таким чином трансформація країн у бік «зеленої» економіки підкріплена фінансовими ресурсами міжнародних організацій та окремих країн-донорів.

Проблема країн з перехідною економікою полягає у готовності та спроможності національних, місцевих урядів і приватного сектора раціонально використати їх відповідно до поставлених цілей, правильно вибудувати політику підвищення конкурентоспроможності національних компаній з одночасним припиненням деградації довкілля. У випадку невдалої політики та неспроможності забезпечити віддачу на вкладені інвестиції країна втрачає свій шанс скоротити розрив у економічному та технологічному розвитку з більш розвинутими країнами.

Для подолання цих проблем необхідно зробити нашу економіку «зеленою».

Україна протягом наступних років має здійснити перехід на оновлену технологічну базу та дружні до довкілля моделі виробництва і споживання ресурсів, у першу чергу енергоресурсів та води.

Уряд сприятиме задіянню джерел «зеленого» зростання шляхом впровадження відповідних стандартів, гармонізованих з європейськими, концентрації інвестицій у будівництво нових «зелених» підприємств та модернізацію виробництва у різних галузях економіки, спрямування фінансових ресурсів на дослідження, розвиток і демонстрацію переваг нових енергоефективних та більш чистих технологій, відповідної зміни цінової, тарифної та регуляторної політики, стимулювання заміщення традиційних джерел енергії на відновлювальні та альтернативні джерела, створення державно-приватних партнерств для реалізації спільних з бізнесом інвестиційних проектів, а також ефективного використання міжнародної допомоги.

Базуючись на аналізі розподілу інвестицій останніми роками, пріоритетними напрямками (сегментами) подальшого розвитку національного екологічного ринку були й у недалекому майбутньому будуть:

1. Охорона водних ресурсів (приблизно 62% спільних інвестицій);
2. Охорона атмосферного повітря (16%);
3. Охорона надр і раціональне використання мінеральних ресурсів, земель, заощадження природно-заповідного фонду (12%);
4. Раціональне використання, утилізація і переробка відходів (10%).

Проведення нової технічної та технологічної політики, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності підприємств за рахунок скорочення непродуктивного використання енергії, матеріалів та води, одночасно сприятиме зменшенню утворення відходів і викидів забруднюючих речовин, покращенню стану навколишнього середовища та здоров'я населення.

Ще однією позитивною віхою в залученні додаткових «зелених» інвестицій у розвиток секторів економіки України стануть Результати чергового саміту «Великої двадцятки» 18-19 червня 2012 року в місті Лос-Кабос (Мексика), які стосуватимуться додаткових заходів зі стабілізації світової економічної системи, зокрема зміцнення Міжнародного валютного фонду (направлення 37 країнами світу у розпорядження Фонду додаткових 465 млрд дол. США), інституціоналізації Ради з фінансової стабільності та запобігання коливанням цін на основних товарних ринках світу.

Важливим, в тому числі і для нашої держави, стало рішення Саміту щодо зростання державних і приватних інвестицій в аграрний сектор з метою підвищення рівня світової продовольчої безпеки. Цьому, серед іншого, сприятиме щойно задекларований намір «Великої двадцятки» створити Інформаційну систему аграрних ринків. Отже, Україна зі значними сільськогосподарськими ресурсами має активізувати участь у міжнародних зусиллях із забезпечення доступності у світі основних продуктів харчування

на виконання відповідних рішень Генеральної Асамблеї ООН щодо продовольчої безпеки.

Беручи до уваги, що окреслені лідерами «Великої двадцятки» кроки, заплановані до виконання країнами, на які припадає 80% світового ВВП та дві третини населення Землі, рекомендації Саміту, зафіксовані в підсумковому Плані дій (зокрема, щодо шляхів забезпечення економічного зростання та зайнятості, покращення фінансового регулювання та боротьби з корупцією), Україні доречно було б врахувати при реалізації заходів на національному рівні з подальшого оздоровлення вітчизняної економіки, фінансової системи, вдосконалення зовнішньоторговельної політики.

Новацією Саміту стало напрацювання заходів із забезпечення сталого розвитку, включаючи «зелене зростання». У цьому зв'язку перспективність для України запровадження «Великою двадцяткою» Платформи для діалогу з питань «зелених» інвестицій з метою пошуку можливостей для реалізації проектів, які б сприяли економічному зростанню та створенню нових робочих місць за одночасного збереження довкілля.

РОЗДІЛ VIII. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ ВПРОВАДЖЕННЯ «ЗЕЛЕНОГО» КУРСУ В УКРАЇНІ

8.1. Обґрунтування моделі імплементації «зеленого» курсу в модель економічного розвитку України

Впровадження принципів та окремих складових політики сталого розвитку в Україні передбачено низкою законодавчих актів та національних програмних документів економічної і соціальної політики. Головним чином вони стосуються реалізації політики енергоефективності та природоохоронної політики.

Підвищення **енергоефективності** базових секторів економіки, модернізація енергетики та житлово-комунального сектору є одним з головних пріоритетів Програми економічних реформ України на 2010-2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава".

Основи державної політики у сфері енергоефективності та енергозбереження визначені Законами України «Про енергозбереження», «Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу», «Про тепlopостачання», «Про альтернативні джерела енергії», «Про альтернативні види рідкого і газового палива» та понад 150 нормативно-правовими актами, 100 методичними документами, 50 національними та 60 міждержавними стандартами [45].

Статтею 13 Закону України «Про енергозбереження» передбачено створення Державного фонду енергозбереження, спрямованого на фінансування заходів з раціонального використання та економії паливно-енергетичних ресурсів, розроблення та впровадження енергозберігаючих технологій та обладнання, надання пільг по кредитах і субсидій для розроблення і реалізації енергозберігаючих заходів і програм, для розвитку альтернативної енергетики, оснащення підприємств засобами обліку енергоресурсів, контролю та управління споживанням енергоресурсів.

У 2007 році змінами до деяких законодавчих актів у напрямку стимулювання заходів з енергозбереження було звільнено від ввізного мита та сплати податку на додану вартість (ПДВ) операції з ввезення устаткування для альтернативної енергетики та матеріалів для його виробництва, звільнено від оподаткування прибуток підприємств від продажу в Україні устаткування для альтернативної енергетики власного виробництва, прибуток підприємств, включених до Державного реєстру підприємств, установ, організацій, які займаються розробленням, впровадженням та використанням енергозберігаючих заходів та енергоефективних проектів, але в сумі не більш як 50 % суми оподаткованого прибутку [56].

У 2008 році внесено зміни до деяких законів України щодо встановлення нового порядку стимулювання виробництва електроенергії з

альтернативних джерел – "зеленого" тарифу» (Закон України № 601-VI від 25.09.2008). Встановлено, що "зелений" тариф затверджується Національною комісією регулювання електроенергетики України на електричну енергію, вироблену суб'єктами господарювання з використанням альтернативних джерел енергії (крім доменного та коксівного газів), а з використанням гідроенергії - вироблену лише малими гідроелектростанціями. Величина "зеленого" тарифу встановлюється щорічно для кожного суб'єкта господарювання на рівні подвоєного середньозваженого тарифу на електроенергію, яка закуповується в енергогенеруючих компаній, що працюють на оптовому ринку електроенергії України, за ціновими заявками. Цей порядок застосовується для кожного суб'єкта господарювання протягом 10 років з дати його встановлення.

У грудні 2010 року прийнято Податковий Кодекс України, статтею 158 якого передбачено звільнення від оподаткування 80% прибутку підприємств, отриманого від продажу на митній території України товарів власного виробництва за переліком, встановленим Кабінетом Міністрів України, та 50% прибутку, отриманого від здійснення енергоефективних заходів та реалізації енергоефективних проектів підприємств, що включені до Державного реєстру [121]. Підтверджено також, що суб'єкти господарювання, що ввозять на митну територію України енергозберігаючі матеріали, обладнання, устаткування та комплектуючі вироби, аналоги яких не виробляються в Україні, звільняються від сплати ввізного мита, а операції з ввезення таких товарів на митну територію України звільняються від обкладання податком на додану вартість [131].

У березні 2010 року затверджено **Державну цільову економічну програму енергоефективності на 2010–2015 роки**, якою передбачаються завдання і заходи щодо зниження рівня енергоємності ВВП на 20 % порівняно з 2008 роком, зменшення залежності України від імпортованих енергоносіїв, зменшення на 20% споживання природного газу, на 15-20% обсягу використання природних ресурсів (води, корисних копалин, атмосферного повітря) за рахунок зменшення обсягу споживання паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР), зменшення обсягів виробничих витрат енергоносіїв на 10%, а невиробничих витрат – на 25%, зменшення на 20% енергоємності транспортування, зберігання і розподілу газу, здійснення санації більш як 7,5 тисяч житлових будинків, об'єктів соціальної сфери і будівель бюджетних установ тощо.

27 квітня 2011 року Уряд затвердив зміни до згаданої програми з метою сприяння розвитку виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива. Зокрема планується, що з 2015 року частка «чистої» енергії в енергетичному балансі України має скласти не менше 10% [56].

Загальний обсяг фінансування програми становить 347,82 млрд. грн. на 2010-2015 роки (майже 43,5 млрд. дол. США), з них 13,81 млрд. грн. – кошти державного бюджету; 15 млрд. грн. – кошти місцевих бюджетів; 319,01 млрд. грн. – інші джерела.

Крім цієї програми затверджено і виконуються галузеві програми підвищення енергоефективності на 2010–2014 роки, а також програми зменшення споживання енергоресурсів бюджетними установами шляхом їх раціонального використання [56]. В рамках реалізації Державної стратегії регіонального розвитку до 2015 року обласними державними адміністраціями розроблялися регіональні програми підвищення енергоефективності на 2010–2014 роки.

Важливою передумовою створення енергоефективної економіки виступає проведення науково-дослідних робіт з розроблення нових енергоефективних технологій та доведення їх результатів до промислового впровадження. З цією метою розроблено і реалізується декілька державних цільових науково-технічних програм, у тому числі: видобування та використання газу метану вугільних родовищ, створення хіміко-металургійної галузі виробництва чистого кремнію, Комплексна програма будівництва вітрових електростанцій, тощо.

Відповідно до висновків Комітету з екологічної політики Європейської економічної комісії ООН (ЄЕК ООН) в Україні існують всеохоплюючі нормативні рамки охорони навколишнього середовища [16]. Природоохоронне законодавство нараховує понад 200 законів та підзаконних актів. Виконується значна кількість державних цільових програм у сфері покращання навколишнього середовища. Проте система нормативних актів є складною, а нагляд за виконанням законів є недостатньо ефективним. Екологічним законам бракує глибокого аналізу ефективності та результативності діючих приписів, пов'язаних з ними адміністративних видатків та видатків з впровадження, тощо.

Серед державних цільових програм, спрямованих на розвиток «зеленої» економіки, доцільно згадати такі загальнодержавні програми: "Питна вода України" на 2006-2020 роки (Закон України від 03.03.2005 № 2455-IV), Програма реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009-2014 роки (Закони України від 24.06.2004 № 1869-IV та від 11.06.2009 № 1511-VI), Програма формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки (Закон України від 21.09.2000 № 1989 – III), Програма поводження з радіоактивними відходами (Закон України від 17.09.2008 № 516-VI). Постановами Кабінету Міністрів України (КМУ) прийняті: Програма розвитку міського електротранспорту на 2007-2015 роки (постанова КМУ від 29.12.2006 № 1855), Програма модернізації комунальної теплоенергетики на 2010-2014 роки (постанова КМУ від 04.11.2009 № 1216), Програма реабілітації територій, забруднених унаслідок військової діяльності, на 2002-2015 роки (постанова КМУ від 26.07.2001 № 916), Програма утилізації компонентів рідкого ракетного палива на 2010-2014 роки (постанова КМУ від 29.09.2010 № 874), Програма припинення виробництва та використання озоноруйнівних речовин на 2004-2030 роки (постанова КМУ від 04.03.2004 № 256), Програма проведення моніторингу навколишнього природного середовища (постанова КМУ від 05.12.2007 № 1376), Державна цільова програма "Ліси України" на 2010-2015 роки (постанова КМУ від

16.09.2009 № 977) та інші. Не всі програми фінансуються повністю, що обумовлює недосягнення поставлених ними цілей.

З метою впровадження екологічно збалансованої системи природо-користування та інтеграції положень окремих нормативно-правових актів та цільових програм розроблено оновлену стратегію державної екологічної політики України.

«Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року» (далі – Основні засади) затверджено Законом України від 21 грудня 2010 року N 2818-VI. Положеннями Закону передбачається обов'язкове врахування екологічної складової при складанні стратегій, планів і програм розвитку України, впровадження екологічного управління на підприємствах, екологізація господарської діяльності відповідно до засад сучасної секторальної екологічної політики, що реалізується у країнах Західної і Центральної Європи.

Основними засадами передбачено досягнення наступних стратегічних цілей:

- підвищення рівня суспільної екологічної свідомості;
- поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки;
- досягнення безпечного для здоров'я людини стану довкілля;
- інтеграція екологічної політики та вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління;
- припинення втрат біологічного та ландшафтного різноманіття і формування екологічної мережі;
- забезпечення екологічно збалансованого природокористування;
- удосконалення регіональної екологічної політики.

У напрямі поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки передбачено оптимізацію структури енергетичного сектору, визначення до 2015 року основних засад державної політики з адаптації до зміни клімату, впровадження інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом; реконструкцію існуючих та будівництво нових міських очисних споруд з метою зниження на 15% рівня забруднення вод до 2020 року, зменшення до 2020 року на 20% (до базового року) скиду недостатньо очищених стічних вод; впровадження екологічно безпечних технологій проведення гірничих робіт, забезпечення максимально повного використання видобутих корисних копалин, мінімізації відходів при їх видобутку та переробці; збільшення до 2020 року в 1,5 рази обсягу заготівлі, утилізації та використання відходів як вторинної сировини; запровадження новітніх технологій утилізації твердих побутових відходів.

У промисловості та енергетиці передбачається:

- схвалення у 2012 році Концепції впровадження в Україні більш чистого виробництва та затвердження до 2015 року відповідної стратегії;
- технічне переоснащення виробництва на основі впровадження інноваційних проектів, енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій,

маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів до 2020 року;

– підвищення енергоефективності виробництва до 50% до 2020 року завдяки ресурсозбереженню в енергетиці та галузях-споживачах енергії та енергоносіїв.

Буде розроблено підсистему стандартизації та сертифікації у сфері екологічної безпеки, затверджено екологічні вимоги до продукції, гармонізовано національні стандарти до стандартів і норм ЄС та міжнародних стандартів серій ISO 14000, ISO 19000 з посиленням контролю з боку держави за використанням екологічних маркувань.

8.2. «Зелене» зростання як парадигма національної політики країни

Сучасні загрози сьогодення стають цілком реальними і здатними перешкодити не тільки досягненню сформульованих ООН Цілей розвитку тисячоліття, а й подальшому прогресу і навіть виживанню семимільярдного (а до 2050 року - вже дев'ятимільярдного) людства. Це обумовлює пошук інноваційних стратегічних моделей розвитку суспільства, якою на сьогодні є модель «зеленого» зростання, що напередодні Саміту РІО+20 проголошена ЮНЕП в якості практичного вираження масштабних урядових ініціатив.

Якщо розглядати витoki «зеленої» економіки, то деякі експерти схильні розглядати їх як сучасний політичний лозунг. Однак, можна констатувати, що «зелена» економіка не віддає перевагу якійсь одній політичній теорії - її розвиток можливий в умовах будь-якої економіки, чи то державної, чи то суто ринкової. При цьому на думку її ідеологів, «зелена» економіка не слугує та не є альтернативою сталого розвитку [20]. Скоріше, це вектор орієнтації курсу на такий розвиток на національному, регіональному та світовому рівнях, який узгоджується з «Порядком денним на 21 століття» та спрощує реалізацію його положень. Ініціатива «зеленої економіки» заснована на трьох головних принципах:

- ✓ оцінка і висунення на перший план екосистемних послуг як на національному, так і міжнародному рівнях;
- ✓ забезпечення зайнятості населення за рахунок створення «зелених» робочих місць та розробки відповідної політики;
- ✓ використання ринкових механізмів для досягнення стійкого розвитку та підвищення економічної конкурентоспроможності.

До того ж прихильники концепції «зеленої економіки» вважають, що превалююча нині економічна система, яку, до речі, називають «коричневою економікою», є недосконалою, хоча вона дала певні результати в підвищенні життєвого рівня людства в цілому, і особливо її окремих груп. Разом з тим негативні наслідки функціонування цієї системи досить значущі: це екологічні проблеми (зміна клімату, опустелювання, втрата біорізноманіття), виснаження природного капіталу, широкомасштабна бідність, брак прісної води, продовольства, енергії, нерівність людей і країн [20]. Підтвердженням

негативної динаміки є те, що вже сьогодні, приміром, ЄС витрачає на захист довкілля майже п'яту частину свого бюджету.

Все це створює загрозу для нинішнього і майбутнього поколінь, а також гальмує прогрес в досягненні Цілей розвитку тисячоліття.

Якщо розглядати хронологію розвитку «зеленої» економіки, то, перш за все доречно констатувати, що вона є логічним продовженням теорії сталого розвитку, яку в 1992 році в Ріо-де-Жанейро представники урядів зі 179 країн світу, в тому числі України, визначили як ключову стратегію існування людства на ХХІ сторіччя. Можна стверджувати, що форум у Ріо в 1992 році задовольнив очікування усього світу. В результаті була запропонована концепція і важливі елементи тієї складної системи, що цементує стратегію подальших досягнень. В червні 2001 року Європейська Економічна Комісія ООН прийняла Стратегію сталого розвитку Європейського Союзу. В доповнення до цієї події у багатьох країнах Європейського Союзу та світу було прийнято національні стратегічні програми дій в рамках загальних напрямів сталого розвитку, виходячи з національних пріоритетів та специфіки національних умов розвитку [61].

Крім того, глави держав та урядів, представники міжнародних і неурядових організацій, бізнес-структур на Всесвітньому саміті у Йоханнесбурзі, визнали, що довгострокова стратегія сталого розвитку, схвалена міжнародним співтовариством у 1992 році на Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро, залишається визначальною й у подальшому. Нагадаємо, що в політичній декларації, прийнятій учасниками саміту, підкреслювалась необхідність інтеграції трьох компонентів сталого розвитку - економічного зростання, соціального розвитку та охорони навколишнього природного середовища.

Навесні 2010 року Європейська Комісія розпочала розробку нової стратегії сталого зростання та забезпечення робочими місцями. Її метою є виведення Європи з кризи та підготовка економіки ЄС до трьох основних довгострокових викликів сьогодення: сталого зростання, ресурсозбереження та старіння населення. Стратегія отримала назву «Європа-2020» і покликана замінити Лісабонській договір 2000р. За наріжний камінь посилення конкурентоздатності європейської економіки прийнято інновації та «зелене» зростання.

Стратегія «Європа - 2020» [193] встановлює три взаємопов'язані та взаємопосилючі пріоритети: I) розвиток економіки, базований на знаннях та інноваціях як ключових елементах конкурентоздатності; II) розвиток ресурсощадної, низьковуглецевої та конкурентної економіки; III) сприяння розвитку соціально зорієнтованої і територіально єдиної економіки з високим показником зайнятості.

Згідно нової стратегії [193], кожна країна-член Євросоюзу має розробити національну політику для досягнення п'яти загальноєвропейських цілей:

I) зростання рівня зайнятості населення з існуючих 65% до 69%;

II) збільшення рівня інвестицій у науково-дослідницьку сферу до 3% ВВП ЄС (зараз менше 1%);

III) досягнення цілі «20/20/20»: скорочення до 2020 року викидів парникових газів на 20% та збільшення долі відновних джерел енергії до 20% від загального споживання електроенергії;

IV) зменшення кількості людей з незакінченою середньою освітою з 15% до 10%;

V) зменшення кількості європейців, що живуть за межею бідності на 25%.

Значна роль в цьому контексті належить саме країнам з перехідною економікою. З часом, накопичуючи досвід, вони почнуть більш вагоміше впливати на процес розробки міжнародної політики у цій сфері. В зв'язку з вищезазначеним, є сенс й надалі поширювати та пропагувати ідеологію розвитку «зеленої» економіки як основну парадигму трансформації суспільних зрушень.

Можна вважати, що витoki «зеленого» зростання щільно пов'язані з амбітним «Новим курсом», запропонованим в тридцятих роках президентом Франкліном Д. Рузвельтом з метою виведення Америки з великої депресії, обвалу фондового ринку та зростаючого безробіття. Нинішня криза є не суто економічною, тому її можна подолати лише за допомогою інтегрованої політики «Глобального зеленого» нового курсу, який отримує все більший суспільний резонанс [61], в тому числі і в Україні.

На сьогодні проблема декларування та розробки доктрини розвитку «зеленої» економіки в теоретико-методологічному зрізі знаходиться на початковому етапі і відноситься до найбільш інноваційних та найактуальніших. На Заході аналогічні дослідження вже задекларовані в низці стратегічних документів, таких як «Глобальний зелений новий курс» (2009 р.), «Зелений новий курс для Європи: в напрямку «зеленої» модернізації в умовах кризи» (2010 р.), «Назустріч "зеленій" економіці: шляхи до сталого розвитку та викорінення бідності» (2011 р.), «Велика зелена технічна революція» (2011 р.) та інші [20].

Так, доповідь «Назустріч "зеленій" економіці» [105] - один з ключових внесків ЮНЕП в процес підготовки «Рію +20» та досягнення таких загальних цілей, як викорінення бідності та забезпечення сталого розвитку в 21 столітті. Дана доповідь містить переконливі економічні та соціальні аргументи на користь інвестування двох відсотків світового ВВП в «озеленення» десяти найважливіших секторів економіки для того, щоб змінити сам характер розвитку та направити потоки державного і приватного капіталу на зменшення викидів вуглецю та ефективного використання ресурсів [105].

Такий підхід здатний стимулювати економічну активність бізнес-сектору, так само, як звичайні інвестиційні моделі. Оцінки міжнародних експертів свідчать, що сценарій інвестування в «озеленення економіки» в розмірі 2% світового ВВП забезпечить у 2015-2050 рр. (рис.18) такі ж темпи довгострокових результатів, як і сценарій звичайного розвитку, але з

одночасним запобіганням значних ризиків, що пов'язані зі зміною клімату, зростанням дефіциту води та втратою екосистемних послуг [111].

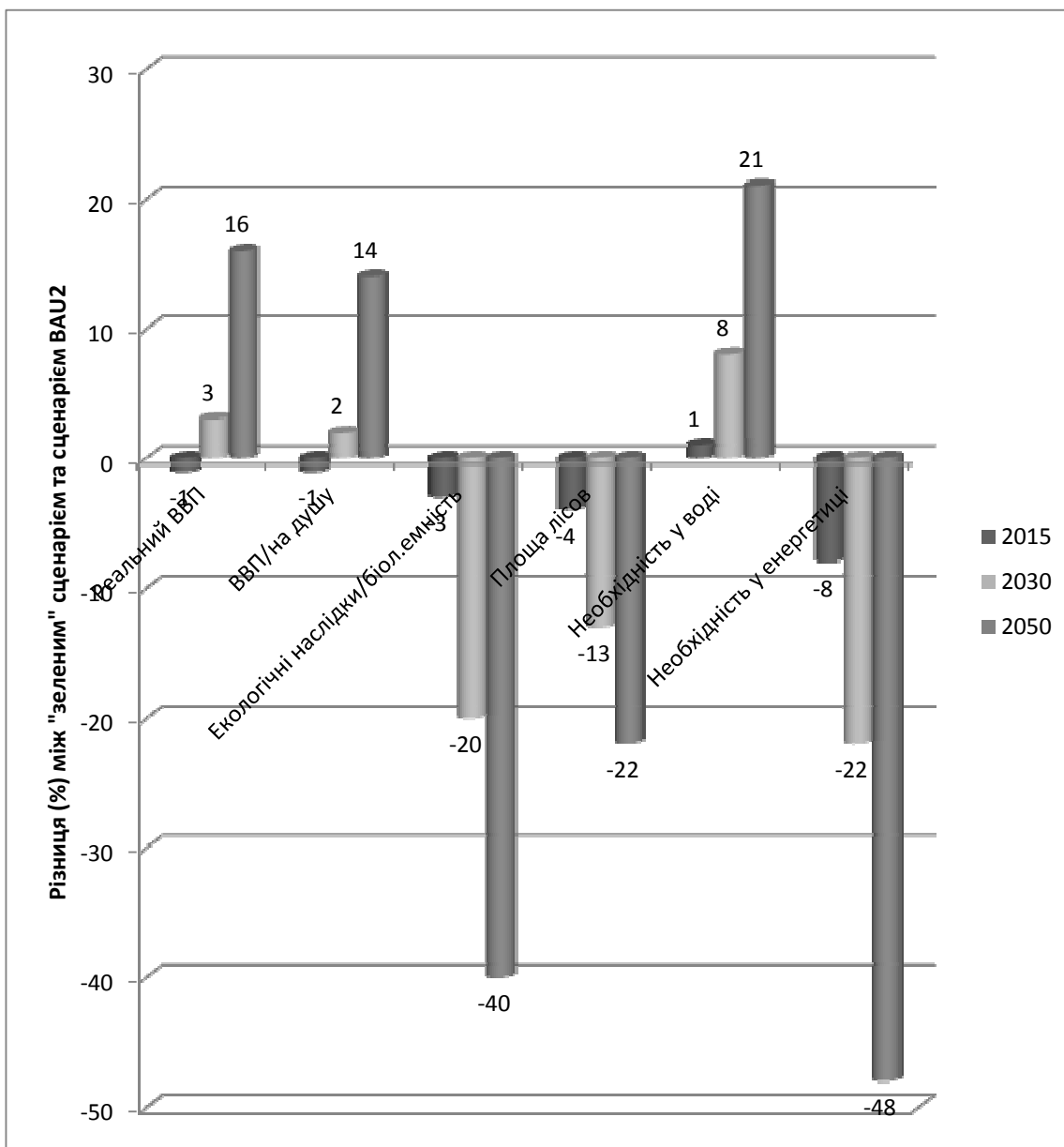

Рис. 18. Різниця (у відсотках, + / -) між окремими показниками в сценарії «озеленення» економіки та в сценарії звичайного розвитку [111]

Довідково: Щорічне вкладення в транспортний сектор 0,34% світового ВВП (починаючи приблизно з 195 млрд. дол. США) в період з 2010 до 2050 рр. сприяло б зниженню споживання палива на основі нафти максимально на 80% у порівнянні зі сценарієм звичайного розвитку та одночасно підвищило б зайнятість на 10%.

Джерело: World Energy Outlook 2009: Executive Summary. Международное энергетическое агентство (2009), стр. 5.

Навіть при дуже консервативних припущеннях сценарій «зелених» інвестицій дозволяє домогтися більш високих річних темпів зростання

протягом 5-10 років і збільшує запаси відновлюваних ресурсів, необхідних для розвитку світової економіки.

Хоча перехід до "зеленої" економіки вимагає значних інвестицій, залучити їх допоможе продумана державна політика та інноваційні механізми фінансування. Швидке зростання ринків капіталу, вдосконалення таких нових ринкових інструментів, як торгівля квотами на викиди вуглецю та мікрофінансування, а також фонди стимулювання «зеленої» економіки, що впроваджуються у відповідь на економічний спад останніх років, відкривають шлях до великомасштабного фінансування глобального переходу економіки на «зелені» рейки [105].

На сьогодні Євросоюз робить певні кроки щодо розвитку «зеленого» зростання та поширення його в усіх сегментах господарювання. На досягнення цієї ідеології направлена декларація «Глобального Зеленого нового курсу» [20], яка успішно пропагується на рівні ЄС як віха забезпечення сталого розвитку.

Переосмислення стратегії реалізації євроінтеграційного курсу України потребує розробки нових підходів з впровадження європейських стандартів у різних сферах суспільного життя та наближення України до вимог членства в ЄС. Нині Україна залишається неусталеним суспільством, що впливає на всі вектори її розвитку, а також внутрішню та міжнародну політику, оскільки протягом майже двох десятиліть державності вона так і не спромоглася сформувати послідовну стратегію сталого розвитку, яка б визначала принципи, напрями й цілі збалансованого розвитку країни. В контексті вищезазначеного, згідно зі своїми міжнародними зобов'язаннями Україна, як член ООН, повинна була до 2002 р. розробити Національну стратегію сталого розвитку, але, на жаль, слід констатувати, що це зобов'язання залишилось невиконаним.

Між тим, від складного і напруженого процесу становлення державних інституцій, формування нових суспільно-політичних відносин, засад соціально-економічного реформування і розроблення ідеології сталого розвитку як підґрунтя державної стратегії XXI століття, починаючи з другої половини минулого десятиріччя в Україні зроблено рішучі кроки до реалізації політики сталого розвитку на національному рівні. За рішеннями Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, місцевих органів виконавчої влади було розроблено програмні документи, в яких враховано принципи сталого розвитку, спрямовані на розв'язання національних, регіональних і глобальних проблем захисту. Зокрема, в 2003р. була затверджена Комплексна програма реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку на 2003-2015 роки [20]. Передбачалось, що виконання завдань цієї Програми стане важливою складовою стратегічного планування переходу України до сталого розвитку та інтегрування її у європейське і світове співтовариство.

При цьому вперше програма визначала стратегію і шляхи розв'язання глобальних та загальносуспільних проблем в Україні з метою забезпечення сталого розвитку, а отже, є важливою складовою державної політики,

орієнтованої на забезпечення економічного зростання, соціального розвитку, створення безпечних умов для життя людини та відтворення навколишнього природного середовища. Основними завданнями Програми є ліквідація бідності, впровадження моделей сталого виробництва та споживання, спрямованих на забезпечення життєдіяльності людства, охорона і раціональне використання природних ресурсів, оптимізація ресурсної бази економічного та соціального розвитку.

Резюмуючи, можна стверджувати, що загальнонаціональна стратегія сталого розвитку й далі може розглядатися як найважливіша віха сьогодення. Це передбачає реалізацію політики цілеспрямованого сприяння розвитку ефективних вітчизняних виробництв; становлення національного екокапіталу; активну підтримку створення в Україні сучасної конкурентоздатної екологічно безпечної економіки.

Її формування на сучасному етапі вимагає підвищення ролі держави із залученням усього арсеналу ринкових інструментів при одночасному активному здійсненні інституціональних перетворень, направлених на:

- ✓ підвищення ефективності та конкурентоздатності вітчизняних підприємств за рахунок заохочення їх конкуренції на внутрішньому ринку та прагнення вийти в лідери на світовому;
- ✓ контролю над діяльністю природних монополій;
- ✓ сприяння адаптації міжнародних вимог щодо оздоровлення навколишнього природного середовища та втілення їх в національних природоохоронних стандартах.

Це обумовлює необхідність розглядати ідеологію розвитку «зеленої» економіки як основну парадигму трансформації суспільних зрушень.

В своєму розвитку Україна вже пройшла необхідний перший етап — становлення незалежної держави, первинного формування демократичних інститутів і ринкової економіки. Водночас, на тлі перетворень, яких зазнали інші країни (в тому числі країни Центральної та Східної Європи, окремі колишні радянські республіки) [121], слід визнати, що побудована в Україні політична та економічна система є малоефективною. Причиною цього є, на думку експертів, відсутність цілої низки інституційних та структурних реформ, які були більш-менш успішно реалізовані іншими державами.

Між тим успіх України у майбутньому багато в чому визначатиметься темпами здійснення не лише політичної, а й економічної модернізації суспільства загалом, враховуючи, що питома вага інноваційної продукції в нашій країні не перевищує 1% (цей показник для Фінляндії становить більш ніж 30%, Італії, Португалії, Іспанії – 10-20%) від загального обсягу [61]. Україна повинна мати чітку стратегічну лінію свого надійного позиціонування на глобальному та європейському рівнях, яка могла б кореспондуватись зі змінами у світовій економіці. Як показали наслідки світової фінансової кризи, зростаюча залежність національної економіки від зовнішніх факторів, обмеженість і висока вартість енергетичних ресурсів, необхідність раціонального використання сировинної бази і робочої сили слугують достатнім стимулом для переходу вітчизняної економіки до стандартів

екологічно- безпечного виробництва та споживання за міжнародними вимогами з метою забезпечення сталого економічного розвитку держави. Однак, згідно реалій, за економічним та науковим потенціалом Україна входить до першої п'ятірки країн Європи, а за ефективністю його використання замикає першу сотню країн світу [20].

Отже, визначення та активна реалізація пріоритетів інноваційного розвитку України в «зеленому» форматі мають сприяти зміцненню на світовому та європейському рівнях іміджу України як держави зі значним науковим і освітнім потенціалом, здатної створювати високотехнологічну продукцію. Успіх інноваційної політики України на глобальному ринку повинен визначатись не лише обсягами інвестицій, які вона отримує зовні, а й з внутрішніх джерел для розвитку вітчизняного високотехнологічного виробництва, динамікою зростання частки експорту, підвищенням зацікавленості зарубіжних компаній та висококваліфікованих спеціалістів співпрацювати з українськими підприємствами [61].

Наразі, надмірне експортування сировини і продукції, враховуючи низький рівень доданої вартості, викликають негативні економічні та екологічні наслідки: забруднення довкілля, зростання техногенних загроз, деградацію природоресурсного потенціалу. Попри те, що Україна є однією з найбагатших країн світу на природні ресурси, рівень їх використання в національній економіці є вкрай незадовільним.

У зв'язку з цим необхідно забезпечити реалізацію геоелектронічних переваг України, серед яких основним є наявність унікального природно-ресурсного потенціалу. Лише за рахунок раціонального його використання варто очікувати істотного збільшення ВВП. Цьому сприяють значні резерви – обсяг ресурсних надходжень, що використовуються, досить мізерний – він складає 0,3 % ВВП України. Між тим, як свідчать прогнози, нарешті повинна настати ера його «озеленення» [61]. З точки зору національних фінансових зусиль, Україна витрачає на екологічні потреби досить незначну частку національного доходу порівняно з іншими центральноєвропейськими країнами. Інша проблема полягає в тому, що лівова частка екологічних інвестицій витрачається на фінансування комунальної інфраструктури (переважно на водопостачання і водовідведення) [105].

Ідея формування конкурентоспроможного середовища та системи інституційних перетворень по впровадженню інноваційної управлінської парадигми та організаційної моделі сучасного розвитку економіки України та її прибережної смуги на засадах сталості та з урахуванням загальноєвропейських підходів до забезпечення стандартів якості життя населення, а також ефективності використання та збереження природно-ресурсного потенціалу є дуже своєчасною, беручи до уваги економіко-соціальні диспропорції, що склались на сьогодні.

Вищезазначене доводить необхідність розробки організаційної моделі й комплексу заходів щодо розвитку «зеленої» економіки України та її регіонів, а саме:

➤ Визначення новітніх підходів та обґрунтування концептуально-методологічного базису доктрини «зеленої» економіки в форматі державотворення, регіоналізації та подальших ринкових трансформацій.

➤ Оцінка передумов та забезпечуючих факторів реалізації доктрини «зеленої» економіки в Україні.

➤ Апробацію організаційно-економічної моделі впровадження постулатів доктрини «зеленої» економіки в контексті забезпечення ринкових, соціально-екологічних пріоритетів держави та з врахуванням сучасних міжнародних ініціатив.

На сьогодні проблема декларування та розробки доктрини розвитку «зеленої» економіки в теоретико-методологічному зрізі знаходиться на початковому етапі і відноситься до найбільш інноваційних та актуальних. На Заході аналогічні дослідження вже задекларовані в низці стратегічних документів, таких як «Глобальний зелений новий курс» (2009 р.), «Зелений новий курс для Європи: в напрямку «зеленої» модернізації в умовах кризи» (2010 р.), «Назустріч "зеленій" економіці: шляхи до сталого розвитку та викорінення бідності» (2011 р.), «Велика зелена технічна революція» (2011 р.) та інші.

Таким чином, беручи до уваги сучасний стан довкілля та економіко-соціальні диспропорції, на державному рівні необхідно забезпечити:

✓ розвиток методологічного підґрунтя «зеленої» економіки як – нового вектора сталого розвитку України та її регіонів;

✓ розробку концепції «зеленої» економіки крізь призму міжнародних підходів;

✓ визначення критеріальної бази та індикаторів «зеленої» економіки в загальнонаціональному та регіональному вимірі;

✓ розробку наукового бачення щодо сприятливих інституційних передумов та обґрунтування ключових важелів забезпечення реалізації ідеологічної платформи доктрини «зеленої» економіки на засадах сталого розвитку та інновативності;

✓ реалізацію гео економічних переваг та регіональних особливостей розвитку України на засадах «зеленої» економіки;

✓ деталізацію ресурсних можливостей та напрямів забезпечення ефективної моделі «зеленого» зростання в різних сегментах господарювання;

✓ обґрунтування інноваційних напрямів реалізації «зеленої» політики;

✓ окреслення стратегії подальших еколого-економічних реформ та плану дій щодо їх впровадження в форматі розвитку «зеленої» економіки.

Основними результатами розробки доктрини «зеленої» економіки для забезпечення сталого розвитку України та її регіонів стане:

в теоретичному плані:

✓ розробка проекту доктрини «зеленої» економіки в Україні;

✓ формування науково-методичного та нормативно-законодавчого підґрунтя щодо забезпечення реалізації курсу «зеленої» економіки в національному та регіональному вимірі;

в практичному плані:

- ✓ визначення системи індикаторів та національного плану дій по забезпеченню розвитку «зеленої» економіки;
- ✓ обґрунтування шляхів переходу до «зеленої» економіки як – нового вектора сталого розвитку України та її регіонів;
- ✓ окреслення напрямів міжнародної взаємодії та участі України в формуванні глобальної «зеленої» політики.

Таким чином, є сенс визнати, що «зелена» економіка є одним з пріоритетних напрямків фундаментальних наукових досліджень, оскільки, як свідчить світовий досвід, взаємоузгодженість соціо-еколого-економічної політики крізь призму формування ідеології «зеленого» зростання є головними важелями забезпечення сталості держави та її регіонів.

ВИСНОВКИ

В своєму розвитку Україна вже пройшла необхідний перший етап — становлення незалежної держави, первинного формування демократичних інститутів і ринкової економіки. Водночас, на тлі перетворень, яких зазнали інші країни (в тому числі країни Центральної та Східної Європи, окремі колишні радянські республіки), слід визнати, що побудована в Україні політична та економічна система є малоефективною. Причиною цього є відсутність цілої низки інституційних та структурних реформ, які були більш-менш успішно реалізовані іншими країнами. Сьогодні термін «модернізація» стає досить популярним, але й досі відсутнє цілісне бачення цього процесу як в змістовному, так і операційному плані. Суть модернізації — оновлення або створення нових інституцій, що створюють умови для перетворення міжлюдських стосунків у сфері політичних, правових, економічних, суспільних відносин на сучасних засадах визнання принципів демократії, верховенства права та прав людини, ринкової економіки, соціальної держави, усталених міжнародних норм співіснування країн.

Якщо ж говорити предметно про **екологічну модернізацію**, то перш за все мова йде про зміну суспільних інтересів в напрямі пошуку інноваційних шляхів екологоорієнтованого розвитку. Це не лише розвиток науки та її прикладних досліджень задля оновлення засобів виробництва на основі найсучасніших технологій, що супроводжується проникненням новітніх розробок науки та техніки у сферу комунікації (інформаційне суспільство) та інші сфери життя, а й наслідки проведення комплексних інституційних реформ та трансформація еколого-економічних відносин.

Водночас екологічну модернізацію не можна розглядати як просту сукупність певних програм у різних сферах політичного, економічного та суспільного життя країни. Перш за все – це певна ідеологія, навколо якої будуються конкретні реформи, що ведуть до масштабних якісних змін. Такий розвиток призведе до скорочення відставання України від розвинутих країн світу та закладе підвалини до постійного оновлення екологічної інфраструктури.

Інструментом соціально-економічної модернізації є здійснення цілої низки реформ, спрямованих на запровадження найбільш ефективних принципів, механізмів та форматів управління соціально-економічними процесами в країні. При цьому безумовним імперативом суспільства має стати практична реалізація моделі «зеленого» зростання, що забезпечує інтегральне поєднання економічної ефективності, соціальної справедливості, ресурсної збалансованості та екобезпеки.

«Зелена економіка» стає центральною темою обговорення важливих міжнародних форумів високого рівня. При цьому декларується необхідність додаткових досліджень та дискусії, щоб визначити, яким чином «зелена» економіка буде сприяти прискоренню процесу переходу до сталого розвитку:

➤ По-перше, необхідна більш чітка концептуальна ясність в тому, що стосується взаємовідносин **«зелена економіка» - сталий розвиток**;

➤ По-друге, виникає необхідність в проведенні подальшого аналізу кожного політичного «рецепту» з точки зору визначення впливу та наслідків в контексті забезпечення ув'язки економічних, соціальних та екологічних цілей «зеленої» економіки. Такий аналіз доцільно проводити в конкретних національних вимірах;

➤ По-третє, поряд з проведенням досліджень на національному рівні необхідно забезпечити їх порівняння з глобальними моделями та сценаріями «зеленого» зростання.

В останні роки все частіше в рішеннях багатьох важливих зустрічей високого рівня лунають заклики перейти до принципів «зеленої» економіки. Світова спільнота повна рішучості нарощувати свої зусилля щодо подальшої реалізації стратегії заохочення «зелених» інвестицій в стійке регулювання природних ресурсів. Про необхідність «зеленого» зростання та його імплементацію в національній політиці та стратегії сталого розвитку все частіше лунають заклики і в Україні. Однак, ця проблема вимагає додаткового аналізу та дискусій.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

ХРОНОЛОГІЯ ОСНОВНИХ МІЖНАРОДНИХ ПОДІЙ ІЗ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

1972	Конференція ООН з питань довкілля (Стокгольм, Швеція). Створення Програми ООН з питань довкілля
1979	Конвенція ООН про заболочені території світового значення, зокрема у місцях водоспадів (Рамсарська Конвенція)
1979	Конвенція ООН про міжнародну торгівлю зникаючими видами дикої флори та фауни (Вашингтонська Конвенція)
1986	Прийняття Монреальського Протоколу із змін клімату
1987	Підсумкові збори Світової Комісії ООН з питань довкілля й розвитку (Токіо, Японія). Опублікування доповіді «Наше спільне майбутнє»
1988	Створення Міжнародної Комісії з питань змін клімату
1988	Віденська Конвенція з питань захисту озонового шару
1988	Токійська Конференція зі сталого розвитку
1992	Всесвітній Самміт «Планета Земля» (Ріо-де-Жанейро, Бразилія). Прийняття «Плану дій на XXI століття» і «Декларації Ріо з питань довкілля й розвитку»
1993	Базельська Конвенція про транскордонний вплив небезпечних відходів та управління ними
1993	Світова Конференція з прав людини (Відень, Австрія)
1994	Рамкова Конвенція ООН з питань змін клімату
1994	Міжнародна Конференція з питань населення й розвитку (Каїр, Єгипет). Прийняття Каїрської програми дій
1995	Четверта Світова Конференція з проблем жінок (Пекін, Китай)
1995	Світовий Самміт з питань соціального розвитку (Копенгаген, Данія)
1996	Конференція ООН з питань сталих поселень (Стамбул, Туреччина)
1996	Конвенція ООН про боротьбу із опустелюванням
1997	Кіотський Протокол до Рамкової Конвенції ООН з питань змін клімату (Кіото, Японія)
1997	«Ріо+5»: Дев'ятнадцяте спеціальне засідання Генеральної Асамблеї ООН (Нью-Йорк, США)
1998	Четверта Пан-Європейська міністерська конференція «Довкілля для Європи» (Оргус, Данія). Прийняття Оргуської Конвенції «Про доступ громадськості до інформації, участь у прийнятті рішень і доступ до правосуддя з питань довкілля»
2000	Самміт Тисячоліття (Нью-Йорк, США) Прийняття Декларації ООН «Цілі розвитку на наступне тисячоліття»
2001	Міжнародна конференція з проблем доступу до питної води (Бонн, Німеччина)
2001	Конференція ООН «Стамбул+5» (Нью-Йорк, США)
2002	Світовий Саміт з питань сталого розвитку, прийняття Політичної декларації і Плану впровадження (Йоханнесбург, ПАР)
2003	Третя Світова Конференція з проблем води (Кіото, Японія)

2003	П'ята Пан-Європейська Конференція Міністрів «Довкілля для Європи» (Київ, Україна). Прийняття рішення про підготовку документів з освіти для сталого розвитку
2004	Проголошення Десятиріччя освіти для сталого розвитку у 2005—2015 рр.
2005	Вступ у дію Кіотського Протоколу до Рамкової Конвенції ООН з питань змін клімату
2006	Четверта Світова Конференція з проблем води (Мехіко, Мексика)
2007	Сьома Пан-Європейська Конференція Міністрів «Довкілля для Європи». Звіт про прогрес із впровадження освіти для сталого розвитку
2012	4-6 червня 2012 році відбудеться найбільша конференція в Ріо-де-Жанейро - Ріо - 2012. Саме 20 років тому на подібній конференції виникло саме поняття «сталий розвиток». Ключовими темами саміту будуть: «зелена» економіка і глобальне управління з питань сталого розвитку. З метою ефективного внеску від компаній була створена бізнес - платформа «Діяльність бізнесу зі сталого розвитку 2012», куди увійшли Глобальний Договір ООН, WBCSD, і т.д. Завданнями платформи стали: координація внеску бізнесу в меті зі сталого розвитку та демонстрація комерційних рішень під час організованого в рамках Форуму Бізнес-дня. Мета - показати роль бізнесу в сталому розвитку, доступної енергії, зміни клімату, збереження екосистем, споживання води і т.д.

ДОДАТОК 2

ХРОНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ «ЗЕЛеної» ЕКОНОМІКИ У СВІТІ

Рік	Назва	Сутність
2008 р.	Глобальний зелений новий курс (ГЗНК) (Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП))	<ul style="list-style-type: none"> ✓ спрямовано на переведення після кризового розвитку світової економіки на шлях екологічно чистого і сталого зростання; ✓ запропоновано пакет державних інвестицій, фіскальних стимулів, реформ ціноутворення та заходів державної політики для переходу до засад «зеленої» економіки, створення відповідної інфраструктури та підвищення зайнятості у трансформованих секторах економіки.
2009 р.	Декларації Зеленого зростання (Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР))	<ul style="list-style-type: none"> ✓ запропоновано впровадження стратегії «зеленого» зростання та відповідних інструментів політики, спрямованих на збільшення інвестицій у розвиток і використання екологічно чистих технологій та підвищення енергоефективності.
2010 р.	Європейська стратегія Європа 2020: стратегія розумного, сталого та всеохоплюючого зростання (Європейська Комісія)	<ul style="list-style-type: none"> ✓ передбачено досягнення до 2020 року трьох стратегічних цілей: скорочення обсягів споживання первинної енергії на 20%, збільшення до 20% частки відновлюваних джерел енергії в енергетичному балансі ЄС та зменшення на 20% обсягів викидів парникових газів.

2011 р.	Назустріч «зеленій» економіці: шлях до сталого розвитку та викорінення бідності (Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП))	<p>✓ аргументовано щорічне інвестування 2% світового ВВП в «озеленення» десяти ключових секторів економіки з метою спрямування потоків державних і приватних інвестицій на ефективне використання ресурсів;</p> <p>✓ передбачено щорічне інвестування приблизно 1,3 трлн. дол. США, тобто менш як 1/10 всіх річних світових інвестицій (світового валового нагромадження основного капіталу).</p>
2011 р.	На шляху до «зеленого» зростання (Конференція Міністрів країн ОЕСР)	<p>✓ конкретизовано зміст політики «зеленого» зростання у різних секторах економіки, визначає бар'єри та рушійні сили для реалізації політики, надає рекомендації щодо заходів стимулювання державою «озеленення» діяльності бізнесу</p>

ДОДАТОК 3

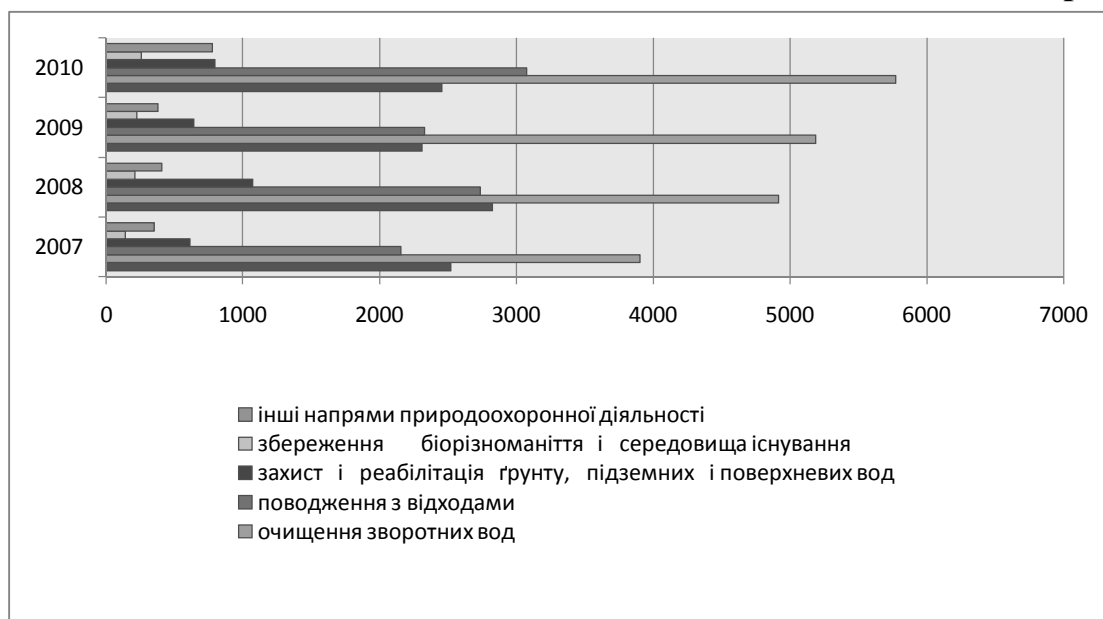
ДИНАМІКА ПРИРОДОРЕСУРСНИХ НАДХОДЖЕНЬ ТА ВИТРАТ БЮДЖЕТУ НА ОХОРОНУ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ*

*Джерело: Держкомстат України. Довкілля України у 2010 році. Експрес-доповідь. – Київ, 2011.- 53 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.menr.gov.ua/ND_2010.pdf

ДОДАТОК 4

ДИНАМІКА ВИТРАТ НА ОХОРОНУ ТА РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ЗА НАПРЯМАМИ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ, млн. грн.*

*Джерело: Держкомстат України. Довкілля України у 2010 році. Експрес-довідь. – Київ, 2011.- 53 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.menr.gov.ua/ND_2010.pdf

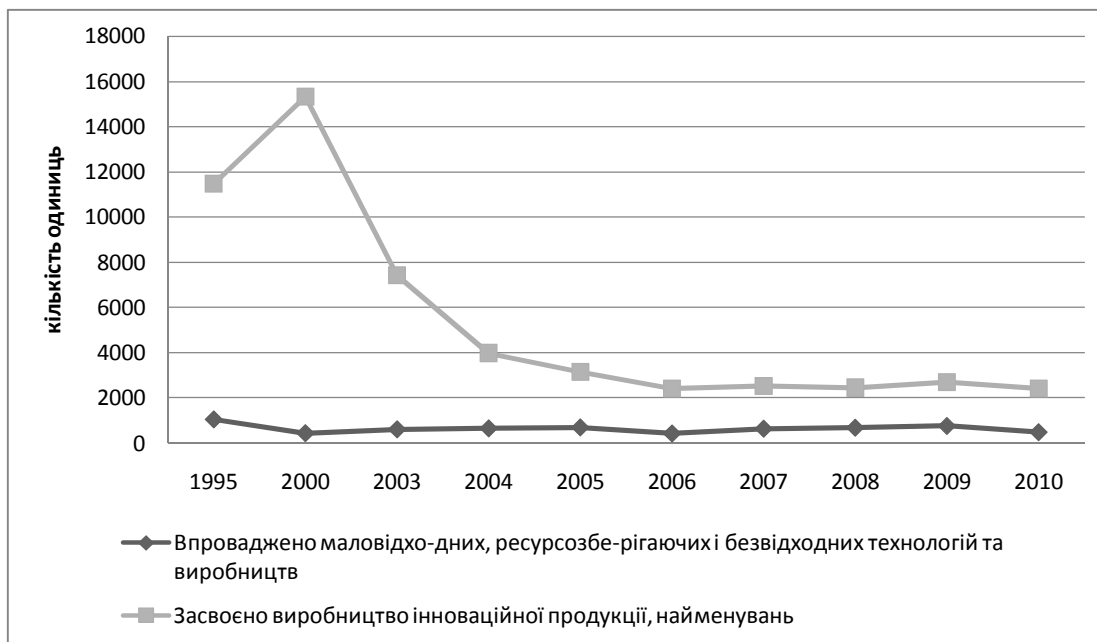
ДОДАТОК 5

ЕТАПНІСТЬ РОЗВИТКУ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗРУШЕНЬ В ЕКОНОМІЦІ КРАЇНИ

Етап	Назва етапу	Період	Сутність
I-ий	Етап раптової трансформації	1991-1993 рр.	Часткове збереження планової економічної системи та спроби її модернізації без корінного ламання колишньої структури
II-ий	Етап поглибленої трансформації	1994-1999 рр.	Тотальна відмова від системоутворюючої ролі планово-розподільних відносин у державній політиці та практиці
III-ий	Етап глобальних трансформаційних зрушень	2000-2010 рр.	Врахування нового вектора глобального розвитку (сталий розвиток)
IV-ий	Етап глобального «зеленого» нового курсу (формулювання ЮНЕП)	2010-...рр.	Панування ідеології «зеленої» (екологоорієнтованої) економіки як нової парадигми економічного розвитку

ДОДАТОК 6

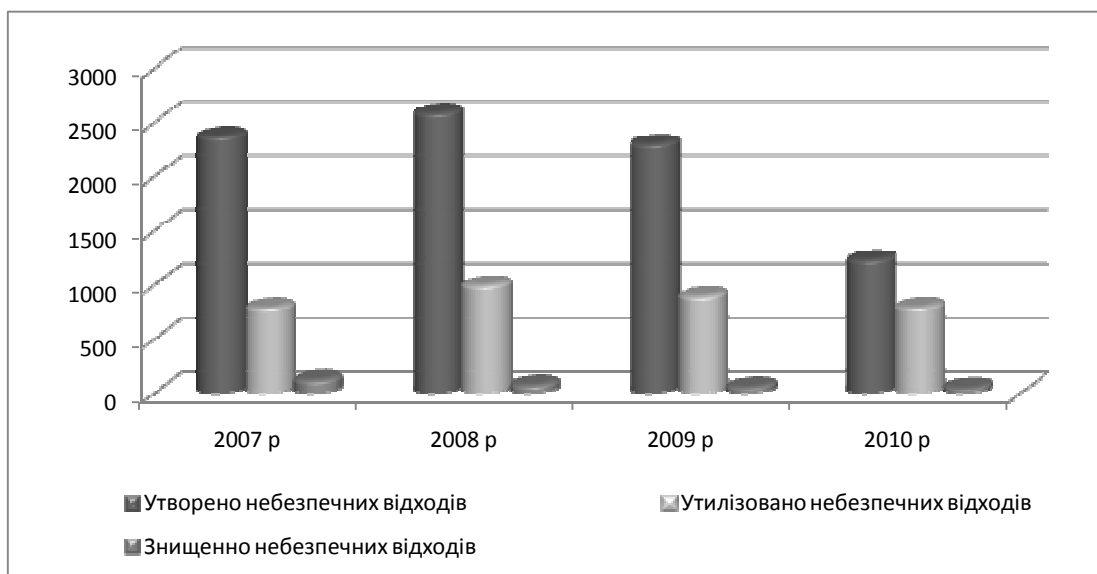
ВПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ЗАСВОЄННІ ВИРОБНИЦТВА НОВИХ ВИДІВ ПРОДУКЦІЇ У ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ ЗА 1995-2010рр.*

*Джерело: Статистичний щорічник України за 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.oseu.edu.ua/docs/StatSchorichnyk%20Ukrainy%202010.pdf>

ДОДАТОК 7

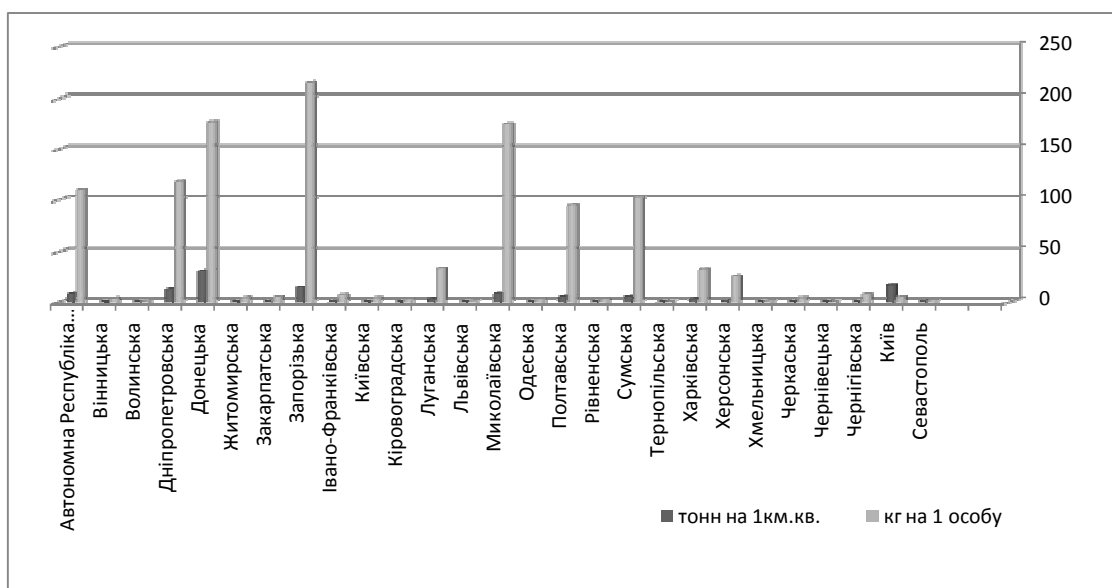
ДИНАМІКА ПОВОДЖЕННЯ З НЕБЕЗПЕЧНИМИ ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ,* тис. тонн

* Джерело: Держкомстат України. Довкілля України у 2010 році. Експрес-доповідь. 2011 - Київ, 2011.- 53 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.menr.gov.ua/ND_2010.pdf

ДОДАТОК 8

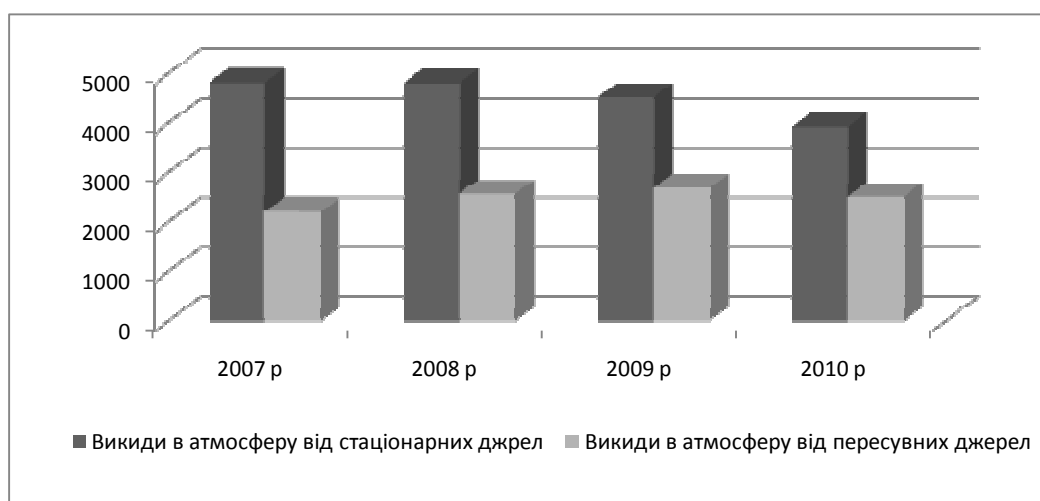
**ДІАГРАМА УТВОРЕННЯ ВІДХОДІВ НА ТЕРИТОРІЇ РЕГІОНІВ
УКРАЇНИ***

* Джерело: Держкомстат України. Довкілля України у 2010 році. Експрес-дповідь. 2011.- Київ, 2011.- 53 с.

ДОДАТОК 9

**ДИНАМІКА ВИКИДІВ В АТМОСФЕРНЕ ПОВІТРЯ В УКРАЇНІ,
ТИС. ТОНН***

*Джерело: Держкомстат України. Довкілля України у 2010 році. Експрес-дповідь. 2011 - Київ, 2011.- 53 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.menr.gov.ua/ND_2010.pdf

ДОДАТОК 10

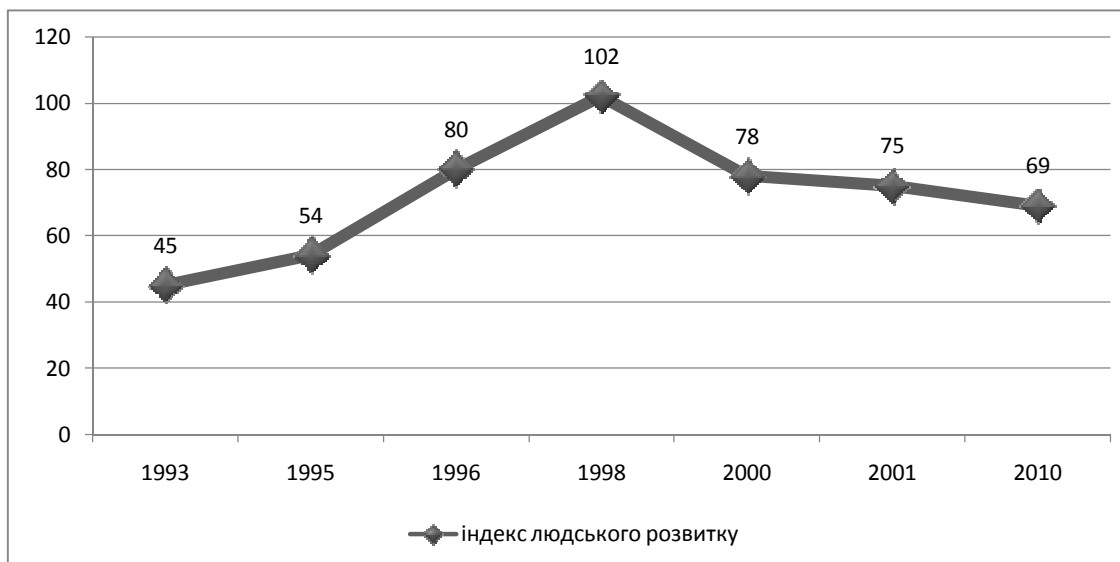
**ВИКИДИ ЗАБРУДНЮЮЧИХ РЕЧОВИН В АТМОСФЕРНЕ ПОВІТРЯ
ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ***

*Джерело: Держкомстат України. Довкілля України у 2010 році. Експрес-довідь. 2011 - Київ, 2011.- 53 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.menr.gov.ua/ND_2010.pdf

ДОДАТОК 11

ІНДЕКС ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ*

*Джерело: Статистичний щорічник України за 2010 р. – Київ, 2011р. – 560 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.oseu.edu.ua/docs/StatSchorichnyk%20Ukrainy%202010.pdf>

ЦІЛІ РОЗВИТКУ ТИСЯЧОЛІТТЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

ДОДАТОК 12

ЦІЛІ РОЗВИТКУ ТИСЯЧОЛІТТЯ

УКРАЇНА - 2010

<i>Ціль 1. Подолання бідності</i>													
Завдання 1.А: Ліквідувати до 2015 року бідність за критерієм 5 дол. США на добу за ПКС													
1.1. Частка населення, чиє добове споживання є нижчим 5 дол. США на добу за ПКС, %													
Завдання 1.В: Скоротити питому вагу бідного населення (за національним критерієм бідності) до 25% за рахунок зменшення чисельності бідних серед дітей та працюючих													
1.2. Частка бідного населення за національним критерієм, %													
1.3. Частка бідних серед дітей, %													
1.4. Частка бідних серед працюючих осіб, %													
Завдання 1.С: Зменшити в десять разів до 2015 року питому вагу населення, чиє споживання є нижчим рівня фактичного прожиткового мінімуму													
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2011	2013	2015
1.1	11,9*	11,0*	3,0*	4,0*	2,0*	1,3* 9,0	6,0	6,6	3,8	4,5	4,0	3,0	<0,5
1.2	26,4	27,2	27,2	26,6	27,3	27,1	28,1	27,3	27,0	27,0	26,5	26,0	25,0
1.3	33,4	34,9	34,0	34,9	35,0	36,7	36,6	36,3	35,1	35,0	33,0	31,0	29,0
1.4	21,6	22,6	22,0	21,1	21,6	22,3	27,2	21,7	21,1	21,0	19,0	17,0	15,0
1.5	71,2	69,2	65,0	59,9	51,0	38,7	31,0	30,5	19,9	22,0	15,0	10,0	7,0
<i>Ціль 2. Забезпечення якості освіти впродовж життя</i>													
Завдання 2.А: Підвищити рівень охоплення освітою													
2.1. Чистий показник охоплення освітою у дошкільних навчальних закладах дітей 3-5 років, які проживають у міських поселеннях, %													
2.2. Чистий показник охоплення освітою у дошкільних навчальних закладах дітей 3-5 років, які проживають у сільській місцевості, %													
2.3. Чистий показник охоплення дитячої повною загальною середньою освітою, %													
2.4. Чистий показник охоплення вищою освітою осіб віком від 17 до 22 років, %													
2.5. Сукупний валовий показник кількості працівників, які пройшли перепідготовку та підвищили свою кваліфікацію, тис. осіб													
Завдання 2.В: Підвищити якість освіти													
2.6. Кількість загальноосвітніх навчальних закладів, які мають підключення до Інтернету, %													

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2011	2013	2015
2.1	-	-	79,5	82,6	85,8	86,9	87,2	87,3	88,0	89	91	93	95
2.2	-	-	27,5	29,9	33,2	38,0	41,7	44,9	47,6	50	52	55	60
2.3	-	98,1	-	97,8	99,1	99,3	99,4	99,5	99,7	99,7	99,8	99,8	99,9
2.4	-	32,5	-	35,0	32,7	41,8	44,1	45,4	46,3	48,0	52,0	54,0	56,0
2.5	-	158	-	167	188	193	193	197	292	294	297	310	320
2.6	-	-	-	-	-	-	-	-	42	43	55	75	90
<i>Ціль 3. Забезпечення гендерної рівності</i>													
Завдання 3.А: Забезпечити гендерне співвідношення на рівні не менше 30 до 70% тієї чи іншої статі у представницьких органах влади та на вищих щаблях виконавчої влади													
3.1. Гендерне співвідношення серед депутатів Верховної Ради України, чис.жін./чис.чол.													
3.2. Гендерне співвідношення серед депутатів місцевих органів влади, чис.жін./чис.чол. (або навпаки)													
3.3. Гендерне співвідношення серед вищих державних службовців (1-2 посадових категорій), чис.жін./чис.чол.													
Завдання 3.В: Скоротити наполовину розрив у доходах жінок і чоловіків													
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2011	2013	2015
3.1	8/92	8/92	5/95	5/95	5/95	5/95	9/91	8/92	8/92	8/92	20/80	25/75	30/70
3.2	42/58	42/58	42/58	42/58	42/58	42/58	35/65	35/65	37/63	37/63	44/56	47/53	50/50
3.3	15/85	15/85	14/86	16/84	13/87	19/81	19/81	17/83	18/82	19/81	25/75	27/73	30/70
3.4	70,9	69,7	69,3	68,6	68,6	70,9	72,8	72,9	75,2	77,2	80	83	86
<i>Ціль 4. Зменшення дитячої смертності</i>													
Завдання 4.А: Зменшити рівень смертності дітей віком до 5 років на чверть													
4.1. Рівень смертності дітей віком до 5 років, кількість померлих дітей відповідного віку на 1000 народжених живими													
4.2. Рівень смертності немовлят, кількість померлих дітей віком до 1 року на 1000 народжених живими													
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2011	2013	2015
4.1	16,0	14,4	13,6	12,9	12,4	12,9	12,4	13,6	12,2	11,3	11,2	11,1	11,0
4.2	11,9	11,3	10,3	9,6	9,5	10,0	9,8	11,0	10,0	9,4	9,5	9,4	9,3

Ціль 5. Поліпшення здоров'я матері

Завдання 5.А: Зменшити наполовину рівень материнської смертності

5.1. Рівень материнської смертності, кількість материнських смертей на 100 тис. народжених живими		5.2. Рівень абортів, кількість абортів на 1000 жінок фертильного віку											
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2011	2013	2015
5.1	24,7	23,9	21,7	17,4	13,1*	17,6	15,2	20,7	15,5	25,8	14,5	14,0	13,0
5.2	32,1	29,4	25,8	25,3	23,2	21,3	18,7	18,5	17,95	17,9	17,5	16,4	15,1

Ціль 6. Обмеження поширення і започаткування тенденції

ВІЛ-інфекції/СНІДу та туберкульозу до скорочення їх масштабів

Завдання 6.А: Зменшити на 13% темпи поширення ВІЛ-інфекції/СНІДу		6.1. Кількість осіб з вперше встановленим діагнозом ВІЛ-інфекції на 100 тис. населення									
		6.2. Темпи поширення ВІЛ-інфекції/СНІДу, %									
		6.3. Кількість померлих від хвороби, зумовленої ВІЛ, на 100 тис. населення									
		6.4. Рівень передачі ВІЛ-інфекції від матері до дитини, %									
Завдання 6.В.: Зменшити на 20% рівень захворюваності на туберкульоз (порівняно з 2005 роком)		6.5. Кількість осіб з вперше встановленим діагнозом туберкульозу (у тому числі органів дихання) на 100 тис. населення									
		6.6. Кількість померлих від туберкульозу на 100 тис. населення									

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2011	2013	2015
6.1	12,9	14,4	18,2	21,0	25,7	29,3	34,5	38,1	41,2	43,2	45,2	47,2	49,1
6.2	-	+11,6	+26,4	+15,4	+22,4	+14,0	+17,7	+10,4	+8,1	+4,9	+4,7	+4,5	+4,0
6.3	1,0	1,5	2,3	3,8	5,5	7,7	8,8	9,8	11,2	11,7	9,0	8,5	8,0
6.4	-	27,8	10,0	10,0	8,2	7,7	7,1	6,2	5,4	4,6	3,0	2,0	2,0
6.5	60,4	69,5	76,0	77,8	81,2	84,4	83,4	80,1	78,0	72,7	70,7	68,5	67,5
6.6	22,3	22,7	20,5	21,8	22,7	25,3	22,3	22,6	22,4	18,2	18,0	17,0	15,0

Ціль 7. Сталій розвиток довкілля

Завдання 7.А: Збільшити до 2015 року частку частку населення, що має доступ до централізованого водопостачання, зокрема до 90% міського населення та до 30% сільського населення		7.1. Частка населення міських поселень, що має доступ до централізованого водопостачання, % від загальної кількості міського населення		7.2. Частка сільського населення, що має доступ до централізованого водопостачання, % від загальної кількості сільського населення	

Завдання 7.В: Стабілізувати до 2020 року викиди парникових газів на рівні нижчому на 20% за рівень 1990 року		7.3. Обсяг шкідливих викидів в атмосферу від стаціонарних джерел забруднення, млн. т. на рік 7.4.Обсяг шкідливих викидів в атмосферу від пересувних джерел забруднення, млн. т. на рік 7.5. Обсяг скидів зворотних вод, млн. куб. м. на рік												
Завдання 7.С: Стабілізувати до 2015 року забруднення водних об'єктів. Стабілізувати на рівні 8500 млн.т./рік обсяг скидів стічних вод у поверхневі водні об'єкти, млн. куб. м./рік.		7.6. Лісистість території, відношення земель вкритих лісовою рослинністю, % до загальної площі території України 7.7. Частка площі заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, % до загальної площі території України 7.8. Частка площі територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, % до загальної площі території України												
		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2011	2013	2015
7.1	-	86	86	86	86	86	86	86	86	88	-	89	89,5	90
7.2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	28	-	29	29,5	30
7.3	-	4,05	4,07	4,09	4,15	4,46	4,82	4,81	4,81	4,52	3,93	4,6	4,7	4,7
7.4	-	1,99	2,03	2,01	2,17	2,15	2,21	2,57	2,57	2,69	2,51	2,92	3,2	3,2
7.5	-	10136	9613	9098	8697	8553	8484	8579	8342	8342	7381	8340	8500	8500
7.6	-	-	15,6	15,6	-	15,6	-	-	15,6	15,6	-	15,8	16	16,1
7.7	-	1,6	1,7	1,7	1,7	1,8	1,8	1,8	1,8	1,9	2,0	2,9	3,2	3,5
7.8	-	4,2	4,5	4,5	4,5	4,57	4,73	4,95	5,04	5,4	5,4	7,0	8,0	9,0

ДОДАТОК 13
СПИСОК ПРОЕКТІВ МІЖНАРОДНОЇ ТЕХНІЧНОЇ ДОПОМОГИ УКРАЇНІ [181]

Донор – Європейська Комісія						
№	Програми (проекти) МТД, що спрямовані на підтримку пріоритетів розвитку галузі охорони навколишнього природного середовища	Бюджет проекту	Термін проекту (програми) МТД	Донор	Беніфіціар	
1	TRAP: Миколаївський муніципальний водний проєкт	3 000 000 €	12.2007 - 12.2010	Європейська Комісія	Миколаїв водоканал /Міністерство Житлово-комунального господарства	
2	Екологічний аудит місць де розташовані хімічні речовини для захисту рослин в крос граничному контексті в Одеському регіоні.	5 000 000 €	2007 - 2013	Європейська Комісія	Державне управління охорони навколишнього природного середовища Одеській області	
3	Вдосконалення систем правозаступництва і управління в лісовому секторі країн східного напрямку (ENPI FLEG): Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Молдова, Росія, Україна	3 000 000 € (на 7 країн)	09.2007 - 2010	Європейська Комісія	Держлісгосп	

4	Підтримка впровадження Кіотського протоколу (ENPI): Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Молдова, Росія, Україна, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан	5 000 000 € (на 12 країн)	09.2008 - 09.2011	Європейська Комісія	Нацекспертна група Мінприроди
5	Імплементация програми ідентифікації потенці- альних заповідних зон спеціального інтересу із сітки EMERALD в Україні	1 484 000 €	12.2008 - 12.2011	Європейська Комісія	Державне управління охорони навколишнього природного середовища Одеській області
6	Управління відходами ENPI Схід: Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Молдова, Росія, Україна	5 845 500 € (на 7 країн)	07.2010 - 07.2014	Європейська Комісія	Мінприроди
7	Тwinning: Підтримка Міністерства охорони навколишнього середовища в розробці Закону України Про екологічний аудит	1 050 000 €	09.2010 - 06.2012	Європейська Комісія	Мінприроди, Державна академія Післядипломної освіти при Мінприроди
8	Підтримка України щодо виконання зобов'язань в рамках Дунайської і Рамсарської конвенцій	196 700 €	12.2009 - 12.2010	Європейська Комісія	Мінприроди

9	Управління якістю повітря в країнах ЄІСП Схід	7 000 000 €	07.2010 - 07.2014	Європейська Комісія	Мінприроди
Донор – ГЕФ					
№	Програми (проекти) МТД, що спрямовані на підтримку пріоритетів розвитку галузі охорони навколишнього природного середовища	Бюджет проекту	Термін проекту (програми) МТД	Донор/Виконавець	Беніфіціар
10	Зміцнення управління та фінансової стійкості національної системи природоохоронних територій	5 800 000 \$	2008 - 2011	ГЕФ/ПРООН	Державна служба заповідної справи
11	Подолання бар'єрів на шляху зменшення викиду парникових газів через підвищення енергоефективності системи централізованого тепlopостачання	3 494 000\$	2009 - 2010	ГЕФ/ПРООН	Муниципалітет г. Рівне, Рівненська Облдержадміністрація
12	Впровадження Програми дій в басейні Дніпра для зниження стійкості токсичного забруднення (Фаза III)	2 035 000\$	2009 - 2011	ГЕФ/ПРООН, ЮНОПС	Мінприроди

Донор – Інші організації						
№	Програми (проекти) МТД, що спрямовані на підтримку пріоритетів розвитку галузі охорони навколишнього природного середовища	Бюджет проекту	Термін проекту (програми) МТД	Донор/Виконавець	Беніфіціар	
13	«Моніторинг та прогнозування повеней у басейні Прип'яті»	260 000 €	2010 - 2012	НАТО	Мінприроди	
14	Реал. в Україні Протоколу Вода та здоров'я та Вод. рамкової директиви ЄС через дослідж. та розв. упр. водн. ресурсів (WATMAN)	100 000 €	2009 - 2010	Уряд Норвегії/ NIWA	Мінприроди	
15	Транскордонне співробітництво та управління басейном р. Дністер- (Фаза III)	330 000 €	2009	ОБСЕ	Мінприроди	

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акофф Р.Л. Акофф о менеджменте / Р.Л. Акофф. - М.: Питер, 2002. - 447 с.
2. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алаев. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.
3. Барановський В.А. та ін. Україна. Еколого-географічний атлас: Атлас-монографія. – К.: Варта, 2006. – 220 с.
4. Беленький П.Ю, Мікула Н.А. Зовнішньоекономічна діяльність регіонів // Регіональна політика: методологія, методи, практика. / Колектив авторів. монографія. НАН України. Інститут регіональних досліджень. За ред. академіка НАНУ М.І.Долішного – Львів, 2001. 719с.
5. Бохан А.В. Інноваційно-інвестиційні чинники екологізації підприємств / А.В. Бохан // наук.-практ журнал Інвестиції: практика та досвід. – Київ. – ТОВ «ДКС Центр» - 2007. - №11. – С. 23-25.
6. Буркинський Б., Галушкіна Т. Глобалізація економіки та національна екологічна доктрина // Економіст. – 2002. – № 9. – С. 20-23.
7. Буркинський Б.В. Екологічний імператив у стратегічному плануванні соціально-економічного розвитку територій / Б.В. Буркинський, Н.І.Хумарова // Рациональне природокористування – важлива умова ноосферного розвитку України: матеріали V Пленуму Співки економістів України та науково-практичної конференції, 22-23 вересня 2011 р.: тези допов. - Одеса, 2011 – С. 23-35.
8. Буркинський Б.В., Степанов В.М., Харічков С.К. Еколого-економічні орієнтири стратегії сталого розвитку України. Проблеми сталого розвитку України – Київ: «БМТ». – 1998. - С.100-111.
9. Быстряков И.К. Экономическое пространство региона: новая исследовательская парадигма // Продуктивні сили України. – 2006. - №1 (001). – С.32-41.
10. Васюта О.А. Проблеми екологічної стратегії в контексті глобального розвитку: Монографія. – Тернопіль: Гал-Друк, 2001. – 600с.
11. Веклич О. Экологическая рента: сущность, разновидности, формы / О. Веклич // Вопросы экономики. – 2006. – №11. – С. 104.
12. Веклич О.О. Економічний механізм екологічного регулювання в Україні. – К.: [Український інститут досліджень навколишнього середовища і ресурсів], 2003. – 88 с.
13. Витрати на охорону навколишнього природного середовища та екологічні платежі у 2011 році // Держкомстат України - Експрес випуск №107 від 11.09.2012.
14. Видение – 2050. Новая повестка дня для бизнеса. 2010.– [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.wbcsd.org/web/vision2050.htm. Англ.
15. Волошин В., Трегобчук В. Концептуальні засади сталого розвитку регіонів України // Регіональна економіка. – 2002. – № 1. – С. 7-22.

16. Второй обзор результативности экологической деятельности. Украина. Европейская экономическая комиссия ООН. Комитет по экологической политике. – Нью-Йорк и Женева, 2007. – С.29-30.
17. Галушкіна Т.П. Экономические инструменты экологического менеджмента (теория и практика) – Одесса: ИПРЭЭИ НАНУ, 2000. – 280 с.
18. Галушкіна Т.П. «Зелена» економіка як нова парадигма суспільного розвитку / Галушкіна Т.П. // Сталий розвиток та екологічна безпека в економічних трансформаціях: Друга науково-практична конференція, 23-24 вересня 2010 р.: тези доповідей – Сімфереполь, 2010. – С. 90- 92.
19. Галушкіна Т.П. «Зелена економіка» як ідеологія сучасних трансформаційних зрушень Галушкіна Т.П., Реутов В.Є. // мат. наук. еколог. конф. Збалансований (сталий) розвиток України – пріоритет національної політики. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2010. – 482 с.
20. Галушкіна Т.П. «Зелений» вектор розвитку економіки України / Т.П.Галушкіна // Економіст №11, листопад 2011р. / стор. 4- 7.
21. Галушкіна Т.П. Еколого-збалансовані пріоритети розвитку територій: концептуальні засади та організаційний механізм / Галушкіна Т.П., Грановська Л.М. - Одеса, 2009. - 372 с.
22. Галушкіна Т.П. Економіка природокористування: [Навчальний посібник] / Галушкіна Т.П. – Харків: Бурун Книга, 2009 – 480с.
23. Галушкіна Т.П., Гордійчук Є.Г. Екологічна сертифікація в системі екологічного управління. Монографія. – Харків: Бурун Книга, 2010. – С.130-220.
24. Геєць В. М. Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи) / В. М. Геєць. – К.: Логос, 1999. – 500 с.
25. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізм реалізації: Монографія. – Луцьк: “Надстир’я”, 2001. – 526 с.
26. Герасимчук З.В., Вахович І.М., Голян В.А., Олексик А.О. Трансформація інституціонального механізму природокористування в умовах глобалізації: екологічні імперативи та системні суперечності: Монографія. – Луцьк: Надстир’я, 2006. – 228 с.
27. Глобальний зелений новий курс. Доповідь. – березень, 2009. - Published by the Green European Foundation aisbl Gel, Belgium, 2009.
28. Голубець М.А. Середовищезнавство (інвайронментологія) / М.А. Голубець. – Л. : Манускрипт, 2010. – 176 с.
29. Господарський кодекс України: за станом на 30 липня 2010 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст. 144. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15&p=12798224_56404504
30. Гражевська Н. І. Трансформація економічних систем в умовах глобалізації: автореф. дис. ... доктора екон. наук: спец. 08.00.01. «Економічна теорія та історія економічної думки» / Н. І. Гражевська. – Київ, 2009. – 29 с.

31. Грановська Л.М. Рациональне природокористування в зоні еколого-економічного ризику. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2007. – 372 с.

32. Гринів Л.С. Концептуальні засади просторової парадигми екологічно збалансованої економіки // Регіональна економіка. – 2001. - №4. – С. 54.

33. Громова Е.Н. Экономико-экологический механизм регулирования морского природопользования: государственные и рыночные методы / Е.Н. Громова. – О. : НАН Украины, Ин-т пробл. рынка и экон.-экол. исслед., 2001. – 314 с.

34. Данилишин Б.М. Сталий розвиток як ідеологічна платформа державотворення в Україні // Економіка природокористування і охорони довкілля: Збірник наукових праць / НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України. – К., 2002. – 428 с.

35. Данько М. С. Роль інституційних трансформацій в забезпеченні інноваційного розвитку / М. С. Данько // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 11 (41). – С. 97-109.

36. Держкомстат України – www.ukrstat.gov.ua; М. Свенчіцкі, Л. Ткаченко, І. Чапко. ДЕМОГРАФІЧНІ ТА ФІНАНСОВІ ПЕРЕДУМОВИ ПЕНСІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ: ПРОГНОЗ - 2050. - К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010.-
http://www.undp.org.ua/files/ua_60467Demography_Pension_UKR.pdf

37. Доклад Комитета по содействию развитию ОЭСР «Руководство по успешному применению стратегической экологической оценки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/dataoecd/28/12/36451340.pdf>

38. Дослідження “Low carbon jobs for Europe” [Електронний ресурс]. – Адреса доступу до сторінки - <http://wwf.panda.org/uk/?167361/greenjobs>

39. Екологізація розвитку рекреаційних зон прибережної смуги / За науковою редакцією Т.П. Галушкіної. – Одеса - Саки: ІПРЕЕД НАН України – ПП «Підприємство «Фенікс», 2011. – 308 с.

40. Екологічний аудит водогосподарських систем / За науковою редакцією Т.П. Галушкіної. – Одеса - Саки: ПП «Підприємство «Фенікс», 2010. – 402 с.

41. Екологічний аудит: Посібник з екологічного менеджменту і екологічного аудиту / В.Я.Шевчук, Ю.М Саталкін., В.М. Навроцький та ін., - К.: Символ-Т, 1997. – 221 с.

42. Екологічний менеджмент та аудит рекреаційних територій (концептуальні засади та організаційний механізм): Монографія / За наук. ред. д. е. н. Т.П. Галушкіної. – Одеса: Видавництво ТОВ “ІНВАЦ”, 2006. – 184 с.

43. Еколого-економічна оцінка впливу непридатних пестицидів на довкілля регіону / За науковою редакцією Т.П. Галушкіної. – Одеса - Саки: ІПРЕЕД НАН України – ПП «Підприємство «Фенікс», 2011. – 168 с.

44. Економічне оновлення регіону: аналіз ситуацій та рішення / Керівник авт. колективу: академік НАН України, д.е.н.,

проф. Б.В. Буркинський, д.е.н., проф. С.К. Харічков. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2008. – 494 с.

45. Енергоефективність як ресурс інноваційного розвитку: Національна доповідь про стан та перспективи реалізації державної політики енергоефективності у 2008 році / С.Ф.Єрмілов, В.М.Геєць, Ю.П.Яценко, В.В.Григоровський, В.Є.Лір та ін. – К., НАЕР, 2009. – 93 с. – С.14. – www.naer.gov.ua.

46. Єрохін С. А. Трансформаційний процес та його структуризація / С. А. Єрохін // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 2 (44). – С. 4-12.

47. Жаліло Я.А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави : монографія. – К. : НІСД, 2009. – 336 с.

48. Жемба А.Й. Економіко-організаційні основи розвитку природоресурсного менеджменту / автореф.дис.зі спец.08.00.06. - економіка природокористування та охорони навколишнього середовища. – Одеса: ТОВ “Фірма “ІНТЕРПРІНТ”, 2012. – С. 8-12.

49. Жемба А.Й. Природоресурсний менеджмент в просторовому контексті / А.Й. Жемба // Економічний форум. – Луцьк, 2011. – № 2. – С. 227-233.

50. Забезпечення соціально орієнтованого розвитку регіонів України: [наукова розробка] / [Савостенко Т. О., Попруга В. І., Польська І. Е. та ін.]; за заг. ред. Т. О. Савостенко. – К.: НАДУ, 2009. – 40 с.

51. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища", N1264-ХІІ від 25.06.91 р. // Електронний доступ до сторінки. - <http://www.rada.kiev.ua>

52. Закон України “Про екологічний аудит” // зі змінами та доповненнями 31.01.2009 р.

53. Закон України “Про екологічну експертизу” // Закони України. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1997. – Т. 8. – С. 84-100.

54. Закон України “Про інвестиційну діяльність” від 18.09.1991, № 1560 (із зм. і доп.) [Електронний ресурс] Адреса доступу до сторінки <http://www.rade.gov.ua>.

55. Закон України “Про стимулювання розвитку регіонів” // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2005. – № 51. – С. 548.

56. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання заходів з енергозбереження» від 16 березня 2007 р. № 760-V [Електронний ресурс]. Адреса доступу до сторінки – <http://www.rada.gov.ua>

57. Закон України «Про Державний бюджет на 2012 рік» – [Електронний ресурс] Адреса доступу до сторінки – www.zakon.rada.gov.ua

58. Закон України «Про загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009-2014 роки. [Електронний ресурс]. - <http://www.rada.gov.ua>.

59. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010

року N 2818-VI – [Електронний ресурс] Адреса доступу до сторінки – <http://www.rada.gov.ua>

60. Закон України «Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного співтовариства» від 15.12.2010. [Електронний ресурс] – Адреса доступу до сторінки – <http://www.zakon.rada.gov.ua>

61. Зелена стратегія регіону / [Буркинський Б.В., Галушкіна Т.П., Реутов В.Є. та ін.]; за наук. ред. Б.В. Буркинського, Т.П. Галушкіної. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2011. – С. 173-185.

62. Зелений Новий курс для Європи. Доповідь Вупертальського інституту для клімату, довкілля та енергії. - Зелена Європейська фундація - aisbl GEI, жовтень 2009 року.

63. Земельний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 25. – С. 743.

64. Зеркало недели. Украина - газета. [Електронний ресурс]. – Адреса доступу до сторінки - <http://www.zn.ua/>

65. Інформаційний центр «Ініціатива з питань зміни клімату» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сторінки – <http://www.climate.org.ua>.

66. Клименко М.О. Метрологія, стандартизація і сертифікація в екології: [Підручник] / Клименко М.О., Скрипчук П.М. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 368 с.

67. Ковалева Н.Г. Функции хозяйственного контроля, экологического аудита и экспертизы в формировании рыночных отношений / Н.Г. Ковалева, Н.И. Хумарова // Природоохранное регулирование в рыночных отношениях. – О. : НАН Украины, Ин-т пробл. рынка и экон.-экол. исслед. – 1998. – С. 84-194.

68. Ковалева Н.Г. Функции хозяйственного контроля, экологического аудита и экспертизы в формировании рыночных отношений / Н.Г. Ковалева, Н.И. Хумарова // Природоохранное регулирование в рыночных отношениях. – О.: НАН Украины, Ин-т пробл. рынка и экон.-экол. исслед. – 1998. – С. 84-194.

69. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля - Орхуська конвенція - <http://zakon.rada.gov.ua>

70. Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті [Електронний ресурс]: міжнародний документ від 25.02.1991 / ООН. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_272

71. Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 р. N 880-р www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=880-2007-%F0

72. Концепція сталого розвитку населених пунктів: Постанова Верховної Ради України від 24 грудня 1999 року. – № 1359 – XIV. – С. 2.

73. Концепція стійкого розвитку ґрунтується на п'яти головних принципах (Концепція сталого розвитку та проблеми функцій сучасних держав // ж/л Схід. – Донецьк, 2004. - № 3.

74. Копосов Г.О., Шарко М.В. Сучасні проблеми функціонування й детермінанти інноваційного механізму регіонального розвитку //Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 14-23.

75. Коптюч В.А. Конференція ООН по оточуючій середі і розвитку (Ріо-де-Жанейро, июнь 1992): Информационный обзор, РАН, 60. – Новосибирск, 1992. – 263 с.

76. Коренюк П.І. Фінансові проблеми економіки природокористування в аграрному секторі України //Фінанси України. – 2005. – № 1 (110). – С. 132-136.

77. Кравців В., Павліха Н., Павлов В. Концептуальні засади розробки програми використання та охорони природно-ресурсного потенціалу регіону //Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 107-115.

78. Крыжановский Р.А. Экономико-экологические показатели прогнозирования морехозяйственной деятельности / Р.А. Крыжановский, Н.Г. Ковалёва – О. : НАН Украины, Ин-т пробл. рынка и экон.-экол. исслед., 2004. – 56 с.

79. Лисенко Ю., Садеков А. Екологічний підхід до управління підприємством: проблеми і перспективи //Економіка України. – 2003. – № 5. – С. 34-35.

80. Лук'яніхін В.А., Лук'яніхіна Є.А. Засоби і методи екологічного менеджменту //Вісник Сумського державного аграрного університету. – 2001. – № 2. – С. 159.

81. Лук'яніхін В.О. Екологічний менеджмент у системі управління збалансованим розвитком: Монографія. – Суми: ВТД “Універс. книга”, 2002. – 314 с.

82. Луцків О.М. Інноваційна діяльність як передумова підвищення конкурентоспроможності економіки регіону //Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 203-210.

83. Малярчук І.А. Проблеми формування та реалізації державних цільових програм / І.А. Малярчук // Стратегічна панорама. – 2004. – №3. – С. 31-37.

84. Мартин-Уртадо Р., Болт К., Гамильтон К. Окружающая среда и цели развития на тысячелетие /Под ред. “Communications Development Incorporated”, Всемирный банк, 2002. – 21 с.

85. Марцин В. С. Державне регулювання реструктуризації економіки з використанням особливостей нормативно-правової бази / В. С. Марцин // Економіка, фінанси, право. – 2007. – № 5. – С. 29.

86. Масловська Л.Ц. Теоретико-методологічний підхід до оцінки пропорційності і збалансованості регіонального розвитку України //Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 90-95.

87. Маслюківська О.П. Еколого-трудова податкова реформа – механізм для модернізації національної економіки / О.П. Маслюківська //

мат.міжнар.конф. Шляхи та інструменти модернізаційного прориву економіки України. – Одеса: ІПРЕЕД НАНУ, 2010. – С. 420-422.

88. Матвиенко В. Я. Прогностика: прогнозирование социальных и экономических процессов: теория, методика, практика: монография / В.Я. Матвиенко. – К. : Укр. пропілеї, 2000. – 520 с.

89. Медоуз Д.Х., Медоуз Д.Л., Рэндерс И., Беренс В.В. Пределы роста: Доклад по проекту Римского клуба “Сложное положение человечества”. – М.: Изд-во Моск. ун-т, 1991.

90. Международная экономическая деятельность: региональный аспект: [монография] / [Зиновьев Ф. В., Горда А. С., Реутов В. Е. и др.]; под ред. Ф. В. Зиновьева и В. Е. Реутова. – Симферополь: Таврия, 2006. – 176 с.

91. Международное энергетическое агентство (МЭА) - <http://www.iea.org/>

92. Мельник М.І. Принципи побудови інвестиційних моделей регіонального розвитку //Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 187-195.

93. Методика визначення комплексної оцінки результатів соціально-економічного розвитку регіонів: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.02.04 р. – 3 с.

94. Методичні рекомендації щодо створення та функціонування агентств регіонального розвитку. / Лист Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України Верховній Раді Автономно ї Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським радам, Раді Міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям від 22.08.2002 р. № 24-24/195. [www.menr.gov.ua/media/files/Articles/Diyalnist/]

95. Миролубова Т. Индикативное планирование социально-экономического развития на уровне субъекта федерации / Т. Миролубова // Проблемы теории и практики управления : Международный журнал. –М., 2008. – №8. – С. 30-39.

96. Миттчел Р.К. Мобилизация в защиту природы //США: экономика, политика, идеология. – 1989. – № 10. – С. 86-87.

97. Мишенин Е.В., Семенов Б.А., Мишененина Н.В. Экологический механизм экологизации производства. – Сумы: ИПП “Мрія - 1”, 1996. – 140 с. – С. 88.

98. Модернізація України: пріоритети реформ // Зеркало недели № 14 (794) 10. - [Електронний ресурс]. – Адреса доступу до сторінки - <http://www.zn.ua/3000/3100/69088/>

99. Моисеев Н.Н. Системная организация биосферы и концепция коэволюции / Н.Н. Моисеев // Общественные науки и современность : научн. журнал. – М., 2000. – № 2. – С. 123-130.

100. Моніторинг основних показників соціально-економічного розвитку регіонів України (2000-2010 роки). – Київ: Міністерство економіки України, 2011. – 120 с.

101. Мосты бюлетень – Центр по устойчивой среде и устойчивому развитию «Эко-Согласие». [Электронный ресурс]. – Адреса доступу до сторінки - http://ictsd.org/downloads/bridgesrussian/bridges_ru_4-1.pdf
102. Мусіна Л.О. Моделирование та інформаційні технології в економіці. – Зб. наук. праць КНЕУ. 2011, №85. – С.256-270.
103. Мусіна Л.О. Передумови ефективності державного стратегічного планування науково-технологічного розвитку США Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. – Вип. №10(113) – К., 2010. – С. 10-16.
104. Мусіна Л.О. Структурні зміни і економічний розвиток України: Монографія / [Геець В.М., Шинкарук Л.В., Артёмова Т.І. та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук Л.В. Шинкарук ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2011. – 696 с.
105. Навстречу "зеленой" экономике: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности — обобщающий доклад для представителей властных структур. – узагальнюючий доповідь для представників владних структур. – Доповідь ЮНЕП, 2011 р. –[Електронний ресурс]. – Адреса доступу до сторінки - www.unep.org/greeneconomy
106. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2009 р. – http://www.mns.gov.ua/content/annual_report_2009.html
107. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2010р. – Київ:ДП «Агентства «Чорнобильінтерінформ» – 2011 р. – 487 с.
108. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2010 році - http://www.menr.gov.ua/ND_2010.pdf
109. Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку - Документ підготовлено в рамках проекту ПРООН/ГЕФ «оцінка національного потенціалу в сфері глобального екологічного управління в Україні», 2008р. –[Електронний ресурс]. – Адреса доступу до сторінки - <http://www.un.org.ua/>
110. Національна концепція впровадження та розвитку екологічно чистого виробництва в Україні. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2005. – 24с., с.9.
111. Окружающая среда и торговля Справочно—аналитическое пособие 2-е издание. Программа ООН по окружающей среде Отдел по технологиям, промышленности и экономике Секция экономики и торговли и Международный институт устойчивого развития 146 с.
112. Основи стійкого розвитку: Навчальний посібник /За заг. ред. д.е.н., проф. Л.Г. Мельника. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2005. – 654 с.
113. Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки затверджені Постановою Верховної Ради України 5 березня 1998 року . www.uazakon.com/big/text1340/pg1.htm

114. П'ять кроків до екологічної економіки // Перша рейтингова система Rate 1. - [Електронний ресурс]. – Адреса доступу до сторінки - <http://www.rate1.com.ua/ua/dovkillja/ekologija/1042/>
115. Паламарчук В.О. Еколого-економічні та соціальні нариси з проблем природокористування / [Монографія] // В.О. Паламарчук, Є.В. Мішенін, П.І. Коренюк. – Д.: Пороги, 2004. – С.9.
116. Перспективы энергетических технологий 2006. В поддержку Плана действий «Группы восьми». Сценарии и стратегии до 2050 г. ОЕСР/МЭА, WWF России (пер. на русский язык). М.: 2007. – 586 с.
117. Пила В., Абрамов В. Програмно-цільовий метод управління соціологічним розвитком регіонів // Економіка України. – 1998. – № 9. – С. 5.
118. Питне водопостачання: оцінка якості та напрямів його поліпшення / За науковою редакцією Т.П. Галушкіної. – Одеса - Саки: ПП «Підприємство «Фенікс», 2010. – 44 с.
119. Підходи, індикатори та методи оцінки впливу науково-технічної діяльності на економічний розвиток. / За ред. Л.А. Мусіної. – К.: УкрІНТЕІ. – 2009. – 252 с.
120. Погріщук Г.Б. Розвиток екологічного страхування й аудиту в Україні // Фінанси АПК. – 2003. – № 9. – С. 119-123.
121. Податковий кодекс України // Офіційний вісник України від 10.12.2010 - 2010 р., № 92, том 1, стор. 9, стаття 3248, код акту 53775/2010
122. Поповкін В. Н. Регіонально-цілісний підхід в економіці. — К.: Наукова думка, 1993. — 210с.
123. Порядок планування, фінансування і контролю за виконанням і впровадженням НІОКР / Наказ Міністерства екології і природних ресурсів України від 28.06.2000 р., № 87. - <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0482-02>
124. Послання Президента України до Верховної Ради “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки”. - К.; Держкомстат, 2001.
125. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2010 р. №243 «Про затвердження Державної цільової економічної програми енергоефективності на 2010-2015 роки». [Електронний ресурс]. - <http://www.rada.gov.ua>
126. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України: монографія / за ред. Б.М. Данилишина. – К. : РВПС України, 1999. – 716 с.
127. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23.03.2000 р. № 1602-III // Відомості Верховної Ради України. – К., 2000. – № 25. – Ст. 195.
128. Про затвердження Державної цільової екологічної програми проведення моніторингу навколишнього природного середовища : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 р. № 1376 // Офіційний вісник України. – К., 2007. – № 93. – Ст. 3403.

129. Про затвердження Положення про моніторинг земель : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.1993 р. № 661 // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=661-93-%EF>

130. Про затвердження Порядку здійснення державного моніторингу вод : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.07.1996 р. № 815. // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=815-96-%EF>

131. Про затвердження Порядку організації та проведення моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.03.1999 р. № 343 // Офіційний вісник України. – К., 1999. – № 10. – Ст. 43.

132. Про Концепцію державної регіональної політики: Указ Президента України від 25.05.2001 р. № 341/2001 // Офіційний вісник України. – К., 2001. – № 22. – Ст. 983.

133. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – К., 1997. – № 24. – Ст. 170.

134. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17.02.2011 р. № 3038-VI // Офіційний вісник України. – К., 2011. – № 18. – Ст. 735.

135. Про рослинний світ : Закон України від 09.04.1999 р. № 591-XIV // Відомості Верховної Ради України. – К., 1999. – № 22-23. – Ст. 198.

136. Проблеми координації міжнародної технічної допомоги в Україні порівняно з Польським досвідом. Звіт про дослідження. – Міжнародний центр перспективних досліджень, травень 2001 р. – 58 с.

137. Прогнозирование и планирование в условиях рынка / Т.Г. Морозова, А.В. Пикулькин, В.Ф. Тихонов [и др.] – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 318 с.

138. Прогнозирование и планирование в условиях рынка / Т.Г. Морозова, А.В. Пикулькин, В.Ф. Тихонов [и др.] – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 318 с.

139. Прогнозирование ресурсно-экологических и экономических трансформаций (на примере Приморских регионов) : [монография] / [авт. кол.: Б.В. Буркинский, В.Н. Степанова, Л.Л. Круглякова и др.]; под ред. Б.В. Буркинского, В.Н. Степанова. – О.: НАН Украины, Ин-т пробл. рынка и экон.-экол. исслед., 2004. – 425 с.

140. Програма ООН по довкіллю. Глобальна екологічна перспектива (GEO — 3). [Електронний ресурс]. – Адреса доступу до сторінки - <http://www.unep.org/geo/geo3/russian/overview/index.htm>

141. Прокопенко О.В. Економічні інструменти мотивації екологізації виробництва // Вісник СНАУ. – 2003. – Випуск 3-4. – С. 125-134.

142. Протокол по стратегической экологической оценке к Конвенции об оценке воздействия на окружающую среду в трансграничном

контексте, Киев, 21 мая 2003 года [Электронный ресурс]- Адреса доступу до сторінки – <http://www.rada.gov.ua>

143. Протокол щодо Стратегічної екологічної оцінки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unesco.org/env/eia/sea_protocol_r.html

144. Реймерс Н.Ф. Экология. Теория, законы, принципы и гипотезы. – М.: Россия молодая, 1994. – 367 с.

145. Реймерс Н.Ф. Природопользование: Словарь-справочник. – М.: Мысль, 1990. – 637 с.

146. Реймерс Н.Ф. Цена равновесия. – М.: Агропромиздат, 1987. – 64 с.

147. Ріо-де-Жанейро – Йоганнесбург: паростки ноосферогенезу і відповідальність за майбутнє / В.Я. Шевчук, Г.О. Білявський, Ю.М. Саталкін, В.В. Гетьман, В.М. Навроцький. – К.: Геопринт, 2002. – 118 с.

148. Розпорядження КМУ «Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року» № 880-р від 17 жовтня 2007 р.: [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=880-2007-%F0>

149. Ромащенко М., Савчук Д. Надзвичайне території на півдні України взимку 1998 року (причини та ліквідаційні заходи), Матеріали ІГІМ УААН.-К.:1998. – 180 с.

150. Руденко В.П. Природно-ресурсний потенціал і методи його економіко-географічного дослідження (на прикладі України): Авторефер. дис. док. геогр. наук. – К., 1992. – 40 с.

151. Русин И.И. Экологизация экономики: методы регионального управления. – М., 1990. – 200 с.

152. Сансі М. Екологічне право ЄС. / М. Сансі. – К.: ІМВ КНУ ім. Тараса Шевченка, 2004. – 158 с.

153. Соколенко С.І. Глобалізація і економіка України.- К.: Логос,1999. – 188 с.

154. Справочник по экономическим инструментам для осуществления политики в области окружающей среды в Центральной и Восточной Европе. Региональный экологический центр, 1999 Сентендре, Венгрия.

155. Стадницький Ю. До проблеми концепції екологічної політики України і механізму її реалізації / /Економіка України. – 2003. – № 1. – С. 75-79.

156. Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях / [Андрєєва Н.М., Бараннік В.О., Белашов Є.В. та ін.]; За науковою редакцією д.е.н., проф.. Хлобистова Є.В. / РВПС України НАН України, ІПРЕЕД НАН України, СумДУ, ЛНТУ, НДІ СРП. – Сімферополь: ПП «Підприємство Фенікс», 2010. – с. 543- 552.

157. Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях/ [Андрєєва Н.М., Бараннік В.О., Белашов Є.В. та ін.]; За науковою редакцією д.е.н., проф.. Хлобистова Є.В. / РВПС України НАН

України, ІПРЕЕД НАН України, СумДУ, ЛНТУ, НДІ СРП. – Сімферополь: ПП «Підприємство Фенікс», 2010. – с. 443- 552.

158. Статистичний збірник "Довкілля України" за 2010 рік / За редакцією Остапчука Ю.М. // Державний комітет статистики України. – К., 2011. – 204 с.

159. Статистичний щорічник України за 2010 р. / за редакцією О.Г. Осауленка. – Київ, 2011р. –<http://library.oseu.edu.ua/docs/StatSchorichnyk%20Ukrainy%202010.pdf>

160. Статистичний щорічник України за 2010 рік. – К.: Консультант, 2011. – 415 с.

161. Степаненко Б.В. Фінансування зеленого бізнесу у контексті забезпечення сталого розвитку. //Актуальні проблеми економіки. 2010. № 12, – с. 75.

162. Степанов В.Н. Формирование и развитие экономико-экологического прогнозирования / В.Н. Степанов, О.А.Фесенко, Л.Л. Круглякова. – О.: НАН Украины, Ин-т пробл. рынка и экон.-экол. исслед., 2001. – 28 с.

163. Стратегічні вектори регіональних трансформаційних зрушень: монографія / Т.П. Галушкіна, В.Є. Реутов, Л.М. Качаровська; за наук. ред. д.е.н., проф. Т.П. Галушкіної. – Сімферополь: ПП «Підприємство Фенікс», 2009. – 320 с.

164. Стратегія реформування податкової системи, схвалена розпорядженням Кабінетом Міністрів України від 23 грудня 2009 р. N 1612-р. www.search.ligazakon.ua/1.../KR091612.html

165. Тищук Т. А. Економіка України у 2011 році: прогноз динаміки, виклики та ризики / Т. А. Тищук, Ю. М. Харазішвілі, О. В. Іванов; за заг. ред. Я. А. Жаліла.– К.: НІСД, 2011. –http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ekon_Ukr_-2011-96d4f.pdf

166. Трегобчук В.М. Экономико-экологические проблемы гидромелиорации. – К.: Наук. думка. – 1990. – 206с.

167. Трунин С. Структурная трансформация национальной экономики: к методологии анализа детерминант прогресса или регресса / С. Трунин // Российский экономический журнал. – 2004. – № 3. – С. 93-95.

168. Туниця Т.Ю. Збалансоване природокористування: національний і міжнародний контекст. – К: Знання, 2006. – 300 с.

169. Уемов А.И. Методологические основы системного подхода к экономико-экологическому прогнозированию / А.И. Уемов, В.А. Комарчев. – К. : АН УССР, Ин-т экономики, 1980. – 51 с.

170. Указ Президента України №493 від 28 квітня 2004 р. про Стратегія економічного і соціального розвитку України “Шляхом європейської інтеграції” на 2004-2015 р.

171. Файфута В.В. Соціально-економічні проблеми екологізації водогосподарського комплексу Басейну верхнього Дністра. Дис. канд. екон. наук. – К., 1995. – 181с.

172. Формування конкурентоспроможної економіки регіону Українського Причорномор'я: моногр./Б.В.Буркинський, Осипов В.М., Моліна О.В. та ін.; НАН України, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень. – Одеса, 2012.-492с.
173. Хвесик М.А., Горбач Л.М., Кулаковський Ю.П. Економіко-правове регулювання природокористування: Монографія. – К.: Кондор, 2004. – 524 с.
174. Хумарова Н.И. Принципы природосберегающей экономики приморских территорий / Н.И. Хумарова // Природные и природно-техногенные риски береговой зоны морей : международная конф., г. Одесса, 7-11 сент. 2008 г. – О., 2008. – С. 139-141.
175. Хумарова Н.И. Экологический аудит в природопользовании: концепция, методика, практика / Н.И., Хумарова, Н.Г. Ковалёва//Монографія – Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 1998. – 142 с.
176. Хумарова Н.И. Екологоорієнтоване стратегічне планування розвитку територій / Н.И.Хумарова. - – Сімф. : ПП «Фенікс», 2011. – 408 с.
177. Хумарова Н.И. Складові та тенденції формування екологоорієнтованого управління в Україні. Монографія // ІПРЕЕД НАН України. – Одеса, 2010 р. - 200 с.
178. Хумарова Н.И. Сутність, критерії та принципи екологоорієнтованого стратегічного планування / Н.И. Хумарова // Інновації в суднобудуванні та океанотехніці: Матеріали міжнародної науково-технічної конференції: Миколаїв: НУК, 2010. – С.306-307.
179. Цілі розвитку тисячоліття. Україна – 2010 / Національна доповідь. – Міністерство економіки України.: К., 2010р. – С. 91, 95, 96-97.
180. Чухно А. А. Проблемы теории переходного периода: от командной к рыночной экономике / А. А. Чухно // Экономика Украины. – 1996. – № 4. – С. 16-22.
181. Шаблій О.І., Білецький М. І., Заставецький Б.І. Соціально-економічна географія України: Навч. посіб., Львів, видавництво”Світ” 2000. – 679 с.
182. Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Білявський Г.О. Екологічне управління: Підручник. – К.: Либідь, 2004. – 432 с.
183. Экономико-экологическое прогнозирование (методология, методы, приложения) / [под ред. В.Н. Степанова]. – О. : НАН Украины, Ин-т пробл. рынка и экон.-экол. исслед., 2003. – 350 с.
184. 5-та Всеєвропейська конференція міністрів навколишнього середовища “Довкілля для Європи” // Електронний доступ до сторінки - ecoleague.colocall.com/download.php?id=576
185. A greener footprint for industry: opportunities and challenges of sustainable industrial development. UNIDO, Vienna, 2010. – www.unido.org.
186. Auty, Richard M., 2003. Natural Resources, Development Models and Sustainable Development. IIED. Stevanage, U.K.: Earthprint Limited. [Електронний ресурс]. – Адреса доступу до сторінки - http://www.iied.org/docs/eep/dp_03_01.pdf

187. Bertalanffy L. von. General systems theory: Foundations, development, applications. L.: The Penguin Press, 1971. XXII – 311p.
188. Clarke, K.F. < 1994. Sustainability and the Water and environmental engineer. J. Iwem, 8: 1-9.
189. Coarse R. The Problem of Social Cost // Journal of Economics. – 1960. – 3. – P. 1-44.
190. Declaration on Green Growth, adopted at the Meeting of the Council at Ministerial Level on 25 June 2009. [C/MIN(2009)5/ADD1/FINAL]. - [режим доступу]: www.oecd.org.
191. Energy Technology Perspectives – Scenarios and Strategies to 2050. – OECD/IEA, 2010. - [режим доступу]: <http://www.iea.org>.
192. European Commission, Environment Directorate-General, general [Електронний ресурс] – Адреса доступу до сторінки - http://ec.europa.eu/dgs/environment/index_en.htm
193. European Commission. EUROPE 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth /COM (2010) 2020 Brussels, 3.3.2010 – 37 p.
194. Financing Global Climate Change Mitigation. ECE Energy Series No. 37. UNITED NATIONS. New York and Geneva, 2010. – p.39-43.
195. Global Challenge, Global Opportunity. Trends in sustainable development. UN Department of Economic and Social Affairs, 2002.
196. Green business support strategy for ukrainian private business organizations focusing on metal and mining industry. UBCCE, GTZ. – С.8. – www.gtz.de
197. Green industry in focus UNIDO. – www.unido.org.
198. Green Paper. A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy. Brussels, 8.3.2006. COM(2006) 105 final. - [режим доступу]: <http://ec.europa.eu>
199. Hagedorn K., Environmental Cooperation and Institutional Change: Theories and Policies for European Agriculture. – Cheltenham: Edward Elgar, 2002.
200. <http://www.gtz.de/en/> та <http://www.giz.de/ukraine>
201. [http://www.unido.org/index.php?id=7881&tx_ttnews\[tt_news\]=850&cHash=f160cd2d53](http://www.unido.org/index.php?id=7881&tx_ttnews[tt_news]=850&cHash=f160cd2d53)
202. Inclusive Green Growth: the Pathway to Sustainable Development. Overview, 2012. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.worldbank.org/inclusivegreengrowth.
203. Kornai J. Transformational Recession: The Main Causes / J. Kornai // Journal of Comparative Economics. – 1994. – No. 1. – P. 39-63.
204. Legatum Prosperity Index – <http://www.prosperity.com>
205. New York and Geneva, 2010. – С. 6.
206. Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), Publication “The Political Economy of Environmentally Related Taxes” [Електронний ресурс] – Адреса доступу до сторінки - <http://www.oecd.org/document/20/0,3343,en>

207. Overview of the Republic of Korea's National Strategy for Green Growth. UNEP, April 2010. - [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.unep.org/greeneconomy.

208. Public Finance Mechanisms to Mobilise Investment in Climate Change Mitigation. UNEP, 2008. – P.5,7-8.

209. Research and Innovation for Germany. High-Tech Strategy. Results and Outlook. Federal Ministry of Education and Research. 2009 - www.e-fi.de

210. Seakle K.B. Godschalk (2008). Does Corporate Environmental Accounting Make Business Sense? / In: Sehaltegger S. at al, (eds.) Environmental Management Accounting for Cleaner Production. - Springer Science+Business Media B.V.. - P. 249.

211. Stern Review Report on the Economics of Climate Change. Pre-publication edition [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сторінки – http://www.hm-treasury.gov.uk/independent_reviews/stern_review_economics_climate_change/sternreview_report.cfm

212. The European Strategic Energy Technology Plan/ Towards a low-carbon future. European Union, 2010. - [режим доступу]: <http://setis.europa.eu/>

213. The XXI/1996. Act on Regional Development and Physical Planning // Regional Development in Hungary. Budapest, 1998. P. 87-105.

214. UNDS2001:4 - United Nations Division for Sustainable Development, Environmental Management Accounting Procedures and Principles, 2001.

215. UNEP, 2004. "The Use of Economic Instruments in Environmental Policy : Opportunities and Challenges". Geneva: UNEP. [Електронний ресурс]. – Адреса доступу до сторінки - http://www.unep.ch/etu/publications/Economic_Instrument_Opp_Chnull_final.pdf.

216. UNIDO, General Conference Thirteenth session, Vienna, 7-11 December 2009 Forum on industrial development issues Issues paper by the Secretariat Distr.: General 28 October 2009. – с.6.

217. World Development Indicators. – Washington: World Bank, 2002. – 406 p.

218. World Investment Report 2010. Investing in a Low-carbon Economy. United Nations 2010. – www.unctad.org/wir

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА «ЗЕЛЕНОГО» ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ

МОНОГРАФІЯ

д.е.н, професор, Заслужений економіст України

ГАЛУШКІНА Тетяна Павлівна

к.е.н. *МУСІНА Людмила Олександрівна*

д.е.н. *ХУМАРОВА Ніна Іпполитівна*

Відповідальний за випуск – Костецька К.О.

Комп'ютерна верстка – Гончаренко Т.В.

Видавництво ПП «Підприємство Фенікс»
м.Саки, вул.Тімірязєва,30
Св-во ДК №3489

Надруковано в друкарні ФОП Бровко А.А.
м.Саки, вул.Тімірязєва,30

Підписано до друку 24.02.2012р. Формат 60x90 1/16
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Обсяг 17,0 ум.друк.арк.
Наклад 300 прим. Зам. №1218